LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 3-5 2000 • ANUL X • CHIȘINĂU

Ediție specială

Limbă, literatură, civilizație

PARTEA DE CER NUMITĂ MARAMUREȘ

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ
de ştiinţă şi cultură

Nr. 3-5 (57-59) 2000
martie – mai

REDACTOR-ŞEF
Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI
Ana BANTOŞ, Leo BORDEIANU

SECRETAR DE REDACŢIE
Ilinca ROŞCA

COLEGIUL DE REDACŢIE
Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Leo BUTNARU, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai Cimpoi, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Anatol CODRU, Eugen COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Ion HADÂRCĂ, Ion IACHIM, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Ion MELNICIUC, Valeriu RUSU (Franţa), Petru ŢARANU (Vatra Dornei), Vasile ŢÂRA (Timişoara), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

REDACŢIA
Casa Presei, str. Puşkin nr. 22, Chişinău.
Pentru corespondenţă: Căsuţa poştală nr. 83, bd. Ştefan cel Mare nr. 134, Chişinău, 2012, Republica Moldova.
Tel.: 23 76 63, 23 44 12, 23 87 03
e-mail: limba–romana @ mail. md
e-mail: clr @ mail. md

"Renaşterea unui popor poate începe de la un sat" – spunea Iorga. Pentru renaşterea românească de azi Maramureşul nu e un sat, ci un ţinut spiritual, o fiinţă morală, o demnitate lăuntrică... A fi ţăran pe aceste pământuri înseamnă a fi împărat – criteriu de valoare. Există o credincioşenie în perenitatea neamului, o evlavie a lumii. Din trupul şi din duhul Maramureşului să învăţăm o rânduială spirituală.

Ioan ALEXANDRU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

FONDATOR
colectivul redacţiei
ISSN 0235–9111

PROCESARE COMPUTER
Maria Frunză, Angela URSCHI

Coperta I: "*Ţăranii Maramureşului nu vin de nicăieri. Ai sentimentul că au venit direct din cer...*". Coperta IV: *Mănăstirea din Bârsana; Voie bună; Obiceiuri populare; Tânjaua hotenarilor. Anul 2000; Horiaş horile toate; Casa Poetului de la Mănăstirea "Sf. Ana" – Rohia.*

Revista este ilustrată cu poze de Alexandru BANTOŞ – coperta I, coperta IV (4-6), p.12, 18 (1, 2, 4), 19 (3), 20, 21 (3), 22, 23, 28 (4), 31 (1), 104, 107, 186, 187, 238, 239; Mihai DĂNCUŞ – coperta IV (1-3), p. 17, 18 (3), 19 (1, 2), 21 (2), 25 (1), 26 (3), 27 (1, 3, 4), 28 (2), 29 (1-3), 30 (3); Remy GALTIER, Franţa – p. 24 (2, 3), 25 (2); Dumitru IUGA – p. 19 (4), 21 (1), 26 (1) 28 (1, 3); Iuliu POP – p. 26 (2); Vladimir ZAGAEVSCHI – p. 197.

Colegiul de redacţie mulţumeşte domnului Anatol Gondiu, director general al Concernului "Presa", şi domnului Boris Mihalache, director al tipografiei concernului, pentru bunăvoinţa cu care înlesnesc apariţia revistei.

Com. nr. 1452. Concernul PRESA.

Acest număr de revistă apare cu sprijinul Fundaţiei Culturale Române.

SUMAR

ARGUMENT
Alexandru BANTOŞ. Pe urmele descălecătorilor de neam **5**

MARAMUREŞUL MEU
Mihai CIMPOI. Vatra noastră arhetipală **6**
Ion ZUBAŞCU. Răul de nord. *Manuscris de pe Valea Izei, după 1700* **7**
Marie-Gabrielle LEBLANC. Un popor autentic **10**
Ioan ALEXANDRU. Civilizaţia cuvântului **12**
Constantin NOICA. Călătorie în Maramureş **13**
Ana BANTOŞ. "Cât îi Maramureşu'..." **15**
N. STEINHARDT. Lecţia Maramureşului **16**

PARTEA DE CER NUMITĂ MARAMUREŞ
Reportaj fotografic: *Tânjaua – 2000, Mănăstirea "Sf. Ana" – Rohia, Biserici de lemn, Chipuri şi caractere* **17**

CARTE DE VIZITĂ
Dumitru IUGA. Judeţul celor patru "ţări" **33**
"În Maramureş n-a murit sentimentul sărbătorii." Dialog: Alexandru BANTOŞ – Gheorghe Mihai BÂRLEA, prefect al judeţului Maramureş **38**
Ion IGNA. Cuvânt despre bisericile Maramureşului **48**
Irina PETRAŞ. Porţi maramureşene **53**

IMPRESII
Luminiţa DUMBRĂVEANU, Calixte VANDECAUTER, Bayarjargal TSERENNADMID, Zornița KRUŞARSKA, participanţi la ediţia a VI-a a Cursurilor de limbă, cultură şi civilizaţie românească, Maramureş, 2000 **54**

LECŢIILE ISTORIEI
Dumitru IUGA, Georgeta Maria IUGA. Ţara Maramureşului în secolul XIV **57**
Mihai MARINA. Domnitorul Bogdan **63**
Valer HOSSU. "Descălecatul"... fără legendă **66**
Gheorghe TODINCĂ. Cum era să ajungă Maramureşul republică sovietică **68**

PROFILURI
Mihai DĂNCUŞ. Figură luminoasă de cărturar patriot **72**
Gheorghe POP. Teodor Mihali, participant activ la înfăptuirea Marii Uniri din 1918 **75**
Iulian SĂLĂJAN. George Pop de Băseşti (1835-1919) **76**

IPOTEZE ETIMOLOGICE
Liviu TĂTARU. De unde "Maramureş"? **80**

TRECUTĂ PRIN FOC ŞI PRIN SABIE...
Nicolae SCHEIANU. Basarabia **82**
Gheorghe PÂRJA. Basarabia din suflet **83**
"Tot mai mulţi basarabeni văd reunirea ca o realitate, dar şi ca o necesitate...". Dialog: Gheorghe PÂRJA , redactor-şef adjunct al cotidianului "Graiul Maramureşului" (Baia Mare) – Vlad POHILĂ, redactor-şef al săptămânalului "Mesagerul" (Chişinău) **85**
Despre Basarabia şi tezaurul românesc de la Moscova. Interviu cu istoricul Vitalie VĂRATEC **91**

STAREA DE VEGHE
Ana BLANDIANA, Romulus RUSAN. Povestea *Memorialului Sighet* **94**
Oliviu FELECAN, *Biblioteca Sighet* – mărturie a ororii comuniste **100**

PUNCTE DE PERER
Săluc HORVAT. Activitatea literară actuală în Maramureş **104**

ARS POETICA
Ana BANTOŞ. Perspective lirice maramureşene: lumea fiinţei umane **106**

Alexa Gavril BÂLE (**109**), Gheorghe Mihai BÂRLEA (**111**), Gavrilă BILAŞCU (**113**), Ion BOGDAN (**115**), George BOITOR (**117**), Ion BURNAR (**119**), Gheorghe CHIVU (**121**), Ştefan Doru DĂNCUŞ (**123**), Vasile DRAGOŞ (**124**), Ion IUGA (**126**), Vasile LATIŞ (**128**), Ioan MOLDOVAN (**130**), Vasile MORAR (**132**), Vasile MUSTE (**134**), Rodica Brad PĂUNA (**136**), Gheorghe PÂRJA (**138**), Mircea PETEAN (**140**), Dorin PLOSCARU (**142**), Ioan Es POP (**144**), Ioan Romeo ROŞIIANU (**147**), Nicolae SCHEIANU (**149**), Marin SLUJERU (**151**), Echim VANCEA (**153**)

CLUBUL DE LECTURĂ
Nicolae Goja. Apus cu mure **155**
Gavril CIUBAN. Casa cu ferestre topite (fragment) **159**
Marian ILEA. Gravimetrul (fragment) **161**

REFLECȚII
Leo BUTNARU. Ce este, cum este, de ce este cum este cimitirul, zis vesel, de la Săpânța? **163**

ALTER EGO
Lucian PERȚA. Sper că n-am (re)scris poemul în zadar **168**

OBÂRȘII
Nicolae CORLĂTEANU. Începuturile scrisului românesc **171**
Mihai DĂNCUȘ. Patrimoniu românesc în dreapta Tisei **177**

LUMINĂ DIN LUMINĂ
"Conștiința păcatului este cea mai mare valoare a omului." Dialog: Raisa ROHAC – Ioan ALEXANDRU **181**
"Un clopotar al credinței ortodoxe." *De vorbă cu P. S. Arhiereul Vicar Iustin Sigheteanul, stareț al Mănăstirii "Sf. Ana" – Rohia* **186**

MEMORIA SATULUI
Vladimir ZAGAEVSCHI. Un manuscris în grai maramureșean **191**

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE
Nicolae FELECAN. Nevoia de consecvență în analiza gramaticală **199**

VOCABULAR
Ioan Mircea FARCAȘ. Arhaisme în lexicul din zona Copalnic-Mănăștur **203**
Vasile MELNIC. Atlasele lingvistice regionale și unitatea graiurilor românești **207**
Vasile PAVEL. La nord de Tisa, în Transcarpatia **211**
Victor CIRIMPEI. Printre maramureșenii din vestul Ucrainei **214**

CRONICĂ LITERARĂ
Mihai CIMPOI. Poezia unui nou început **217**
Ana BANTOȘ. Schimbare și continuitate (**219**); Leagăn de cuvânt (**221**)
Ion MIHAI. Poezie și rafinament poetic **222**
Cornel MUNTEANU. Proza neconvențională **225**

MIHAI EMINESCU – 150
Gheorghe GLODEANU. Eminescu și tentația fantasticului **228**
Augustin COZMUȚA. Despre conservatorism și liberalism în publicistica eminesciană **232**
Negoiță LĂPTOIU. Un memorabil monument Eminescu dezvelit recent la Negrești-Oaș **238**

REMEMBER
V.R. GHENCEANU. O tinerețe cu George Boitor **240**

CREANGA DE AUR
Poezie populară **241**
Ion BOGDAN. Obiceiuri agrare de primăvară **246**
Pamfil BILȚIU. Elemente arhaice în cultura populară din Țara Lăpușului **248**

PREZENTĂRI ȘI RECENZII
V.R. GHENCEANU. *N. Steinhardt sau fericirea de a fi creștin* **252**
Grigore VIERU. Calea sângelui **253**
I. DUMITRU. *Folclor din Maramureș* editat la Chișinău **254**

DIALOGUL ARTELOR
Traian MOLDOVAN. Tradiție și inovație în centrul artistic de la Baia Mare **255**
Mihai DĂNCUȘ. "Frumosul ce-l descopăr în jurul meu" **257**

ITINERARE TURISTICE
Fascinantul Maramureș **260**

REVISTA REVISTELOR
Leo BORDEIANU. O deschidere culturală spre Europa **264**

PE URMELE DESCĂLECĂTORILOR DE NEAM

Itinerarele identității noastre începute la sud, pe Dunăre, în județul Călărași ("Limba Română", nr. 11, 1999), continuă în extremitatea nordică a țării, pe Tisa, în Maramureș. Nu ne-am propus, firește, să adunăm între copertele publicației o imagine exhaustivă a ceea ce a însemnat și continuă să însemne milenara vatră de istorie, cultură și civilizație românească. Am trasat doar niște linii de contur, am scos în relief anumite puncte de reper, am notat surse și am semnalat autori (de ieri și de azi, români și străini) în măsură să înlesnească înțelegerea fenomenului în cauză. Această parte de țară reverberează profund, în special în conștiința românilor de la est de Prut, care nu au avut dreptul vreme îndelungată să-și cunoască și să-și cinstească adevărata sorginte. Or, sufletul, întreaga ființă a basarabeanului, are o legătură ancestrală cu Maramureșul. Chiar dacă printr-un miracol nu ar exista legendele, numeroasele documente ce atestă că suntem coborâtori din aceeași stirpe (sub oblăduirea voievozilor maramureșeni Dragoș și apoi Bogdan I "s-au început Țara Moldovei"), descendența noastră comună o dovedesc cu prisosință cântecele și dansurile populare, obiceiurile, colindele, nestrămutata credință în Dumnezeu...

La Baia Mare și Sighetu Marmației, în Țara Lăpușului și în Țara Oașului, la Rozavlea și Moisei, la Bârsana și Deseşti am încercat să identificăm legătura neîntreruptă dintre urmașii descălecătorilor de neam și țară – maramureșenii și basarabenii acestui sfârșit de secol și de mileniu. Pe Iza sau pe Mara, la Ieud sau Ocna Șugatag, la Hoteni sau Rohia am remarcat ospitalitatea sinceră a localnicilor, blândețea, bunătatea și deschiderea totală pentru comunicare. Pretutindeni observam, cu surprindere, că similitudinile, afinitățile dintre *noi* și *ei* sunt de-a dreptul tulburătoare: oamenii de pe aceste meleaguri, în care legenda se îngemănează cu realitatea, iar trecutul se împletește cu actualitatea, seamănă atât de mult la înfățișare, la gesturi, la mers etc. cu basarabenii noștri, încât aveam senzația acută că mă găsesc acasă. Doar monumentalele porți, casele și străvechile biserici de lemn, cu turlele avântate spre cer, costumele populare ale localnicilor, purtate nu numai pe scenă, aglomerația de duminică din centrul satelor (odinioară și la noi lumea ieșea "pe stradă") și, desigur, dulcele și inconfundabilul grai maramureșean certificau aflarea noastră în matricea neamului. Parcurgând în sens invers drumul strămbunilor – de astă dată "De la Nistru pân' la Tisa", traversând munții și văile Maramureșului, participând la una dintre cele mai fascinante sărbători – "Tânjaua hotenarilor", întâlnindu-ne cu scriitori, ziariști, oameni de cultură, cu reprezentanți ai bisericii am sesizat și am reținut ceea ce are mai trainic și mai autentic această zonă.

Invităm deci cititorul să parcurgă cu ochii și inima paginile scrise cu dragoste și admirație despre Maramureș, ce trebuie considerat, indiscutabil, "un argument și un sprijin pentru renașterea românească de azi și de mâine", nu înainte de a aduce cuvenitele mulțumiri tuturor celor care au participat la pregătirea acestei Ediții speciale și în mod deosebit domnilor Augustin Cozmuța, Mihai Dăncuș, V.R. Ghenceanu, Dumitru Iuga, Traian Moldovan, Gheorghe Pârja, Nicolae Scheianu. Exprimăm și pe această cale recunoștința noastră poetului și prefectului de Maramureș Gheorghe Mihai Bârlea, care a susținut și a animat realizarea proiectului nostru.

Bine ați venit în Basarabia, frați din Maramureșul rădăcinilor noastre!

Alexandru BANTOȘ

Acad. Mihai CIMPOI
Chişinău

VATRA NOASTRĂ ARHETIPALĂ

Toţi românii au pogorât din Maramureş, spune undeva Eminescu, pecetluind un adevăr cu aer de legendă şi totodată de realitate concretă.

Dacă avea doar mărturia documentară a pogorârii lui Dragoş şi Bogdan, care se suprapun şi se identifică de altfel într-un proiect de dramă eminesciană de tinereţe (Bogdan-Dragoş), ar fi suficient pentru a ne convinge că venim dintr-acolo, dintr-un leagăn şi dintr-o matrice peste care s-a exercitat doar influenţa culturală a imperiului roman, invaziile ulterioare ale străinilor nesupunând românii ce populează aci. Maramureşul este, astfel, o cetate naturală, un simbol al rezistenţei, continuităţii şi demnităţii, un palladium al românismului originar care a ridicat blazonul noblеţei sub formă de munţi numiţi cu străvechi nume de felul Toroioaga, Peceal sau Farcău ca o adevărată armură a zeiţei Pallas Atena.

Spunea tot Eminescu, citat de Slavici, că nu există popor român, ci numai putinţa de a-l închega.

Poporul român există, căci a existat putinţa de a-l închega din două matrice: din cea dacică, brăzdată de valul lui Traian, şi din cea maramureşeană, formată din piscurile muntoase şi văile noastre stră-străvechi.

Graţie acestei vetre matriciale ne-am mai numit şi Bogdania, ţara lui Bogdan, – ţara Bogdanilor, care la origini înseamnă Ţară dată de Dumnezeu. Motivul mioritic "Pe un picior de plai, / Pe-o gură de rai" consfinţeşte mitopoetic frumuseţea divină, prototipală, care e copie platoniciană, "umbră" a strălucirii primordiale zeieşti. Frumuseţea tragică, fiindcă a fost râvnită de alţii şi pătată cu sângele confratelui "mai ortoman".

Citim în **Istoria românilor** a lui Samuil Micu: "Românii cei de către Ţara Leşească avea pe mai-marele său în Maramorăşiu, în oraşul ce se chema Bogdan, unde intră apa Mara în Tisa, şi pe mai-marele îl numea cu cuvânt slovenesc Voevod, adecă povăţuitorul de oaste. Acolo multă vreme au voevozit familia Bogdan; poate fi că au familiia de la acel oraşiu, au oraşul acela de la acea familie s-au numit. Aceşti români din Maramorăşiu sunt românii de carii pomeneaşte Bela IV, craiul Ungariei în diploma sa cea din anul 1248, în care zicea că fraţilor ospitalului de la Ierusalim dă toată Cumaniia *afară de pământul iui Senislav, voevodul românilor, care pământ lor îl lăsăm, precum ei păn-acum l-au ţinut* (Bucureşti, 1995, p. 286).

Prin urmare, am ţinut acest pământ de când e lumea.

Cuib de voievozi români, Maramureşul este un ţinut al descălecărilor voievodale prin care am redobândit pământurile tot atât de străvechi ale Daciei. Este, cum ar spune Eminescu, un "curs repetit" al Istoriei româneşti. Spaţiul şi timpul românesc au curs de aici, s-au extins holografic, într-o desfăşurare nucleară, în lanţ natural. Moldova, Muntenia, Oltenia, Banatul şi Ardealul au luat naştere din acest embrion generativ iniţial.

Bogdan şi alţi voievozi care au pogorât pe-aici n-au făcut decât un act justiţiar: reinstaurarea românismului în tot spaţiul lui matricial în care el a existat în formele lui aurorale, incipiente până la căderea în Istorie.

Maramureşul este, astfel, Ideea de Românie şi Românism în embrion.

Maramureşul înfăţişează într-un chip Concret Ideea eminesciană din pogorâre general-românească. Suntem români, adică maramureşeni.

Umbra Maramureşului se întinde în mod august şi înfiinţător peste întreaga noastră istorie.

Maramureşul este început de istorie şi însăşi istoria românească în devenire.

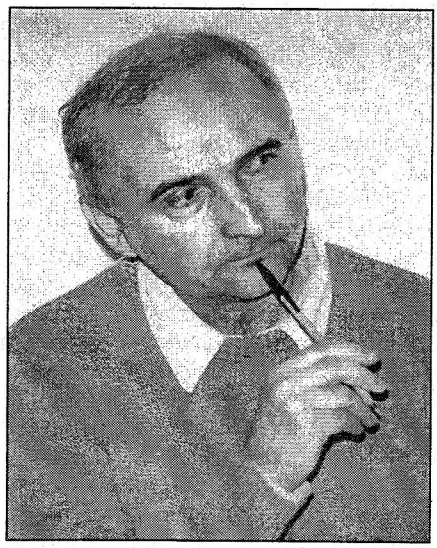

Ion ZUBAŞCU

RĂUL DE NORD

MANUSCRIS DE PE VALEA IZEI, DUPĂ 1700

E toamnă. Imense cratere de piatră se ridică în cer deasupra pădurilor. Îmi imaginez o balanță pe un taler al căruia stau munții, iar pe celălalt, în echilibru cosmic, – spiritul meu. Nu-mi place să dau explicații despre viață. Am senzația penibilă că manuscrisele mele nu sunt de ajuns. Nu am nici un trecut în afara valorii a ceea ce fac. Doar prezent şi un imens viitor. Singura biografie posibilă şi exact a mea este ultimul text pe care-l scriu. Totul îmi este accesibil. Mă interesează ca lucrul pe care-l fac în clipa de față să fie cât mai temeinic făcut. **Zbornicul de la Ieud? Psaltirea din Peri? Codicele de la Moisei? Antologhion? Carte de zodii? Numărătoarea cea Mare? Orândarele?** Cred că am vocația Marilor Utopii. Utopia e cumva un gen literar? Nu voi pleca din Maramureş decât odată cu munții. Maramureşul e numele meu bun. O Atlantidă unde oamenii forfotesc în continuare, fără să bage de seamă ce s-a mai întâmplat în ultimele două, trei milioane de ani. Un fund de ocean între două lanțuri cețoase de munți, înfurcite la pasul Prislop, să nu se decoloreze albastrul Voronețului peste dealurile şi văile de aici. Între mine şi lume – Pietrosul, "cel mai înalt vârf din Carpații de Răsărit", uriaşul cu două cratere glaciare în loc de orbite, amenințând să reabiliteze cuaternarul. De cealaltă parte, peste văi şi păduri, între mine şi Voievodatul Kievului, e-he-hei, Munții Maramureşului se proțăpesc invincibili, veghind să nu se verse limba română în moartea slavonă, din cealaltă lume, ca dintr-un prea plin pahar, cotrobăie pe dedesubtul țărânei, pe sub zadia ei, prin pivnițele Daciei libere, după aur şi argint.

Jumătate din oamenii de aici muncesc pe coastele munților Glaciari, se cațără cu satele pe văi, până sub codri, ca iarna să evadeze mai bine în cer cu colindele. Cealaltă jumătate lucrează în pământ, în măruntaiele Munților Vulcanici, scot din mine metale nefieroase, Domnu Zău ştie mai bine decât ei ce fel de metale şi cât de nefieroase! Iar la mijloc, în groapă, între slăvile cerului şi fundul pământului, a mai rămas o mică parte din oameni, care nu s-au decis ce să facă. S-o ia spre cer? Să coboare-n pământ? Însă toți au ceva în comun între ei: familii prolifice, zece copii cel puțin, beau de sting (mai mult ca

probabil, ei au stins Vulcanii şi au topit Gheţarii), mor şi trăiesc cu o ferocitate flămândă. Parcă tot ce se întâmplă aici pluteşte în aer, o fulgerare continuă între bornele foştilor Gheţari şi ale foştilor Vulcani.

Între aceste stihii, la mijloc, stau eu cu destinul în mână şi scriu. Până acum m-am jucat cu destinul. Iluziile au fost mai puternice decât mine. Mi-am trăit viaţa la diverse extreme. Abia acum mi-am pierdut şi ultima iluzie. Am intrat cu viaţa într-o zonă de stabilitate, m-am aşezat şi eu, cum se spune, în rândul oamenilor. Ştiu ce vreau. Ştiu ce pot. Rânduielile vremii dau semne bune. "Voievodul de Borşa au dovedit pre tătari", *i-au biruit pre aceştia în Zimbroslăzii şi i-au mutat din viaţă în cronici.* Ce-au căutat pe comedeii şi prisloapele noastre? Durzăii din Balasâna flutură zdrenţe de "şaloari" tătăreşti, aninate în crengile lor. Cocoşii noştri de munte nu vor cânta niciodată cântece de pustie. La Mănăstire, diecii vor termina, rând cu rând, aducerea pre limba română a Cărţilor Sfinte. Sunt prea tânăr şi nu se cuvine încă să mă alătur bărbilor lor resfirate pe file. Trebuie, mai întâi, să-mi fac o viaţă demnă de a intra în istorie şi o credinţă durabilă, pe măsura credinţei strămoşilor mei.

Nu de mult au sosit oamenii tăi, Prealuminate Domn, şi egumenul Teofan, trimis de soborul din Putna cu odoare şi cărţi şi scrisoare de însoţire. Mitropolitul Moldovei pofteşte pe dregători întru păstrarea "legăturilor de dragoste şi ajutorare, la toată nevoia, a maramureşenilor cu moldovenii". Veştile despre **Historia Moldo-Vlachica** m-au umplut de mândrie. Când mai ai timp să-ţi oblojeşti rănile din bătălia cu turcii. Vino, Doamne, în Maramureş şi odihneşte-ţi la noi tăriile minţii şi puterile trupului. Scrie o carte şi despre ţara aceasta dintre negrele păduri. Auzi-ne glasul şi iartă-ne îndrăzneala prea mare. Cât vom putea îţi vom fi de agiutori.

Am umblat cu oamenii tăi pe câteva dealuri unde poporul păstrează credinţa că sunt cetăţi strămoşeşti. Locurile se numesc chiar aşa: "Valea Cetăţelelor", "Turnul", "Cetăţeaua", "Cetatea", dar pe cercetători nu-i interesează decât să găsească cioburi de oale de lut, în iarbă, altfel nici nu se uită la aceste "cetăţi". Le este, totodată, şi foarte teamă să nu-şi ude cizmele, aduse din Levant, în iarba noastră deşelată de rouă. Mi-am adus aminte din copilărie, când ne lua mama la sapă, găseam pe toate pemintele noastre mulţime de hârburi, cu tot felul de forme şi linii pe ele, cu care ne jucam cât era ziua de largă. Le-am spus prea cinstitelor fete: să mergem la locul nostru din "Lutu Oalelor", nu-i departe, puţin peste Iza. Locul îl ţine şi azi moaşa Ileana, săraca, trecută de o sută de ani. A fost moştenirea ei părintească. Ea îl sapă şi îl gândeşte.

Cum am intrat în holda de baraboi, ne-am umplut pumnii cu hârburi, cât pe ce să-şi piardă oamenii tăi cizmele scumpe prin holdă! Doamne, cioburile acelea cu care noi ne jucam în copilărie erau din vremi de demult, începând din Epoca bronzului. Dumbrava a fost locuită încă de la începutul lumii, până acum. Iar dacă moaşa mea Ileana şi cu moşul meu Gheorghe s-au pornit ei să sape pământul acesta tocmai din Epoca bronzului, şi-l sapă şi azi, fără să se teamă că "nu s-au realizat" şi fără nici o spaimă de moarte – bat-o pustia s-o bată de viaţă! – atunci arată-mi, *Doamne*, ceva din lumea aceasta de care să mă tem în afară de mine însumi şi de Dumnezeu. Am o putere ce nu poate fi înfrântă, o putere ce vine din adâncul acestui pământ, în numele căruia prea puţini au vorbit în istorie cu dragoste şi credinţă, până la capăt. Cum să merg la Berlin şi să bat la porţile Academiei, ca tine, fără să trag tot şirul de morţi, ca un lanţ ruginit şi plin de pământ, de-a curmezişul Europei habsburgice? Aş putea înfăşura întreaga planetă, ca un ghem uriaş, cu brâul strămoşilor mei, al cărui capăt, torcându-se din pământ, nu s-ar mai sfârşi niciodată. Mi-e spiritul legat în adâncuri de ghiuleaua grea a unei istorii străvechi. Sunt prizonierul acestei istorii. Luminează-mă, Doamne, cu înţelepciunea ta multă şi învaţă-mă ce să fac!

N-am gângurit mai întâi în limba grecească, n-am crescut de mic la Constantinopol, n-am deprins toate marile limbi ale pământului înaintea limbii române. N-am fost de faţă în tinereţele mele, ca tine, la uciderea lui Miron Costin logofătul, pe Constantin Brâncoveanul nu l-am răzbunat niciodată până la sânge. Sunt blând şi aşezat din fire, Doamne, din copilărie m-am ridicat în picioare ţinându-mă de leagănul Graiului Viu, ca de o stâlpare străbună. Iartă-mi, Doamne, vorba cea proastă, dar însăşi naşterea mea s-a întâmplat pe vremea sapei de-a doua, în locul nostru din "Valea Cetăţelelor". Cu mâna pe sapă au apucat-o pe mama durerile facerii şi acolo i s-au dezlegat apele. Cât a fost copilăria de lungă, am păscut mieii şi oile pe sub Ţibleş, pe Baicu, pe Căliman, în Calmineasa şi Badgugeasa, în Poiana cu Gugile, pe Arceri şi în toate prelucile unde aveam locuri de fân şi stăteam toată vara, în colibe şi corturi, sub hora cea mare a stelelor.

Atât de limpede era uneori cerul încât auzeam, dincolo de seninătatea lui, luceferii şi stelele strigându-mă pe nume. Lumina cerurilor mă privea ca pe un salvator. Văzduhurile nesfârşite mă rugau să nu le părăsesc, să mai întârzii o secundă cu prezenţa şi gândul meu în preajma limpede a lor. *Mă simţeam necesar în atâta lumină* şi ştiam că întreaga ei curăţenie şi frumuseţe e pe măsura puterilor mele. Toate erau făcute pe măsura fiinţei, se rânduiau în preajmă şi se înfrăţeau cu mine într-o ordine care îmi era necesară şi îmi dădea mie însumi sentimentul propriei mele necesităţi. Cât de pustie şi de jalnică ar fi fost lumea fără mine! Ştiam cu siguranţă că fiecare rază a soarelui e o mână pe care cosmosul o întinde spre mine, fiecare centimetru pătrat de singurătate senină e un ochi deschis spre conştiinţa mea şi toate chipurile cerului şi pământului mă caută să vorbesc în numele lor şi al tuturor făpturilor fără de grai din lume.

Prealuminate Cantemire, nu pentru mine vă trimit aceste rânduri. Săracul de mine pot rămâne până la următoarea Epocă a Bronzului tot aici, un diac anonim dacificând pădurile şi munţii. Alături de moşii mei Gheorghe şi Ileana, Ion şi Gafia, care îşi ţin pe genunchi strănepoţii şi le povestesc amintiri de pe vremea când lumea de pe Valea Izei se închina Soarelui, mă simt nemuritor prin simplul fapt că trăiesc. Dar am o datorie faţă de toţi strămoşii, de la începutul lumii şi de mai înainte, care s-au săvârşit lăsând în urma lor aceste hârburi, strânse în pumni de pe locul nostru din veci numit "Lutu Oalelor". Nu vin singur în faţa Domniilor Voastre. Vin cu o lume. Am curajul să merg foarte departe în viitor, pentru că am pornit demult şi de foarte departe. Am fost ca un munte de aur, gâlgâind de puteri întunecate şi izvoare strălimpezi, plin de el însuşi, în propria lui paşnică neclintire şi măreţie, până m-au descoperit Diplomele Leopoldine. Acum voi pleca şi eu în lume, mă voi elibera de toate constrângerile. Orice izvor de pe pământ găseşte marea care-l cheamă. Nu voi mai fi Muntele, voi fi Izvorul.

Voi scrie scrisori către toţi cei pe care îi iubesc, voi trimite valuri de manuscrise, voi călători, voi întoarce pe dos buzunarele ştiinţelor lumii. Curgerea din Munte spre Mare, prin grădinile oamenilor şi ale popoarelor. Urcuşul ascuns al izvoarelor dinspre Mare spre Munte, forţa care le împinge prin pământ, înapoi, către mari înălţimi. Voi fi asemeni ţie, Prealuminate Domn, înţeleptul înţelepţilor din veacul de acum şi din veacul ce vine. Odată şi odată trebuie să descopăr pe cineva, să-mi pună mâna pe umăr şi să-mi spună simplu: te recunosc! Doar tu ne mai lipseai să fim întregi şi să putem ţine lumea asta bătrână pe umeri, încă o viaţă, o vreme, o istorie.

Iată, acum sunt puternic şi bine întemeiat pe picoarele mele, bărbat în toată firea şi în toată puterea Cuvântului. Gata, Doamne, de mâine, de azi, chiar din clipa aceasta, voi începe o nouă viaţă!

Maramureşul ne transportă într-o lume rurală dispărută la noi de mult timp, în care ţăranii şi-au păstrat Credinţa în ciuda zecilor de ani de intensă propagandă atee.

Marie-Gabrielle LEBLANC

UN POPOR AUTENTIC

În nr. 2688 din 16 aprilie 1999 al săptămânalului "France catholique" şi în nr. 1126 din 12 august 1999 al săptămânalului "Famille chretienne" au apărut, în afară de ambele coperte cu fotografii (mari) din Maramureş, 9 şi, respectiv, 6 pagini despre România, majoritatea fiind despre "miracolul" numit Maramureş. Textele sunt semnate de istoricul de artă Marie-Gabrielle Leblanc, iar fotografiile de John Pole, care, în 1998, de Sf. Maria Mare, şi în iulie au vizitat Maramureşul, Bucovina, Transilvania şi Bucureştiul.

În "France catholique", număr care anunţă vizita Papei Ioan Paul al II-lea în România, autoarea publică articolele: **Roumanie – un peuple en marche dans la foi** (cu trei ilustraţii din Borşa, Moisei, Sighet şi una din Vatra Moldoviţei. Reportajul se referă la situaţia credinţei în timpul comunismului, precum şi la necesitatea înţelegerii între cele două credinţe de rit bizantin – ortodoxia şi greco-catolicismul: "Va fi imposibil creştinilor din România să înainteze întru Credinţă şi Milostenie atâta timp cât nu vor ajunge să uite trecutul şi să se ierte reciproc"); **Arhipelagul mănăstirilor** din Bucovina "care arată un fast al unei civilizaţii ortodoxe prestigioase cu o arhitectură unică în lume" (cu fotografii de la Râşca şi Moldoviţa); **O cheie pentru unitate** – despre carmelitele de rit bizantin de la Stânceni (cu 2 fotografii); **Le verre transfiguré** – un articol (cu portret şi o reproducere) despre Georgeta Maria Iuga, care, prin talentul său, face ca "sticla să nu servească doar pentru a privi lumea exterioară: ea devine fereastră spre invizibil, o deschidere către lumea spirituală".

Publicăm mai jos traducerea unui text despre Maramureş.

Călătorului din Europa Occidentală care soseşte în Maramureşul, situat în nordul României sub frontiera ucraineană, nu-i vine a crede că există încă în Europa o regiune care să fi conservat intacte toate obiceiurile sale şi unde locuitorii săi practică, în ciuda precarităţii materiale, o generozitate şi o ospitalitate incredibile. Curioziatea se transformă foarte repede într-un profund respect când descoperi cum această populaţie a rezistat eroic, decenii de-a rândul, dictaturii ideologice a gândirii unice şi tăvălugului compresor-egalizator.

Se vine în Baia Mare, capitala, industrială şi post-comunistă, cu deplorabilele sale blocuri staliniste, şi se ajunge, odată trecut defileul Gutâi, într-o altă lume.

Ceea ce uimeşte în primul rând sunt căile, ca într-un tablou de Millet sau Van Gogh, culturile fără îngrăşăminte (chimice) şi ierbicide, oamenii

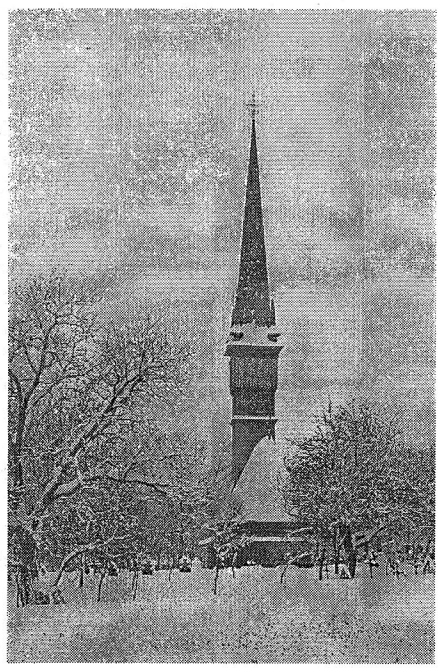

Biserica de lemn "Sfinţii Arhangheli" din Şurdeşti.

"Larg deschideţi poarta sufletelor voastre...".

la coasă, furcile de lemn, păcurarii mânându-şi turmele şi căruţele ca mijloc de transport.

Apoi impresionează cultura mereu vie a lemnului. Totul este făcut din lemn: casele şi impozantele porţi sculptate, bisericile – care seamănă uimitor cu *stav-kirker*-ele, biserici "de lemn în picioare" din Norvegia – cu structura lor în formă de pagodă atât de particulară; ele sunt susţinute de catarge verticale precum corăbiile vikinge. Prietenii mei români îmi spun că vikingii au traversat România în expediţiile lor.

Şişeşti, Deseşti, Hărniceşti, Sat Şugatag, Săpânţa, Poienile Izei, Budeşti, Ieud, Săliştea de Sus, Borşa: un şirag de sate care se întind de-a lungul văilor Izei, Tisei sau Marei, în jurul vechilor *biserici de lemn,* cea mai mare parte dintre care sunt din secolul al XVIII-lea. Bârsana şi Şurdeşti au cele mai înalte turle de lemn din Europa. Peste tot sculptorii în lemn sunt la lucru.

Apoi suntem uimiţi de costumele tradiţionale purtate cotidian: haine de lucru şi haine de duminică, haine de iarnă şi haine de vară.

În sfârşit, există cruci peste tot, în sate şi în câmp: *troiţsas* în lemn sculptat sau cruci pictate. Şi duminica, ni se vădeşte vitalitatea Credinţei: toată lumea este la biserică. La fel cum în Bavaria şi în Austria, oamenii se salută cu voce tare *Grüss Gott!,* aici salutul tradiţional este *Lăudăm pe Iisus Hristos,* la care se răspunde *În veci amin.*

Şi acolo este secretul Maramureşului. Bisericile lor n-au fost rase de Ceauşescu, deoarece ei l-au ţinut la distanţă prin fermitatea lor.

România vine să se deschidă după numai doi sau trei ani şi locuitorii săi reîncep să surâdă. Descoperirea acestor oameni, care, în ciuda sărăciei, sunt cei mai ospitalieri pe care îi cunosc din Europa, este un şoc şi o experienţă de neuitat. Eu nu pot să-i compar, pentru *curaj* şi *amabilitate,* decât cu creştinii din Egipt (care sunt la fel supuşi unei presiuni destructive)...

Ceea ce îi putem dori cel mai mult Maramureşului este să devină un fel de Bavarie a Europei de Est: bunăstarea materială ştiind să împace tradiţia şi modernitatea, să fie cu picioarele pe pământ şi cu ochii îndreptaţi spre Cer.

În româneşte
de **Dumitru IUGA**

Ioan ALEXANDRU

CIVILIZAȚIA CUVÂNTULUI

Maramureşul este cununa României, nu numai a Transilvaniei, este osul domnesc al sufletului nostru, ochiul voievodal căruia îi datorăm înainte de toate împărtăşirea luminii cuvântului românesc în limba dacoromanilor peste toată românătatea.

Îndemnul maramureşenilor a mers fulger din lămpi în lămpi, şi prin aceste arhaice traduceri din primele veacuri ale celui de-al doilea mileniu al eonului nostru, păstrate în copii în codicele voroneţene, care intră în limba obştească pe înţelesul tuturor, limba românească, singura limbă pe care maramureşenii au vorbit-o vreodată, cu care s-au strigat şi mângâiat unii pe alţii şi s-au sărbătorit şi s-au încuscrit şi au luptat şi s-au fericit şi tânguit şi bocit de dincolo de Burebista până în ceasul în care scriu aceste rânduri.

Maramureşul este fiul cuvântului, este născut din grai, aşa cum Moldova este fiica ochiului românesc şi Ţara Românească este fiica sufletului mistriei Meşterului Manole.

Civilizaţia Maramureşului este una a cuvântului, a întrupării acestuia în sanctuare de stejar.

Ei au rostit întâia oară sufletul mioriţei în limba română, de la ei ne provin cele mai vechi piei de animale raşchetate pe care au aşternut cu flacăra lumânărilor de ceară întâile fraze cântătoare ale sufletului nostru românesc plecând de la stavropighia Sf. Mihail din Peri, cea mai veche lavră românească, cu ancora neatârnării zvârlită peste munţi direct în inima Bizanţului, când acesta era încă în floare.

Oameni liberi care n-au cunoscut niciodată ca stăpân decât cerul de deasupra creştetelor lor, care au păstrat gândul că sunt împăraţi din vremile lui Decebal până la coconul de trei anişori îmbrăcat ca un împărat, socotit ca atare de părinţii săi.

Cred că acest gând voievodal, păstrat în fiecare familie, prin fiecare nou-născut, vreme de două mii de ani, acest gând întrupat neîntrerupt, hrănit cu sângele lor, cu iubire, sufletul prea plin al acestei realităţi voievodale este o constantă a istoriei poporului nostru.

În aceste republici de lemn, care sunt până astăzi satele vechi maramureşene, s-a păsrat sufletul împăraţilor neamului nostru.

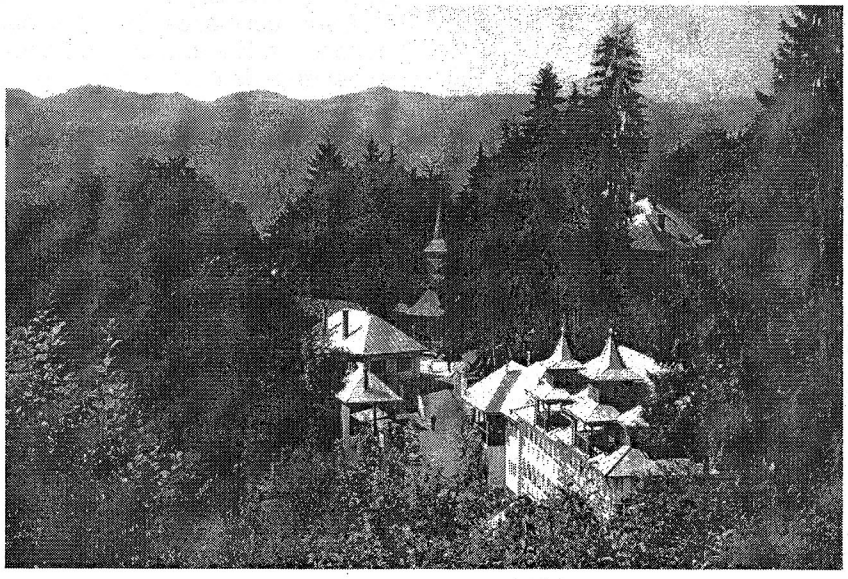

Mănăstirea "Sf. Ana" din Rohia.

Constantin NOICA

CĂLĂTORIE ÎN MARAMUREŞ

Învăţăturile lui Medava
Consemnate de Madeva

FRANCEZUL spune: totul contribuie la bucuria celui ce iubeşte cu adevărat. Eu aş spune: totul contribuie la bucuria celui ce călătoreşte prin Maramureş. Pierzi un tren, ai o pană de maşină, faci un autostop, orice s-ar întâmpla te răsplăteşte într-un fel sau altul.

LA ÎNCEPUT, în *Rostirea filosofică românească*, vroiam să fac un muzeu al cuvântului românesc. Pe urmă cuvintele au început să iasă singure din muzeu şi să plece la plimbare. Aici, în Maramureş, am găsit aşa, în gura unei femei, pe "blem în casă", de la *ambulemus, ambulare*. – Un arhitect de-al nostru, C. Joja, a refăcut Hanul lui Manuc şi a găsit temeliile Curţii domneşti din Bucureşti de acum câteva veacuri. Eu am încercat aşa cu unele cuvinte româneşti. Am căutat în cuvinte înţelesuri care s-au pierdut, dar care s-au prefăcut în miracole. **Rostrum** însemna în latineşte doar "cioc de pasăre" şi se puneau un fel de ciocuri la corăbiile învingătoare în lupte, iar apoi la tribuna de unde vorbea oratorul. De aici "rost" cu sens de gură, apoi de faţă. Noi am scos însă din el: **rostul lumii.** Este un cuvânt, acum, ce se plimbă prin tot ce e suflet şi minte omenească.

NU-I NIMENI vinovat de neîmplinirile noastre. Limitele interioare sunt mai dureroase decât orice limită exterioară.

UNEORI în cultură exactitatea pustieşte adevărul: vine cu **un singur** înţeles, în timp ce adevărul poate avea mai multe. În cultură, cel puţin în cea umanistă, întrebările sunt uneori mai frumoase decât răspunsurile. Vă îndemn să citiţi, dacă n-aţi făcut-o încă, traducerea din Bhagavad Gita, făcută de Sergiu Al. George, unul de-al vostru, un năsăudean, ajuns acum un mare orientalist român. În cartea aceea veţi vedea că întrebările omului sunt mai adânci decât răspunsurile zeului.

DACĂ e vorba de exactitate în cultura umanistă, atunci pot să vă spun, în anii mei târzii, că nu deţin decât nume, date şi păreri. Ceea ce ştiu **sigur** este că nu e bine să bei apă rece când eşti încălzit. În rest, nu ştiu "sigur" mai nimic.

NU TREBUIE disprețuit nici banul, deşi românul spune că e lucrul dracului, sau chiar ochiul dracului. Banul este şi al omului, când acesta ştie ce să facă din el şi când trăieşte **sub** o rânduială care te-nvaţă să nu cazi sub ispita deşartă a banului şi a bunurilor fără număr.

NU ÎMBĂTRÂNIM, suntem dinainte bătrâni, dacă ne aşezăm în situaţia de "a fi în" (a sta sub legile speciei, sub gata făcutul societăţii etc.). Rămânem tineri dacă ştim tot timpul să fim în situaţia pe care-mi place s-o numesc "a fi întru", adică a fi deschis către ceva mai cuprinzător decât viețile noastre.

CÂND a aşezat verbul la urmă, ca omul să fie atent până la capătul unei spuse, Cantemir a încercat, cu românească vremii sale, s-o facă să nu mai fie "leneşă". Nu i-a reuşit, dar merita s-o încerce.

I-AM SCRIS lui Eliade: Acum, spre capătul vieţii, am de ales între a reciti pe Goethe întreg (căci mi s-au pierdut cele cinci caiete cu note complete din el) sau a te reciti şi citi pe tine. Prefer să te citesc întreg pe tine, fiindcă mergi mai îndărăt decât Goethe (spre omul originar) şi mă trimiţi, nu ştiu cum, mai departe decât el, cu lumea asta folclorică pe care o vezi de-a dreptul ca o cultură majoră şi deschisă către viitor.

UNELE CÂNTECE şi versuri maramureşene au o rigoare, o perfecţiune formală, asemenea unui sonet shakespearian. Şi ce-mi place la cântecele acestea este că nu stau sub tirania sfârşitului. Ar putea continua oricât, aşa cum îţi sugerează Coloana nesfârşită a lui Brâncuşi.

VOI SFÂRŞI cu o părere de rău: aceea de a nu fi fost ardelean. De ce? mă veţi întreba. Fiindcă văd acum câtă dreptate aveam, cu vreo treizeci de ani în urmă, spunând: **Ardealul** e patria-mumă.

ROMÂNII sunt goetheeni înainte de Goethe. Dacă acesta ar fi cunoscut lirica noastră populară, aşa cum cunoscuse epica sârbă, s-ar fi entuziasmat încă mai mult decât de cea din urmă. Goethe trebuie citit integral. Nu citiţi opere – trebuie să citiţi autori.

MARAMUREŞUL – cu arta sa concretă şi funcţională, dar şi abstractă uneori, ca arta cea mai nouă, sau cu structurile sale în lemn, din care nebunul de Olos vrea să facă planul unui oraş care să acopere întreg pământul – confirmă afirmaţia lui Eliade: cred mai mult în viitorul culturii româneşti decât în cel al culturii europene.

CELE DOUĂ BISERICI alăturate de la Rogoz, monumente în lemn amândouă, sunt înfrăţite şi contopite, aşa cum sunt unele sensuri contrarii din cuvintele româneşti. Ele se împacă de altfel şi prin cimitirul comun, care le leagă. Credinţa le desparte – arta şi meşteşugul, nu. Oamenii pot fi dezbinaţi, tradiţia dintotdeauna îi uneşte. Ei credeau că nu se împacă între ei, dar în fapt erau dinainte împăcaţi.

ASCULTĂ Madeva, în câte o ţipurităra din Ţara Oaşului eu văd rezumatul întregii noastre culturi, cu trecerea ei de la natură la rostire şi întruchipare artistică. Chiotul iniţial este încă natură; dacă vrei, este ceva de ordinul cântecului privighetorii, sau mai degrabă al privighetorului, un cântec despre care naturaliştii ne spun că nu e intonat pentru poeţi, ci doar pentru ca pasărea să anunţe în felul acesta că a pus stăpânire pe un loc, iar ceilalţi s-o lase acolo în rostul ei. Dar chiotul nostru – care şi el este un fel de a spune: ascultaţi-mă, fraţilor, faceţi-mi şi mie loc în lume – trece în cuvânt, în viers, în logos, şi devine, astfel, dintr-o răsuflare parcă altceva. Se preface într-un cântec care ar putea ţine cât lumea.

CONSTANTIN NOICA – ...Vorba lui Eminescu: Şi cum vin pe drum de fier...

Vasile Deac Moşu – Nu pier cântecele, iată că nu pier.

C.N.:

– Cum vă adaptaţi vieţii noi? Vă simţiţi acasă în lumea asta schimbată?

V.D.M.:

– Cu atâta dragoste se încongioară astăzi tot ce s-a făcut din moşi strămoşi!

CÂND vizitezi Maramureşul, înţelegi de ce grecii vechi spuneau la materie, în general, "lemn". Şi cultura, şi civilizaţia pleacă de la lemn. Coloana de templu (cu frunzele de la corintic) a fost la început trunchi de lemn. Fluierul a fost lemn. Tilinca – din care mi-a cântat o doină şi o bătută Mihai Lăcătiş din Câmpulung Moldovenesc – este o simplă ţeavă de lemn, nici măcar cu găurele. – Vai de lumea care şi-a pierdut lemnul, materia! Iar occidentalii sunt astăzi materialişti fără materie, cu materialele lor ca şi abstracte şi cu averile lor pe hârtie, în acţiuni sau naiba ştie cum. De aceea s-au şi smintit. Cine nu respectă materia, se năruie spiritualiceşte.

CÂND mă gândesc la Maramureş, la folclorul nostru şi la felul întâmplător şi prea adesea parţial în care am păstrat ceva din ce a fost, îmi spun că aceea ce ştim şi admirăm noi (laolaltă cu atâţia străini) reprezintă poate numai resturile şi firimiturile unui banchet al zeilor.

Ana BANTOŞ

"CÂT ÎI MARAMUREŞU'..."

este un cântec preferat al familiei noastre încă de pe vremea studenţiei. Acest cântec, ca şi tot ceea ce venea de peste Prut, ne transpunea în zone spirituale care ştiam că sunt şi ale noastre. Iată de ce oricine făcea rost de cărţi sau discuri, ajunse ca printr-o minune de la Bucureşti la Chişinău, era considerat un fericit. Bunurile acestea circulau din mână în mână până când în cărţi se subţiau filele, iar melodiile de pe discuri puteau fi deslușite numai dacă erau îngânate şi de către cei care le ascultau, amplificându-le ecoul în suflet. Ajutaţi de fecior, am interpretat şi la nunta fiicei acest cântec ce nu poate lipsi din zestrea copiilor noştri, iar faptul că nu văzusem încă Maramureşul nu era un impediment...

Am ajuns pentru prima oară pe meleagurile maramureşene datorită familiei de medici Pădeanu, prietenii noştri stabiliţi în Canada, de unde în fiecare an reveneau la Bistriţa pentru a-şi revedea măicuţa. În 1996 ne-au făcut surpriza acestei întâlniri de neuitat pe plaiurile marcate de o frumuseţe dumnezeiască. Domnul Dumitru Pădeanu, alias scriitorul Corneliu Florea, care editează cu mijloace proprii în Canada publicaţia "Jurnal liber", în calitatea-i de ghid excelent, ne povestea cu lux de amănunte întâmplări din partea locului, punând accentul pe detalii care scapă istoriei scrise. Momentul cel mai relevant l-a constituit vizita la Mănăstirea Bârsana, unde ne-am convins că dacă omul vrea să facă ceva pe acest pământ, Dumnezeu nu-l lasă neajutorat: măicuţa stareţă, având grijă de edificarea sfântului lăcaş, tot dânsa şef de şantier, şofer şi muncitor, reuşea să facă faţă situaţiei cu bunăvoinţă, cu multă bărbăţie şi cu multă prezenţă de spirit, iar muncitorii îi dădeau ascultare ca unui conducător de oşti.

Aici, la mănăstire, am descoperit, printre odoarele pregătite cu multă grijă de măicuţe, pentru a împodobi interiorul, şi o bucată de pânză ţesută manual. Ornamentul era întocmai cu cel de pe faţa de masă pe care am moştenit-o de la străbunica soţului meu, din Hiliuţi, Bălţi. Această apropiere, prin intermediul unor figuri geometrice ce păstrează în ele liniile unui destin pe care le stăpâneşte şi Dumnezeu, şi omul, perpetuându-le în timp şi spaţiu, ne-a definitivat preludiul cunoaşterii Maramureşului, pe care am continuat-o acum câteva luni răspunzând invitaţiei generoase a domnului prefect Gheorghe Mihai Bârlea de a merge într-o delegaţie de documentare în zonă. Atât dumnealui, cât şi domnii consilieri judeţeni, sculptorul Traian Moldovan şi poetul Nicolae Scheianu, au favorizat cunoaşterea, de astă dată mai amplă, a vieţii culturale şi economice a judeţului. Aflarea noastră la Baia Mare, în Ţara Lăpuşului, la Mănăstirea Rohia, Sighetu Marmaţiei, Săpânţa, Ocna Şugatag, vizitarea muzeelor din Baia Mare şi din împrejurimi, precum şi a Muzeului Etnografic al Maramureşului unde am fost călăuziţi de remarcabilul director şi muzeograf Mihai Dăncuş, clipele petrecute între profesori, scriitori, ziarişti şi bibliografi la Biblioteca judeţeană "Petre Dulfu", – au însemnat pentru noi descoperirea unei zone spirituale nebănuit de bogate, pe care o fac să fie aşa minunaţii oameni ai Maramureşului. Cei pe care ne-a fost dat să-i cunoaştem în această deplasare ne-au impresionat prin modul de a trăi viaţa în toată bogăţia ei de registre, de la seriozitatea cu care îşi achită datoria de oameni ai locului până la umorul şi glumele pe care ştiu să le guste şi să-i ia şi pe alţii părtaşi de atmosferă. Fără de

N. STEINHARDT

LECȚIA MARAMUREȘULUI

... Maramureșul, neîndoios, nu e numai o expresie geografică, numele purtat de una din cele mai pitorești, mai atrăgătoare și mai frumoase regiuni ale țării. Nu e numai ținutul cu absolut originale și supraabundent dăruite cu grație construcții din această parte a Europei. E un spațiu "special", osebit parcă de întinderile plane ori în pantă ale pământului, un spațiu unde pulsează sau mocnește ceva neizbitor, însă de îndată perceptibil inimii și cugetului și sensibilității...

Maramureșul e un simbol, e o chintesență, un semn, un recapitulator sub care se ascunde – poate mai intens și mai insidios decât sub altele – sufletul românesc în forma lui cea mai loială – ademenitoare și mai elevată. Elevată nu în sens pilduitor, solemn, livresc, oficios. Dimpotrivă: elevată, adică simplă, curată, liberă de orice adaosuri, scorii, afecțiuni și găteli de iarmaroc, ori de protocol. Nici urmă de onctuoasă cucernicie dulceagă, de ipocrite salamalecuri, de forțate zâmbete negustorești, decorative. Acolo nu-i nimic "de gata", totul e limpede și proaspăt, netrecut prin sălcii ori clor, limpede și proaspăt ca apa care țâșnește din munții străjuitori ai drumurilor croite de-a lungul Marei, Cavnicului și Izei.

Păstorii, muntenii și țăranii aceia, în chiar ființa lor și felul de a fi, sunt – prin semeția și splendoarea portului, prin vorbirea lor nealterată de vreo influență din afară, prin calmul atitudinii și mersului, printr-o egalitate de umoare solid rezistentă la orice împunsături și atâțări ale "nervilor", vicleniei, neastâmpărului, pizmei și oboselii, prin absența din căutarea ochilor, a spaimei, ploconirii sau dorului de zădărnicii, printr-o smerenie care, deși foarte sinceră, se împacă de minune cu demnitatea – cu adevărat prinț și senior, dovadă vie și hotărâtoare a vechimii și cumsecădeniei unui popor născut și trăit în locuri de blândețe a climei, de mărinimie a solului, de cumpătare a mediului psihic. Pe fondul verde al adâncilor păduri, bivolii negri și turmele albe de oi statornicesc psihofizice pete de contrast subtil cântărit.

aceste talente maramureșeanul e de neînchipuit.

Dumnezeu a vrut să trăim clipe inegalabile în mijlocul maramureșenilor adunați pentru a se pregăti de sărbătoare, iar apoi și la desfășurarea unui festival al obiceiurilor agrare: pe o vale, la *Tânjaua hotenarilor,* s-au întrunit mii de locuitori din zonă pentru a fi împreună câteva ore, sfidând vremelnicia aflării noastre pe pământ. Acolo, printre moșneni, am înțeles sensul sărbătorilor populare, în care este căutată perfecțiunea omului: personajul principal este gospodarul cel mai harnic din sat, care a terminat primul aratul și care se remarcă din toate punctele de vedere. În fond, omul devine celebritate în partea locului pe parcursul unui an întreg, până la următoarele lucrări de primăvară. Reflectat în oglinda ritualurilor, perpetuate în plină epocă a computerului, sufletul maramureșeanului este în contact direct cu nemurirea. Pentru a surprinde minunea acestei întâmplări, turiști din cele mai îndepărtate țări s-au deplasat aici. I-am văzut fixând harnic cu camera de luat vederi aceste obiceiuri ale pământului, care prin alte părți de mult nu mai există decât descrise în cărți. Or, ritualurile maramureșene, pline de demnitate, asigură păstrarea integrității umane și previne degenerarea ei, conferindu-i trăsături irepetabile acestui neam.

... Ziua rezervată primei noastre excursii pe traseul cu biserici maramureșene de lemn, în 1996, s-a întâmplat să fie ploioasă și rece și doar cât ne-am aflat la Mănăstirea Bârsana soarele a fost îngăduitor și ne-a dezvăluit splendorile acestui picior de plai. Ni s-a părut un semn încurajator: tot ceea ce este Maramureșul merită să fie cunoscut mai bine în Basarabia.

PARTEA DE CER NUMITĂ
MARAMUREŞ

Ieud. Biserica din Deal, întemeiată în 1346.

TÂNJAUA HOTENARILOR LA CEA DE-A XXXII-A EDIŢIE

Cuvânt are dl Gheorghe Miha. Bârlea, prefect de Maramureş.

Cocoane de pe Valea Marei.

Atmosferă de sărbătoare.

Sfatul coconilor.

Ministrul Ioan Mureşean
în haine de moroşan.

Datini şi generaţii.

Tânjaua de la Hoteni. Anul 1998.

Oaspeţi de onoare.

Povestea vorbei.

Alai.

Tânjaua de pe Mara. Hărniceşti, anul 1995.

Stop-cadru.

Cât îi Maramureşul...

MĂNĂSTIREA "SF. ANA" – ROHIA

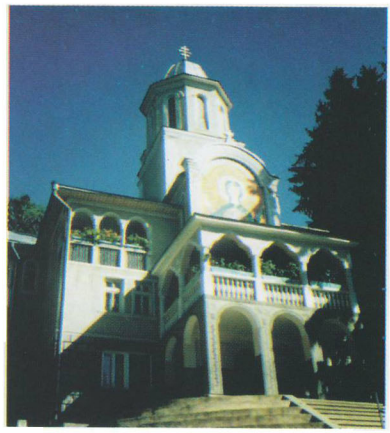

Casa cu paraclis şi bibliotecă.

Uşile împărăteşti ale paraclisului.

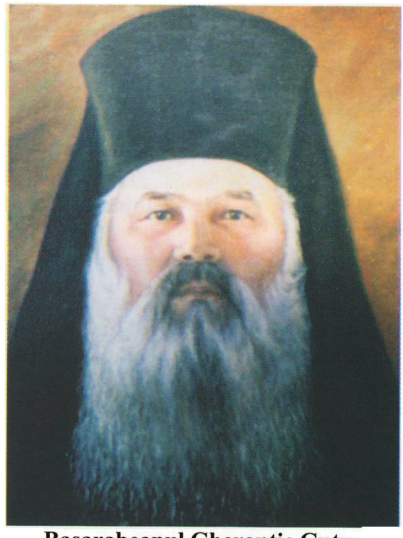

Basarabeanul Gherontie Guţu, unul dintre starеţii mănăstirii (1930-1937).

Exponate din muzeu.

În schele o nouă biserică.

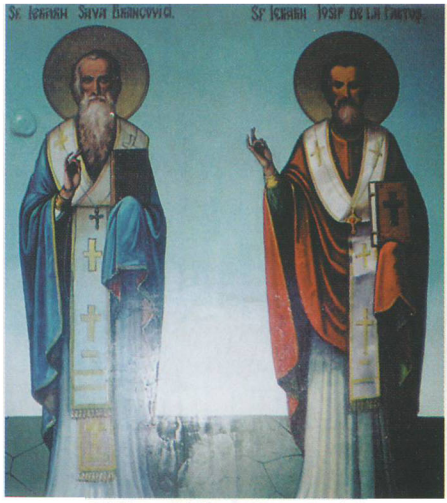

Sf. Ierarhi Sava Brancovici
şi Iosif de la Partoş.

N. Steinhardt.

P.S. Arhiereul Vicar Iustin Sigheteanul.

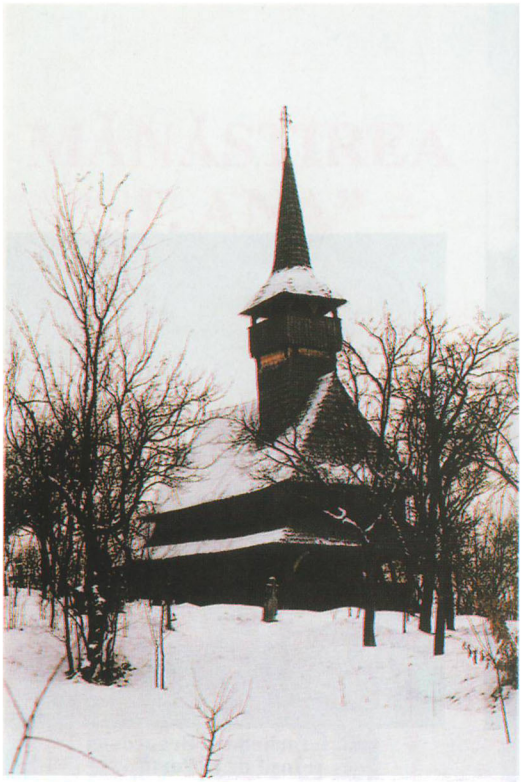

Biserica de lemn "Intrarea Maicii Domnului în biserică" din Bârsana.

Copii din Bârsana. Anul 1998.

Ieşind de la biserică. Bârsana, anul 1998.

Muzeul satului. Sighetu Marmaţiei.

La colindat. Bârsana,
Crăciun, anul 1998.

Biserica de lemn "Cuvioasa Paraschiva"
din Deseşti. Ancadramentul uşii principale.

“Cu Căruțu”. Cufoaia, anul 1995.

Chipuri de pe Mara.

Veche casă maramureşeană.

Biserica de pe culme.

Candelabru de lemn.

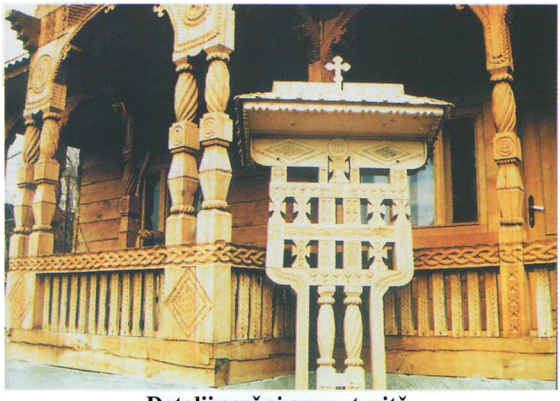

Detalii casă şi cruce-troiţă.
Meşterul Toader Bârsan din Bârsana.

În bătaia soarelui, la Ieud.

Călăreţi la nuntă. Budeşti, anul 1999.

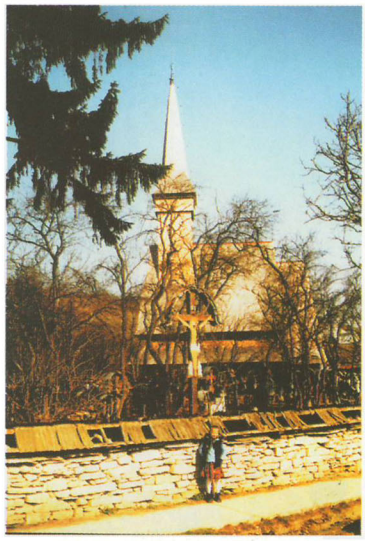

Biserica de Şes din Ieud, întemeiată în sec. XVIII.

Cocoane din Săliştea de Sus. Anul 1998.

Sculptură modernă din Ţara Lăpuşului.

Feţe şi caractere.

Joc.

Aplauze.

Hotelul Mara din municipiul Baia Mare.

Biserica de lemn "Sfinții Arhangheli"
din Șurdești.

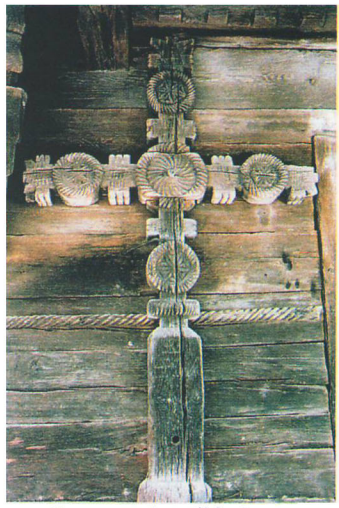

Cruce sculptată în lemn.

Reculegere.

Vedere din Baia Mare.

Biserica de lemn "Sfinții Arhangheli" din Remetea Chioarului.

Sculptură în lemn.

Troița din Berbești.

Dumitru IUGA

JUDEŢUL CELOR PATRU "ŢĂRI"

Maramureşul este satul primordial. Nu ştim precis de unde vine şi te copleşeşte până la urmă acest sentiment. Poate din toate, din port, din porți, din bisericuțele de lemn, din făptura omului... Țăranii maramureşeni nu vin de nicăieri. Ai sentimentul că au venit direct din cer în Maramureş. În alte țări simți, ştii că oamenii au venit de undeva, aici nu ai acest sentiment. Aici, în Maramureş, este omul primordial în noblețea sa princiară – nu primitivă, în frumusețea lui de înaltă civilizație.

MINORU NAMBARA (specialist în istoria civilizației din Japonia)

Străveche vatră românească, cu o civilizație originală, cu o natură încântătoare, de o rară frumusețe – "asemănătoare pământului clasic al Eladei şi Italiei", cum afirma acad. Ioan Mihalyi de Apşa – județul Maramureş este situat în nordul României, având ca vecini Ucraina, județele Suceava, Bistrița Năsăud, Cluj, Sălaj şi Satu Mare. Cu o suprafață de 6.915 km^2 şi o populație de peste 543.000 locuitori, din care 53% în mediul urban, județul Maramureş ocupă locul 14 în România. Rețeaua de localități cuprinde două municipii (Baia Mare şi Sighetu Marmației), şase orașe şi 62 de comune.

Relieful său este extrem de variat, zona montană ocupând 43% din suprafață, cea de dealuri, podişuri şi piemonturi 30%, iar depresiunile 27%. Relieful înalt este marcat de lanțul munților cristalini ai Rodnei şi ai Maramureşului, precum şi de munții vulcanici Țibleş, Gutâi şi Oaş, cu altitudini variind între 600 – 1.900 m. De o frumusețe aparte sunt depresiunile Maramureşului, Lăpuşului şi Băii Mari, cu dealuri, terase şi lunci care au favorizat, prin bogățiile naturale şi geoclimaterice, prezența şi permanența omului din cele mai vechi timpuri în această zonă.

Clima este de tip temperat – continentală moderată, statisticile medii din ultimii 70 de ani relevând că 275 de zile dintr-un an dețin valori pozitive de temperatură. Precipitațiile atmosferice sunt, în general, cuprinse între 700 – 1.500 mm, variind în funcție de zonă.

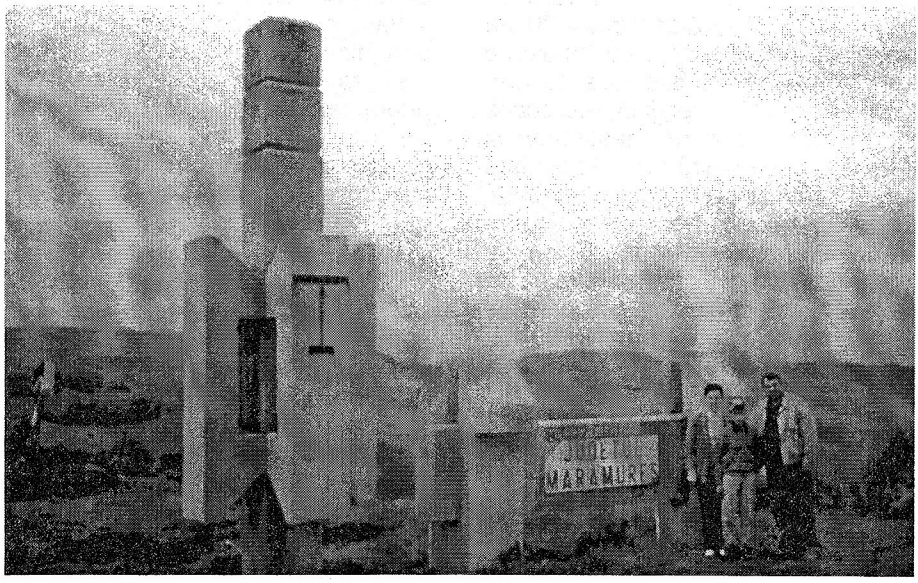

Rețeaua hidrografică este bogată, având o lungime de peste 3.000 km. Cele mai importante râuri sunt: Lăpușul – care formează, în masivul cristalin Preluca, un sălbatic defileu pe circa 30 km, Iza – care izvorăşte dintr-un izbuc albastru, Vişeul, Vaserul, Mara, Cosău, Ruscova, Cavnic şi Săsarul. Hidrografia este întregită de unele lacuri naturale şi antropice. În munții Rodnei se află lacurile glaciare Iezerul şi Buhăiescul, în munții Gutâi "ochiurile" albastre de sub Creasta Cocoşului, Tăul lui Dumitru, Lacul Albastru de la Baia Sprie şi cele de sare de la Ocna Şugatag. În anul 1964 a fost amenajat lacul de acumulare de la Strâmtori – Firiza, pentru alimentarea cu apă a Băii Mari şi se află în execuție sistemul de amenajări hidroenergetice Runcu – Brazi – Firiza, cu dublă destinație: alimentarea cu apă potabilă şi producerea energiei electrice. Există de asemenea peste 100 de izvoare de apă minerală, vestite pentru efectul lor terapeutic fiind cele de la Săpânța, Stoiceni, Borcut, Dragomireşti, Baia Borşa, Botiza, Ocna Şugatag.

Pădurile de foioase şi răşinoase acoperă aproape 43% din suprafața județului, iar păşunile, fânețele şi livezile 32%. Vegetația bogată şi clima moderată oferă condiții prielnice pentru dezvoltarea unei faune şi flore diverse. În județ trăiesc circa 30 de specii de animale sălbatice, între care se numără exemplare rare de urs, cerb carpatin, căprior, jder, râs, cocoş de munte, cocoş de mesteacăn şi fazan. O parte din râuri sunt populate de păstrăvi, lostriță, lipan şi ştiucă. Şi flora este variată şi bogată, cuprinzând exemplare rare de bujori de munte şi floare de colț. Vasta rețea de obiective naturale ocrotite de lege, care au o suprafață de circa 5.000 ha, cuprinde printre altele rezervația naturală Pietrosul Rodnei, având un caracter complex geologic, geomorfologic, faunistic şi floristic, aici recolonizându-se capra neagră (Rupicapra rupicapra) şi marmota (Marmota marmota). Alte rezervații ocrotite sunt cele de castan comestibil din bazinul Băii Mari, cea geologică de la Creasta Cocoşului, rezervația fosiliferă Chiuzbaia (printre cele mai importante din Europa), mlaştina oligotrofă Tăul lui Dumitru şi cea de la Poiana Brazilor pentru ocrotirea cocoşului de mesteacăn.

Bogat este şi subsolul județului Maramureş, unul dintre principalele bazine în extracția şi prelucrarea minereurilor nefieroase: plumb, cupru, zinc, aur, argint, precum şi fier, mangan, marmură, roci utile, sare şi altele. Din cele 2.000 de minerale cunoscute în lume, 15 au fost identificate, pentru prima dată, aici: semşeytul, andoritul, monsmeditul, kapnitul, fizelytul etc. Ca raritați se pot menționa diamantul de Maramureş, o varietate de cuarț transparent, cristalizat în forme geometrice desăvârşite, şi calcedonita, un cuarț albăstrui unic în România.

"Țările" Maramureşului, Lăpuşului, Chioarului şi Codrului, care alcătuiesc din anul 1968 actualul județ Maramureş, au avut de-a lungul istoriei un destin comun. Munții din jur, bogați în metale, au favorizat dezvoltarea metalurgiei bronzului, aurului şi fierului, ilustrativă prin originalitate fiind "Cultura Suciu de Sus", cu răspândire şi în vecinătatea civilizației nordtracice. Piesele de bronz şi aur, ca şi cele de fier, găsite în depozitele de la Lăpuş, Săpânța, Sarasău, Rozavlea şi Ieud, desemnează județul ca fiind unul dintre cele mai vechi centre de prelucrare a metalului din Europa. Totodată, la Sarasău a fost descoperit un tezaur care conținea 9 kg de obiecte de aur şi bronz, datând de la mijlocul mileniului I î.Hr.

* * *

Maramureşul a făcut parte din marele stat centralizat şi independent creat de Burebista, mai târziu rămânând în afara provinciei Dacia Romană. Dacii mari şi liberi din acest ținut au păstrat permanente legături economice, comerciale şi spirituale cu cei aflați sub stăpânire romană, după cum atestă vestigiile de ceramică neagră grafitată sau cenuşie şi monedele romane descoperite pe

teritoriul Maramureşului, monede emise în timpul împăraţilor Nero, Vitellius, Vespasian, Domiţian, Traian, Marcus Aurelius şi Septimius Severus. Cercetările arheologice au pus în evidenţă continuitatea neîntreruptă a civilizaţiei dacilor liberi pe aceste teritorii şi în sec. IV-X d. Hr.

Primele atestări documentare despre Maramureş datează din anii 1199 şi 1231. Maramureşul a cunoscut de timpuriu – ca şi Lăpuşul, Chioarul şi Codrul – o organizare social-politică cu cneji de sat, de vale şi voievozi, care s-au opus procesului de cucerire maghiară la începutul secolului al IX-lea. În ceea ce priveşte Chioarul, acesta a fost ţinutul cu cei mai mulţi nobili români în epoca feudală, după "Ţara Făgăraşului", fiind un puternic punct de sprijin militar pentru principatul Transilvaniei. Cu toate opresiunile, maramureşenii, codrenii şi chiorenii au reuşit, prin credinţă şi tenacitate, să-şi păstreze privilegiile de etnie, limbă şi port.

Maramureşul a jucat un rol important în istoria românilor, dând neamului străluciţi conducători şi fruntaşi politici. În anul 1359, Bogdan de Cuhea a întemeiat statul feudal de sine stătător Moldova, după ce a ţinut ridicat scutul şi sceptrul său în apărarea drepturilor şi privilegiilor românilor împotriva regalităţii maghiare care atenta la autonomia acestora. Românii din Maramureş, Lăpuş, Chioar şi Codru au participat la răscoala antihabsburgică iniţiată de principele Francisc Rakóczi al II-lea (1704-1711), avându-i în frunte pe căpitanul Sandrin Lupu din Borşa şi pe Grigore Pintea, vestit haiduc şi oştean. Pintea Viteazul, simbol al dreptăţii şi vitejiei, a rămas în istorie şi legendă ca "unul din cei mai însemnaţi români din vremea sa".

Românii din aceste "ţări" au luptat pentru idealurile de libertate socială şi naţională ale revoluţiei din 1848-1849 şi s-au bucurat şi au nădăjduit în bine odată cu Unirea Principatelor din 1859. Mulţi maramureşeni, cum a fost căpitanul Titus Dunca din Şieu, luptător apreciat de Garibaldi sau Filip Mihalcea, farmacist din Vişeul de Sus, au participat ca voluntari în războiul de neatârnare a României din 1877. Săvârşirea actului istoric al Marii Uniri din 1 decembrie 1918 s-a petrecut şi prin preţioasa contribuţie a lui Vasile Lucaciu şi Gheorghe Pop de Băseşti, străluciţi luptători pentru libertatea şi unirea românilor. Cu toate greutăţile şi dificultăţile ivite, oamenii acestor locuri nu s-au lăsat biruiţi de ele, întrucât nici o dictatură internă şi nici o ocupaţie străină nu le-a putut înfrânge puterea de creaţie istorică, materială şi spirituală.

* * *

După decembrie 1989 în viaţa economică a judeţului s-au produs mutaţii semnificative, specifice perioadei de tranziţie la economia de piaţă.

Ponderea activităţii industriale o deţine cercetarea şi explorarea geologică, precum şi exploatarea şi prelucrarea minereurilor nefieroase, care deţine locul I în România. La nivel de judeţ a fost elaborată strategia de restructurare, ajustare şi dezvoltare a exploatării şi prelucrării minereurilor nefieroase, cu accent deosebit în domeniul valorificării rezervelor de minereuri nefieroase şi auro-argintifere, cuprinzând acţiuni de retehnologizare şi modernizare, strategie datorată specialiştilor maramureşeni de o înaltă competenţă profesională. Potenţialul de rezerve şi prospectarea pieţelor interne şi externe au relevat necesitatea menţinerii, cel puţin la nivelul actual, a capacităţilor de producţie, activitatea minieră din zonă nediminuându-se.

Judeţul Maramureş ocupă locul întâi în România şi în ceea ce priveşte ponderea industriei metalurgice şi a metalelor nefieroase. S.C. "Phonix" S.A. Baia Mare şi S.C. "Romplumb" S.A. Ferneziu-Baia Mare sunt două societăţi profilate pe prelucrarea concentratelor cuproase, producerea cuprului rafinat electrolitic, valorificarea metalelor preţioase şi însoţitoare din materia primă, a sulfului pentru obţinerea acidului sul-

furic, producerea bioxidului de mangan electrolitic şi extragerea plumbului din concentrate plumboase şi cuproplumboase. Ambele societăţi manifestă largi disponibilităţi pentru colaborarea cu firme străine în domeniul retehnologizării, depoluării şi valorificării produselor pe diverse pieţe.

Aceleaşi disponibilităţi manifestă şi societăţile din domeniul construcţiei de maşini (Simatec, Robes, Metamar, Apsa, Ramira), al prelucrării lemnului şi producerii mobilei, industriei textile şi de confecţii (Maratex, Confestar, Unitatea), al faianţei, ceramicii şi sticlăriei (Faimar), al artizanatului, bunurilor de larg consum şi serviciilor (Atcom, Romnord), al industriei alimentare (S.C. Agroindustriala, Maralact, Marcons), precum şi al valorificării fructelor de pădure, vânătorii şi pescuitului. Societăţile dispun de suprafeţe cu capacităţi de producţie, precum şi de forţă de muncă de înaltă calificare, care pot constitui atuuri deosebite pentru atragerea capitalului privat străin.

Semnificativă este şi evoluţia privatizării, municipiul Baia Mare numărându-se printre primele cinci municipii din ţară ca număr de agenţi economici privaţi la 1.000 de locuitori.

Judeţul Maramureş, ca mare producător de animale şi fructe, are disponibilităţi atât pentru piaţa internă, cât şi pentru export. Creşterea animalelor ocupă un loc important în agricultură, întrucât judeţul deţine 10% din suprafaţa de păşuni a României. Rasa Brună de Maramureş, ameliorată de specialiştii judeţului, este una dintre cele mai apreciate rase de bovine româneşti, fiind remarcată de firme de specialitate din Elveţia, Austria, SUA. Pomicultura are bogate tradiţii în judeţ, cultivându-se intensiv soiuri performante de mere, prune, pere, afine, castane comestibile, cireşe şi vişine, sucurile naturale concentrate de fructe fabricate la Baia Mare fiind căutate atât pe piaţa internă, cât şi pe cea externă.

Prin valorile şi frumuseţile sale spirituale, morale şi peisagistice, judeţul Maramureş constituie un punct de atracţie pentru mii de turişti din ţară şi străinătate. Pentru agrement, odihnă şi tratament se remarcă staţiunile: Borşa, Izvoarele, Ocna Şugatag şi Mogoşa. La Borşa, Izvoarele sau Mogoşa există largi posibilităţi pentru practicarea sporturilor de iarnă, pentru drumeţii şi excursii în orice sezon, iar Ocna Şugatag oferă o bază de tratament a diverselor afecţiuni, în special a celor reumatice. Recent staţiunea Izvoarele a devenit o importantă bază de tratament bioenergetic, deosebit de atractivă pentru cei ce practică medicina complementară. Pe lângă frumuseţea naturală a peisajului, zonele oferă mari oportunităţi de dezvoltare a turismului de agrement, sportiv sau pentru îngrijirea sănătăţii, în special pentru cei ce doresc să investească un capital privat.

Maramureşul este căutat şi pentru originalitatea aşezărilor sale, a caselor, a bisericilor de lemn, a monumentalelor porţi, pentru frumuseţea portului şi bogăţia obiceiurilor, cântecelor, dansurilor populare, pentru valorile muzeale din Baia Mare şi Sighetu Marmaţiei. O atracţie aparte o prezintă "Cimitirul vesel" din Săpânţa, unic în lume, operă a sculptorului, pictorului şi versificatorului ţăran Ioan Stan Pătraş (1908-1977), precum şi obiectele şi colecţiile de artă populară create de recunoscuţi meşteri din Bârsana, Botiza, Sat Şugatag, Vadu Izei şi Săcel. Satele de pe văile Marei, Izei, Cosăului şi Tisei sunt adevărate "muzee în aer liber".

În judeţ există peste 360 de monumente şi ansambluri de arhitectură şi de artă plastică, cu valoare memorială şi istorică: bisericile din lemn din Şurdeşti, Bogdan Vodă, Ieud, Bârsana, Budeşti, Rogoz, rezervaţiile de arhitectură populară din Baia Mare şi Sighetu Marmaţiei, complexul memorial al martirilor de la Moisei etc.

De atenţie se bucură în prezent dezvoltarea turismului cultural, asociaţia de turism cultural şi agro-montan "Botiza" având ca obiectiv esenţial stimularea instituţiilor culturale, a gospodăriilor ţărăneşti, cu posibilităţi reale de a oferi pentru turiştii români şi străini posibilitatea de a descoperi comorile de artă şi arhitectură populară ale judeţului sau refacerea sănătăţii şi petrecerea unor momente

de neuitat în staţiunile balneoclimaterice sau în oricare alte localităţi.

Judeţul Maramureş nu este numai un centru economic, agricol sau cultural, ci şi un centru cu o bogată activitate sportivă, având peste 11 cluburi şi peste 390 de asociaţii, numeroşi sportivi fiind deţinătorii unor titluri internaţionale şi naţionale la gimnastică, handbal, înot, volei, popice, tir. Baia Mare a fost apreciată ca a doua capitală a sportului românesc.

Municipiul Baia Mare este reşedinţa judeţului, fiind atestat documentar din anul 1329. Cu o populaţie de peste 150.000 locuitori, oraşul conservă vestigii de arhitectură medievală care au fost declarate rezervaţie de arhitectură. Este un important centru al industriei miniere şi de prelucrare a minereurilor nefieroase şi preţioase, al metalurgiei nefieroase, construcţii de maşini, textile şi confecţii, mobilă şi industrie alimentară. Centru universitar din anul 1961, municipiul dispune de moderne edificii de învăţământ şi cultură, precum şi de sănătate şi comerţ. După 1989 aici s-a dezvoltat puternic şi activitatea bancară.

Al doilea oraş, ca mărime, al judeţului (44.000 de locuitori) şi fostă capitală a Maramureşului voievodal, municipiul Sighetu Marmaţiei este atestat documentar din anul 1334. Centru de cercetare şi producţie zootehnică pentru rasa de bovine Bruna de Maramureş; aici se organizează "Târgul fermierilor" în luna octombrie a fiecărui an, iar în decembrie are loc Festivalul datinilor şi obiceiurilor de iarnă. Oraşul este şi un puternic centru industrial, în special în domeniul prelucrării lemnului şi al construcţiilor de maşini.

Celelalte oraşe – Baia Sprie, Borşa, Cavnic, Târgu Lăpuş, Seini, Vişeul de Sus – se diferenţiază prin profilul lor economic, prin specificul lor urbanistic şi spiritual, toate atestând existenţa unei istorii bogate, cu tradiţii care reflectă originalitatea, autenticitatea şi creativitatea oamenilor de pe aceste meleaguri.

Maramureşul priveşte cu speranţe şi optimism viitorul. O vreme nu va fi uşor. Ca orice schimbare radicală, după o lungă perioadă de dictatură comunistă şi economie centralizată etatistă, construirea unui stat liber, prosper şi democrat, cu edificarea tuturor instituţiilor fundamentale şi bazat pe economia de piaţă, va pune la încercare oamenii acestor locuri. Dar puterea lor de creaţie, de sacrificiu, ingeniozitatea, cinstea, omenia, demnitatea şi deschiderea lor spre lume constituie tot atâtea atuuri pentru a-i face învingători.

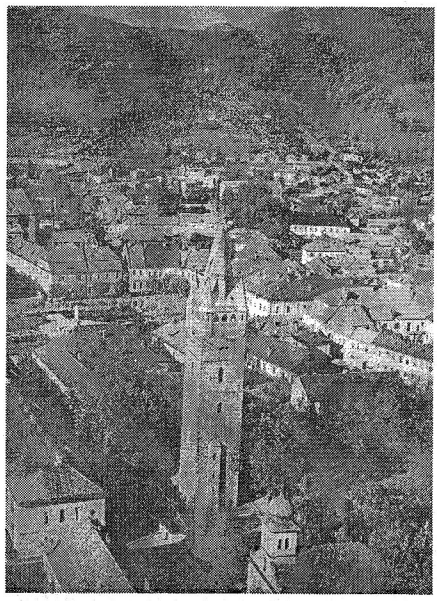

Centrul istoric al oraşului Baia Mare. Anul 1980.

Judeţul nostru are ce oferi partenerilor dispuşi să colaboreze în domeniul afacerilor, cu beneficii reciproce. Există infinite oportunităţi de a investi în industrie, agricultură, turism, servicii. Multe societăţi comerciale manifestă interes în a se privatiza, în a se racorda rapid şi eficient la exigenţele economiei de piaţă, doresc asocierea cu firme străine pentru a deveni competitive la export şi pe piaţa internă.

Pe cei care doresc să colaboreze în domeniile de interes reciproc, să cunoască zestrea de civilizaţie şi cultură a acestor meleaguri româneşti îi invităm cu drag în Maramureş, asigurându-i de deplina noastră ospitalitate.

"ÎN MARAMUREŞ N-A MURIT SENTIMENTUL SĂRBĂTORII"

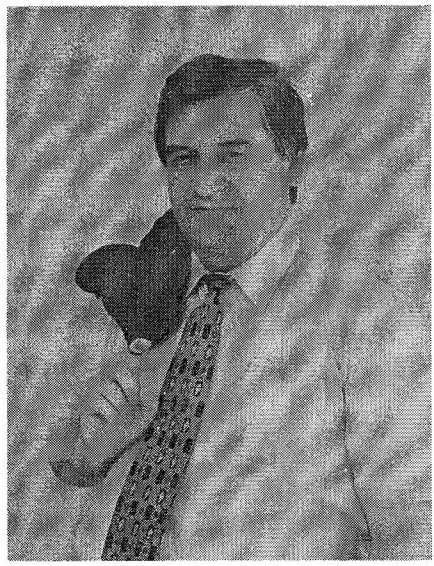

Dialog: Alexandru BANTOŞ – Gheorghe Mihai BÂRLEA, Prefect al judeţului Maramureş

– Stimate domnule prefect, activitatea Dumneavoastră, ne-am convins de acest lucru în cele câteva zile de aflare în Maramureş, e comparabilă cu un maraton continuu: şedinţe, interviuri, vizite, telefoane etc. Cum vă încape timpul? Cum eşalonaţi acţiunile, după ce criteriu, ca munca să aibă randament?

– Trebuie să ai viteză de gândire şi viteză de acţiune. Or, o zi de muncă bine angajată începe din ziua precedentă, în sensul că trebuie să cunoşti din ajun programul minimal, să ştii ce ai de făcut pe parcursul unei săptămâni şi chiar al unei luni întregi. Funcţia de prefect reclamă un regim de muncă foarte intens şi bine ordonat. Reuşeşti să-ţi onorezi obligaţiunile de serviciu doar cu o echipă. În administraţie dacă nu lucrezi ordonat, atunci lucrurile intră în aleatoriu, în haos. Eu am avut parte de câţiva colaboratori foarte buni, cu experienţă în instituţie, şi acest fapt mi-a permis să prind repede mecanismele administraţiei. De când sunt prefect am realizat proiecte care, într-un fel, au întrecut aşteptările multora, deoarece m-am instalat în post pe fundalul unei prejudecăţi: "Ăsta este din cultură, scriitor, filozof, ce-o fi având el oare cu administraţia?".

– Lumea e obişnuită ca în administraţie să fie ingineri, personal tehnic. Omisese că Dumneavoastră sunteţi licenţiat în drept şi în filozofie, iar acum şi doctor în

Gheorghe Mihai Bârlea s-a născut la 10 februarie 1951. Este licenţiat în filozofie şi drept. Bibliotecar şi director al Bibliotecii municipale din Sighetu Marmaţiei, consilier-şef al Inspectoratului pentru Cultură Maramureş, prefect al judeţului Maramureş. Membru fondator al Fundaţiei "Academia civică" şi membru în Comitetul Naţional al Alianţei Civice. S-a numărat printre iniţiatorii Festivalului Naţional de Poezie de la Sighetu Marmaţiei şi ai simpozionului "Memorialul Sighet".

În literatură a debutat în 1970, cu un ciclu de poeme publicat în revista *Astra*. Colaborează la: *Convorbiri literare, Familia, Tribuna, Luceafărul, Steaua*. Editează împreună cu alţi intelectuali publicaţiile *Crainicul Maramureşului* şi *Tribuna Marmaţiei*.

Laureat al premiilor revistei *Luceafărul* (1981), Editurii Dacia (1985), Salonului Naţional de Carte din Cluj-Napoca (1998).

Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Volume de poezii: **Din penumbră**, Cluj-Napoca, Cartimpex Limes, 1998, 74 p.; **Lasă-te prădat**, Sighetu Marmaţiei, Editura Echim, 1998, 74 p.

În colaborare cu D. Iuga îngrijeşte antologia poeţilor maramureşeni din dreapta Tisei, Transcarpatia – Ucraina, **Leagăn de cuvânt** (Baia Mare, Cybela, 1997).

sociologie. Prevala, fireşte, opinia că sunteţi scriitor. Or, scriitorii, după unii, sunt nişte visători...

– E o mare prejudecată, pentru că în momentul când ai responsabilităţi de acest ordin, renunţi puţin, chiar scriitor fiind, la fondul tău lăuntric, la preocupările tale obsedante. Şi eu am reuşit să răspund la multiplele solicitări ale colectivităţii. M-am implicat, paradoxal, şi spre surpriza multora, îndeosebi în problemele sociale şi economice. Am reuşit să menţin în Maramureş un echilibru de care sunt personal foarte satisfăcut, dacă nu chiar mândru. Maramureşul e un judeţ dificil. Cu o economie, până mai ieri, predominant miniero-metalurgică. Mentalitatea oamenilor din asemenea sectoare de activitate e una cu destule asperităţi şi sunt bine cunoscute cazurile de pe Valea Jiului, nu pentru că oamenii aceia ar fi cu o mentalitate minoră, ci pentru că viaţa i-a abrutizat şi greutăţile de zi cu zi i-au împovărat, şi-i mai împovărează încă. Am ştiut să găsesc mecanismele şi relaţiile necesare pentru a păstra un dialog viu, concret, neformalizat cu lideri de sindicat.

Apoi m-am implicat în viaţa economică a judeţului, deoarece am crezut şi cred în continuare că pentru a redresa barca în care stăm, pentru a redresa propriu-zis economia, trebuie să rezolvăm problema privatizării. Astăzi Maramureşul are de privatizat vreo două-trei procente de la societăţile cu capital majoritar de stat. Am beneficiat aici, într-adevăr, de prestaţia unui colaborator, realmente foarte calificat, directorul RFPS, Mircea Munteanu. Şi noi foarte curând vom spune: "Da, Maramureşul a încheiat procesul de privatizare". Putem vorbi că de aci încolo începe procesul de redresare economică şi de creştere a unei economii pe cale naturală, având la bază principiile economiei de piaţă, nu pe structuri inadecvate unui dinamism economic, cum este cel de astăzi. Va descreşte treptat indicele şomajului, vor creşte prestările de servicii. Industriile tradiţionale ale Maramureşului deja anunţă o relansare. Mă gândesc în primul rând la industria lemnului şi la industria textilă, care au avut şi mai au încă o pondere importantă. Iată care sunt preocupările unui prefect. Pe lângă acestea, zilnic am numeroase dialoguri cu oamenii. Eu nu m-am ascuns, ca prefect, în spatele uşilor capitonate. Am rămas un om normal.

Baia Mare. Proiecte pentru Ediţia specială dedicată judeţului Maramureş: Ana şi Alexandru Bantoş, redactori ai revistei "Limba Română", Gheorghe Mihai Bârlea, prefect, Nicolae Scheianu şi Traian Moldovan, consilieri ai Inspectoratului pentru Cultură.

Când am fost instalat în post, am declarat că doresc să dovedesc că şi bunul simţ este o valoare politică. Gândesc că atunci, când îmi voi încheia mandatul de prefect, voi putea afirma că am demonstrat acest lucru. Se pot păstra relaţii demne, de bun simţ şi în viaţa politică, şi în viaţa socială, şi în toate tipurile de raporturi interumane.

– În Maramureş s-au derulat câteva evenimente foarte grave şi de rezonanţă. S-au produs multe inundaţii, aţi avut două accidente ecologice care s-au internaţionalizat cu viteza fulgerului.

– A fost, într-adevăr, o situaţie extrem de grea. Consecinţele se vor resimţi încă multă vreme. Indiscutabil, aceste accidente au avut gravitatea lor şi n-am dorit niciodată să le minimalizez, ele au fost un bun subiect, un subiect gras de presă, şi excesul de mediatizare şi de exploatare politico-diplomatică ne-a adus extrem de mari daune. Nu a fost atât de mare dauna în bazinele hidrografice ale Someşului, Tisei, nici pe teritoriul României, nici pe teritoriul Ungariei, cât a fost, dacă vreţi, dauna în imaginea României. Aici noi am plătit foarte scump şi am tras, evident, o concluzie: am avut o atitudine prea defensivă şi aş îndrăzni chiar să generalizez că nu este bună atitudinea noastră de a fi mereu defensivi atunci când alţii încearcă să-ţi supraliciteze anumite minusuri de mai mare sau de mai mică importanţă. În numele demnităţii naţionale e bine să spui răspicat ceea ce tu ai şi să dovedeşti că eşti capabil să răspunzi, să-ţi rezolvi problemele şi, respectând pe alţii, să pretinzi respect.

Treptat, evident, vom atenua impactul negativ pe care l-a avut această internaţionalizare a celor două accidente ecologice. La mijloc e o nedreptate: Maramureşul nu este reductibil la una-două accidente ecologice. Maramureşul este un mediu de afaceri extrem de interesant. Este un judeţ cu potenţial turistic şi cultural. Tradiţiile şi cultura Maramureşului au indiscutabil identitate care nu e în divergenţă cu cultura naţională şi cu tradiţiile naţionale în ansamblu. Ba, dimpotrivă, este într-o profundă complementaritate, dar în acelaşi timp recognoscibilă prin anumite elemente specifice.

– Cultura a fost elementul în care v-aţi afirmat plenar: aţi fost şef la inspectorat, acum sunteţi în fruntea prefecturii. Care sunt cele mai importante realizări în domeniul patronat de către Dvs. în anii de după 1989?

– Nu-mi place să mă împroprietăresc de unul singur cu merite. Am fost, într-adevăr, o persoană activă în viaţa culturală a Sighetului şi a Maramureşului. Aş zice că numele meu se leagă, alături de numele altor prieteni, de manifestări culturale de amploare şi de certă importanţă pentru viaţa spirituală a Maramureşului şi a Ţării. Am în vedere, în primul rând, festivalul de poezie de la Sighetu Marmaţiei, aproape 30 de ediţii, care a întrunit tot ce are valoros astăzi poezia română. Mă refer la personalităţi din toate zonele şi din toată geografia culturală şi poetică a României. Alături de tinerii scriitori, astăzi mulţi dintre ei nu mai sunt tineri, la ediţiile festivalului au participat vârfurile literaturii române. De la Marin Sorescu la Nichita Stănescu, patronul întotdeauna fiind Laurenţiu Ulici, care în acest fel şi-a onorat originile lui maramureşene prin tată. Apoi, sigur, ca director şi, ulterior, după '90, în calitate de consilier şi şef al Inspectoratului Judeţean pentru Cultură, multe dintre aceste manifestări culturale le-am perpetuat, le-am pus, într-un fel, în alte ecuaţii, mai deschise, lipsite de teama că cineva cenzurează opera şi lucrarea noastră. Şi, zic, am marcat locul, am dovedit că Maramureşul este un pământ care se sprijină şi pe poezie. Nu întâmplător toamnă de toamnă, în fiecare an, când alţii culeg fructe, noi adunăm în Maramureş poeţi. Sunt mulţi poeţi mari care au luat prima coroniţă la Sighetu Marmaţiei. Peste 70 de poeţi importanţi.

Numele meu este legat şi de Memorialul de la Sighet. Alături de Ana Blandiana, de Romulus Rusan, de Ion Caramitru şi de alţi intelectuali

din Sighet cred că am făcut o autentică instituție a memoriei. Nu se putea realiza planul dacă n-am fi avut-o în frunte pe Ana Blandiana cu prestigiul ei, cu spiritul ei de convingere şi cu civismul ce o caracterizează. E o fericire să fii alături de ea şi de Romulus Rusan. Să vezi cum doi mari scriitori sunt capabili să renunțe la ei pentru a se dedica unui proiect civic, pentru a se dedica unei misiuni de redresare a unor conştiințe traumatizate, lovite, mutilate şi mai ales pentru a recupera adevărurile jefuite din istoria Patriei. Asta este, de fapt, finalitatea pe care o vizează memorialul Sighet: de a reconstitui geografia pătimirii la români în perioada comunismului, de a face un loc de neuitare pe un principiu axiomatic – cine uită, repetă în istorie.

– Mi s-a părut că Maramureşul are o legătură oarecum deosebită în comparație cu alte județe din Țară, o relație aparte cu românii din afară. Vă rog să vă referiți la legăturile cu literații din Basarabia.

– Experiența dramatică a românilor de la est de Prut a marcat, desigur, şi caracterul literaturii, în special al poeziei, dar şi al poeților basarabeni. Îi urmăream, acum un deceniu, participând la numeroasele acțiuni derulate la Chişinău. Ulterior i-am cunoscut pe mulți dintre cei care au apărat Alfabetul Latin, Tricolorul, Imnul "Deşteaptă-te, române"... Îmi face o mare plăcere să-mi amintesc de Leo Butnaru, care a venit la festivalul de poezie de la Sighet şi a luat un premiu. Am fost bucuros să-l cunosc şi îl consider un bun scriitor pe Vasile Spinei, acum parlamentar. Iată încă un refugiat din cultură în politică, exact ca mine. Şi pe folcloristul Victor Cirimpei am avut prilejul să-l întâlnesc la Chişinău, chiar să merg la el acasă. Amintiri frumoase mă leagă de numele lui Ion Ungureanu, Sergiu Moraru... Dar primul scriitor român din Basarabia cunoscut de mine este Liviu Damian venit la Sighet în 13 decembrie 1983, împreună cu mai mulți scriitori de la "Luceafărul": Mihai Ungureanu, Sânziana Pop, Ion Gheorghe, Dan Fruntelată, dar vai, tocmai în ziua în care literatura română intra în doliu: murise Nichita Stănescu. Noi am amuțit, dar clopotele Maramureşului au răsunat în cer.

– Domnule prefect, în acest context, vă rog să vă amintiți când ați vizitat Chişinăul pentru prima dată?

– Aceasta s-a întâmplat la sfârşitul lui noiembrie 1991. M-am dus cu dorința de a aduce din Chişinău două formații la festivalul datinilor de Crăciun şi Anul Nou de la Sighetu Marmației. Am trecut cu un prieten, Ion Ardeleanu-Pruncu, pe un traseu dificil, prin Slatina către Cernăuți. De la Cernăuți până la Chişinău a fost un drum frumos. În acele circumstanțe mi-a fost dat să asist la două întâmplări care îmi vor rămâne în amintire pentru totdeauna. Basarabia se pregătea să sărbătorească ziua de 1 Decembrie. Moldovenii curgeau de pe toate văile spre Chişinău. În jurul statuii lui Ştefan cel Mare am văzut un veritabil parlament, un parlament, poate, mai sănătos, mai viu, mai profund şi mai sensibil la istoria Basarabiei şi a românilor decât cele oficiale. Discutau nu numai despre destinul Basarabiei, discutau propriu-zis despre destinul românilor şi acest fapt m-a impresionat. Am lăcrimat, realmente. Unii dintre moldoveni se întrebau: "Ce se va întâmpla dacă Basarabia s-ar uni cu România?". Alții răspundeau: "În cazul acesta e posibil ca Ungaria să ceară Transilvania." Un moldovean hâtru a intervenit atunci: "Păi bine, domnilor, dar câți români suntem noi?". "Vreo 25 milioane" – veni răspunsul. "Şi maghiari în Transilvania câți sunt?" "Aproximativ două milioane." "În cazul acesta nu-i nici o problemă. Putem trăi bine împreună." Am fost şi martorul unei scene oribile: o rusoaică, pentru a sfida şi a macula pe cei ce au venit cu inima curată şi cu sufletul românesc pentru a sărbători ziua reunirii, îi amenința pe români zicând că i-ar mitralia. A fost un moment de grea amărăciune. Mi-am dat seama atunci că nu sunt rezolvate încă toate problemele. După aceea a urmat o scenă unică în felul ei.

Colegul meu I. Ardeleanu aruncase involuntar o ţigară în faţa statuii lui Ştefan cel Mare. Tocmai atunci trecea pe lângă noi un bărbat, un basarabean demn, în vârstă, îmbrăcat aristocratic. Ne-a privit cu o curiozitate teribilă şi cu reproş în privire. I-a zis colegului meu direct: "N-aţi făcut bine că aţi aruncat ţigara aici, în faţa statuii lui Ştefan cel Mare. Aici este un loc sfânt pentru noi. L-au murdărit suficient alţii până acum, o faceţi şi voi, fraţii noştri?". Mi-a părut bine că ni s-a administrat această lecţie de morală istorică la Chişinău. Mi s-a întărit convingerea că nu e totul pierdut, de vreme ce Basarabia mai are astfel de conştiinţe care cred în sacralitatea poporului nostru.

– Dar să revenim la literatură. Ce credeţi despre felul cum evoluează poezia românească în ultimul timp?

– Poezia românească din ultimii 30-40 de ani e un fenomen extraordinar de interesant. Într-un fel arată generaţia lui Nichita Stănescu, Ana Blandiana, Ioan Alexandru, Adrian Păunescu, alta e imaginea generaţiei lui Mircea Dinescu, şaptezeciştii, altfel este deceniul opt, optzeciştii, şi acum apare un val extrem de original de poeţi, cei din anii '90. Am parcurs experimente poetice, uneori surprinzătoare, de limbaj, în primul rând. Poezia română a dovedit în anii '70 - '80 că poate fi o avanscenă, la nivelul poeziei europene. Toate experienţele europene au fost asimilate în poezia românească la vârf, aş zice, şi, cu siguranţă, ne putem legitima cu mari poeţi. Că nu suntem recunoscuţi, asta se datorează şi împrejurării în care ne aflăm. Rar am avut norocul ca scriitorii români să fie traduşi în străinătate pentru a fi apreciaţi pe măsura talentului lor.

– Ce se va întâmpla cu poezia de acum încolo? Ce va urma după atâtea experienţe de limbaj pe care le-a trăversat poezia noastră în ultimele două decenii, mai ales?

– În mileniul trei poezia va încerca să-şi recupereze sentimentul. Pentru că poezia limbajului s-a cam îndepărtat de sentiment. Cred că mileniul trei va demara cu astfel de tentative. Recuperarea sentimentului în poezie şi în artă, în general, este un recurs necesar. Excesul de experimentalizare estetică îndepărtează de esenţa umană. Poezia este prin excelenţă o oglindă intimă a sufletului profund, a sufletului tulburat. Şi nu poate fi reductibilă doar la o chestiune de limbaj. Nu spun că limbajul nu este important, dimpotrivă. Doar cu sentimente nu faci poezie. Trebuie să ajungem la simbioza ideală dintre limbajul modern şi sufletul omului modern.

– Reevaluarea patrimoniului literar este o temă obsedantă în ultimii ani. Ce părere aveţi despre acest fenomen?

– Cred că reevaluarea literaturii este o necesitate pentru orice generaţie. Orice scriitor important se pretează unei reevaluări critice pentru generaţiile ce îl succed. Nu poate fi standardizat la un tip de percepţie critică nici Eminescu, nici Arghezi, nici Blaga. Instrumentele critice evoluează. Conceptele se dezvoltă şi este normal ca fiecare generaţie de critici literari, de cititori, de lectori, dacă vreţi, să aibă propria grilă de interpretare.

– Important e să nu lunecăm în derizoriu. Acum, de exemplu, se abordează la modul serios problema reevaluării creaţiei lui Eminescu. Unii au picat într-o nefericită extremă, aceea de a-l privi pe Eminescu de sus.

– Din păcate, cei care fac aceste gesturi insolente nu au deloc acoperire în propria lor operă. Sunt mai degrabă nişte fuduli, fuduli fără operă. Asta nu înseamnă că Eminescu nu trebuie interpretat critic, pentru că nici o excesivă idolatrizare nu este în beneficiul lui. Noi trăim întru Eminescu, dar a ne odihni la infinit întru Eminescu chiar şi în filozofia poetică, în filozofia culturală nu este benefic pentru devenirea literaturii în general. Eminescu trebuie privit ca un mare poet, ca un poet genial, ca un poet definitiv pentru ceea ce înseamnă literatura românească, dar percepţia critică nu trebuie deloc omisă din interpretarea eminesciană.

– Ce înseamnă Eminescu pentru poetul, pentru omul de cultură, pentru omul politic Gheorghe Mihai Bârlea?

– Eu mi-am dat licența cu o teză intitulată *Concepția filozofică și social-politică la Mihai Eminescu*. Și, poate, voi reveni la această lucrare cu câteva amendamente, și cred că voi și publica-o. Eminescu poate fi plasat printre filozofii foarte serioși pe care îi avem noi, dar nu în sensul că a elaborat, să zicem, o teorie filozofică cu toate zidurile ridicate, cu toate rigoriile teoretice, ce îl definesc, de obicei. La Eminescu găsim elementele unei metafizici de mare profunzime, dovezile unei gândiri istorice excepționale, care se identifică cu istoria neamului românesc. El a trăit istoria întregului neam românesc, cum nimeni n-a făcut-o. Eminescu este prototipul muncitorului intelectual fără egal în cultura română. Argument forte în acest sens sunt nopțile lui de la "Timpul", gazetăria lui în general. Lui Eminescu i se pot găsi multe limite și minusuri ideologice. Sunt limitele sale, sunt limitele timpului său. Nu putem vorbi însă de nihilism în cazul lui Eminescu. I se atribuiau, i se mai atribuie! teze, potrivit cărora el ar fi un antisemit. Or, Eminescu într-un eseu politic spune foarte clar că nu are nimic cu evreii în general. El îi incrimina doar pe acei care exploatau masele de români săraci. Asta era problema lui. Anatemizarea poetului a adus mari daune românilor și lui Eminescu în special. Filozofia lui politică nu a fost citită bine, pentru că peste 40 de ani s-a interzis acest lucru.

– Și nici acuma nu se vorbește deschis despre opera politică a lui Eminescu...

– Eminescu are o operă politică cu totul excepțională. O teorie istorică excepțională, o teorie a muncii, o teorie a adevărului cu totul exemplare. Și chiar dacă a greșit, a făcut-o poate, precum îi scria tatălui, "dintr-o prea mare dragoste pentru adevăr".

– Se vorbește frecvent și în mod contradictoriu despre felul cum ar trebui să fie sărbătorit Eminescu în 2000, an jubiliar. Cum ați formula Dvs. obiectivele acestui an declarat de către UNESCO Anul Eminescu? Ce ar trebui să întreprindem pentru ca Eminescu să devină mai cunoscut, mai obiectiv interpretat după "consumarea" acestui jubileu?

– Eu îl respect mult pe ministrul Ion Caramitru încă de pe când eram consilier-șef și dumnealui îmi era ministru. El s-a străduit, realmente, să facă din anul 2000 un An Eminescu autentic peste tot în lume unde trăiesc românii. Mijloacele financiare nu l-au ajutat întotdeauna. S-a făcut totuși câte ceva, s-au scos ediții importante Eminescu. Tipărind ediții critice, îl poți cinsti cel mai bine pe Eminescu. Iar noi, la modul individual, îl putem cinsti pe Eminescu apropiindu-ne de el, înțelegându-l mai bine, mai profund. Foarte multă lume rostește numele lui Eminescu și vrea să lase impresia că-i știe opera! Vai, cât de puțini sunt cei care știu cu adevărat lucruri profunde despre Eminescu și care cunosc adevăratul chip al lui.

– Despre oamenii de cultură, despre scriitori, despre artiști, de regulă, se zice că sunt niște intruși în politică...

– Încă o prejudecată legată de elementul cultură! Aici aș face câteva distincții, totuși. Oamenii de cultură, scriitorii n-au pretins niciodată în mod categoric că sunt oameni politici. Mi-a plăcut o expresie a lui Laurențiu Ulici: "Eu nu mă consider un om politic, ci un înlocuitor de om politic!". Cu părere de rău, încă nu avem oameni politici în sensul autentic al cuvântului. Dar până îi vom avea, cu certitudine, oamenii de cultură și, implicit, scriitorii, sunt agreați inclusiv ca oameni politici mai mult decât veleitarii agresivi.

– Din păcate, anume aceștia și alte tipuri de impostori au pătruns în ultimul timp în politică și decid destine.

– Nu știu care e situația în Moldova, dar atare cazuri în România avem suficiente. Selecția în domeniu a atins niveluri destul de scăzute, în sens axiologic, și așa se explică performanțele minore pe care le obțin

unii oameni politici. În Parlamentul României de astăzi sunt, şi în ultimii 10 ani au fost, totuşi, oameni remarcabili. Îi putem aminti pe Doinaş, pe Paleologu... Aceşti oameni de mare anvergură intelectuală, însă, nu şi-au permis să facă figură de tribuni, aşa cum adesea îi vedem că se înfăţişează anumiţi politicieni care fac multă vorbă în loc să facă adevărată şi bună politică. Sunt demni de tot respectul oamenii de cultură, scriitorii care au abandonat preocupările lor de bază în această perioadă dificilă şi au suplinit absenţa unor politicieni autentici. Nu cred că e momentul ca omul de cultură să rămână închis în Parnasul lui propriu, să etaleze atitudini eminamente constatative, aşteptând ca altcineva să rezolve problemele sociale şi implicit cele culturale. E nevoie extrem de mare ca oamenii de cultură să se implice direct, inclusiv în viaţa politică, în viaţa socială. Pentru că prestanţa lor, gradul de moralitate, indiscutabil mai ridicat, generozitatea şi altruismul lor social sunt extrem de importante pentru colectivităţile umane şi pentru ţară în general. De ce am optat eu însumi pentru acest tip de implicare? Dacă n-aş face-o eu, dacă n-ar face-o alţii ca mine, atunci să ştiţi că locurile noastre pot fi luate de unii care nu au nici buna credinţă, nici calificarea, nici demnitatea morală şi nici generozitatea socială pentru semenii lor în măsura în care o au oamenii de cultură. Nu vreau să absolutizez. Sunt foarte mulţi oameni de cultură care nu au nici un randament în politică, dar sunt unii care au şi astfel de aptitudini şi ei trebuie respectaţi.

– Ce credeţi, domnule prefect, despre patriotism?

– Când vine vorba despre patriotism, mă raportez la maniera lui Mihai Eminescu de a judeca acest sentiment. Patria nu se urlă, ci se serveşte. Nu agreez deloc patrioţii care toată ziua îşi afişează dragostea de ţară. Pentru mine patriotismul înseamnă a face ceva acasă la tine, în familie, în sat, în oraş, într-o instituţie. Nu există patriotism global. Nu există decât un patriotism care se concretizează în actele individuale ale fiecăruia, în capacitatea de angajare a noastră, într-un segment sau altul al vieţii sociale. A-ţi iubi fierbinte patria nu înseamnă a uza de numele ei în chip demagogic. Scriitorii ne-au dat cele mai mari lecţii de patriotism prin opera lor, dar şi prin capacitatea lor de a se implica în viaţa socială. Avem scriitori mesianici. Gândiţi-vă la Goga. El însuşi a fost om-apostol şi poezia lui a fost o poezie mesianică. Eminescu este întruchiparea, la modul absolut, a ceea ce înseamnă scriitorul patriot. El se identifică cu neamul lui, cu trecutul, cu prezentul, dar şi cu viitorul. Potrivit lui Eminescu, România va avea un mare viitor la gurile Dunării. Nu ştim când se va întruchipa, dar e uimitoare credinţa lui Eminescu în viitorul neamului său. Excesele şi lipsa displac deopotrivă, ca să-l parafrazez pe Aristotel, când e vorba de patriotism.

– Nuanţările pe care le faceţi sunt extrem de necesare. Or, în ultimul timp noţiunea de patriotism este supusă unei "devalorizări"...

– Patriotismul luminat nu va fi niciodată demonetizat. Cel comunist, demagogic a fost şi va rămâne întotdeauna o nonvaloare. Desigur, comunismul ne-a propus un tip de patriotism care nu încorpora valorile autentice ale neamului nostru. Într-un fel, ideologii de ieri, folosind numele patriei, îl maculau. Aşa era şi la Dvs., aşa a fost în toate ţările socialiste.

– Am avut de a face cu un internaţionalism şi cu un patriotism cu totul şi cu totul străin de sentimentele naţiunilor. Fenomenul respectiv nu era decât o încercare de amalgamare intenţionată şi pretenţioasă uniformizare în numele unor principii ideologice care, de fapt, denaturau substanţa intimă a ideii de patriotism.

– Cu toate acestea, oamenii, patrioţii adevăraţi, sentimentul profund al dragostei de patrie, nevoia de a simţi că aparţii unei naţiuni au existat întotdeauna, indiferent de regimul politic. Dacă e să mă refer la Basarabia, bătălia pe care voi aţi dus-o în anii '80 şi care a culminat cu anul 1989

rămâne pentru mine o impresionantă lecție de istorie, o mare și adevărată faptă de patriotism. Poate că scriitorii și poeții voștri nu erau racordați, să zicem, la limbajul estetic din România în poezie, în proză ș.a.m.d. Dar scriitorii voștri importanți: Gr. Vieru, D. Matcovschi, Vl. Beșleagă, N. Dabija, L. Lari, I. Hadârcă își asumaseră roluri mesianice pe care numai poeții le pot avea în timpuri istorice de cumpănă. Și în timpul acela ei au făcut lucruri extraordinare. Pot să nu facă nimic de acum încolo. Eu personal nu mi-aș putea permite să neg aportul lor la cultura națională și, mai ales, la istoria națională. Ei au făcut din poezie, din literatură, realmente, o armă în Basarabia. N-am fost, nu sunt și nu voi fi de acord cu unii care, în numele unor principii, excesiv de estetizante, sau a unor estetici destul de precare, zis mondene, încearcă să minimalizeze rolul literaților basarabeni, făcând abstracție de mesajul pe care opera lor l-a încorporat. La noi, în Țară, lucrurile sigur că au avut cu totul alte contexte: limbajul esopic era una dintre formulele ce ascundea o anumită rezistență la totalitarismul universului existenței noastre. Am avut suficienți scriitori curajoși și scriitori serioși care au reușit să nu-și prostitueze nici opera, nici conștiința, însăilând vorbe bătrâne, cum ar zice N. Stănescu, sub stindarduri patriotice. Au fost câțiva care și-au făcut un mod de existență din a servi regimul, istoria literaturii însă va uita de ei în mod sigur sau, în cel mai bun caz, îi va așeza în pagini la rubrica curiozităților noastre istorico-culturale. Dar nu lipsesc nici paradoxurile.

– Să ne referim la conștiința de sine a românului, care, de exemplu, aici, în Maramureș, se manifestă altfel decât în alte zone. Cum se explică respectul general și permanent, neîntinat al maramureșeanului pentru tot ce ține de cultură, tradiții, obiceiuri, folclor?

– Putem vorbi, fără discuție, despre o conștiință de sine a românilor și ea s-a identificat plenar începând cu școala ardeleană. Școala ardeleană ne conferă conștiința de sine de care vorbiți Dvs., apoi, prin generațiile de oameni de cultură, de militanți, de oameni politici, cred că am reușit să ne definim conștiința etnică și conștiința istorică. Fondul și izvoarele conștiinței noastre stau în tradiții. Nu întâmplător de la ele au pornit și din ele s-au inspirat marii noștri scriitori. În genere, dacă plecăm de la cronicari și ajungem la Eminescu, Arghezi, Blaga, la scriitorii contemporani chiar, mai mult sau mai puțin explicit, observăm că toți își organizează opera și resursele lor creatoare și intelectuale în tradiția noastră culturală. Noi suntem poporul care, poate mai mult decât altele, a reușit să-și păstreze tradiții definitorii. Alte popoare își caută tradițiile prin arhive. La noi, la români, ele sunt încă vii. E un dinamism istoric care marchează însă, inevitabil. Iată, satul tradițional se mută în muzeu. Muzeul din Sighetu Marmației este o oglindă fidelă a ceea ce a fost satul românesc de-a lungul câtorva secole.

– Lumea modernă impune anumite modificări ale vieții de la țară. Însă odată cu elementele indispensabile civilizației apar și probleme de alt ordin. Pătrunderea masivă a noului nu conduce oare la compromiterea a ceea ce înseamnă fondul nostru istoric, tradiția și identitatea noastră culturală?

– Maramureșul din acest punct de vedere cred că se caracterizează, ca să uzez de o licență proprie, printr-un conservatorism pozitiv. De obicei, conservatorismul are conotații negative. Pentru maramureșeni e o mândrie să-și afirme identitatea tradiției prin cântec, prin costum, prin obiceiuri, într-un cuvânt, prin a rămâne ei înșiși. În Maramureș n-a murit sentimentul sărbătorii. Când în cineva moare sentimentul sărbătorii, apare riscul, de la individ la comunitate, să fim acoperiți de insignifianță. Sentimentul sărbătorii este echivalentul duminicii. În zi de duminică omul se spală de toate poverile lui, se purifică, se oglindește pe sine fie la biserică, fie în meditația lui interioară. Dar tradiția trebuie să fie, obligatoriu, permisivă la elementele de civilizație.

– De acest lucru ne-am convins trecând prin satele din Maramureş. Sâmbătă seara, în special duminica, oamenii ies la porţi, aşa cum pe vremuri se întâmpla şi la noi, în Basarabia, pentru a comunica, pentru a se şti aproape unul de altul...

– Bârsana, de exemplu, este un sat unde vezi o expoziţie la strada mare. Expoziţie de porţi. Porţile, la rândul lor, se ştie, nu sunt simple elemente decorative. Porţile nobile încorporează o anumită simbolistică, implică şi propun semnificaţii sociologice foarte importante în devenirea istorică a Maramureşului. Bisericile de lemn, aceste catedrale ale sufletului creştin maramureşean, împreună cu porţile legitimează identitatea Maramureşului. Cu ele semnăm, să zicem, în condica civilizaţiei româneşti.

– O pagină aparte în cultura populară maramureşeană o constituie folclorul cântat.

– Nicăieri folclorul literar şi muzical nu are profunzimile metafizice ale celui din Maramureş. Şi-n poezia de dragoste, şi-n ritualurile de trecere, şi-n tema morţii, şi-n tema iubirii. Şi exprimarea este de o frumuseţe tulburătoare. Sunt versuri pe care le-ar fi putut semna Eminescu şi Shakespeare. Bunăoară, la moartea unui unchi de-al meu, una dintre nepoatele lui bocea:

Dau-ar Dumnezeul cel sfânt
Cărare pe sub pământ!
O cărare îmblătoare,
Să se întoarcă cel ce moare.

Câţi poeţi au reuşit să scrie atât de profund, să atingă astfel de substanţă metafizică prin cuvânt, prin poezie? Realmente folclorul maramureşean stă sub zodia genialităţii.

– Există, de asemenea, un optimism sănătos, foarte necesar pentru aceste vremuri, în cântecele pe care le-am ascultat şi astăzi...

– În folclorul maramureşean este şi profunzime, şi tristeţe, dar şi mult umor, multă veselie, ironie extrem de fină şi de percutantă. Maramureşul e un spaţiu de civilizaţie populară. Nu întâmplător peste 50 de etnologi, sociologi străini au elaborat studii cunoscute, stând ani de zile în Maramureş. Cred că la această oră Maramureşul este judeţul cu o bibliografie extrem de valoroasă în raport cu alte ţinuturi din ţară. Un scriitor japonez, bunăoară, a editat un album intitulat **Maramureş – centrul lumii**. Îmi place titlul, pentru că această sintagmă coincide într-un fel şi cu mentalitatea ţăranului maramureşean. Pentru el casa este centrul universului. Această sesiune este o proiecţie indiscutabil filozofică.

– Este surprinzător ceea ce spuneţi şi, într-un fel, distonează cu afirmaţiile celor ce ne tot agită să ieşim în Europa, debarasându-ne de izul naţional, lăsându-ne de autohtonism, pentru că, vedeţi, mergem în Occident. Cum se împacă Maramureşul, fidel tradiţiilor strămoşeşti, cu intrarea noastră în marea cultură europeană, occidentală?

– Strategiile noastre trebuie să vizeze integrarea în câmpul de valori europene. Dar această integrare europeană şi această globalizare, de care mulţi se tem, nu înseamnă deloc anihilarea identităţilor. Da, fiecare dintre noi va intra în Europa cu identitatea proprie. Altfel ar fi imposibil să concepem o Europă. Cum, vom fi europeni şi nu ne vom mai numi români, nemţi, englezi sau francezi?

– Se flexibilizează, totuşi, graniţele, informaţia, se modifică sintezele culturale, se înregistrează un alt nivel de complexitate a relaţiilor umane. Aceasta nu implică oare pericolul pierderii identităţii etnice, istorice, culturale.

– Integrarea europeană nu este o replică la internaţionalismul proletar sau socialist, cu efectele negative pe care le-a produs la scara istoriei şi a valorilor. Consider că, dimpotrivă, va facilita cunoaşterea reciprocă a culturilor, a schimbului de valori, dar şi crearea de valori noi, comune. Într-o filozofie autarhică nu pot să cred, stând în spaţiul nostru izolat şi necomunicând cu restul lumii. Ar fi o eroare. Ştiţi bine, noi am plătit tribut

în acest sens. Comunismul ne-a propus acest tip de existență, izolându-ne, oferindu-ne numai anumite valori din Occident, foarte cenzurate, pe principii ideologice. Lipsea contactul cu marile mişcări de idei ale Europei. Abia acum ne dăm seama ce se întâmpla, ce se publica la Paris în 1960, în 1970. Editurile noastre încep să traducă operele unor importanți oameni de cultură, filozofi, istorici, oameni de ştiință. Vă dați seama că asemenea mişcări s-au consumat în Occident acum 20-30 de ani. Şi noi le descoperim cu multă întârziere. Când vorbeam despre structuralism, acesta în Occident era pe cale de dispariție. Când vorbeau ei de postmodernism şi când am început noi să vorbim despre postmodernism? Aceste întârzieri ne costă scump de tot.

– Ce am putea face pentru o mai bună sincronizare a valorilor culturale, pentru o circulație mai sigură şi mai constantă a ideilor din România în Occident şi invers?

– Nu suntem suficient de insistenți. Nu suntem, dacă vreți, suficient de agresivi, în sensul bun al acestui cuvânt. Trebuie să găseşti mijloacele de a te impune. N-o să vină nimeni să-ți rezolve problemele şi n-o să vină nimeni să ne bată pe umeri şi să ne întrebe: "Bre, îmi permiți să te cunosc?". Va trebui să ne întâlnim undeva, în buricul Europei, şi să spunem: "Domnule, am şi eu să-ți dau ceva, după cum ai şi tu să-mi dai mie ceva". Să favorizăm astfel de schimburi, pentru că altă soluție nu este spre a ne face realmente cunoscuți. Eu cred că România şi cultura română au valori excepționale pe care le pot oferi civilizației şi culturii universale. Dacă există o cultură română, înseamnă că exişti, înseamnă că ți-ai legitimat existența.

– Este nevoie de mai mult curaj pentru a te afirma şi a-i face pe alții să țină cont de identitatea ta culturală.

– La acest capitol avem binecunoscute infirmități practice, nu depunem destule eforturi în vederea identificării mijloacelor care să ne permită să penetrăm. Popoare mai mici decât noi au făcut mai mult zgomot şi au răzbit mai departe. Şi noi, având un bun simț excesiv, am întârziat să ne impunem nişte valori. Iată, cu mari scriitori nu am luat un premiu Nobel.Tot timpul am fost undeva pe aproape, dar n-am luat, n-am putut lua.

– Situația respectivă e dictată şi de destinul politic al țării.

– E drept că nu am avut un destin istoric fericit. Noi, românii, stând, cum se spune, la poarta furtunilor, am întârziat să ne impunem prin valorile noastre. Mă întreb, oare ce se întâmpla dacă Brâncuşi nu mergea la Paris, ce se întâmpla dacă Mircea Eliade rămânea acasă? Sunt întrebări puse demult, devenite truisme, dar tulburătoare, pe care, dacă vrem să ne impunem, va trebui să le abordăm cu şi mai multă insistență începând cu anul întâi al mileniului trei.

– Destinul nostru, al basarabenilor, dar şi al tuturor românilor, depinde în mare măsură de noi, de felul cum vom acționa...

– E timpul să conştientizăm un adevăr: numai noi suntem în măsură să schimbăm starea de lucruri, în toate sensurile. Cred în viitorul basarabenilor, cred în destinul tuturor românilor. Avem un destin comun. Dacă sufletul nostru este comun, atunci şi destinele trebuie să ne aparțină şi să le împărtăşim deopotrivă. Mai devreme sau mai târziu vom repeta un scenariu istoric. Românilor, paradoxal, la intervale de timp, le este dat să repete istoria. Iată, acum, suntem puşi în situația de a avea aspirații ca la 1918. Când se vor realiza aceste aspirații, rămâne de văzut. Oricum ele se vor realiza altfel decât în 1918, dar în mod cert se vor realiza.

– Mai trainic şi, să sperăm, definitiv.

– Da, definitiv, pentru vecie.

Ion IGNA

CUVÂNT DESPRE BISERICILE MARAMUREŞULUI

Maramureşul are astăzi aproape o sută de biserici de lemn ridicate în veacurile trecute şi numărul lor continuă să sporească, monumentelor binecunoscute adăugându-li-se biserici noi de lemn de o remarcabilă frumusețe, construite în respectul tradiției şi înconjurate de dragostea celor care le-au ridicat. Cu un asemenea patrimoniu este oare prea mult să vorbim despre un program bisericesc în Maramureş, cu un început care se pierde în negura timpurilor? Biserica mănăstirii Peri rămâne, cu toate străduințele şi căutările arheologilor, o realitate cărturărească şi o idee, dar persistența ei relevă inefabilitatea unui proces de dăinuire pe care, spre a-l înțelege mai bine, îl putem proiecta în ambele sensuri ale timpului, fiind totodată şi vechi şi nou, de recuperare, de salvare şi de dezvoltare a unor noi construcții. Un dialog încă viu între sacru şi profan în peisajul mirific al Maramureşului, Lăpuşului şi Chioarului, între performanța arhitecturală şi cea plastică a vechilor şi noilor biserici cu natura de o mare frumusețe a locurilor s-a instituit pe acest pământ binecuvântat.

Bisericile de lemn ale Transilvaniei şi Maramureşului, ale Sălajului şi Bihorului, la fel ca cele ale Olteniei şi Mehedințiului sunt expresia unui profund sentiment de suveranitate a frumosului, dacă nu chiar o întruchipare a suveranității noastre celei de obşte, adică naționale. Dintr-un asemenea punct înalt poți privi cu înțelegere şi cu iubire la toate celelalte zidiri menite să întruchipeze eclesia, biserica de pretutindeni şi dintotdeauna spre care privim cu înțelegere şi cu speranță. De la Peri – ca întruchipare a temeliei străvechi, arhaice – prin Bârsana, Ieud şi Cuhea, prin Şurdeşti, Plopiş ori Rogoz este drumul integrării noastre în patrimoniul european – o carte larg deschisă

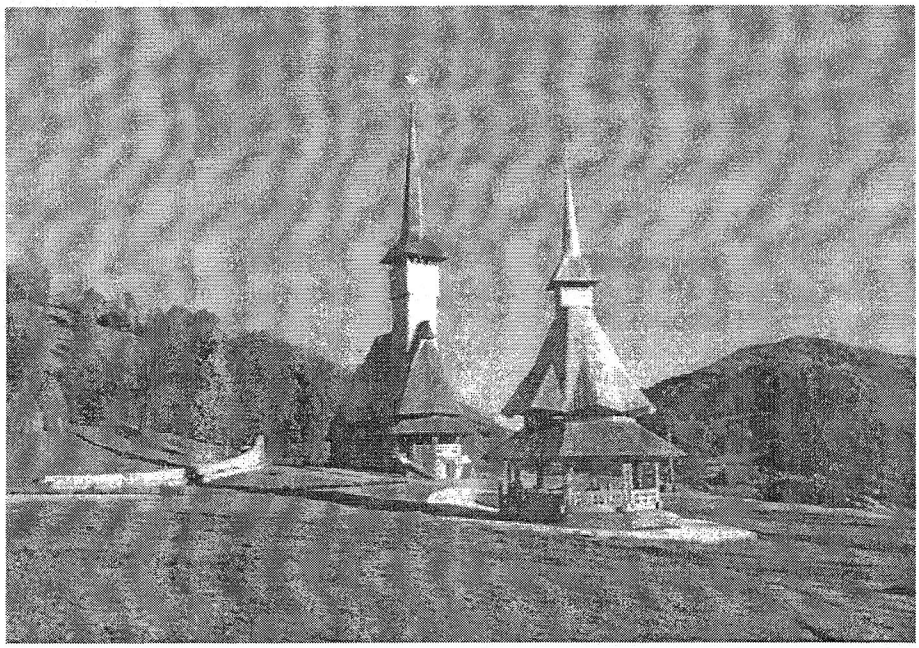

Mănăstirea din Bârsana.

pentru toți. Din acest spațiu este Prăznicarul de secol 16/17 din *Biblioteca Apostolica Vaticana*, cu splendide miniaturi în care Fecioara Maria cu Pruncul Iisus în brațe sunt îmbrăcați ca pe la noi. "Madona romena" din manuscrisul maramureşean *Vaticano romena,* 6 a fost, cum se ştie, emblema marii expoziții *Monumenta Romaniae Vaticana* din Salone Sistino al Bibliotecii Apostolice. O mărturie de înaltă artă şi în acelaşi timp simbol al spiritualității noastre, care, pe pământ românesc, au reînviat speranța că cele două mari biserici ar putea fi suportul sigur al Europei celei noi. Nu euforia acestei promisiuni e importantă, ci tăria speranței care o însoțeşte. E un sentiment care vine din trăirea adâncă a unei relații sacrale de o mare prospețime între oameni, locuri, tradiții, credințe, mari resurse de umanitate. Valori spirituale de o ținută aparte. Maramureşul, Lăpuşul, Chioarul, Codrul, împreună alcătuiesc un spațiu spiritual în care o anume demnitate lăuntrică nu s-a alterat niciodată.

În fața tuturor acestora, cel care cunoaşte bine Maramureşul ca şi acela care îl cunoaşte mai puțin se poate întreba, precum ne întrebăm şi noi, cum poate să devină Maramureşul, cu demnitatea sa lăuntrică atât de vie, cu ființa sa morală străveche profund integrată în ființa noastră, cum poate să devină acest ținut spiritual, pe care lumea românească l-a privit cu speranță şi cu încredere de-a lungul ultimelor decenii, un argument şi un sprijin pentru renaşterea românească de azi şi de mâine?

Dacă am putea să facem ceea ce poetul era încredințat că se cuvine şi suntem datori să facem: "Din trupul şi din duhul Maramureşului să învățăm o rânduială spirituală!"...

Rostite la Şişeşti, aceste cuvinte ale lui Ioan Alexandru au încă, după ani şi ani, o rezonanță aparte.

Temeiurile acestei rânduieli se află dintotdeauna în bisericile care îmbrățişează Maramureşul asemeni brâului-simbol cioplit în lemn străvechi. Rostul lucrurilor şi al lumii se alcătuieşte într-o relație umană, de un firesc absolut, cu sacrul întrupat în actul îngenuncherii, în umilință şi evlavie, la altarul preasfânt. Deruta, neliniştea şi neîncrederea în lumea spiritului, puținătatea credinței sunt semne ale persistenței agresive a ideologiilor, a incapacității noastre de a schimba şi de a învinge trista realitate materială. E greu de găsit un rost vieții în afara credinței, în afara relației cu absolutul, în deplină libertate interioară. Bisericile sunt puncte de sprijin necesare de la care sacrul călătoreşte în lumea noastră profană, dând un sens zbaterilor sterile ale omului şi, poate, ferindu-l de rătăciri şi false certitudini.

Râvna întoarcerii în cuvânt a tuturor înțelesurilor, "desfoliind sensurile mai adânci ale istoriei", aparține Poetului:

Asta-i sfințenia voastră
Maramureşenilor
Acestea vă sunt comorile
Naştere de prunci trude din greu
Ținute sărbătorile
Şase zile ponos la coasă sau în
adâncul
Pământului
A şaptea în genunchi sobor la altar
Sub flăcările Cuvântului
Țara se strică bolesc vitele-n juguri
turmele în scădere
Fără strângerea pâinii fără zdrobirea
inimii de-nviere
Obrazul dă-n lepra neruşinării lacrima
seacă
Unde vremile nu-s vămuite de clopote
Şi de toacă

Ioan Alexandru, Maramureş, 1988.

O seamă de valori culturale cum sunt sârguința, respectul față de legi şi față de religie, respectul față de cultură şi față de tradiții sunt amenințate acolo "unde vremile nu-s vămuite de clopote / Şi de toacă". Asemenea adevăruri cu caracter general au în Maramureş un ecou mai profund. Intensa spiritualitate a acestui spațiu se află într-o firească relație cu lucrarea bisericii, care şi-a pus pecetea într-o măsură însemnată asupra oamenilor şi a locurilor.

Dar în multe locuri echilibrul s-a tulburat şi semnele stricării sunt adânci şi dureroase.

Nu mă feresc să reiau idei

ajunse în postura unor adevărate clişee, de vreme ce foarte adesea tocmai acestea sunt cu bună ştiinţă ignorate sau se uită pur şi simplu. Nici o lege, nici măcar cea nescrisă, a bunului simţ nu operează pentru a susţine interesul pentru bisericile de lemn restaurate, pe care nimeni nu le mai cercetează, fiindcă oamenii şi-au făcut altele. Memoria istorică a unui teritoriu se recuperează prin acte conştiente. O bună administraţie înseamnă chiar justiţie. O bună administraţie a patrimoniului pe care îl reprezintă bisericile de lemn, de oriunde ar fi ele, înseamnă o dată mai mult acest lucru: înseamnă reguli ferme şi sigure pentru toţi. Francezii îşi conservă peisajele pictate de Van Gogh, aşa cum le-a văzut el. La Florenţa se face la fel cu peisajul unic din vecinătatea faimosului oraş al artelor. Noi mai trebuie să învăţăm că nu-i nimeni vinovat pentru neîmplinirile noastre, dar şi că orice operă de salvare a patrimoniului începe şi sfârşeşte cu ceea ce putem face noi înşine pentru aceasta.

Degradarea masivă şi dureroasă a sentimentului religios şi a condiţiei bisericii în unele comunităţi rurale din anumite părţi ale ţării, unde duminica e o zi albă din punct de vedere spiritual, ne întristează şi ne doare. Faţă cu o asemenea alertă pusă în evidenţă chiar de către unii păstori sufleteşti ai acelor locuri (or fi ei păstori adevăraţi?), nu e oare exemplară condiţia bisericilor din această parte de ţară, unde frumuseţea comportamentului religios şi integrarea în viaţa bisericii mai lasă loc speranţei că nu totul este pierdut? În sensul acesta a vorbit, probabil, părintele Patriarh de "această parte a cerului numită Maramureş".

Reabilitarea rosturilor bisericii în societatea maramureşeană – un proces în plină desfăşurare, care nu este unul simplu şi nici nu se desfăşoară fără poticneli, îndeosebi din cauza unor disponibilităţi reduse pentru înţelegere şi conlucrare confesională, pentru unitate – înseamnă în acelaşi timp recâştigarea încrederii în instituţiile şi valorile noastre cele mai de seamă. Şi speranţa că în aria lor binefăcătoare

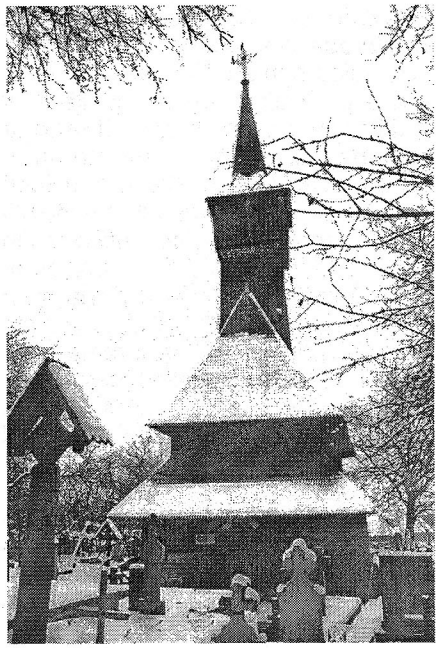

Biserica de lemn "Naşterea Maicii Domnului" din Ieud-Deal.

se va cuprinde tot mai mult generaţia tânără, ceea ce este deja o realitate încurajatoare.

Embleme ideale ale acestor locuri, bisericile din Şurdeşti şi Plopiş, cu turnurile lor avântându-se ireal spre înălţimile cerului, par deopotrivă întruchiparea ideii de durată istorică şi de spaţiu românesc, unic şi inconfundabil. Coborând printre mormintele din ţintirimul bisericii din Şurdeşti, ca să poţi vedea cealaltă biserică, a Plopişului, dai de cărările care brăzdează ograda, încrucişându-se ca într-un mister greu de înţelesuri. Cărările acelea... Se zice că un ţăran din partea locului i-ar fi răspuns unui străin aplecat peste întrebările lumii: "Când nu va mai fi cărare de la vecin la vecin, va fi sfârşitul omului". La Şurdeşti şi la Plopiş cărările sunt încă stăpâne peste ogrăzile satului.

A vorbi despre "Fascinantul Maramureş" nu e deloc o exagerare. Frumoasa doamnă Maria Berenson, ambasador al bunăvoinţei pe lângă UNESCO, actriţă celebră, o legendă care s-a alcătuit în preajma lui Visconti, a venit în Maramureş nu doar fiindcă a îndemnat-o un diplomat străin îndrăgostit şi el de locurile

acestea, ci fiindcă i se vorbise "ca despre un loc magic, în care arta şi valorile spirituale sunt încărcate de cea mai profundă noblețe arhaică, iar oamenii, trăind după reguli ce au apus în altă parte, au descoperit în viața de zi cu zi seninătatea, înțelepciunea, acea filosofie a vieții simple care te ajută să pătrunzi în profunzime misterele imediatului".

Toți cei care vin aici trăiesc parcă o mare experiență spirituală, e ca un drum spre izvoarele esențiale. Aproape că nu-ți vine să crezi. Prinşi în cenuşiul existenței, riscăm să nu sesizăm ori chiar să uităm puterea fascinatorie pe care o iradiază valorile spirituale şi umane ale locului. E, între altele, şi rostul nostru să facem să nu se risipească de tot splendorile identității pe care se va întemeia mâine acea unitate culturală europeană de care se vorbeşte atâta. Pare, şi chiar este greu de contestat adevărul, că unitatea culturală a Europei trebuie să treacă prin România.

Sunt acum chemate la o nouă viață bisericile de lemn ale Maramureşului, intrate cu sârguință într-un ambițios program de restaurare şi de punere în valoare. Tot mai mult lucrurile se află pe drumul cel bun. Dar starea gravă a unor monumente din lemn, degradarea accentuată şi împuținarea dramatică a patrimoniului autentic din aria satelor reclamă urgența unor noi proiecte şi deschiderea unor noi şantiere de restaurare. Înainte de a fi definitiv prea târziu. Monumentele care au trecut recent prin mâna meşterilor, ori se mai află încă în grija lor, bisericile din Buzeşti, Săcălăşeni, Coaş, Culcea, Bârsana, Călineşti, Sârbi, Hărniceşti, Deseşti sau Şurdeşti şi altele, desigur, dintre cele peste nouăzeci de biserici de lemn ale Maramureşului sunt adevărate oaze de spiritualitate, aşa cum au fost de-a lungul secolelor. Numai că mai triste unele, lipsindu-le acum suflarea vie a credincioşilor care nu le mai caută, căci le au pe cele noi. Şi e păcat că nu le caută. Aici veneau oameni pentru a se ruga ori pentru a se sfătui cu bătrânii, aici se păstrau odoarele şi cărțile sfinte, icoanele şi relicvele de mare preț; după rânduieli bine statornicite, în ținutul bisericii se îngropau cei trecuți în lumea drepților, ori se săvârşeau, precum se săvârşesc şi astăzi, praznicele şi ritualurile binecunoscute.

Să luăm, deci, aminte la elementele unei hermeneutici a bisericilor noastre de lemn, ca şi, de altfel, a întregii arhitecturi tradiționale maramureşene, ca să putem institui criterii valabile de salvare şi de promovare a valorilor. Este nedrept şi extrem de păgubitor şi poate că e păcat să fie lăsate în părăsire şi uitare bisericile-monumente, numai pentru că satele, de-a rândul, se mândresc pe bună dreptate cu zidirile noi ale unor impunătoare biserici.

Din nevoia de a îndrepta greşeala şi spre a nu lăsa ca vechile biserici să fie de tot uitate de urmaşii acelora care le-au însuflețit cu rugăciunile şi cu cântările lor, drept este ca satele să le înconjoare şi astăzi cu grija şi cu respectul cuvenit. Nu e numai harul acelor lăcaşuri care se cere ocrotit, ci şi lucrarea mâinilor unor oameni talentați, care se cuvine să fie pomeniți în veci pentru minunile pe care le-au durat.

Dacă marile catedrale ale Apusului, construite cu unelte aproape primitive, nu cu mult diferite de ale constructorilor antichității, s-au întins în timp pe zeci şi zeci de ani şi chiar pe mai multe sute de ani, încât puțini dintre constructorii evului mediu au apucat să-şi vadă terminată opera în timpul vieții lor; lemnul pădurilor noastre a rămas mereu într-o relație umană cu meşterul căutător de noi înțelesuri arhitecturale. Meşterii noştri au lucrat la scara umană a templelor greceşti. Casa maramureşeană, de pildă, te duce cu gândul la acestea prin forța singulară a încheieturilor, plasticitatea absolută a arcadelor şi monumentalitatea unică a acoperişului, de o frumusețe aproape fără egal. Meşterii maramureşeni în cioplirea şi închiderea lemnului – care, după cum ne spune arhitectul Constantin Joja, încă în primul mileniu după Hristos constituiau companii de dulgheri renumiți în Apus – au lucrat sub stăpânirea absolută a ideii de

durată, cu toate că lemnul e atât de fragil. Ca să dureze în veac, trebuie să intervină mereu meşterii. Ei sunt cei care conservă materia ca să ocrotească spiritul.

Năzuim să chemăm la o nouă viaţă bisericile maramureşene, restabilind echilibrul între valorile etnicităţii şi ale credinţei, ale raţiunii şi toleranţei.

Spre a căpăta mai multă încredere în noi înşine, ar trebui să privim mai de aproape lucrarea înaintaşilor. Scăpate din chingile interdicţiilor de tot felul, ideea naţională şi spiritul veacului au relevat înţelegerea că, mai mult decât o simplă zidire, biserica trebuie să fie întruchiparea unui ideal, căruia "oameni-drapel" asemeni părintelui Vasile Lucaciu i-au dat chip de catedrală romană. La 1890, când a fost sfinţită, Biserica Sfintei Uniri a Tuturor Românilor, de la Şişeşti, a fost ceea ce a hotărât Vasile Lucaciu, ctitorul ei, că trebuie să fie: "Ce ne-au lăsat istoria, ce ne-au transmis părinţii noştri, ce ne-au cântat poeţii, ce doreşte tot sufletul de român: măreaţa, fericitoarea, sfânta Unire a tuturor românilor, am vrut eu şi cu mine poporul meu să fie simbolizată în această măreaţă Biserică".

Astfel hotărâse Vasile Lucaciu, "Leul de la Şişeşti", să-şi aducă poporul la lumina înţelegerii şi a civilizaţiei. Din Cetatea eternă şi din capitala Imperiului, până în cabinetele politicii europene şi americane, de la Petersburg, Roma, Londra sau Washington, cu fiul său Epaminonda, trimis să fie primul preot pentru românii înstrăinaţi din America de Nord, e aceeaşi fervoare a susţinerii şi a credinţei şi aceeaşi desfăşurare de înaltă argumentaţie. "Maica Roma cea bătrână mi-a pus arma asta-n mână!".

Din mica biserică de lemn, pe care a găsit-o Lucaciu în 1885 acolo la Şişeşti, a mai rămas până azi, stingheră, absida altarului şi masa de piatră căzută într-o rână, asemeni coloanelor de piatră ce zac de mai bine de un secol în iarbă şi în care apostolul naţionalismului a văzut sculptate chipurile lui Traian şi Decebal. Sosise vremea construcţiilor durabile, în conştiinţe. Precum lemnul şi piatra, însă, nici acestea, conştiinţele, nu scapă cu totul eroziunii timpului şi ceea ce părea aşezat la locul lui este azi cuprins de tulburare. Cei vechi aveau ştiinţa de a netezi asperităţile, noi avem mai degrabă cultul diferenţei ce presupune abilităţi pe care acelaşi Vasile Lucaciu le avea cu siguranţă, de vreme ce nu arareori slujea la altar dimineţile, împreună cu preotul de mare prestigiu în ortodoxia transilvană, paroh al Făureştilor, părintele Latiş. Amândoi luau apoi drumul Mănăştiurului, pentru interese şi pasiuni mai lumeşti. Cine va şti oare să restaureze spiritul pierdut al timpurilor de altădată...

Poetul ia din nou în stăpânire o lume mirifică, "Popoare din umbră nebăgate în seamă / De la marginile imperiilor tăcerii":

Din munţii Maramureşului pe vreme bună
Se văd în Bizanţ cupolele Sfintei Sofia
La stavropighia Peri, monahii daco-romani
Tălmăcesc pe limba lor Evangheliile şi Liturghia
În ciubere şi putini aidoma celor păstrând
Laptele covăsit şi brânza untoasă
Pe Iza şi Mara monahii poartă pe cai
Sfântul mir jertfă nesângeroasă
Să ungă pruncii în leagăn şi porţile
Şi turmele-n munţi rătăcite
Cu mireasma strânsă în zorii învierii de mironosiţe
Pe lacrimi neadormite

Ioan Alexandru, Maramureş.

Forţa recuperatoare a poeziei, restabilind înţelesurile primordiale ale unei lumi intrate de mult în puterea Logosului, mărturisind harul ales al scrisului şi taina limbii române. Avem o şansă numai dacă vom aduce mereu în lumină punctele forte, valorile spaţiului maramureşean – geografia spirituală, frumuseţea oamenilor, unicitatea peisajului, portul şi tradiţiile, marile rezerve de creativitate culturală, perenitatea credinţei, până la ieşirea în lumina prezentului.

Irina PETRAŞ

PORŢI MARAMUREŞENE

Maramureşenii – oameni drepţi şi aspri, scumpi la vorbă, cu căutătura ochilor venind de undeva de departe, din vechimea de multe milenii a unei seminţii trăind firesc în "orizontul misterului şi al revelării", în cultură. Creaţia fiindu-le implicită, frumosul îi însoţeşte pretutindeni. El este forma căreia i se supun casa, memoria, trecutul, izvorul. Frumosul e garanţia dăinuirii.

Mai mult ca în alte ţinuturi româneşti, aici se cultivă sentimentul apartenenţei la un loc, sentiment în faţa căruia timpul şi vremurile se dovedesc, în cele din urmă, neputincioase. Nimic din ceea ce trebuie să pună *semn* locului nu e făcut în pripă.

Gata oricând să purceadă la "drumul ţării cel lunguţ", în căutare de lucru şi de pâine, toate plecările le sunt *întoarceri*. Proba supremă – porţile maramureşene.

Horbota lor cioplită în grinzi masive, vânjoase ca braţele oamenilor dedaţi cu truda, e varianta în lemn a diplomelor maramureşene, atestând vechime şi continuitate. Peceţile lor, obstinat aceleaşi, au contururile eternităţii: soarele, funia răsucită, arborele vieţii. În împliniri de uimitoare disciplină şi ritmări de o simplitate dârză, insinuantă, vag-ameninţătoare, ca în dansurile lor de arbori clătinaţi de vânt, niciodată plecaţi, aplecaţi.

Arborele vieţii, semn al creşterii fără sfârşit şi al verticalităţii, înfipt în ţărâna care numai aici, în septentrionul dacic, naşte în adâncuri "flori de mină", miraculoase, într-o risipă recuperatoare; dar şi înălţat, cu toate ramurile, spre cer. Cu generozitate şi încredere, nu cu umilinţă.

Funia răsucită poate spune întreaga istorie a omului: unirea de bine şi de rău, de viaţă şi de moarte, de speranţă şi de îndoială; e scară spre înalt, dar şi cădere spiralată înspre neant; şarpe încolăcit pe arborele cunoaşterii, ispitind nemărginirile; dar şi coloana nesfârşită visată de un Brâncuşi.

În fine, soarele, roată şi cerc, viaţă şi desăvârşire. Niciodată în amurg. Toate împreună arc de triumf? Nu. Mai degrabă trecere şi petrecere sub semnul frumosului. Cu o asemenea poartă înălţată în faţa casei nu mai poţi uita de unde ai plecat. Intrarea se va împlini nesmintit. Măcar înlăuntru.

Întoarceri sunt şi turlele zvelte ale bisericilor de lemn. Un meşter-Manole cutezător şi însetat de zbor bântuie nordul românesc. E gotic medieval în silueta lor avântată, desigur. Dar e şi pasăre măiastră. Zborul lor nu-i niciodată dezrădăcinare, ruptură, ci prelungire îndrăzneaţă a statorniciei. Bisericile maramureşene sunt "ţipurituri" în lemn, răzbunări ale preaplinului. Prin ele se asigură echilibrul, depărtarea devenind accesibilă şi revenirea la matcă, posibilă. Nu atât credinţa în divin le cutează cât încredinţarea în omenesc.

Nicăieri altundeva nu se putea ivi "Cimitirul vesel" decât printre aceşti oameni pentru care toate plecările sunt întoarceri. Nimic ireparabil nu se poate întâmpla în durata eternă a istoriei. Moartea, poarta, turla sunt accente ale vieţii fără de sfârşit, pretexte ale manifestării frumosului. Bogăţia lor frenetică şi austeritatea existenţei maramureşenilor stau în dreaptă cumpănă. Sunt plecări care ne garantează începutul continuu.

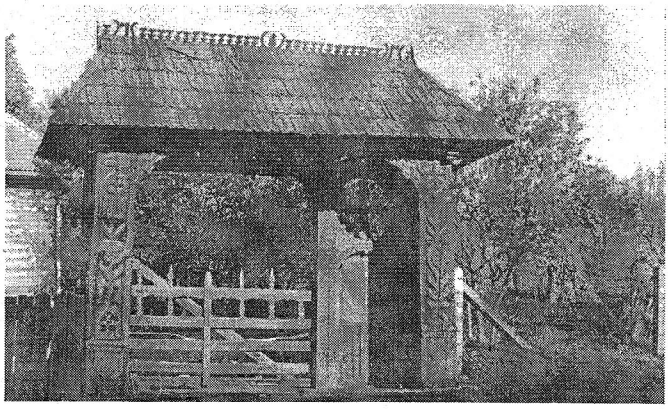

Luminița DUMBRĂVEANU
Radio Chișinău

STAREA DE MARAMUREȘ

În perioada 15 iulie – 4 august 2000, al șaselea an, consecutiv, la Baia Mare s-au desfășurat *Cursurile de limbă, cultură și civilizație românească* organizate de Fundația Culturală Română cu sprijinul prefecturii județului Maramureș și al cotidianului "Graiul Maramureșului".

Cursurile sunt destinate, în special, studenților și doctoranzilor străini care manifestă interes și pasiune pentru limba, literatura română, pentru muzica populară și dansul tradițional, pentru alte aspecte de cultură și civilizație românească – sunt fapte concrete și pași siguri întru promovarea spiritualității românești în lume. Or, după această școală, împătimiții de românitate (în anul curent au fost 40 de cursanți) merg în țările lor și deschid secții, catedre, lectorate de limbă și literatură română, cercuri de dans și artă populară. E de menționat și faptul că școala de la Baia Mare pune bazele viitorilor traducători din și în limba română, ceea ce va însemna o reală integrare a românilor în circuitul valorilor internaționale.

În acest context mi se par semnificative rațiunile academicianului Augustin Buzura, Președintele Fundației Culturale Române: "...Trebuie să ne gândim clar că România nu are mulți prieteni în lume. Ei trebuie creați. Cărțile românești, cultura română nu au mari difuzori în lume. Ei trebuie creați. Literatura n-are prea mulți traducători și aceștia trebuie creați. Cursurile sunt cea mai solidă introducere într-o lume în care absolut toți care au intrat – s-au ataşat de ea...".

Precum ne-a informat dna Nadia Moșanu, autoarea proiectului, cursurile au fost absolvite de circa două sute de cetățeni ai lumii. De altfel, și anul acesta harta invitaților s-a dovedit a fi impresionantă: Marea Britanie, Belgia, Italia, Polonia, Bulgaria, Ungaria, Turcia, Mongolia, Coreea de Sud, Japonia, S.U.A. De cursurile din acest an au beneficiat și un grup de români din jurul frontierelor actuale: Banatul Sârbesc, Banatul Unguresc, Maramureșul Istoric, Nordul Bucovinei și Basarabia. Ni s-a oferit un fascinant curs de lingvistică, istorie și civilizație românească – de la geto-daci până la revolta anticomunistă din 1989. Titlurile conferințelor vorbesc de la sine: "Geopolitică și istorie"; "O civilizație misterioasă: dacii"; "Aspecte ale limbii române actuale"; "Aspecte lingvistice ale discursului politic de după '89"; "România iiterară și variantele ei în țările din jurul României"; "Evoluția diplomației românești", "Maramureșul – o civilizație sătească unică în Europa". Ultima temă ne face să înțelegem limpede de ce aceste cursuri se desfășoară anume în Maramureș. Alegerea celei mai pitorești zone a României are și un substrat sentimental, legat de originea prozatorului Augustin Buzura, Președintele F.C.R., care s-a născut la Berința și și-a trăit o parte din tinerețe în Baia Mare. Informația am desprins-o dintr-un interviu solicitat scriitorului de cunoscutul poet și publicist Gheorghe Pârja, redactor-șef adjunct al cotidianului "Graiul Maramureșului", sufletul manifestării de la Baia Mare, cronicarul nostru, care în deschiderea cursurilor a lansat o excelentă carte de *Dialoguri în centrul Europei*, realizate cu foștii participanți la cursurile de limbă, cultură și civilizație românească. Volumul a apărut anul acesta la editura F.C.R. într-o admirabilă condiție grafică și se constituie din răspunsurile la un inspirat chestionar al străinilor interesați de toate dimensiunile culturii românești. Dar, aceasta n-a fost singura bucurie pe care ne-a dăruit-o colegul Gheorghe Pârja. După câteva excursii de documentare la Sighetu Marmației, în Țara Oașului – Cimitirul vesel de la Săpânța, la Cluj-Napoca, dl Gheorghe Pârja ne-a invitat în comuna lui de baștină – Deseşti. Altfel spus, ne-a prilejuit o *duminică în sat,* unde am

fost repartizaţi prin familii pentru a putea percepe mai bine pulsul civilizaţiei maramureşene. Am fost alături de deseşteni şi la liturghia de duminică, şi la jocul satului de la asfinţitul soarelui. N-am mai avut ocazia să trăiesc o asemenea experienţă de plenitudine sufletească. Singularitatea ei îmi stăruie şi azi în simţuri. Spre sfârşitul acelei zile (30 iulie) n-am putut să nu notez în jurnal următoarele impresii: "Uneori, mi se întâmplă să recunosc nişte locuri, în care, de fapt, n-am fost niciodată. Această senzaţie am trăit-o şi la Deseşti. Mi s-a părut că în copilăria sufletului meu am mai tras de poale Munţii Gutâi, că mi-am mai clătit ochii cândva în verdele de rai al grădinilor, că într-o viaţă fără memorie am mai auzit sunetele fascinante ale ceterei şi cele deşteptătoare ale trâmbiţei. Deşi am peregrinat destul de mult prin Ţară, aceasta incluzând şi Basarabia, şi Bucovina de Nord, nicăieri nu am simţit această stare de spirit sinonimă cu sacralitatea casei părinteşti. Probabil, noi, românii, avem codificat în sânge ceva absolut magic, ce se trezeşte şi pulsează într-un anume segment de timp. În duminica de la Deseşti mi-am amintit că moldovenii şi maramureşenii sunt fraţi de sânge la propriu prin Dragoş şi Bogdan Vodă. Numai astfel îmi pot explica starea de regăsire, ce s-a manifestat pe neprins de veste, precum un vulcan liniştit erupe peste secole".

La deschiderea Cursurilor de limbă, cultură şi civilizaţie românească, domnul prefect Gheorghe Mihai Bârlea a declarat că vom vedea în Maramureş ceea ce în lume se găseşte deja în muzeu. Am reţinut aceste cuvinte doar ca pe o metaforă, dar la Deseşti metafora mi s-a părut reală. Sfânta Biserică istorică, casele din lemn durate cu gust, interiorul lor viu ca un altar împodobit, fără de ceva în plus – toate aceste elemente unice, specifice Maramureşului sunt completate şi înviate fericit de graiul şi sufletul generos al localnicilor, de portul lor secular moştenit cu sfinţenie. La început totul mi s-a părut o paradă excelent regizată, pentru a impresiona, dar, când am intrat în casa familiei Ioana şi Petre Hotea, aparenţele s-au spulberat. Deseştenii pur şi simplu aşa trăiesc. Costumul popular este purtat cu mândrie şi la coasă, şi la horă. Ce să mai vorbim de acest inegalabil salut "Lăudat fie Isus", care este proaspăt ca o dimineaţă. Am reţinut că deseştenii ştiu nu numai să muncească, dar şi să petreacă. Dansurile aprinse declanşate de măiestria grupului "Iza" au fost trăite la unison, aşa încât colegilor noştri din SUA, Coreea, Anglia etc. li s-a trezit o firească poftă de a fi români. Vârtejul horelor de la Deseşti mi-a readus în memorie Ciuleandra descrisă uimitor de exact de Liviu Rebreanu, un ritual magic ce te înalţă.

Mulţumesc locuitorilor din Deseşti, care, prin demnitatea lor, ne-au dat o lecţie de cum trebuie să fim. Adică un model de înţelepciune şi rezistenţă în inima Europei, globalizaţi şi universalizaţi în propria identitate. În drum spre Baia Mare mă gândeam cum să-mi definesc beatitudinea din simţuri şi i-am zis *stare de Maramureş*, un strat originar şi esenţial al fiinţei româneşti.

Calixte VANDECAUTER
Belgia (Flandra)

O SĂRBĂTOARE SPLENDIDĂ

Am rămas uimit de tot ceea ce am văzut. Începând cu arhitectura bisericii, pictura de lemn, lucru mai rar întâlnit în prezent. După slujba divină am fost invitaţi de gazdele noastre ospitaliere pentru a lua prânzul de sărbătoare în familie. Vreau să apreciez atmosfera plăcută, căldura sufletească cu care am fost primiţi de familia Ioan şi Elena Hotea. Bucuria s-a făcut mai mare când am văzut celebrul grup "Iza", pe care l-aş dori într-un turneu în Flandra. Îmi va rămâne vie în memorie atenţia şi sinceritatea cu care am fost înconjuraţi. De la primarul Ion Pop, la gazdele noastre, toţi au fost alături de noi, ceea ce a transformat ziua de la Deseşti într-o sărbătoare splendidă. Plec din Maramureş cu cele mai

frumoase impresii, iar gândul îmi spune că trebuie să revin.

Deseşti a rămas o localitate din inima mea. Maramureşul – un loc drag, iar România o ţară minunată. Fundaţia Culturală Română – o instituţie de mare prestigiu. Mulţumesc din toată inima pentru tot. Notă maximă! Te salut, Deseşti!

Bayarjargal TSERENNADMID
Mongolia

CÂTEVA ORE AM FOST MARAMUREŞEAN

Acum trei ani, când am venit pentru prima dată în România, nu ştiam nimic despre această ţară, în afară de casa lui Ceauşescu. Stând în Bucureşti, am învăţat limba română şi am adunat cunoştinţe generale despre România. Dar acum, venind la Cursurile de limbă, culturală şi civilizaţie românească ale Fundaţiei Culturale Române, am învăţat multe, am simţit mai aproape cultura şi civilizaţia românească. Îmi place foarte mult aici în Maramureş, mai ales la Deseşti, un sat care a păstrat foarte bine tradiţia. M-a fascinat biserica de lemn, care este una dintre cele mai frumoase biserici din România. Aici am văzut creştinii îmbrăcaţi frumos, în haine de sărbătoare.

Am fost invitaţi la familia domnului Petre Pop, o familie veselă, cu două fete frumoase, Ileana şi Rodica. O familie unită, care ştie ce are de făcut în viaţă. După ce am luat prânzul, domnul Petre ne-a arătat şi explicat cum a făcut poarta de lemn, la care a folosit cuie tot din lemn. Cel mai mult mi-a plăcut când m-am îmbrăcat în hainele locului pe care le-am văzut la biserică. Aveam senzaţia că sunt un deseştean. Parcă m-am născut aici în Deseşti, alături de fraţii şi surorile mele. Am depistat mai multe similitudini între tradiţiile noastre. Ne-au servit cu băutură tare şi mâncare aleasă. Mi-a plăcut să cânt cu oamenii din Deseşti cântecul "Maramureş, plai cu flori, măi dorule măi...". Oamenii de aici ştiu să fie veseli, să trăiască sărbătoarea, de la copilul de 8 ani până la prefectul judeţului, domnul Gheorghe Mihai Bârlea. Grupul "Iza" a fost formidabil. Sunt bucuros că am trăit o zi în Deseşti, unde s-a născut şi domnul Gheorghe Pârja, alături de care am respirat un aer curat şi m-am întâlnit cu istoria acestui ţinut. Aici, îmbrăcat ca fraţii mei din Deseşti, pentru câteva ore am fost maramureşean.

Zornița KRUŞARSKA
Bulgaria

PRIETENI DE CÂND LUMEA

La Deseşti totul a fost aşa cum îmi închipuiam. Familia domnului Dan Merca, nişte oameni frumoşi şi ospitalieri, generoşi şi inteligenţi, mi-a făcut o mare bucurie. M-a marcat puternic comportamentul lor, atitudinea faţă de oaspeţi. Cu ei mi-am îmbogăţit vocabularul, am deprins frumoase expresii româneşti. Seara, la căminul cultural, am participat la un veritabil ospăţ. Cred că muzica şi dansurile din Maramureş sunt cele mai frumoase din România. Ne-am despărţit de gazdele din Deseşti, de aceşti oameni minunaţi, cu regrete. Parcă am fi fost prieteni de când lumea. Aşa vom rămâne. Prin aceşti oameni am văzut altfel România. O ţară pe care am îndrăgit-o pentru totdeauna.

Dumitru IUGA
Georgeta Maria IUGA

ŢARA MARAMUREŞULUI ÎN SECOLUL XIV

Maramureşul de dincoace de Tisa, de la Pasul Prislop până la Huta, cât a rămas în România după primul război mondial, este abia a treia parte din vechea *Terra Maramorosiensis* ce se întindea de la Obcinele Bucovinei până la Bârjaba şi cetatea Hust – în satul Iza, situat la câţiva kilometri de această poartă a Tisei spre Vest, s-au făcut importante descoperiri arheologice datând din mileniul volburării de popoare spre inima Europei – o ţară înconjurată şi apărată de zidurile munţilor Rodnei, Ţibleş, Gutâi, Oaş, Bârjabei şi, margine spre vechea Pocuţie, Galiţia şi Bucovina, munţii Maramureşului şi Carpaţii Păduroşi. Aici, mituri şi legende străvechi se păstrează până astăzi. Câţi dintre noi, copii fiind, n-am auzit de povestea şi numele unui cavaler al întinsurilor Europei Evului Mediu – Romoniţă (Românită) *Robonban* – cuvântul să fie o trecere de la ...*rubobostes* înspre ceea ce la Severin şi Craiova s-a numit, mai târziu, *ban*, mai "modern" decât dacicul *bostes*, acesta nu departe de *boss* anglo-saxon? De cetatea Cingalăului, a Urieşilor, părinţii Rozei Rozalina (unde-o fi fost cetatea, oare pe lângă mormântul Urieşului de la Ieud sau pe dealul numit, curios, Gogoşa din Rozavlea?); de, mai apoi, vânătoarea rituală a lui Dragoş Voievod şi Descălecătorul Bogdan Voievod, întemeietorul dinastiei *Muşatinilor* – nu uităm că Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare sau Petru Rareş sunt Muşatini, iar Ţara Moldovei, până la Nistru şi Marea Neagră, lung timp s-a numit **Terra Bogdana**; de sumanele negre din oastea lui Iancu de Hunedoara; de Pintea Viteazul, de popa Lupu din Borşa, învingătorul Tătarilor la 1717, de Gherman Vida, dascălul lui Vasile Alecsandri, de avocatul lusco şi de Ştrifundă din Borşa care, în 1945, în fruntea ţăranilor din Borşa, Moisei, Valea Izei, Valea Marei şi Cosăului, s-au împotrivit alipirii forţate a Maramureşului la URSS... Cum să putem spune toate numele şi întâmplările mai de seamă ale secolelor trecute şi ale mileniului care trece? În *Descrierea Ţării Moldovei şi Munteniei* (Poema polonă), Miron Costin acordă un spaţiu foarte întins Maramureşului şi ni se vădeşte entuziasmat de virtuţile locuitorilor săi:

Maramureşu-i întreg, parcă nimeni n-a ieşit.
Că acolo şi pe Olt oamenii s-au înmulţit
Vorba lor este şi-acum frumoasă, curată,
Mai ales în Maramureş, mai apropiată
De italienească şi-s cu dreptul răzăşesc,
Liberi şi până acum ei la nimeni nu slujesc,
Numai ce cu prinţul la război pornesc călări
Şi-ntreţin cetatea Hust din a lor cămări
Şi cu oameni. După alte legi trăiesc şi apoi
Nici nu-s cei din urmă în trebi de război
(traducere Elena LINŢA).

Nu neînsemnat ni se pare aportul cultural din această perioadă: "textele rotacizante maramureşene" – ne spun cercetările mai noi – "creaseră o tradiţie a limbii literare; creaseră, oarecum, limba literară a românilor, pe care traducătorii din diferite provincii româneşti erau obligaţi s-o respecte într-o oarecare măsură. Avea, oarecum, dreptate Iorga să considere Maramureşul drept Toscana neamului românesc, adică patria limbii româneşti, cel puţin când e vorba de Coresi şi de traducătorii şi scriitorii de până prin veacul al XVIII-lea" (G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare,* Iaşi, 1989, p. 52,).

Maramureşul a avut un Ev Mediu strălucitor, o individualitate distinctă în peisajul Ţărilor Româneşti, alături de Transilvania, Banat, Crişana şi celelalte provincii româneşti de dincoace de Carpaţi. Însă, într-o lucrare referitoare la istoria vecinilor

noştri de la nord de Tisa (Viaceslav Grigorievici Kotigoroşko, *Populaţia regiunii subcarpatice în prima jumătate a mileniului I al erei noastre,* Kiev, 1983), ne surprind anumite concluzii ale autorului. Până la geto-daci recunoaşte apartenenţa nord-tracică a culturii acestor ţinuturi, deşi pune "triburile geto-dacice" să vină "din teritoriile Transilvaniei", iar "o parte a purtătorilor acestei culturi în sec. II. e.n. s-au strămutat dincolo de Carpaţi, stabilindu-se în bazinele superoare ale Siretului şi Prutului"(!), mutaţii pe care le face nu din ignorarea similitudinilor dintre Bucovina şi Maramureşul antic, ci, probabil, pentru demonstrarea unei "instabilităţi" perpetuate până la venirea... slavilor(!): "La începutul celei de a doua jumătăţi a mileniului I e.n. intră în contact cu triburile slave, ceea ce duce la asimilarea lor completă"(!?). Chiar şi mai mult: "fiind purtătoarea unei culturi străvechi, particulare, populaţia de pe Tisa superioară a lăsat urme clare în istoria arealului Carpaţilor ucraineni şi a adus, fără îndoială, o contribuţie la formarea *culturii slave timpurii" (Ibidem,* s.n.)!!! Acelaşi lucru se spune, de către alţi istorici panslavişti, şi despre Bucovina şi Basarabia! Cum să ne mire că nici nu se pomeneşte cel puţin numele Ţării Maramureşului într-o lucrare care se ocupă chiar de Maramureş, aşa cum nu se aminteşte nici despre Bereg şi Ung – întreaga Transcarpatie fiind un ţinut care din sec. VI d. Hr. este, susţine autorul, complet slavă! Dacă n-ar fi documentele secolelor XII-XIII despre Bereg şi Ung şi din sec. XIV despre Maramureş, în care toate *localităţile sunt româneşti, cu populaţie românească,* iar populaţia ruteană se ştie precis când a fost colonizată (în Maramureş abia în secolul al XV-lea, sub Koriatovici), s-ar putea să-i dăm dreptate autorului. Citirea, însă, a mai multor astfel de "istorii" ale ţinuturilor româneşti ne-a determinat să încercăm a reda, pentru publicul larg, o sinteză istorică a Maramureşului întreg, precum şi a fiecărei localităţi din cele peste 160 câte le are. *Azi doar a treia parte din Maramureş se află în România, cu 58 de localităţi; din 1920 Maramureşul de dincolo de Tisa a aparţinut Cehoslovaciei, din 1940 (după Diktatul de la Viena) Ungariei, iar din 1944 a fost alipit Uniunii Sovietice. În Maramureşul de dincolo de Tisa, după 80 de ani de "tăiere" în două a Ţării Maramureşului, mai există încă 13 sate cu populaţie compact românească, numărând peste 40.000 de români (statistica nu ne aparţine), care, de peste 50 de ani, n-au avut şcoli în româneşte, făceau limba română ca pe o limbă străină.* Acum câţiva ani au început să facă limba... "moldovenească", şi abia din anii trecuţi învaţă, la şcoli româneşti, în concurenţă inegală cu oficialitatea ce le pune mereu piedici. Scriind acestea, noi nu ne gândim la anexări teritoriale, aşa cum mulţi vecini, dar şi nevecini, pretind, pe nedrept, de la România. Noi dorim doar libertatea de a opta fiecare pentru naţionalitatea ce o doreşte, dar, în acelaşi timp, şi pentru libertatea de a se exprima şi cultiva în limba ce a moştenit-o din străbuni. O democraţie, pur şi simplu democraţie – şi nu "originală", "adevărată" etc., cum le place unora să o mascheze –, trebuie să permită expresia liberă a naţionalităţii şi, îndeosebi, respectarea reciprocă a acestui principiu. Tendinţa, în unele ţări, de a înăbuşi orice sentiment naţional, dar mai ales în nordul Bucovinei, Ţinutul Herţa, Maramureşul de dincolo de Tisa şi Basarabia mai deunăzi, ne aduc aminte de ceea ce spunea Mihai Eminescu acum mai bine de un secol: "Limba şi naţionalitatea românească vor peri odată cu românul material, cu stingerea prin moarte şi fără urmaşi a noastră, nu prin desnaţionalizare şi renegaţiune. A persecuta naţionalitatea noastră nu înseamnă a o stinge, ci numai a ne învenina împotriva persecutorilor. Ş-apoi ni se pare că nici un neam pe faţa pământului nu are mai mult drept să ceară respectarea sa decât tocmai românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant decât dânsul. *Singurele ţările româneşti sunt acelea în care, din vremi străvechi, fiecare a avut voie să se închine la orice Dumnezeu a voit şi să vorbească ce limbi i-a plăcut".*

1. ŢARA MARAMUREŞULUI PÂNĂ ÎN SECOLUL XIV

Situat la 23°40' longitudine estică şi 47°50'53" latitudine nordică, Maramureşul se află în chiar centrul Europei, acest punct fiind marcat, peste Tisa, între localităţile Biserica Albă şi Rahău, pe Tisa Neagră. Având o suprafaţă de 10.354 km (din care 3.831 km în România de azi) cuprinde, de la izvoare până la poarta de ieşire înspre câmpie, la Hust, întreg bazinul superior al Tisei, cu afluenţii săi principali: Iza, Vişeu, Sarasău, Săpânţa, Ronişoara – la sud, şi Cosăuţ, Săpurca, Apşa, Taras, Teceu, Talabârjaba, Săclânţa, Neagu, Hustiţa, Bârjaba – la nord.

Cele mai vechi urme de locuire din Maramureş datează din neolitic, unelte din această perioadă fiind descoperite de-a lungul întregii văi a Tisei (V.Gr. Kotigoroşko, *op. cit.*). Mai numeroase, dar şi cercetate sistematic, sunt descoperirile din epoca bronzului, pentru faza de sfârşit a acestei epoci (secolele XIII-X î.Hr.) având o frecvenţă mult mai ridicată decât în Transilvania, Banat şi Crişana (v. Radu Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea,* Bucureşti, 1970; Al. Filipaşcu *Istoria Maramureşului,* Bucureşti, 1940; dar şi cercetările mai noi ale lui K. Kacso de la Muzeul judeţean Maramureş, precum şi Ion Motzoi-Chicideanu, Georgeta Iuga, *Der Bronzefund von Bogdan Vodă, Kr. Maramureş,* în *Bronzefunden aus rumanien.* Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Wissenschaftsverlag Volker Spiess, Berlin, 1995); unele dintre cele mai frumoase tezaure de aur sunt cel de la Sarasău, în greutate de 9 funzi, cel de la Borşa şi cel de la Sighet.

De la sfârşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului datează aşezarea fortificată de pe

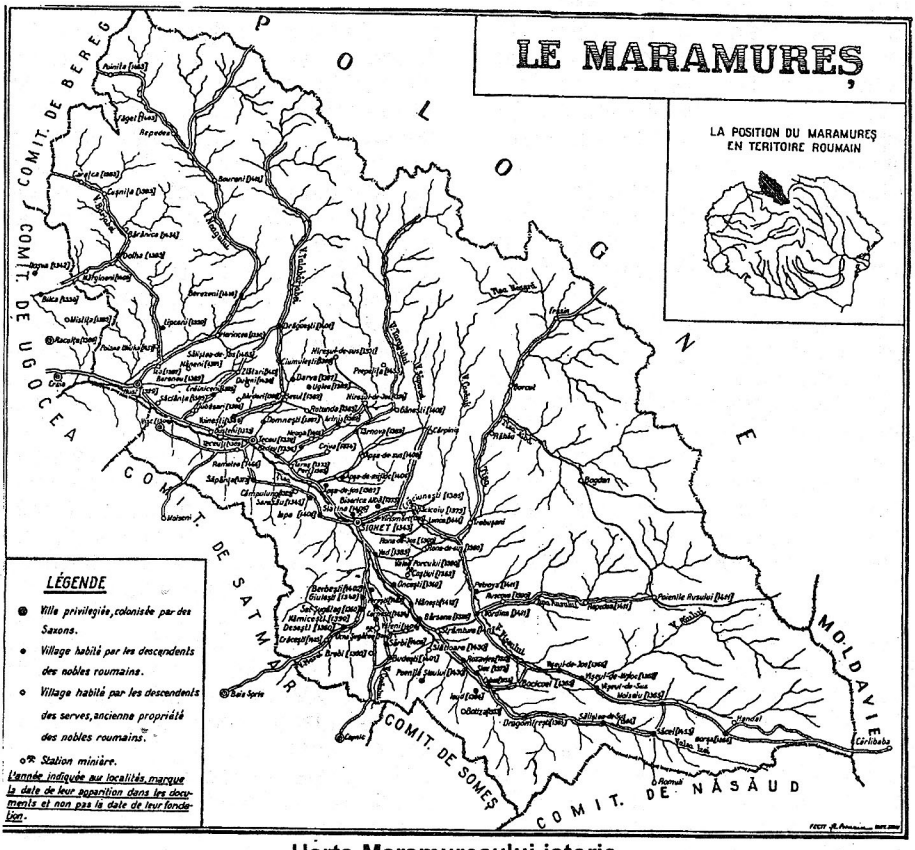

Harta Maramureşului istoric

Solovan, în locul numit Dealul Cetății, pe malul stâng al Izei, la Sighet. Un val de proporții impunătoare înconjoară pe trei părți fortificația, pe o lungime de 230 m, spre vest și sud. Fortificația reprezintă "centrul unui grup de așezări din aceeași vreme, situate pe valea Tisei, în regiunea confluenței cu Iza" (R. Popa, *op. cit.*, p. 43). De altfel, toate așezările medievale care au fost cercetate în Maramureș, au un bogat nivel de la începutul mileniului I î.Hr., din primele faze ale Hallstattului *(Ibidem).*

Din perioada dacică semnalăm cetățuia de la Onceşti, tezaurul de monede dacice de la Sighet; despre relațiile daco-romane ne vorbește tezaurul de la Teceu – 1.100 denari de argint, de la Vitellius la Septimiu Sever, monedele izolate de la Călinești, Giulești, Ieud, Bărănica, Slatina, Petrova, Sighet, precum și inscripțiile romane de la Sighet și Crăciunești. În teritoriul subcarpatic de peste Tisa, din Maramureș și până în Bereg și Ugocea, s-au descoperit 107 monumente arheologice din secolele I-IV – 83 așezări, 2 așezări de tip urban, 4 centre de producție, 8 necropole și 2 morminte separate, 8 depozite, precum și 1.500 monede romane în 37 de localități de pe Tisa și Latorița (Lăturița), majoritatea din sec. II, iar o parte din secolele III-IV (V.Gr. Kotigoroșko, *op. cit.*, p. 5, 8). Printre cele mai interesante necropole este cea din satul Iza, lângă Hust, datând din secolele I-II (Iza I) și III-IV (Iza II) (*Ibidem*).

Din perioada migrațiilor, până în secolul X, cercetările arheologice sunt mai puține. Descoperirile de la Călinești (sec. III-IV), de la Crăciunești și Sarasău (sec. VI) sunt singurele puncte cercetate pentru această perioadă. Maramureșul a fost ferit din calea marilor deplasări ale migratorilor de la nord la sud și de la est la vest și nici o descoperire nu poate atesta că în deplasările lor gepizii, goții sau hunii și avarii ar fi atins bazinul superior al Tisei; nici chiar "pentru prezența unei populații slave în Maramureș în epoca respectivă nu există deocamdată dovezi arheologice", deși săpăturile mai recente de la Crăciunești și Sarasău par, totuși, a cuprinde și elemente de cultură slavă (R. Popa, *op. cit.*, p. 44).

De abia din secolul X avem noi elemente: tezaurul de dirhemi de argint datând din anii 903-904, de lângă Hust; din secolele XI-XII avem doi cercei de tâmplă, din bronz, descoperiți la Sighet (*Ibidem*). Cercetările de la Sarasău și Sighet atestă așezări anterioare secolului XIV (*Ibidem*, p. 53). Într-o diplomă din 1453, Iancu de Hunedoara, pe atunci locotenent general al Ungariei, recunoștea, câtorva nobili români din Vișeu, drepturle de cnezi adevărați și legitimi, mai vechi decât domnia regilor Sf. Ștefan și Sf. Ladislau în secolul XI: "Petrus, Mandra et Nan, necnon fratres eorum supranominati in possessionibus utraque Wiso vocatis, in dicto comitatu Maramorosiensi existentibus, ab antiquo et temporibus divorum regum veri, legitimi et perpetui Kenesi fuissent".

2. ȚARA MARAMUREȘULUI ÎN SECOLUL XIV

Până la sfârșitul secolului XIII Maramureșul este amintit doar de cinci ori în documente, accidental: în 1199 – Pădurea Maramureș, în 1231 – vecin cu Sătmarul, în 1272 – Pădurea Maramureșului până unde au dreptul să pescuiască oaspeții germani pe Tisa, în 1299 – primul voievod al Maramureșului Nicolae, fiul voievodului Mauriciu și, în 1300, sunt semnalați primii oaspeți regali la Vișc. Oaspeții regali erau stabiliți deja, în 1329, la Vișc, Hust, Teceu și Câmpulung, iar la Sighet abia în 1352. Colonizați lângă ocnele de sare de la Hust, Teceu, Slatina și abia în secolele următoare – în centrele forestiere de la Mocra, Frasin, Vișeul de Sus, Borșa. În 1872, în scopul regermanizării, Iosif al II-lea colonizează numeroase familii din Austria la Câmpulung, Sighet, Hust, Vișeu; cu excepția țipțerilor din Vișeu, toți ceilalți s-au maghiarizat. În secolele următoare, sfârșitul secolului XIV și mai ales în secolele XV-XVII, în Maramureș au fost colonizați rutenii: "pentru fiecare sat maramureșean în parte, precizat de izvoarele din veacurile XV-XVII ca rutean, sau ca locuit de ruteni, se poate surprinde documentar fie întemeierea sa la sfârșitul veacului al XIV-lea – începutul veacului al XV-lea, sau

într-o epocă ulterioară" (R. Popa, *op. cit.*, p. 55). Oricum, în istoria Maramureşului din secolul XIV "trebuie să pornim de la existenţa unui *mediu compact şi aproape omogen de sate româneşti, cuprinzând doar câteva aşezări de oaspeţi regali germani şi maghiari, dar lipsit în mod practic de o populaţie de sorginte ucraineană" (Ibidem,* p. 57, s.n.). În secolul XIV românii din Maramureş sunt oameni liberi, bucurându-se de autonomie politică şi administrativă. În anul 1365 se vorbea despre Maramureş în aceiaşi termeni ca şi despre Moldova: "Terra Maramorosiensis" şi "Terra Moldauana". Administrativ Maramureşul este condus de adunarea cnezilor de vale, având în frunte voievodul Maramureşului, cu supremaţie şi asupra voievodatelor din Berg şi Ung. Maramureşul avea două voievodate: Voievodatul Inferior cu reşedinţa la Sarasău, unde era voievod Solovăstru (1345) şi Voievodatul Superior cu reşedinţa la Cuhea, unde este amintit în 1326 Ştefan Voievod, fiul lui Nicolae Vv. Supremaţia, în secolul XIV, o deţinea voievodul din Cuhea, care prezida adunarea cnezilor. Se cunosc doar 13 cnezate: Sarasău, Cosău, Bârsana, Cuhea, Ieud, Săcel, Moisei, Vişeu, Lipceni cu Horneţ, Coşna cu Rotunda, Şesul cu Duleni, Nireşel şi Neaga.

Între 1299, când este amintit primul voievod al Maramureşului, până în 1402, când se desfiinţează instituţia voievodatului, sunt amintiţi, în documentele cunoscute până acum, următorii voievozi ai Maramureşului (în paranteză dăm anul când sunt amintiţi în documente):

Mauriciu Vv. (înainte de 1299);

Nicolae Vv., fiul lui Mauriciu Vv. (1299);

Ştefan Vv., fiul lui Nicolae Vv. (1326);

Bogdan Vv. Descălecătorul, fiul lui Ştefan Vv. (1342);

Iuga Vv., fratele lui Bogdan Vv. (1349);

Ştefan Vv., de Sălişte, fiul lui Iuga Vv. (1349);

Ioan Vv., de Rozavlea, fiul lui Iuga Vv. (1349);

Codrea (Erdeu) Vv., de Sarasău (cca 1320-1330);

Solovăstru Vv., de Sarasău (1345);

Opriş (Oprea) Vv., de Săpânţa, fiul lui Codrea Vv. (1345);

Dragoş, Voievodul Moldovei (1336);

Sas Voievodul Moldovei, fiul Lui Dragoş Vv. (1365);

Balc Voievodul Moldovei, fiul lui Sas Vv. (1365);

Drag Vv., fiul lui Sas Vv. (1365).

Consemnările în documente sunt lacunare, iar exercitarea funcţiei de voievod nu este totdeauna demonstrată. Ceea ce pare a fi sigur este că, în evoluţia vieţii statale la români, "voievodatul Maramureşului reprezintă exemplul cel mai caracteristic pentru etapa care a precedat, cronologic şi teritorial, apariţia «marelui voievod» şi a «domniei» în ţările româneşti" (*Ibidem*, p. 204).

Faţă de celelalte ţinuturi româneşti – Banat, Crişana, Sătmar, Oaş, Bereg, Ung – devenite comitate în secolele anterioare, Maramureşul opune rezistenţă puternică expansiunii regatului maghiar. Se ajunge chiar la conflicte între familiile nobililor maramureşeni supuşi coroanei şi familiile nobililor care vedeau în aceasta ştirbirea autorităţilor lor. În 1342, Bogdan – Voievodul suprem al Maramureşului –, sprijinit de populaţie, devastează proprietăţile lui Ion de Culcea, supus regelui; tot Bogdan Voievod, împreună cu nepoţii săi Ioan Voievod şi Ştefan Voievod, fiii lui Iuga Vv., incendiază curtea cneazului Giula de Giuleşti, confiscându-i moşia şi înlăturându-l din funcţia de cneaz, revenirea în stăpânire având loc abia după 10 ani, în 1349. Voievodul Bogdan este numit în documentele vremii "infidel notoriu"; în 1359, nereuşind să menţină autonomia Maramureşului, Bogdan Vv. trece în Moldova unde îi înlătură pe urmaşii lui Dragoş, întemeind statul feudal moldav, căruia îi păstrează independenţa cu toate încercările regelui maghiar de a-l înlătura. Între timp, în Maramureş conflictele între nobilii supuşi şi cei ce optau pentru libertate continuă pe tot parcursul secolului XIV. *Abia în 1385 voievodatul Maramureşului devine comitat*: atribuţiunile cnezilor se transferă pretorilor, iar ale Voievodului – comitelui şi vicecomitelui. Ultimii voievozi se menţin însă până la începutul secolului XV, Balc Vv. şi Drag Vv., reveniţi din Moldova,

păstrează titlul de voievozi timp de 40 de ani, fiind în acelaşi timp şi comiţi ai Maramureşului.

Comitele era numit de rege, iar vicecomitele şi pretorii erau aleşi de congregaţia nobililor. La început toate aceste funcţii au fost ocupate de români: în 1385 comite era Balc Vv., vicecomite Bancu de Sarasău, pretori Cândea de Virişmort, Petru de Crăciuneşti, Dragomir de Giuleşti, Vasile fiul lui Drag de Bedeu. Însă, cu timpul, funcţia de comite a fost ocupată de reprezentanţii regelui şi nu de români; între 1430 şi 1918 au fost doar patru comiţi români: Seneslau de Dolha (1414-1416), Simion Bizău de Cuhea (1465), George de Dolha (1703-1708), Iosif Man de Şieu (1860-1861 şi 1865-1876). În 1414 fusese comite şi prinţul Teodor Koriatovici care a colonizat în Bereg şi Ung peste 40.000 de ruteni, alungaţi din ţinuturile cucerite de Lituania; timp de aproape un veac rutenii n-au pătruns în Maramureş, nici chiar în marginile vestice ale Bârjabei; într-un document din 1461 se aminteşte un drum ce duce din Coşna pe Bârjaba spre pământurile locuite de ruteni: "per quam viam de dicta possessione Kusnicze itur ad terram Ruthinorum" (Al. Filipaşcu, *op. cit.*, p.62).

Prima familie nobilă maghiară, stabilită în Maramureş, a fost familia Pogany, în 1500, la Domneşti, care a ocupat, de-a lungul timpului, cele mai mari funcţii în comitat.

Între anii 1752-1768 doar 120 de familii maghiare, din 15 târguri, şi-au dovedit nobilitatea, însă toţi fiind nobili armalişti, nici unul donatar; nici o familie ruteană nu şi-a dovedit nobilitatea, în schimb 351 de familii româneşti, din 50 de sate, şi-au dovedit nobilitatea, dintre care 310 nobili donatari (nobilii donatari erau cei care primeau domenii nobiliare cu drept de proprietate pe veci, românii fiind, de fapt, învestiţi în propriile lor domenii).

Starea politică şi socială a românilor din Maramureş era, în secolul XIV, "cea a unui popor dotat cu virtuţi nobile şi care stăpâneau, de secole, pământul pe care trăiau. Numai un astfel de popor a putut să fie atât de mult apreciat de regii unei naţiuni străine, acordându-i privilegii excepţionale, refuzate, de-a lungul secolelor, oaspeţilor regali din cele cinci târguri. Românii din Maramureş sunt amintiţi abia la începutul secolului al XIV-lea în documentele maghiare, pentru că doar atunci au intrat în sfera de interes a Ungariei, când regele Carol Robert, care urmărea o politică de expansiune teritorială spre Moldova şi Galiţia, a avut nevoie de ajutorul lor împotriva Tătarilor şi Lituanienilor" (Al. Filipaşcu, *Le Maramureş,* Sibiu, 1944, p.19 sq.).

Menţionarea în documente a aşezărilor maramureşene se leagă de intrarea în circuitul juridic al proprietăţii, şi nu înseamnă şi data întemeierii lor; în general, daniile şi întăririle în proprietate se referă la un sat "cu hotarele sale vechi, adevărate şi cunoscute, fiind deci vorba de o situaţie preexistentă, ce coboară dincolo de începuturile veacului al XIV-lea" (R. Popa, *op. cit.*, p.61). Documentele din secolele XIV-XV amintesc toate satele maramureşene, nu însă şi toţi proprietarii lor; investigaţiile nobiliare din anii 1751-1768 constată că, în marea majoritate, proprietarii din secolul XVIII sunt descendenţii aceloraşi proprietari români din secolele XIV-XV, având aceleaşi nume de familie.

În veacul XIV au fost identificate în Maramureş peste 100 de aşezări localizate cert, precum şi câteva (ex.:Teceuţi, Belafalva) cu existenţă ipotetică în acest secol. Restul localităţilor sunt menţionate în secolul următor, însă, în timp, apar, cum este şi firesc, noi aşezări, iar altele se contopesc într-o singură localitate (ex.: Budeşti-Vinteşti, Vad-Tursad, Giuleşti-Nireş etc.).

Fragment din *Dicţionarul localităţilor din Ţara Maramureşului*, în curs de pregătire.

Dr. Mihai MARINA

DOMNITORUL BOGDAN

Incontestabil, personalitatea cea mai proeminentă şi figura cea mai vitează de ostaş din rândurile maramureşenilor secolului XIV a fost voievodul Bogdan.

Patru dintre documentele maramureşene ale vremii menţionează numele lui Bogdan. În trei dintre ele este calificat drept fost voievod şi "infidel notoriu", iar într-unul i se zice "voievod". De fapt, nu se ştie de când şi până când s-a aflat Bogdan în scaunul de voievod al Maramureşului. Chiar şi data plecării sale în Moldova este sub semnul controverselor. Şi nu este cunoscută nici data când regele i-a retras încrederea şi a obligat pe maramureşeni să-şi aleagă alt voievod, nici cauzele care au creat acest grav conflict între voievod şi rege. Nici chiar numele regelui care i-a retras încrederea nu este cunoscut.

Toate acestea însă pot fi desluşite din evenimentele care s-au produs în acea epocă, consemnate de documente.

Primul document în care se vorbeşte despre Bogdan poartă data de 21 octombrie 1343 şi semnătura regelui Ludovic. În document se vorbeşte de un conflict ce se declanşase între un Ioan din Kölcse şi voievozii români Crăciun din Bâlca (socotit nevinovat) şi Bogdan, "fost voievod de Maramureş, infidel al nostru" (Ioan Mihalyi de Apşa, **Diplome maramureşene,** p. 17).

Ludovic era rege abia de un an. E greu de presupus că pentru un simplu conflict dintre un oarecare Ioan din Kölcse, chiar dacă acesta era omul comitelui, în care erau implicaţi doi voievozi români, regele să retragă încrederea unuia dintre ei, care reprezenta un mare şi însemnat număr de luptători. Mai ales că Ludovic nu era omul măsurilor pripite, în special în ceea ce îl privea pe Bogdan, după cum s-a văzut din atitudinea sa ulterioară. Mai verosimil este că retragerea încrederii s-a produs din cauza lui Carol Robert cu puţin timp înainte de moartea sa (1342). Şi aceasta din alte motive decât acela al coflictului menţionat. Regele, fiind ambiţios, introdusese unele reforme, a creat o nouă nobilime, înlocuind pe cea veche care-l adusese la putere, omorând o parte din ea, pentru a-şi forma o pătură de oameni de încredere. Comiţii constituiau stâlpii de bază. Regele a numit un comite şi pentru Maramureş. Evident că voievodului nu-i convenea această ştirbire a autorităţii şi nici amestecul în treburile interne ale voievodatului. Şi este uşor de presupus că voievodul a reacţionat, de câte ori a avut prilejul, împotriva măsurilor luate de rege şi nu se supunea dispoziţiilor date de comite. Dar regele nu s-a limitat la măsurile vexatorii pentru voievod, ci el a căutat să introducă sistemul feudal în Maramureş, prin donaţiile pe care le făcea unor luptători şi care se realizau din cotropirea bunurilor comune ale obştilor săteşti (păduri şi păşuni). Prin aceste donaţii regele urmărea un dublu ţel: impunerea orânduirii statale feudale şi izolarea voievodului de o serie de fruntaşi trecuţi de partea regelui ca urmare a donaţiilor, cum au fost Drăgoşeştii din Giuleşti sau Stăneştii din Strâmtura. Numai că măsurile regelui au produs şi un alt efect: întărirea solidarităţii populaţiei cu voievodul. Comunitatea maramureşeană avea orânduieli vechi, izvorâte din acel "jus valachicum" "ab antiquo" după care se ocârmuia. Măsurile regelui nu numai că perturbau vechiul obicei statornicit de veacuri, dar loveau în însăşi starea materială a populaţiei. Unii dintre beneficiarii donaţiilor căutau să le fructifice, acaparând, sub scutul poruncii regeşti, pământul obştilor. Desigur că în multe locuri acaparările nu s-au

produs fără opuneri dârze ale populației, soldându-se cu moartea trimișilor regelui. Voievodul, căzut în dizgrația regelui pentru că apăra vechea rânduială după care trăia populația maramureşeană, s-a văzut susținut şi mai mult de populație. Dovada ne-o dă faptul că, în urma dizgrațierii lui Bogdan, a fost ales voievod nepotul său Ioan şi regele a trebuit să accepte această alegere, fără să se hazardeze la o acțiune prin codrii Maramureşului, el neuitând usturătoarea lecție pe care i-a administrat-o Basarab I, la Posada, în anul 1330. A reținut că aceşti voievozi români puteau fi extrem de periculoşi şi nu mai voia să întreprindă acțiuni armate împotriva lor.

Este bine să reamintim împrejurările care au dus la păstrarea independenței Țării Româneşti, semnată cu spada lui Basarab I. Voievodul român, după ce inițial refuzase tributul cerut de regele Ungariei, a voit ulterior o înțelegere cu acesta. Infatuatul Carol Robert a refuzat, spunând consilierilor săi, care-l sfătuiau să accepte oferta, că va scoate trăgându-l de barbă, din Muntenia, pe "ciobanul oilor sale". Şi a pornit cu armata împotriva lui Basarab. Acesta s-a retras la Posada, unde, prinsă la strâmtoare, armata regelui a fost distrusă. Mândrul rege a trebuit să se dezbrace de strălucitoarele sale haine domneşti şi să le schimbe cu ale unui oştean oarecare, pentru a scăpa cu viață prin fugă.

Rămas în Maramureş, Bogdan nu s-a resemnat şi a continuat lupta împotriva regelui prin persecutarea fruntaşilor credincioşi acestuia. Un astfel de caz a rămas consemnat într-un act din 1349, când, la îndemnul lui Bogdan, nepotul său Ştefan, fratele voievodului Ioan, a gonit din moşiile Giuleşti pe Drăgoşeşti, incendiindu-le casele. Este al doilea document care vorbeşte de Bogdan, calificându-l infidel notoriu (I. Mihalyi de Apşa, **op. cit.**, p. 27).

În cel de-al treilea act, din 1353, prin care se statornicesc mejdiile moşiilor lui Ioan şi Ştefan, fiii lui Iuga, Bogdan este din nou amintit, dar de data aceasta cu titlul de voievod. După acest text s-ar putea crede că Bogdan, la data respectivă, a fost din nou voievod. Nu este exclus că între rege şi voievod să fi intervenit o împăcare. Regele Ludovic era atunci angajat în lupta împotriva tătarilor şi, cunoscând atașamentul populației maramureşene față de Bogdan, este posibil să fi căutat o înțelegere, pentru a obține cât mai mulți luptători maramureşeni şi a realiza liniştea în acest colț de țară. Indiferent dacă a intervenit sau nu împăcarea, Bogdan nu a fost mulțumit de situația ce se crease în Maramureş, în cei 50 de ani de presiuni ale angevinilor. Şi, ca urmare, la moartea lui Sas, în anul 1359, a trecut în Moldova, de unde a alungat pe fiii lui Sas, dintre care cel mai mare, Balc, luase locul tatălui său.

Primul lucru, pe care l-a făcut după ocuparea scaunului voievodal al Moldovei, a fost declararea independenței acesteia şi, deci, întemeierea statului moldovean. În privința anului exact, în care s-a produs acest eveniment, trebuie să acceptăm ceea ce se scrie în **Istoria românilor** lui C.C. Giurescu şi D.C. Giurescu – data pe care o dau cronicile – toate cronicile noastre – este 1359. În acest an, spune **Letopisețul** zis de la Putna, "s-au început țara Moldovei" (p. 220). Şi istoria Ungariei menționează tot anul 1359 ca dată a trecerii lui Bogdan în Moldova, argumentând răsplata dată în anul următor Drăgoşeştilor din Giuleşti, care au participat la luptele date în anul 1359 în încercarea de a recuceri Moldova.

Încercările regelui ungar de a relua în stăpânire Moldova s-au repetat an de an, după cum spune cronicarul ungur Ioan de Târnave (Kükülö), dar fără succes. Puternicul rege ungar nu a reuşit să înfrângă oastea curajoasă a lui Bogdan. Aici, în Moldova, s-a afirmat vitejia lui Bogdan şi iscusința sa de conducător de oşti. Numai un om cu deosebite calități de ostaş a putut face față presiunilor permanente

ale regelui Ungariei şi să apere independenţa, proclamată de el, a noului stat românesc. În acele vremi, când se dormea cu sabia la căpătâi, cum se exprimă un istoric, un om în vârstă, cum era Bogdan, şi-a apărat cu dârzenie independenţa, pe care, dacă nu a putut-o realiza în Maramureş, a venit să o realizeze în Moldova.

Succesul lui Bogdan se explică şi prin faima care a precedat trecerea sa în Moldova. De bună seamă, numai cu maramureşenii, oricât de încercaţi războinici erau, nu se putea răspunde cu succes atacurilor continue ale armatei regelui, covârşitoare numeric. Cei care au dat forţa numerică a luptătorilor conduşi de Bogdan au fost moldovenii, a căror încredere a reuşit să o obţină. Moldovenii ştiau de existenţa Ţării Româneşti înfiinţată prin lupte cu aproape trei decenii în urmă. Visau şi ei la o Moldovă a lor, liberă şi nesupusă unui rege străin. O aveau oarecum unificată, dar în fruntea ei se afla un om al regelui, chiar dacă era de aceeaşi limbă şi lege cu ei, tot omul regelui era. Şi mai ştiau că voievodul Bogdan din Maramureş demult este în gâlceavă cu regele ungur. Iar răzvrătirea lui Bogdan a continuat şi după ce n-a mai fost voievod. El nu numai că i-a îndemnat mereu pe maramureşeni la nesupunere faţă de măsurile regelui, menite să desfiinţeze autonomia voievodatului şi să schimbe datinile vechi, dar a şi sancţionat pe acei maramureşeni care au devenit docili regelui. Neastâmpărul şi curajul mândrului voievod maramureşean erau demult cunoscute de moldoveni şi aceştia i-au acordat încrederea fără a ezita, găsind în el omul care le trebuia pentru realizarea dorinţei de independenţă.

După insuccesele încercărilor, timp de peste cinci ani, de a înfrânge sau convinge pe Bogdan la supuşenie, regele ia ultimele măsuri care-i mai stăteau cu putinţă: confiscarea moşiilor pe care voievodul Moldovei le avea în Maramureş, dăruindu-le nepoţilor lui Dragoş, plecaţi din Moldova fără speranţa reîntoarcerii. Actul poartă data de 2 februarie 1365, fiind ultimul document maramureşean care vorbeşte de Bogdan. În acest act, în afara dispoziţiilor de confiscare şi dăruire a moşiilor din Cuhea, Ieud, Bocicoiel, Vişauăle amândouă, Moiseiu, Borşa şi Săliştele, regele îşi revarsă şi of-ul împotriva lui Bogdan... "Căci Bogdan şi fiii lui, prin lucrarea diavolului, duşmanul neamului omenesc, depărtându-se de la credinţa ce ne datorau, au trecut pe ascuns din regatul nostru ungar în ţara noastră amintită a Moldovei şi s-au silit s-o păstreze spre ofensa Majestăţii noastre." "Nu numai s-au silit – adaugă academicianul C.C. Giurescu – dar au şi izbutit; o recunosc de altfel înseşi cronicile ungureşti contemporane" (C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, **op. cit.**, p. 224).

Bogdan moare în acelaşi an 1365, împăcat cu sine însuşi, pentru împlinirea visului de independenţă faţă de regele Ungariei, realizată în Ţara Moldovei, căreia i-a lăsat şi faimoasa dinastie a Muşatinilor din care se trăgea şi Ştefan cel Mare. Nicolae Iorga, în două fraze lapidare, sintetizează acest sfârşit şi sensul istoric al luptei fostului voievod maramureşean: "Bogdan întemeietorul şi-a găsit odihna veşnică în biserica de lemn, pe atunci a Rădăuţilor. În timpuri neorânduite şi sălbatice ca acelea, nici o piatră nu s-a aşezat pe mormântul celui care a dat românilor, ca o puternică cetate, Ţara Moldovei".

Valer HOSSU
Cluj-Napoca

"DESCĂLECATUL"... FĂRĂ LEGENDĂ

Problematica "descălecatului" Moldovei, ca țară românească medievală, s-a limpezit de nebulozitatea misticii legendare sub rigorile cercetării ştiințifice şi ne oferă realitatea unui proces complex şi de durată. În anul 1338, Ungaria a realizat cu Polonia o alianță ofensivă pentru acapararea marilor artere comerciale care coborau de la Marea Nordului la depozitul de la Liov – placa turnantă a comerțului nord-european cu cel genovez şi levantin de la Marea Neagră, aceasta ajungând să se numească "Leonină" datorită amplorii circulației rutiere de mărfuri, de pe "drumul tătarilor" şi calea Siretului, şi a celei fluviale, de pe Nistru. Aceste artere comerciale aveau să fie contactate în primăvara-vara anului 1340. A fost momentul în care a trebuit să intervină şi voievodul Dragoş cu luptătorii săi, pentru că aici, la granița estică a regatului, era zona de responsabilitate militară a maramureşenilor. Voievodul a antrenat în luptă şi locuitorii de pe versanții răsăriteni ai Carpaților Pădurosi – unde documentele anterioare "descălecării" atestă statornicia românilor până la izvoarele Bugurilor. Dragoş din legendă a înfăptuit, într-adevăr, o descălecare militară şi a rămas în spațiul cucerit apărând o entitate administrativă sinonimă unei "căpitănii", cu legi româneşti de organizare socială. La început, un "voievodat de vale" la fel ca oricare altul din depresiunile intramontane, "căpitănia" şi-a primit identitatea de la sistemul strategic dezvoltat pe râul Moldova, cu centrul în cetatea Baia.

Anii 1343, 1345, 1346, 1349 şi 1352, în care se cunosc documentar acțiuni militare dinspre Transilvania, prezintă indicii ale neslăbitei presiuni pentru înlăturarea definitivă a dominației mongolo-tătare şi lărgirea țării extracarpatice spre Nistru. Promotorii principali ai acestui proces au fost Dragoşeştii, ale căror contribuții la antrenarea moldovenilor în opera lor sunt implicite faptului istoric. Prezența regelui Ludovic I la Siret, în 1352, ne sugerează că acea "căpitănie", de la Obcine, şi "Valahia Mică", de la izvoarele Prutului şi Siretului, s-au unit, iar "marca" Moldovei şi-a primit oficializarea – ca autonomie în cadrul Regatului Maghiar, cu sigil propriu simbolizat de capul de bour.

După un interval relativ scurt de "aşezare", în spațiul de la Răsărit de Carpați, au avut loc evenimente deosebite. Frământările sociale şi politice reliefează hotărârea populației locale de-a înlătura suzeranitatea maghiară, prea opresivă, şi schimbarea puterii voievodale de la vârf, prea obediente față de exigențele statului tutelar. Prin expediția militară condusă de un alt Dragoş, tot maramureşean, din Giuleşti, "restaurația" dominației asupra Moldovei a marcat şi o nouă treaptă a statalității sale. Acum, "mărcii" i s-a dat un nou statut politic – acela de "voievodat autonom", odată cu atragerea în granițele

sale a Ţării Şipenţului – un căpitănat de obedienţă poloneză, aflat între râurile Colacin, Serafineţ şi Nistru. Coincidenţa de nume a lui Dragoş din Giuleşti şi a lui Dragoş din Bedeu – fiecare cu partea sa de participare la procesul devenirii Moldovei ca stat, a creat legenda "descălecării" de către unul şi acelaşi personaj, care ar fi **domnit** începând cu anul 1359. Realitatea a fost că în dregătoria voievodală supremă a continuat să stea Sasu, fiul lui Dragoş din Bedeu, cu prerogative lărgite în plan politico-militar.

Pribeagul Bogdan, fost voievod în Maramureş, a preluat conducerea Moldovei în condiţiile maturizării tendinţelor voievodatului de-a se realiza ca stat independent. Atunci, s-a afirmat nucleul politic şi militar al maramureşenilor săi, iar Bogdan a convins societatea moldovenească de capacitatea punerii în operă a interesului ei imediat şi fundamental: desprinderea de Regatul Maghiar. Propulsat voievod suprem după tradiţia românească de către obştea cnezilor şi dregătorilor, împreună cu aceştia şi cu populaţia răsculată Bogdan a reuşit să-i alunge pe fiii lui Sasu, fapt întâmplat între anii 1362-1364, şi să se proclame **cel dintâi voievod de sine stătător al Moldovei.**

Bogdan a dezvoltat dregătoria **domniei** şi **regimul de neatârnare** a statului. Aceasta este moştenirea pe care a valorificat-o deplin fiul său, Iaţcu (1368-1375), un adevărat prinţ european. Mergând pe urmele împăratului bizantin Ioan al V-lea Paleologul, care în 1369 a abjurat schisma din 1054, tânărul principe şi-a mărturisit papii crezul catolic şi a solicitat, **în numele ţării,** crearea Episcopiei Siretului. În acest punct istoric circumscris anului 1370, succesorul lui Bogdan a obţinut o legitimare internaţională a învestiturii sale ca **domn,** a **domniei** ca instituţie şi a **independenţei Moldovei.**

Procesul "descălecatului", pornit într-o zodie fastă pentru moldoveni,

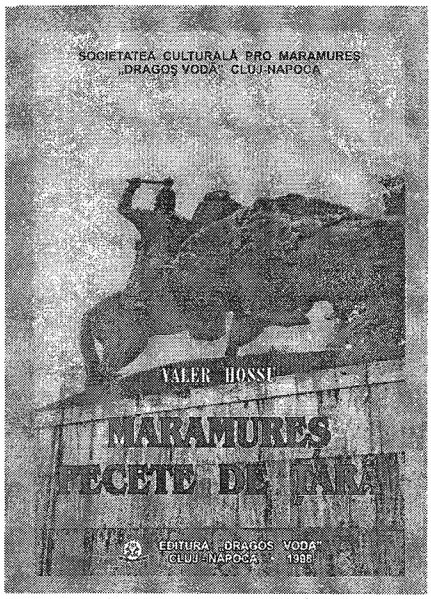

Coperta volumului *Maramureş – pecete de ţară* de Valer Hossu, Editura Dragoş Vodă, Cluj-Napoca, 1998.

s-a încheiat prin consumarea a încă două evenimente esenţiale. Roman I (1390-1394) avea să rotunjească maximul teritorial al statului şi să devină **"Marele singur stăpânitor... din munte până la Mare".** Iar fiul său, Alexandru cel Bun (1399-1432), avea să aducă consfinţirea Mitropoliei Moldovei şi a mitropolitului autohton, înălţat de către domnul său pământean – expresie a desăvârşitei independenţe.

Ca ţară europeană recunoscută, Moldova a împlinit dezideratele politice ale cetelor lui Dragoş şi Bogdan, deziderate care au rodit plenar în spaţiul spiritual şi geografic al "descălecării" acestora.

Gheorghe TODINCĂ
Muzeul Maramureşului,
Sighetu Marmaţiei

CUM ERA SĂ AJUNGĂ MARAMUREŞUL REPUBLICĂ SOVIETICĂ

MOTTO:
Slav aş fi fost, de nu eram latin,
Latin aş fi, de nu eram şi dac,
Dar a ieşit aşa, să fiu român
Şi eu cu soarta asta mă împac.
Geo DUMITRESCU

TRUPELE SOVIETICE INTRĂ ÎN MARAMUREŞ

După evenimentele de la 3 august 1944, românii maramureşeni au fost puşi în faţa unei situaţii deosebite: fruntaşii români, arestaţi la 25 august 1944, au fost închişi la vila Greodel. Între ei amintim pe Andrei de Kovats, fostul preşedinte al Ligii antirevizioniste române din Maramureş, Ioan Bilţiu-Dăncuş, Grigore Bota etc. Eliberaţi după câteva zile, dar supravegheaţi îndeaproape, aceştia au pregătit reorganizarea vieţii administrativ-politice române în Maramureş, astfel că, în urma evenimentelor de pe front, a înaintării vertiginoase a trupelor sovietice, s-a creat şi în Maramureş o situaţie specială: unităţi militare, germano-horthyste se retrăgeau de pe frontul de luptă, intercalate cu unităţi de muncă forţată completate cu români din Transilvania de Nord, cedată prin Dictatul de la Viena. Când se duceau lupte crâncene pentru Oradea, Maramureşul nu era încă eliberat; aşa se explica faptul că zona a fost abandonată de trupele hitleriste şi horthyste fără nici o luptă, deşi terenul este excelent pentru o rezistenţă armată.

În retragere, trupele ocupante au împuşcat la Moisei 29 de români, încadraţi în batalioanele de muncă forţată, acuzaţi ca dezertori (evenimentele sunt cunoscute în literatura de specialitate).

În Sighet, străvechea capitală a Maramureşului, trupele sovietice (Armata a 40-a condusă de generalul D. Ghiomin) au intrat la 17 octombrie 1944, ora 9.30 dimineaţa.

Fruntaşii politici maramureşeni au aşteptat trupele sovietice la intrarea în oraş; au fost trataţi de armata sovietică cu dispreţ, fără a li se recunoaşte o împuternicire sau o calitate politică. Lui Longin Mihalyi, fiul academicianului, i s-a luat ceasul, ceea ce l-a determinat să revină acasă pe căi ocolite.

În clădirea vechii prefecturi a Maramureşului istoric – actualul complex comercial "Curtea Veche" – a avut loc o importantă reuniune a forţelor politice române din Maramureş la care au participat naţional-ţărăniştii, liberali, social-democraţi, comunişti (menţionăm că în Sighet erau cunoscuţi, în perioada respectivă, cinci comunişti). Atunci când preotul Darie Vlad şi alţi fruntaşi români au încheiat şedinţa de constituire a Consiliului Naţional Român din Maramureş (C.N.R.) – din sursele noastre, singurul constituit în Transilvania de Nord după tradiţia celui din 1918 – au inclus în rândul lor şi forţele de stânga.

ÎNSCENAREA DE LA MUNKACEVO

S-a luat legătura radio cu Moscova şi s-a vorbit cu Cartierul General, care a afirmat că Transilvania aparţine României şi este de dorit să se instituie o administraţie pluripartidă românească.

Încă de la instaurare, C.N.R. (al cărui preşedinte a fost ales profesorul Ioan Bilţiu-Dăncuş, cel care a fost secretarul C.N.R. în 1918) s-a preocupat de reorganizarea economică, politică, social-administrativă a zonei, a refăcut podurile, şoselele distruse, a organizat învăţământul etc. Problemele serioase şi grave au apărut în decembrie 1944, odată cu declararea zonei de la nord de Tisa ca parte componentă a U.R.S.S., prin voinţa populaţiei slave şi a celorlalte "naţionalităţi" conlocuitoare.

Adunarea în care s-au hotărât aceste probleme a avut loc la Munkacevo. După afirmaţiile unor comunişti din Maramureş, aceştia au fost invitaţi pentru inaugurarea la Munkacevo a unui monument al eroilor sovietici căzuţi pentru eliberarea popoarelor "de sub jugul fascist". Câteva zile au fost purtaţi pe străzi, ca să afle apoi cu stupoare că au venit "fraţii" de dincolo de Tisa ca să ceară unirea Maramureşului cu Ucraina Subcarpatică. Îngrijoraţi, s-au prezentat la preşedintele Consiliului Poporului din Munkacevo, Ivan Turianiţa, căruia i-au cerut explicaţii şi au arătat că nu sunt împuterniciţi de către populaţia de la sud de Tisa pentru a lua o hotărâre, oricare ar fi ea. Li s-a explicat că Stalin are nevoie de calea ferată Valea-Vişeului–Câmpulung la Tisa, în eventualitatea unui război cu anglo-americanii şi că ei, comuniştii, ar trebui să înţeleagă situaţia politică internaţională (din memoriile lui Vasile Ierima). Delegaţia a pretextat că nu are împuternicire pentru a semna "Unirea" şi că trebuie să se întoarcă la Sighet pentru a discuta cu oamenii. Au fost lăsaţi să plece, dar pe drum au avut multe şicane: maşina care îi aducea la Sighet s-a defectat în primul sat, lăsându-i abandonaţi pe marginea drumului, dar au observat cu surpriză că se apropie de ei o maşină militară în care se afla maiorul Davidenko, şeful NKVD, şeful securităţii sovietice din Sighet, care, "mirat", i-a întrebat de unde vin şi cum de stau în drum. I-a luat în maşină şi le-a explicat pe ocolite că trebuie să fie foarte atenţi la ce se întâmplă în jurul lor şi mai ales să nu spună nimănui ce s-a întâmplat la Munkacevo.

LISTE FALSE PENTRU ZAHĂR ŞI ULEI

La sfârşitul lunii decembrie 1944 şi la Sighet a avut loc o adunare asemeni celei din Munkacevo; la adunare au fost chemaţi să participe elevi de la liceul "Dragoş Vodă". Vorbindu-li-se în limba ucraineană, s-a afirmat că Maramureşul de la sud de Tisa trebuie să se unească cu Ucraina Subcarpatică, aşa cum s-au unit cei de la nord de Tisa. Şedinţa a fost condusă de surorile Benko, Lucia şi Adela, care au afirmat: "ungurii ne-au jefuit, burghezia română ne-a jefuit, singura scăpare este unirea cu U.R.S.S.-ul". Cu lacrimi în ochi, una dintre surori a mulţumit armatei sovietice că a eliberat Maramureşul de sub jugul dictaturii burghezo-moşiereşti din România.

Elevii români ai liceului "Dragoş Vodă" au protestat, în primul rând, pentru folosirea unei limbi străine la o adunare publică, în al doilea rând, pentru separarea Maramureşului istoric de România. Pedagogii şi cei mai protestatari dintre elevi au fost arestaţi după adunare.

În oraş şi în zonă au fost prezentate cetăţenilor liste prin care li se cerea să semneze pentru a primi zahăr şi ulei. Listele respective au fost întocmite pentru adeziunea la unificarea cu Ucraina. În Sighet au fost adunate peste 8.000 de semnături pentru aşa-zisa "unificare" subscrise mai ales de populaţia maghiară şi alte populaţii neromâne.

Preşedintele C.N.R. din Maramureş, Ioan Bilţiu-Dăncuş, a făcut toate eforturile pentru administrarea eficientă a Maramureşului în hotarele României; a plecat la Bucureşti pentru a discuta cu guvernul şi alte forţe politice din zonă şi a aflat cu stupoare că Maramureşul este teritoriu al U.R.S.S.

La sate populaţia a avut o atitudine de respingere a tot ce se întâmplă la nivel judeţean şi aşteptau din partea autorităţilor române o atitudine fermă şi clară.

S-a încercat şi la sate aceeaşi acţiune de adunare a semnăturilor pentru unirea cu Ucraina, dar populaţia a refuzat în masă orice acţiune care era împotriva convingerilor lor şi a conducătorilor fireşti, intelectuali şi preoţi.

ODIOASA CONJUNCŢIE "SAU"

La întoarcerea de la Bucureşti a avut loc o clarificare deosebit de importantă pentru atitudinea forţelor politice din zonă. Ca preşedinte al C.N.R. Maramureş, Ioan Bilţiu-Dăncuş s-a prezentat pentru a cere expli-

cații maiorului Davidenko, generalului Zaharcenko (președintele Comisiei Aliate de Control) în legătură cu evenimentele petrecute în Maramureș. Ioan Bilțiu-Dăncuș a cerut explicații că în absența sa s-au întâmplat evenimente inacceptabile; imixtiunea autorităților sovietice în dauna statului român; desființarea Consiliului Național Român și înlocuirea lui cu Consiliul Poporului, autoritate neviabilă și constituită împotriva dreptului popoarelor la autodeterminare.

Maiorul Davidenko l-a întrebat pe I.B.-Dăncuș dacă știe de textul exact al "Convenției de armistițiu" din 12 septembrie 1944. Acesta a afirmat că știe textul din presă. Maiorul Davidenko a scos din dulapul-seif textul original al "Convenției", prin care se arăta că "România va primi înapoi Transilvania de Nord SAU cea mai mare parte a ei" și-a spus lui I. Bilțiu-Dăncuș că acest SAU este Maramureșul și că îl sfătuiește să nu se opună, pentru că el nu mai reprezintă pe nimeni. Consiliul Național Român este desființat; autoritatea supremă este Consiliul Poporului în frunte cu președintele lui, avocatul I. Odoviciuc. I. Bilțiu-Dăncuș a afirmat că nu îi este frică, el fiind condamnat de mai multe ori la moarte de unguri și s-a interesat dacă cei ce se prezintă drept autorități au girul autorităților române și sovietice. Poate să fie împușcat, dar nu va semna niciodată liste de adeziune la așa-zisa "unire".

A cerut și, fapt interesant, i s-a acordat posibilitatea de a fi adunate și din satele române liste de adeziune privind viitorul Maramureșului într-o Europă postbelică.

Zeci de mii de liste au fost tipărite într-o singură noapte și au fost răspândite mai ales de preoții satelor. Astfel s-au strâns 70.000 de semnături, prin care maramureșenii atestă că vor să rămână în frontierele statului român. Dar oamenii lui Odoviciuc au confiscat listele cu 50.000 de semnături și numai 20.000 de semnături au ajuns totuși, pe căi ascunse, la București, fiind prezentate guvernului român pentru a lua măsurile în consecință.

FAPT NEMAIÎNTÂLNIT ÎN ISTORIE

În satele Maramureșului, oamenii lui Odoviciuc au început o campanie activă pentru a rupe cel puțin o parte a zonei de teritoriul Statului Român; bande înarmate, sub petextul că îi caută pe vlasoviști, jefuiau gospodăriile maramureșenilor. Împotriva lor populația s-a organizat, constituindu-se după modelul anului 1918, în gărzi naționale române, ce aveau menirea de a proteja viața și proprietatea cetățenilor din zonă. În situația creată s-au cristalizat două atitudini: una intransigentă din partea conducătorilor români, reprezentați prin C.N.R. al Maramureșului (deși oficial acesta a fost desființat), alta, de așteptare a hotărârii marilor puteri la o posibilă Conferință de pace.

Satele românești (în proporție de 90% în Maramureș) au adoptat o atitudine foarte interesantă și nemaiîntâlnită în istorie: s-au declarat despărțite de orice administrație superioară; de exemplu plasa Iza de Sus, condusă de doctorul Iusco, s-a declarat teritoriu românesc rupt de capitala județului, și aresta orice persoană pătrunsă "ilegal" în România. Un incident care a stârnit vii reacții s-a întâmplat la Ieud, unde oamenii lui Odoviciuc au încercat să-i convingă pe săteni că vor avea o viață mai bună în noile granițe ale U.R.S.S. Ieudenii i-au bătut zdravăn și i-au lăsat să plece.

La cererea conducătorilor politici români, autoritățile sovietice din Sighet aprobă o adunare a românilor din Maramureș în care aceștia să se pronunțe pentru apartenența statală a zonei de la sud de Tisa, adunarea având loc la 5 martie 1945.

ÎNFRUNTAREA DE LA PODUL VADULUI

Toate satele au fost alertate și poate niciodată în istoria Maramureșului n-a fost mai mare dorința de a veni la Sighet și de a afirma că maramureșenii vor să rămână români

în România şi niciodată altceva. Au coborât de pe văi. Dinspre Borşa şi de pe Valea Izei au venit zeci de mii de oameni conduşi de învăţători şi de preoţi înarmaţi cu branduri, mitraliere şi căruţe pline cu arme. Satele din josul văii ştiau unde este capul coloanei după semnele prezenţei ("puşcături"). Alertate, autorităţile Comisiei Aliate de Control "au încercat să convingă fruntaşii politici români de inoportunitatea acţiunii şi că oamenii trebuie să se întoarcă acasă".

În urma intervenţiei amintite, satele de pe Cosău şi Mara au venit fără arme, dar satele de pe Iza şi borşenii, neavând încredere în autorităţi, au venit spre Sighet înarmaţi şi au refuzat să se întoarcă cât timp nu au convingerea că Maramureşul va aparţine României.

La trecerea Izei la podul de la Vad s-a întâmplat un incident mult discutat atunci şi azi. Miile de români au fost opriţi la pod de zece camioane cu soldaţi sovietici înarmaţi, trimişi de I. Odoviciuc. Este încă sub semnul întrebării de ce au tras oamenii lui Odoviciuc într-o masă mare de români, înarmaţi cu tunuri şi arme de foc. Din mărturiile celor prezenţi se afirmă că mulţimea era speriată şi mai ales incitată prin focuri de armă trase de agenţi ai NKVD. Între aceşti agenţi amintim pe A. Kaufman, ajuns ulterior în S.U.A.

Morţi şi răniţi au fost numai din rândul românilor şi nici o persoană nu a fost inculpată de cele întâmplate la podul Vadului. Între jertfe este şi Ticală Ioan din Dragomireşti, împuşcat în spate de către agenţii provocatori.

Mulţimea s-a retras înspăimântată nu atât de soldaţii lui Odoviciuc, cât mai ales de ceea ce i-au informat conducătorii lor, că încalcă "Convenţia de Armistiţiu" (orice manifestare, orice activitate în spatele frontului era considerată drept o atitudine împotriva Naţiunilor Unite).

După acest incident a urmat un val de arestări în care peste 300 de persoane au fost închise în fostul sediu al U.F.E.T.-ului, ca apoi să fie lăsate să evadeze(?!)

DESTITUIREA LUI ODOVICIUC

Situaţia complexă a statului român şi a guvernului României au creat prin alegerile din 1945 premisele unei reîntoarceri efective a fostului judeţ Maramureş din perioada interbelică în hotarele statului român.

În ziua de 7 aprilie 1945 Vasile Luca, membru al C.C. al P.M.R., dar şi membru în Sovietul Suprem al U.R.S.S., l-a destituit din funcţie pe I. Odoviciuc din fruntea aşa-zisului Consiliu al Poporului. Vasile Luca i-a spus pe scurt: "Ascultă, halojnâi, tovarăşul Stalin ştie ce faci aici? Eu sunt Vasile Luca, membru în Sovietul Suprem al U.R.S.S., de nu pleci în cinci minute de aici, ordon să te împuşte" (Vasile Luca era însoţit de un român oşean care avea ordin să tragă la comandă).

Pentru adevărul istoric, să nu ne mirăm că şantierul căii ferate Salva-Vişeu a primit numele lui Vasile Luca şi că primul candidat pe listele B.P.D. din Maramureş pentru alegerile din 1946 pentru Parlamentul României a fost C.I. Parhon, preşedintele ARLUS.

CÂND VOM AFLA ÎNTREGUL ADEVĂR?

Ivan Odoviciuc a părăsit Maramureşul, stabilindu-se în Slatina, la nord de Tisa, în Maramureşul înglobat Ucrainei Subcarpatice, unde este şi înmormântat.

Activitatea lui Odoviciuc a pus şi pune multe întrebări şi în trecut şi azi:

– a fost o acţiune premeditată de la Moscova având şi un gir oficial?

– a fost doar o iniţiativă personală şi locală (situaţie ce cade având în vedere documentele istorice şi implicaţiile la nivel de guverne)?

– de ce Odoviciuc a trăit dincolo de Tisa şi a intentat proces guvernului român pentru recuperarea proprietăţilor sale din România?

Orice documente, ce ar putea întregi şi clarifica cunoaşterea istorică, sunt binevenite şi nu ar face decât să scoată la lumină adevărul istoric pe care îl aşteptăm şi îl dorim cu toţii.

Prof. dr. Mihai DĂNCUŞ,
director al Muzeului Maramureşului, Sighetu Marmaţiei

FIGURĂ LUMINOASĂ DE CĂRTURAR PATRIOT

Este în tradiţia poporului nostru ca la perioade de timp anume să-şi amintească cu recunoştinţă şi să-i pomenească pe cei dragi care au trecut în nefiinţă nu fără a lăsa zestre generaţiilor care îi vor urma.

S-au împlinit 156 de ani de la naştere şi 86 de ani de la trecerea în eternitate a celui care a fost Ioan Mihalyi de Apşa, mare cărturar, patriot înflăcărat, sprijinitor al ţăranilor din stirpea cărora se trăgea şi care-i ziceau: "Domnul nostru Iancu Mihalyi", cel care prin opera sa a "dezgropat gloria strămună şi a înviat conştiinţa naţională". Revista "Tribuna", care apărea la Sibiu, în numărul 179 din anul 1894, publica un articol intitulat "Din Maramureş" şi semnat de Ioan Russu Şirianu, articol care-l surprinde pe Ioan Mihalyi astfel: "L-am găsit între nişte acte. Un om pentru care sărbătoare este când poate lucra mai mult. Istoric profund, jurist de primă forţă şi în acelaşi timp la curent cu literatura română. Mi-a plăcut de la prima vedere. Mic de statură, aşezat, rar la vorbă, cu ochii pătrunzători şi buni în acelaşi timp, d.dr. Ioan Mihalyi în adevăr îţi face impresia unui savant.

Se ocupă mai ales cu istoria Maramureşului, având o colecţie interesantă de acte inedite din trecutul Maramureşului. Posedă: o bibliotecă bogată, reviste şi foile româneşti, cărţi din România". Savantul de 50 de ani, descris atât de plastic de I. Russu Şirianu, s-a născut la Ieud la 25 ianuarie 1844, ca fiu al Iulianei Man

Ioan Mihalyi de Apşa.

de Şieu şi Gavrilă Mihalyi, fost comite, comisar revoluţionar la 1848 şi în ultimii ani ai vieţii judecător la curtea regească.

Studiile gimnaziale le începe la Sighetu Marmaţiei, apoi le continuă la Ungvar, Casovia, Budapesta. Studiile universitare le face tot la Budapesta, în anul 1868, luându-şi doctoratul în drept şi examenul de avocat.

La universitate, aşa cum mărturiseşte în autobiografie, "am luat cursuri de limba şi literatura română, binevenite mie...". Tot aici urmează, în paralel, cursuri private de arheologie, numismatică şi paleografie, istorie şi altele.

Dovedind exigenţă şi mare seriozitate în pregătirea universitară, Ioan Mihalyi se pregătea pentru ceea ce va face toată viaţa: apărarea în justiţie a drepturilor milenare ale poporului român din Maramureş împotriva celor care încercau să-l dezmoştenească, precum şi scoaterea la lumină, prin cercetare ştiinţifică, a dovezilor originii, vechimii şi permanenţei neamului nostru pe aceste plaiuri. De aceea pregătirea teoretică, precum şi însuşirea mai multor limbi (româna, germana, maghiara, franceza, italiana, ucraineana), ca şi cunoaşterea limbilor clasice: latina,

slava veche, greaca, îi vor permite să-şi împlinească idealurile propuse.

Reîntors pe meleagurile natale, se stabileşte definitiv în Sighetu Marmaţiei, reşedinţa comitatului Maramureş, unde va activa timp de aproape 50 de ani ca avocat al ţăranilor, îndeplinind şi funcţia de protofisc al comitatului.

A desfăşurat o activitate prodigioasă pentru emanciparea poporului român din Maramureş, situându-se ca urmaş şi continuator al corifeilor Şcolii Ardelene: Micu, Maior, Şincai, dar şi Atanasie Rednic (maramureşeanul din Giuleşti) până la marea mişcare a Memorandumului pentru unirea politică a tuturor românilor.

Numele lui Ioan Mihalyi este legat de toate instituţiile culturale româneşti din acea vreme, multe din acestea fiind creaţiile sale. Asociaţiunea pentru cultura poporului român din Maramureş, înfiinţată la 13 decembrie 1860 din iniţiativa comitelui suprem Iosif Man, unchiul lui Mihalyi, va avea în acesta un sprijinitor fervent. Încă din anul 1868, Ioan Mihalyi semnează, în calitate de notar, actul constitutiv al acesteia, respectiv Statutele Asociaţiunii. Demn de relevat este curajul şi demnitatea cu care Ioan Mihalyi stipula în statute dreptul la o viaţă naţională, la independenţă. Astfel, paragraful 56 al Statutelor prevedea că: "Limba învăţământului ordinar este cea română...", iar paragraful 6 zice: "Scopul institutului este de a creşte şi instrui, pentru şcoalele comunale române, învăţători şi cântăreţi calificaţi după cerinţa timpului...". Începând cu anul 1869 Ioan Mihalyi este ales ca notar al Asociaţiunii, în cadrul căreia va activa până la moarte. În adunarea generală din 1872, Mihalyi, îngrijorat de starea înapoiată a românilor, conchide: "E un lucru dureros a vedea o mulţime de români pierzând ţarina cea sacră ce le-a servit de refugiu în contra inamicilor externi... Noi care am apărat moşiile noastre în decurs de 17 secoli, chiar acum suntem ameninţaţi a le pierde în timp de pace, acum când comerţul şi industria sunt pe calea dezvoltării... *A sosit timpul suprem, când trebuie să ne ocupăm serios de noi înşine şi să fim pătrunşi de aceea că numai o educaţiune naţională poate să şteargă de pe faţa noastră urmele ruşinoase ale trecutului, dacă vom creşte pentru patrie, pentru naţiunea română, români culţi, învăţaţi, români liberi şi virtuoşi".*

Spirit enciclopedic, vizionar, Ioan Mihalyi era conştient de necesitatea luminării maselor, a trezirii lor prin cultură. Astfel, în adunarea de la 11 aprilie 1878 (a Asociaţiunii) atrage atenţia că: "Trăim într-o epocă de transformare şi acel popor care va ieşi din dânsa, fără o clasă cultă, va fi condamnat la o soartă mai tristă ca toate acelea care ne-au încercat secolii trecuţi. Fără cultură nu este nici avuţie, nici viaţă socială, nici libertate".

Timp de aproape 50 de ani Ioan Mihalyi a stat ca o stâncă în calea tuturor încercărilor de deznaţionalizare şi alte nedreptăţi la care era supus poporul român de aici. Astfel, s-a pronunţat cu înverşunare în adunarea comitatensă maramureşeană din 1907 împotriva legii şcolare a ministrului Appony care prevedea scoaterea limbii române din şcolile confesionale româneşti. Cu aceeaşi înverşunare s-a ridicat, la 18 noiembrie 1904, împotriva proiectului ministrului şovin Albert Berzeviczy care urmărea "dărâmarea altarelor noastre de cultură". La 29

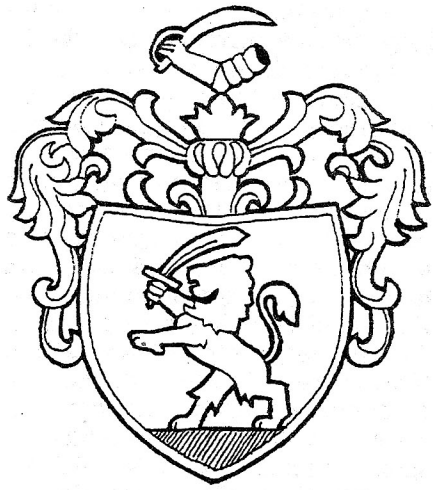

Stema familiei Mihalyi de Apşa.

iunie 1897, împreună cu Tit Bud, participă la conferința din Cluj pentru apărarea autonomiei bisericii românești, iar în 1910 îl găsim alături de dr. George Bilaşcu, dr. Ilie Mariş, dr. Salvator Iurca, dr. Gavrilă Iuga, dr. Vasile Chindriş şi alți patrioți maramureşeni ca semnatar al manifestului de chemare la Alba Iulia pentru a protesta împotriva înființării Episcopiei de Hajdu-Dorog. A luptat încă din tinerețe pentru recunoaşterea dreptului limbii române în comitat şi a reuşit să o întroneze ca limbă protocolară.

Cu siguranță că domeniul care s-a dovedit mai eficient în apărarea cauzei drepte a poporului român este cel al cercetării istorice. Pregătirea serioasă, încă din timpul studiilor universitare, anunța nu numai competență profesională, dar şi pasiune şi dorință de a face lumină şi dreptate.

Cercetările arheologice în cadrul satelor maramureşene au dus la constituirea unor colecții de mare valoare ştiințifică şi documentară, la deschiderea de orizonturi pentru cercetarea ulterioară. Piese din neolitic, epoca bronzului, a fierului, precum şi o bogată colecție de numismatică ce acoperă perioada secolelor I–IV d.Hr. au făcut obiectul studiului riguros finalizat cu o lucrare în manuscris **Pământul Maramureşului în timpul comunei primitive.** Toate aceste piese provin din satele Maramureşului, aşa cum mărturiseşte Ioan Mihalyi în autobiografia sa înlăturând orice dubii din partea celor de rea- credință.

Domeniul care i-a adus consacrarea şi recunoaşterea unanimă, asigurându-i un loc binemeritat în istoriografia română, este cercetarea documentelor medievale ale românilor maramureşeni şi publicarea acestora în monumentala operă **Diplome maramureşene din secolele XIV şi XV** în anul 1900. Lucrarea poartă un titlu mai larg, **Istoria comitatului Maramureş,** Tomul I, dovadă că autorul şi-a conceput opera monumentală în toată complexitatea ei, sperând să publice şi volumul al doilea al diplomelor, gata în manuscris şi probabil concluziile teoretice privitoare la toată cercetarea. Nu a reuşit. Lucrarea **Diplome maramureşene,** cuprinsă pe aproape 700 de pagini tipărite, include 366 de documente în limba latină şi câte unul în maghiară şi română, însoțite de traduceri în rezumat, note şi comentarii de mare rigurozitate ştiințifică. Cartea a fost apreciată de cei mai mari savanți români şi străini, încununată cu premiul Academiei Române "Năsturel-Herescu", aducându-i autorului şi cooptarea ca membru corespondent al Academiei Române.

Ioan Mihalyi a plecat din viață la 12 octombrie 1914, fără să-şi vadă marile idealuri împlinite prin actul de voință națională de la 1 decembrie 1918 al unirii tuturor românilor într-un singur stat.

Casa sa, cel dintâi muzeu din Maramureş, a fost loc de popas, de întâlnire a românilor de pretutindeni, dar şi a unor mari personalități culturale europene.

"Gazeta Maramureşeană" din 5 iunie 1925 consemna: "Vrednic este de memoria slăvită şi amintire veşnică – pentru că ne-a fost reazem, înțelepciune şi cinste, iar prin naționalismul (adică patriotismul – M.D.) său hotărât ca un luceafăr în întunericul renegatismului ne prevedea zorile redeşteptării naționale".

Zicem şi noi, cei de astăzi împreună cu cei de atunci: "Bade Iancule, fie memoria ta în veci binecuvântată, iar exemplul vieții tale să rodească în inimile Neamului!".

Prof. dr. Gheorghe POP

TEODOR MIHALI, PARTICIPANT ACTIV LA ÎNFĂPTUIREA MARII UNIRI DIN 1918

Între cei ce "în împrejurări social-politice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului al XX-lea s-au identificat cu lupta poporului român pentru libertate naţională şi Unire a Transilvaniei cu România" se numără şi dr. Teodor Mihali, care, prin obârşie, viaţă şi activitate, este strâns legat de acest Nord statornic al ţării.

Nicolae Iorga scria despre T. Mihali că este "... unul dintre oamenii buni şi bătrâni, este înţeleptul care mult timp a stat în fruntea Partidului românesc de peste munţi", iar Iuliu Maniu recunoştea că "...regretatul nostru bade Pop de Băseşti, ducându-se dintre noi, lui Mihali – sfătuitorul şi ajutorul lui badea Gheorghe – i-a revenit Preşedinţia Sfatului Naţional. Sacrificiile lui Mihali pentru cauza Neamului nu se pot descrie. El a fost o pildă vie a generaţiilor viitoare".

Fiu de ţărani, născut la 15 martie 1855, în satul Prislop, com. Boiu Mare, jud. Maramureş, după terminarea claselor primare în comună, a celor gimnaziale la Baia Mare, urmează clasele liceale şi Facultatea de Ştiinţe Juridice din Cluj. După 1880, terminând facultatea, Mihali devine membru al Partidului Naţional Român din Ardeal. În 1883 îşi ia doctoratul în drept, iar în 1884 "cezura" de avocat la Târgu Mureş, stabilindu-se apoi în baroul de avocaţi de la Dej. Aici se căsătoreşte cu Viorica Vaida – sora lui Alexandru Vaida Voievod – alături de care, în 1890, înfiinţează primul institut român de credit şi economii din această parte a ţării, "Banca Someşana", al cărui director va fi câteva decenii. Din acest loc va iniţia şi sprijini numeroase acţiuni în plan economic, spiritual şi politic. Sub pretextul activităţilor bancare sau culturale, în casa lui s-au organizat numeroase întâlniri ale fruntaşilor naţiunii române: Gheorghe Pop de Băseşti, Ştefan Cicio Pop, Alexandru Vaida Voievod, Vasile Lucaciu, George Coşbuc, Valeriu Braniştе, Zaharia Bârsan, Iuliu Maniu etc., ale acelora din Comitetul, care, în 1892, au elaborat şi dus împăratului din Viena cunoscutul Memorand. Pentru contribuţia sa memorandistă, în 7-25 mai 1894, Mihali a fost condamnat la doi ani şi şase luni închisoare de stat, din care a făcut un an şi două luni (30 iulie 1894 – 16 septembrie 1895) la Vácz, însoţit fiind şi de către soţia sa Viorica (poreclită "Zâna cea Bună din Valea Someşului") şi fiica lor, Bibilica, unde acestea s-au îmbolnăvit, pentru ca la puţină vreme, după întoarcerea acasă, să treacă la cele veşnice.

Din însărcinarea conducerii P.N.R., Teodor Mihali şi cea de a doua soţie a acestuia, Eleftera-Liseta, n. Popescu, asigurau o permanentă legătură consultativă cu conducătorii de ţară de peste Carpaţi: Brătienii, Tache Ionescu, N. Iorga, Averescu, Marghiloman etc., evidenţiindu-se, în acest sens, cele douăzeci şi două întâlniri ale lui Mihali cu Regele Carol I, considerate a fi cu adevărat "22 pagini de istorie". La convocarea şi sub preşedinţia lui T. Mihali, la data de 12 octombrie 1918, principalii fruntaşi ai românilor din imperiul dualist s-au întâlnit la Oradea, unde, după proiectul lui Al. Vaida Voievod, elaborează răsunătoarea "Declaraţie de autodeterminare a românilor din Transilvania şi Ungaria", pe care, la 18 octombrie, tot Al. Vaida Voievod, o va prezenta în Parlamentul din Budapesta, ea devenind din acel moment programul de principii în lupta românilor pentru libertate şi reîntregire naţional-statală.

La 3 noiembrie, la Arad, constituindu-se Sfatul Naţional al Gărzilor Naţionale, T. Mihali e desemnat ca preşedinte al acestuia, calitate în care a lansat cunoscuta directivă "Spre orientare", prin care cerea comunităţilor judeţene, orăşeneşti şi săteşti

să-şi constituie consilii şi gărzi naţionale, să preia puterea în toate localităţile cu preponderenţă autohtonă şi să purceadă la organizarea românească a Transilvaniei.

Sub îndrumarea directă a lui T. Mihali şi Al. Vaida Voievod s-au organizat alegerile şi deplasarea delegaţilor comunităţilor româneşti din Nordul Ardealului la Marea Adunare Naţională din 1 Decembrie 1918. T. Mihali a fost ales în Prezidiu şi vicepreşedinte al acestuia. A doua zi devine vicepreşedinte al Marelui Sfat Naţional Român – organul transilvănean reprezentativ din care s-a constituit Consiliul Dirigent, ca instrument guvernamental până la realizarea Unirii cu România.

După moartea lui George Pop de Băseşti, la 23 februarie 1919, T. Mihali devine preşedinte al P.N.R. şi al Marelui Sfat Naţional al Transilvaniei. De asemenea a fost desemnat preşedinte al părţii române din cadrul Consiliului de Unificare a Transilvaniei cu România şi pentru stabilirea graniţei de Vest a României.

Până la încetarea din viaţă, 17 ianuarie 1934, T. Mihali a îndeplinit diverse funcţii, cum au fost acelea de: prefect al judeţului Solnoc-Dobâca (1919), primar al oraşului Cluj (începând cu 1926), preşedinte de onoare al Uniunii Avocaţilor din România, ministru, deputat, vicepreşedinte al Senatului României Mari.

Cuvine-se deci să-i aducem cinstire acestui neobosit luptător pe care istoria l-a propulsat în galeria înfăptuitorilor Marii Uniri din 1918. Aceştia, asemeni lui Pompei (care în interesul Romei şi al poporului său s-a urcat în corabie, deşi corăbierii nu voiau să iasă din port din cauza furtunii), în momentele de răscruce ale neamului, au avut îndrăzneala să spună: "Datoria noastră este să plecăm cu corabia, iar nu să ne cruţăm viaţa!".

Iulian SĂLĂJAN
Cluj-Napoca

GEORGE POP DE BĂSEŞTI (1835-1919)

UN LUPTĂTOR NEÎNFRICAT PENTRU FĂURIREA ÎNTREGIRII NOASTRE NAŢIONALE

S-au împlinit 165 de ani de la naşterea celui mai de seamă fiu al Maramureşului George Pop de Băseşti, care a luptat şi a suferit pentru neamul românesc, ilustru memorandist, ctitor de aşezăminte culturale, făuritor al întregirii noastre naţionale.

George Pop s-a născut în comuna Băseşti situată în mijlocul zonei cordilor, între judeţele Sălaj şi Maramureş.

Istoria comunei se pierde în negura vremurilor. Înconjurată de sate cu populaţie majoritar românească, s-a polarizat în jurul celui mai vrednic bărbat George Pop. Acesta a devenit sufletul vieţii româneşti de sub codru, fiind ales de mai multe ori deputat în Parlamentul de la Budapesta. Ca urmare, Băseştiul va ajunge foarte vestit, încât Iuliu Maniu va spune cu prilejul centenarului naşterii lui George Pop: "La Băseşti veneam ca la Mecca română, veneam emoţionat, căci aici era comandamentul suprem al neamului asuprit". În casa lui "badea George", cum i se mai spunea de către cei din zonă, românii din satele învecinate şi chiar mai de departe erau primiţi cu multă căldură, li se dădea sfaturi şi îndrumări bune, unii erau ajutaţi materialiceşte pentru şcolarizarea copiilor talentaţi. Aşa au fost şi cazurile consătenilor mei, viitorul poet Petre Dulfu, a fraţilor Bran, dintre care Emil a devenit mare prelat bisericesc (arhimandrit), Gheorghe Matieşan, devenit student la Sorbona, profesor de franceză şi prefect de Sălaj, care împreună cu părinţii săi i-au purtat o deosebită stimă vizitându-l în vacanţe şi cu ocazia diferitelor acţiuni şi manifestări culturale care

aveau loc la Băseşti. El a fost omul providenţial ce şi-a iubit Patria şi Neamul, a reprezentat cu prestanţă şi demnitate Maramureşul legendar luptând ca dreptatea şi adevărul să răsară ca soarele.

George Pop s-a născut la 1 august 1835 în Băseşti. După terminarea şcolii primare în comuna natală, continuă studiile la Baia Mare şi le încheie la Oradea. Aici se înscrie la Academia de drept. Alege ştiinţa dreptului convins că mişcarea naţională a românilor are nevoie de specialişti în materie legislativă, pentru a demasca legile antinaţionale votate de Parlamentul de la Budapesta. În această privinţă George Pop urmează întru totul exemplul revoluţionarilor de la 1848 din Transilvania: Simion Bărnuţiu, Alexandru Papiu Ilarian, Avram Iancu. Asemenea lor, timp de şase decenii, se opune cu o tenacitate şi consecvenţă fără seamăn adversarilor săi care deposedau populaţia nemaghiară majoritară de drepturile fireşti.

După funcţiile de prim-pretor şi apoi de judecător pe care le-a îndeplinit după satisfacerea stagiului militar s-a inclus în viaţa parlamentară. La 22 iunie 1872 a fost ales deputat în Circumscripţia electorală Cehul Silvaniei, unde va fi reales de două ori (1875, 1878). În calitate de membru al Comitetului Central Electoral al Partidului Naţional, George Pop de Băseşti a participat la conferinţele naţionale, unde susţinea cu mult patos setea de dreptate a românilor.

În acei ani greutatea jugului purtat de români e sporită, căci Viena imperială, acest putregai de pudră şi parfum, a săvârşit a treia mare trădare a poporului român. Ea, care l-a trădat pe Horea, apoi pe Iancu, a decretat în 1867, prin încheierea dualismului austro-ungar, abolirea autonomiei politico-administrative a Transilvaniei şi anexarea forţată a acesteia la Ungaria.

Cel care crezuse până atunci, cum plastic afirma Nicolae Iorga, că "la izvorul fermecat pot bea laolaltă lupul şi mielul" s-a aruncat cu toată energia în lupta pentru cucerirea drepturilor politice şi afirmarea naţiunii române din Transilvania. De acum şi până la ultima suflare se impune în istoria neamului ca un nobil generos, ctitor de cultură, sprijinitor al ţărănimii şi luptător neobosit pentru emanciparea naţională a românilor. În felul acesta a exercitat ca nimeni altul o influenţă profundă şi durabilă asupra celor ce l-au cunoscut şi a dobândit o popularitate imensă şi rar întâlnită. Se contopea afectiv cu năzuinţele consătenilor săi pentru care era nu pur şi simplu un intelectual distant, ci "Badea George", sinonim cu felul de a fi, a gândi şi a simţi al poporului român.

Încrezător în victoria dreptului asupra forţei, a militat cu consecvenţă pentru instituţionalizarea luptei românilor în vederea cuceririi de drepturi cetăţeneşti. În acest scop generosul maramureşean ia parte la organizarea Conferinţei de la Sibiu (12-14 mai 1881), în urma căreia Partidul Naţional Român unificat va duce o puternică acţiune de protest faţă de politica guvernului maghiar, programul noului partid cuprinzând printre altele: lupta pentru recâştigarea autonomiei Transilvaniei, dreptul de a folosi limba română în administraţie şi justiţie în toate regiunile locuite de români, revizuirea legii naţionalităţilor şi a legii electorale etc.

În anul 1906 înfiinţează în comuna Băseşti banca cu numele "Codreanca", aducându-şi contribuţia şi la înfiinţarea în cuprinsul Sălajului a unor societăţi culturale şi economice: "Reuniunea învăţătorilor români sălăjeni" – 1870, "Despărţământul sălăjean al Astrei" – 1870, "Reuniunea femeilor române sălăjene" – 1881, în cadrul căreia a activat şi fiica sa, Elena Pop, făcând colecte importante pentru răniţii şi ostaşii români de peste munţi în războiul pentru independenţă din 1877, precum şi pentru familiile ţăranilor căzuţi în răscoala din 1907.

George Pop de Băseşti era ferm convins că dezideratele naţonale pot fi înfăptuite numai prin dezvoltarea culturii morale şi intelectuale, prin acţiuni de luminare a poporului. Fostul membru al "Societăţii de lectură" de la Oradea, pe când făcea acolo studiile, a devenit unul dintre marii sprijinitori ai societăţilor culturale ale românilor din Transilvania, începând cu cele studenţeşti ("Iulia" de la Cluj, "Junimea" de la Cernăuţi...) şi terminând cu "reuniunile" femeilor (de la Braşov, din Sălaj) şi cu Astra. Pe lângă faptul că a fost cel mai important sprijinitor material al acesteia, a intervenit pe lângă consiliile de conducere ale băncilor pe care le prezida, în scopul de a-i urma fapta. Înzestrat cu o minte luminată şi spirit critic, a colaborat cu competenţă, alături de faimoşi ziarişti şi oameni de cultură, la o serie de publicaţii de prestigiu în epocă: "Tribuna",

"Gazeta Transilvaniei", "Observatorul" etc. Egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte naţiuni ale Transilvaniei şi respingerea categorică a dorinţei burghezo-moşiereşti maghiare de unire a acestui principat cu Ungaria au fost coordonate esenţiale ale scrierilor şi cuvântărilor sale.

Mergând pe urmele reprezentanţilor Şcolii Ardelene, George Pop de Băseşti a dus o luptă aprigă pentru crearea unor şcoli în limba română, în condiţiile legii şcolare din 1879, pe care o califica drept "cea mai cumplită năpastă ce poate veni asupra ţării". În discursul din 2 mai 1879, el demonstra rolul decisiv al limbii naţionale în supravieţuirea poporului român. Vorbind în spiritul paşoptist, el sublinia proeminenţa factorului lingvistic în faţa celui etnic, limba fiind pentru român de-a lungul veacurilor un giuvaer mai preţios decât viaţa însăşi.

Această pledoarie în favoarea conaţionalilor săi i-a întrerupt cariera parlamentară, aşa că, în 1881, nu mai este ales. Adversităţi insurmontabile îi vor bara drumul spre parlament şi în viitor, încercarea sa din 1905 soldându-se cu un atac banditesc, în care el şi susţinătorii săi au fost maltrataţi cu violenţă.

În cadrul Partidului Naţional, George Pop s-a angajat în organizarea unor acţiuni de masă împotriva proiectelor de legi puse în discuţia parlamentului şi care urmau să blocheze accesul românilor la cultură şi viaţă politică. A aprobat marile mişcări în favoarea votului universal din anii 1908-1909 şi a făcut parte din delegaţia ce a purtat tratative cu guvernul ungar, nu numai pentru ameliorarea situaţiei politice, ci şi a celei culturale ale românilor transilvăneni.

George Pop de Băseşti şi-a închinat principala sa activitate vieţii politice şi anume ţelului suprem, de eliberare a compatrioţilor săi de sub stăpânirea dură, care urmărea desfiinţarea lor ca naţiune. El a demascat curajos caracterul profund reacţionar al legilor fundamentale ale statului, aducând argumente bine întemeiate. Cuvântările sale în Parlamentul de la Budapesta, adevărate rechizitorii ale politicii de maghiarizare, cele mai vestite fiind din 1879, au iritat la culme pe asupritori, aceştia luând în continuare măsuri severe ca în viitor să nu mai poată fi niciodată ales deputat. Şi n-a mai fost. Într-una din cuvântările sale spunea: "Dacă e păcat să atentezi la viaţa unui om, cu atât mai mare păcat e să atentezi – ca în cazul de faţă – la viaţa unui neam, ba chiar a mai multor neamuri".

George Pop este cunoscut ca unul dintre iniţiatorii şi autorii Memorandumului înaintat în 1892 împăratului de la Viena, prin care fruntaşii transilvăneni denunţau politica intolerantă şi abuzurile guvernului din Budapesta faţă de îndreptăţitele cereri ale românilor. El a semnat ca vicepreşedinte al Partidului Naţional Român alături de Eugen Brote, de dr. Ioan Raţiu, preşedinte, dr. Vasile Lucaciu, secretar general, şi Septimiu Albinii, secretar.

Această acţiune avea să-i aducă condamnarea la un an de închisoare, alături de ceilalţi tovarăşi de idei, în urma procesului desfăşurat la Cluj în luna mai 1894.

Anul petrecut în temniţa din Vacz i-a întărit lui George Pop de Băseşti şi mai mult credinţa în idealul naţional, precum şi convingerea că nici un fel de represiune nu-i poate abate pe români din calea justă a luptei pentru dreptate socială şi libertate naţională, căci puterea dreptului este nebiruită.

După ieşirea din închisoare îşi continuă viaţa politică fiind unul dintre preşedinţii Congresului Naţionalităţilor desfăşurat la Budapesta în 10 august 1895, la care au participat conducătorii sârbilor, slovacilor şi românilor, în străduinţa lor de a forma împreună un front comun de acţiune în vederea obţinerii de drepturi politice. Această strânsă cooperare între naţionalităţi avea să ducă în final la destrămarea Imperiului Habsburgic.

Din anul 1902 este reales preşedinte al P.N.R. pe care-l conduce cu o remarcabilă competenţă şi autoritate până la 1 decembrie 1918, când îşi depune mandatul simbolic, odată cu împlinirea visului de o viaţă – unitatea naţională.

Apogeul carierei sale politice îl atinge în anii grei ai primului război mondial. La 12 octombrie 1918 a convocat consfătuirea extraordinară de la Oradea, a conducerii Partidului Naţional, când a fost elaborată declaraţia de autodeterminare şi despărţire a Transilvaniei de Ungaria, moment decisiv în pregătirea actului final al realizării statului naţional unitar român.

Un moment impresionant prin amploarea şi semnificaţia sa, care va rămâne una dintre cele mai însemnate şi mai strălucite pagini din istoria

milenară a poporului român, este actul de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia. Printre cei 1.228 de delegaţi din toată Transilvania s-a aflat şi delegaţia comunei Băseşti şi printre ei a ţinut să fie prezent şi bătrânul de vârstă patriarhală George Pop de Băseşti, care, deşi bolnav, şi-a purtat cu mândrie pe piept eşarfa tricoloră. Ajuns la Alba Iulia, pătruns de emoţie şi de importanţa evenimentului, a zis: "Am venit, chiar dacă această cale m-ar costa viaţa".

În discursul de deschidere ca preşedinte al Adunării naţionale, exprimând dorinţa şi hotărârea pentru unirea cu ţara, George Pop de Băseşti sublinia: "Lanţurile acestei robii suntem chemaţi, fraţilor, să le zdrobim astăzi în această mare adunare naţională a tuturor românilor din Ungaria şi Transilvania, aici, pe pământul stropit cu sângele martirilor Horea şi Cloşca. Vrem să zdrobim lanţurile robiei noastre sufleteşti prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: *Unirea celor de o limbă şi de o lege într-un singur şi nedespărţit stat românesc.*

Poporul român, adevăratul făuritor al Unirii din mijlocul căruia s-a ridicat Vasile Lucaciu şi George Pop de Băseşti, i-a păstrat vii în conştiinţa sa prin versurile şi cântecele populare care vor duce peste veacuri faima lor de mari eroi ai neamului:

Din Şiseşti pân 'la Băseşti
Numai cete voiniceşti!
Lucăceşti şi Popeneşti
Fala Ţării Româneşti
Să te-nchini, să-i pomeneşti!

George Pop de Băseşti părăseşte cetatea Bălgradului mulţumit şi se întoarce purtând povara celor 84 de ani. Pe drum răceşte puternic, se îmbolnăveşte, iar la 23 februarie 1919 viaţa i se stinge.

Aşa cum scria Octavian Goga: "poetul pătimirii noastre", în volumul *Precursorii,* moartea lui George Pop de Băseşti, ca şi viaţa lui, şi-au avut un rol simbolic. "El s-a stins sub şuierul gloanţelor ungureşti, în ceasul în care armata noastră îşi începuse drumul cuceritor. O viaţă întreagă de suferinţi şi amărăciuni şi-a avut compensaţia ei în acele clipe, şeful dezrobiţilor n-a închis ochii decât atunci când libertatea i-a fluturat pe dinainte zâmbetul fericitor".

A fost înmormântat la 26 februarie 1919 în comuna natală. În anul 1923 a fost inaugurat monumentul funerar, iar în 1975, pentru a i se cinsti memoria, în centrul comunei a fost înălţat bustul ilustrului înaintaş.

Casa familiei sale, înconjurată de brazi falnici, păstrând vag semeţia de altădată, adăposteşte un mic, dar semnificativ muzeu care reiterează momente din epopeea reîntregirii ţării. Despre această casă profesorul dr. Dumitru Pop de la Universitatea din Cluj-Napoca, şi dumnealui un fiu al Băseştiului, scria: "Casa memorială "George Pop de Băseşti", casa în care vreme de două decenii s-au elaborat liniile de forţă ale politicii Partidului Naţional Român, casa din care decenii la rând au pornit îndemnuri şi soluţii în luptă consacrată izbăvirii poporului român; casa prin care s-au perindat – înainte, precum şi după moartea eroului nostru – unele din cele mai strălucite personalităţi ale unor vremi de glorie; casa aceasta a devenit astăzi nu numai casa amintirii celui ce a muncit şi luptat şi a închis pentru totdeauna ochii între pereţii ei, ci şi casa propriei noastre istorii".

BIBLIOGRAFIE

1918 la români, Documentele Unirii, *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989.

Episcop-vicar dr Irineu Pop Bistriţeanu, **Băseştiul şi ilustrul său bărbat George Pop de Băseşti,** Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1995.

Lechinţan Vasile, **Ţara Silvaniei,** *Selecţie, prezentare şi note,* 1996.

"Magazin istoric", anul XII, nr. 12 (141), decembrie 1978.

"Vatra românească", 1991, an. 1, nr. 4, pag. 5.

Liviu TĂTARU

DE UNDE "MARAMUREŞ"?

Este bine cunoscut faptul că multe ţinuturi şi judeţe româneşti au nume de râuri, precum: Mureş, Timiş, în Transilvania şi Banat, Suceava, Vaslui şi odinioară Putna în Moldova, Ialomiţa, Prahova, Dâmboviţa în Ţara Românească. Fenomenul este mai general, fiind întâlnit pretutindeni în Europa. Similar este şi cazul Maramureşului, cu deosebirea că acest nume este o asociere de două hidronime, dintre care cel dintâi se referă la cunoscutul râu ce izvorăşte din Igniş şi Gutâi, iar cel de-al doilea la unul din afara ţinutului.

Maramureşul voievodal nu s-a întins niciodată până la Mureş, de care este despărţit printr-un masiv muntos şi cumpăna de ape a Someşului Mare. Necorespondenţa dintre acest nume şi teritoriul delimitat de cele două hidronime alăturate a descurajat tentativele etimologice ori le-a orientat pe piste fanteziste.

În **Dacia preistorică** Nicolae Densuşianu propunea următoarea expicaţie: "Marimorusa, în limba cimbrilor mare moartă. Philemon Marimarusum a Cimbris vocari, hoc est, mortum mare (Plin). Astăzi se numeşte Maramureş regiunea din părţile superioare ale Tisei, în documentele istorice ale Ungariei, Marmarisum, Maramors, Maramarus, Maramaros, Marmorisius, Maramorisium...".

Eruditul istoric ardelean a comis o dublă greşeală. Nici un izvor nu atestă prezenţa cimbrilor în nord-vestul Daciei, după cum era imposibil ca nişte migratori nesedentarizaţi să impună un toponim în limba autohtonilor. Existenţa unei "mări moarte" în depresiunea Maramureşului, de fapt un lac sărat în faza de secare şi colmatare, a avut loc înaintea apariţiei omului pe pământ şi nu a putut fi păstrată în memoria oamenilor.

Rezonanţa istorică şi etnografică aparte a Maramureşului în conştiinţa şi devenirea românească explică numeroasele încercări de a lămuri originea şi înţelesul numelui său. În 1884, Dimitrie Onciul publica în "Convorbiri literare" studiul: **Dragoş şi Bogdan, fondatorii statului moldovean,** în care încerca să explice etimologia termenului.

Onciul constata că: "Alături de numele Tisia, se pare că, în ţinuturile de nord, Tisa s-a păstrat câtva timp şi sub numele mai des de Maris, deosebit totuşi de afluentul său cu acelaşi nume prin denumirea de Maris (...) care nume luă de la băştinaşi forma românească de Mare Mores (Maramoreş, Maramores). Aşa s-ar putea explica numele Maramureşului, fiind denumirea primitivă a râului (într-un document unguresc din 1349 încă flumen Maramorisi) a trecut de la regiunea de unde izvorăşte râul, iar această regiune, denumită de străvechii băştinaşi români ţara Maramoresului (în documentele din evul mediu: terra Maramoresiensis) şi-a păstrat numele străvechi sub

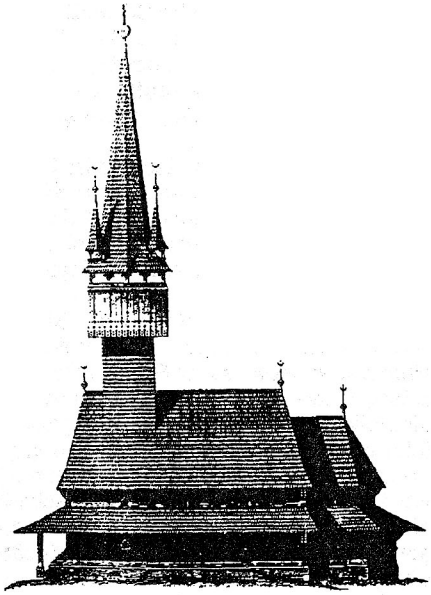

Biserica de lemn din Szinèr Vàralja (Seini). Desen de F. Schulcz, sf. sec. XIX.

forma aceasta, întocmai ca şi Ţara Oltului, Ţara Moldovei şi alte ţinuturi denumite după râuri.

Pornind de la realitatea confluenţei Tisei cu Mureşul în Panonia şi de la constatarea lui Strabon că Mureşul se varsă în Dunăre în vreme ce azi porţiunea finală după reunirea lor se numeşte Tisa şi nu Mureş, Onciul propune următoarea interpretare: "Tisa, numită odată în partea sa inferioară Maris sau Marisos, a primit acest nume cu înaintarea populaţiei spre miazănoapte în tot cursul său, şi având şi Mureşul acelaşi nume era nevoie de a o deosebi de aceasta cu numele corespunzător mărimei sale, ca Marele Maris (Marisius); în limba poporului de atunci indigen Mare Mures sau Maramores, care nume s-a păstrat până astăzi în ţara din care iese râul odată aşa numit".

Într-adevăr, Strabon preciza că: "Se mai varsă în Dunăre, trecând prin ţara geţilor, şi râul Maris, pe care românii transportară toate cele necesare pentru război", dar este evident că ceea ce el numea Mureş este numit de către geografii moderni Tisa, ori aceasta este navigabilă încă înaintea confluenţei cu Mureşul.

Convenţionalismul hidronimelor ne îndreptăţeşte să credem că Tisa de dinaintea "întâlnirii" cu Mureşul putea fi numită la fel de bine Mureşul Mare sau Mureşul de Sus, având în vedere debitul superior şi izvoarele sale nordice în raport cu Mureşul ardelean.

Cele două Târnave se delimitează prin mărime, dar, după confluenţă, râul are doar numele de Târnava, după cum şi cele trei Crişuri îşi "pierd" adjectivele după reunirea pe teritoriul Panoniei.

Dacă geografii moderni numesc râul Tisa cu acest nume şi după vărsarea Mureşului, anticii preferau pentru această porţiune numele de Maris. Herodot îl consideră "ca pe un tributar al Dunării ce ieşea din ţara Agatarsilor, dar trecea prin aceea a Sciţilor". Nu avem însă nici o indicaţie că această denumire se limita la porţiunea finală a râului rezultat din reunirea Tisei cu Mureşul. Alexandru Xenopol accepta ideea dubletului de Maris pentru Tisa, dar nu şi calificativul ei de Mare Maris, considerând că prima parte a numelui "Mara" provine de la râul Mara; "...Mureşul de astăzi se numea pe timpurile sciţilor tot Maris. Nu numai atâta; pentru a explica numele Maramureşului suntem nevoiţi a admite că şi Tisa, în prelungirea superioară de la vărsarea Mureşului în ea, purta tot numele generic de Maris-Mureş, care, duplicându-se cu celălalt râuşor din acea ţară, Mara, ce şi astăzi poartă acelaşi nume, dădu numele ţării udată de ambele aceste două cursuri de apă".

Dimitrie Onciul şi Alexandru Xenopol dau, după părerea noastră, o interpretare corectă şi nesiluită a textelor antice. Ea rămâne însă doar o ipoteză cu mare grad de plauzibilitate fără alt "sprijin logistic". Considerăm că acesta îl constituie numele pe care şi-l dau lor înşişi locuitorii ţinutului, acela de "Moroşeni". Faptul că nu şi-l mai explică se datorează dispariţiei numelui de suport, Mureşul, înlocuit cu cel de Tisa. Nu şi-l explică, dar îl moştenesc de la strămoşii îndepărtaţi, ca şi multe alte cuvinte de străveche obârşie, pe care doar specialiştii, şi uneori chiar nici ei, le pot explica. Cuvântul "moroşan" ne trimite cu gândul la "mureşeni" şi de aici la "Mureş". Această autodefinire nu ar avea nici un sens dacă un râu, denumit altfel acum, nu s-ar fi numit cândva Mureş. Cei doi autori au lămurit "enigma", demonstrând lingvistic şi logic că "Mureşul maramureşean" este... Tisa actuală. Prin prefaţarea sa cu râul Mara, el a dat naştere termenului de Maramureş.

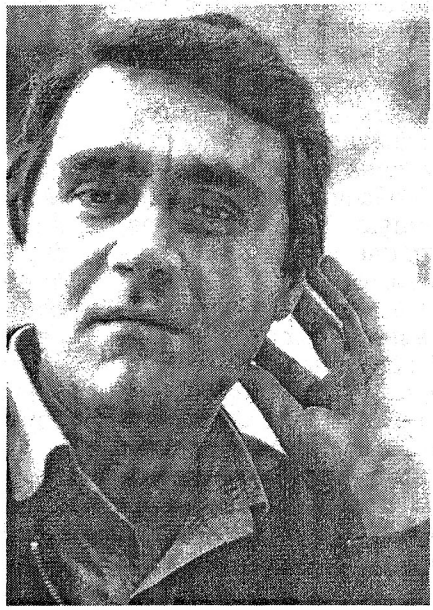

Nicolae SCHEIANU

BASARABIA

atâta vreme am crezut că
orheiul e un ținut cu zimbri
pe unde mergea la vânătoare
nicoară potcoavă și conu' mihail sadoveanu
despre soroca știam de la ștefan
cel mare de la una din nesfârșitele
lecții cu turci și tătari
adolescent – am visat podgoriile
care începeau pe dealurile hușilor
și se sfârșeau pe malurile nistrului
îmi închipuiam că frumusețea
începe de lângă umerii unei moldovence
de exact douăzeci și unu de ani
știam de spaima de stepe
și de plânsul înghețat pe nesfârșirea
siberiei
în bisericuța din scheii târgoviștei
odihnește (odihnească-se în pace)
părintele vasile basarabeanul
care a nimerit dintr-un lagăr în altul
și i-a împăcat cu cele veșnice pe moșnenii
de pe malurile potopului
Basarabia este o rugăciune a noastră
dinspre trecut spre Dumnezeu.

Gheorghe PÂRJA

BASARABIA DIN SUFLET

În urmă cu mai bine de un deceniu cuvântul Basarabia era interzis. Mare pacoste se abătea asupra celor care îndrăzneau să povestească despre istoria acestor pământuri româneşti. Cărţile de şcoală îl evitau, dascălii îl treceau sub tăcere. Eu am avut prilejul să aud despre Basarabia chiar la mine acasă. Şi încă din fragedă pruncie. Trăia în familia mea un bătrân, care aproape a ajuns secolul, un fel de Iov al satului, fost paler pe drumul Gutâiului care făcuse armata dincolo de Prut. Se pare că imediat după Unirea cea Mare. Omul meu, cu o memorie fenomenală, recompunea întâmplări, secvenţe, dar mai ales având un dar al descrierii, îmi aprindea în imaginaţie relieful ca pe un mulaj. De aceea când am trecut pentru prima dată Prutul, spaţiul îmi era cunoscut. Coborâse din memorie poveştile de seară ale soldatului din Maramureş care slujise sub arme în Basarabia. Pe lângă relief, bătrânul meu povestitor m-a obişnuit cu o mulţime de localităţi de dincolo de Prut, pe care soldatul le bătuse cu piciorul. Ştiam de Chişinău, Soroca (făcuse armata la Soroca), Hotin, Bălţi, Orhei, Cetatea Albă. Omul meu mai avea un obicei. La muncile agricole, în singurătatea câmpului, el povestea cu lux de amănunte şi de două ori pe săptămână aceeaşi întâmplare. De fiecare dată, însă, nu uita să spună: "Acum Basarabia au luat-o ruşii". Această constatare a soldatului din Maramureş, Ştefan Arba, mi-a răsunat în urechi de sute de ori. De aceea, atunci când am ieşit în lumea cărţilor, nu mi-a fost greu să pricep ce este cu pământurile dintre Prut şi Nistru.

Prima întâlnire cu Basarabia s-a întâmplat în Maramureş. Era o zi de

FIŞIER BIOBIBLIOGRAFIC

Născut la 27 aprilie 1950 în comuna Deseşti, judeţul Maramureş. Părinţi ţărani. A absolvit Liceul pedagogic de învăţători din Sighetu Marmaţiei. Editează revista şcolară "În prag" unde publică primele creaţii (1967).

Debutează în presa naţională la 3 august 1968, în revista "Luceafărul" condusă de prozatorul Ştefan Bănulescu, la recomandarea romancierului Alexandru Ivasiuc.

Urmează cursurile Facultăţii de Ziaristică din Bucureşti. Frecventează cenaclurile studenţeşti din capitală.

Apariţie editorială: debut în volumul colectiv "Caietul debutanţilor", Editura Albatros, Bucureşti, 1977.

Volume: **În numele Tatălui**, versuri, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1996, cu o prezentare de criticul Laurenţiu Ulici;

Sub podul lui Apolodor, dialoguri cu academicianul şi poetul Adam Puslojic despre Nichita Stănescu şi alţi poeţi din lume, Editura Du Styl, Bucureşti, 1998;

Dialoguri în Centrul Europei, interviuri cu personalităţi de pe mapamond, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2000;

Cartea din Valea Mătrăgunii, versuri, Editura Echim, Sighetu Marmaţiei, 2000.

În luna octombrie 1979, în prezenţa poetului Nichita Stănescu, Gheorghe Pârja iniţiază "Serile de poezie de la Deseşti", care din 1994, poartă numele marelui poet, manifestare la care au fost prezenţi mulţi scriitori basarabeni.

Practică jurnalismul, acum fiind redactor-şef adjunct la cotidianul "Graiul Maramureşului" din Baia Mare.

Ca ziarist abordează sistematic problema Basarabiei şi a altor comunităţi româneşti din afara graniţelor României.

Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

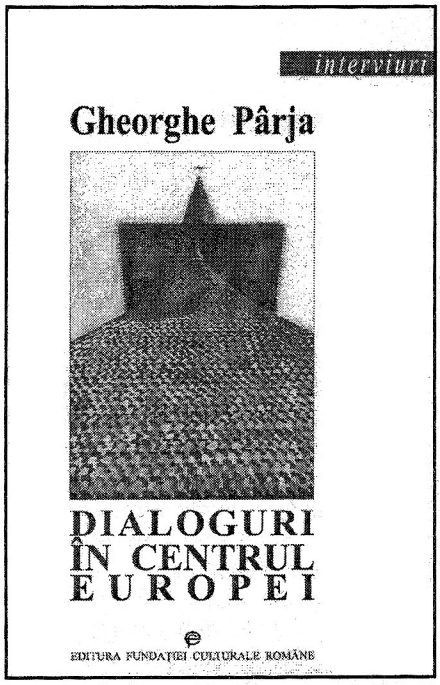

doliu pentru poezia română – 13 decembrie 1983. Murise Nichita Stănescu. În dimineața aceea geroasă de decembrie, la invitația prietenului Gheorghe Mihai Bârlea, în Sighetu Marmației soseau cu trenul de dimineață mai mulți scriitori din București și unul de la Chișinău. Era Liviu Damian. Toți, ca o pedeapsă, am primit vestea morții marelui poet. La Sighetu Marmației, Liviu Damian era extrem de îndurerat. Era bun prieten cu Nichita, cel care a spus când a fost la Chișinău că se bucură că a venit de acasă, acasă. Liviu Damian a scris un text profund despre moartea lui Nichita, la leud, în casa familiei Chindriș. M-am apropiat de Liviu Damian. Era un eveniment cosmic să am în preajmă un român de peste Prut. Și pe deasupra și poet. O noapte la leud cu Liviu Damian a fost un prilej de a învăța lecția tragică a Basarabiei. Mi s-a părut un om fascinant. Nu m-am înșelat. Mai târziu criticul Mihai Cimpoi mi-a confirmat: "Liviu Damian a fost un caracter. Personalități avem, dar cu părere de rău nu avem caractere".

N-am să uit câte zile voi mai trăi noaptea despărțirii de Liviu Damian în gara "Iza". Se băteau în mine sentimente contradictorii, bucuria cu tristețea, întâlnirea cu plecarea. Atunci mi-a părut singura dată bine că trenul a întârziat două ore. Nu pot uita că a fost însoțit de o translatoare de la ambasada sovietică din București, o doamnă blajină, care ar fi trebuit să traducă ceea ce vorbeam noi din limba română în limba română. Păcatele imperiului roșu!

Mi-a fost dor de prietenia cu poetul basarabean și atunci când am aflat că este pe un pat de spital, am rostit rugăciuni de sănătate, iar când a murit am plâns. Nu-mi este rușine să recunosc. Plângeam după un prieten dintr-o țară tristă. Dar nici a mea nu era mai veselă. După moartea lui Liviu Damian, mi-am transferat Basarabia în suflet. Apoi au venit podurile de flori și chiar o reală deschidere peste Prut. Doamne, când am ajuns pentru întâia oară la Chișinău, am crezut că eu am descoperit America. Aveam o bucurie nemărturisită. Am cunoscut scriitorii, oamenii pe care-i admiram. Pe malul Prutului m-am întâlnit cu Nicolae Dabija. La Chișinău, cu Valeriu Matei. Apoi cu Leo Butnaru, Mihai Cimpoi, Arcadie Suceveanu, Andrei Burac (care m-a dus într-o seară în atelierul energicului Gleb Sainciuc), cu Vitalie Ciobanu, Irina Nechit, Emilian Galaicu-Păun. Am ajuns și pe malul Nistrului la o oră după ce a încetat războiul. Pe podul de la Vadul lui Vodă am cules câteva tuburi de cartușe care erau calde. Sau așa mi s-a părut mie.

De zece ani și mai bine mă întâlnesc cu prietenii mei, scriitorii basarabeni la București, Cluj, Reșița. Și în Maramureș. Cu cât trece vremea, Basarabia mi se retrage în suflet. Mi se pare necesar ca prin Limba Română intelectualii de pe cele două maluri ale Prutului să nu abandoneze ideea că în acest spațiu trăiesc români. Aș putea scrie multe. Mă opresc aici, cu imaginea regretatului prieten Vasile Levițchi, care a iubit Maramureșul precum a iubit Cernăuții și Chișinăul. În 27 aprilie 1990 îmi scria cea mai frumoasă epistolă de adorațiune pentru Maramureș.

Și de la el am învățat că în vâltoarea istoriei potrivnice este bine să ne apropiem Basarabia de suflet.

"TOT MAI MULŢI BASARABENI VĂD REUNIREA CA O REALITATE, DAR ŞI CA O NECESITATE..."

Dialog: Gheorghe PÂRJA, redactor-şef adjunct al cotidianului "Graiul Maramureşului" (Baia Mare) – Vlad POHILĂ, redactor-şef al săptămânalului "Mesagerul" (Chişinău)

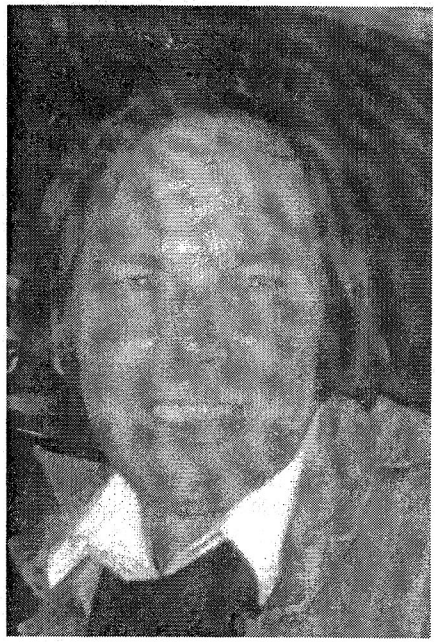

Vlad POHILĂ *s-a născut în 1953 în satul Putineşti, judeţul Soroca, într-o familie de ţărani cu 9 copii. Licenţiat în jurnalistică (Universitatea de Stat din Chişinău). A lucrat ca ghid şi translator. A pregătit teza de doctorat cu tema "Istoria scrisului în Moldova". A participat la editarea ziarului clandestin "Glasul", care a fost tipărit în Ţările Baltice (februarie-iulie 1989). În prezent este redactor-şef la săptămânalul "Mesagerul" din Chişinău. Susţine o emisiune de cultivare a limbii române la Radio Chişinău. A tradus 20 de cărţi, dintre care trei romane, şi mai multe cărţi de artă. În 1989 a editat la Chişinău primul îndreptar* ***Să citim, să scriem cu litere latine*** *(un milion de exemplare), în 1990 – studiul* ***Grafia latină pentru toţi.*** *Coautor la un* ***Dicţionar al greşelilor de limbă,*** *tipăreşte un* ***Mic dicţionar de nume proprii străine.*** *A publicat proză, eseuri. Cunoaşte şapte limbi străine. Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova.*

– Vlade, ne reîntâlnim după câţiva ani, iată, în Maramureş. Voi începe acest dialog cu o constatare a unui preţuit scriitor din Chişinău – criticul Mihai Cimpoi, preşedinte al Uniunii Scriitorilor – care îmi spunea despre un fenomen interesant al intelectului basarabean. Aproape toţi sunteţi intelectuali proveniţi de la ţară. Cum apreciezi acest fenomen? Are virtuţi? Are scăderi?

– Într-adevăr, cei mai mulţi intelectuali basarabeni – scriitori, pictori, muzicieni – provin din ţărani. Pentru că în Basarabia ocupată de ruşi începând cu 1812, orăşeni erau străinii. Românii au rămas la ţară. Faptul că în marea lor majoritate intelectualii noştri au rădăcini rustice cred că este un fenomen absolut pozitiv. În primul rând, pentru că au păstrat limba într-un mediu mai conservator. În al doilea rând, au păstrat puritatea, au fost mai feriţi de vitregiile, de relele oraşului. Cei ajunşi la oraş, dacă au vrut să se apropie de avantajele oraşului – biblioteci, muzee, spectacole etc. – au mers, s-au apropiat de ele. Cunosc orăşeni care nu au trecut niciodată pe la operă, pe la muzee. Ni se spune că suntem patriarhali, mioritici, găsindu-se în acestea un rău. Asta am auzit-o şi la

Bucureşti, şi în alte mari centre culturale din România. O fi având dreptate şi cei care cred aşa, dar nu întru totul.

– Cunosc în Basarabia intelectuali de mare forţă, care nu au complexul limbii române. Nu au complexul modernităţii. Sunt poeţi extrem de moderni, sunt critici cu un limbaj aşijderea. Mai ales cei tineri. Înainte, se pare, practicaţi o instrucţie subterană, clandestină?

– Nu am nici o îndoială că aşa este. Şi dacă ai vorbit de acest complex, pot să mărturisesc că nu-l am nici eu. Nici complexul limbii române, nici cel al lecturilor, nici al perceperii unor arte, în pofida faptului că am fost îndepărtaţi de literatură, lipsiţi de limba română. Ni s-au interzis până şi utilizarea unor cuvinte. Cine a perseverat, a realizat performanţe. Cât priveşte accesul la modernitate, a existat o Cortină de fier, în cazul nostru pe Prut. U.R.S.S. era un conglomerat de culturi izolat. Dar nu în totalitate. Se mai păstrau reminiscenţe din perioada interbelică a Basarabiei. La ruşi existau anumite stări de avangardism în poezie, în pictură şi în muzică – am lucrat ca translator în mari centre culturale ca Moscova, Leningrad, Kiev, unde am avut acces la expoziţii, la diferite manifestări culturale. Evident, întotdeauna mi-am îndreptat privirile şi gândul, chiar gusturile, spre tot ce-i românesc, pentru care am simţit o atracţie irezistibilă. Asta a fost principalul. Modernitatea noastră, a basarabenilor, este perfect românească. Nu putea să fie altfel. Cea rusească, în măsura în care a existat, ne-a fost poate un model. Nu mai mult. Cea a noastră, cu adevărat, pe care am simţit-o perfect, nu a avut nici un fel de oprelişte interioară. Exista la Biblioteca Naţională din Chişinău o secţie de literatură străină, unde era şi cea... românească, oricât ar fi de straniu, oricât ar fi de paradoxal, asta era. Şi acolo făceam coadă pentru o carte de M. Sorescu, pentru o carte de N. Stănescu, care veneau într-un singur exemplar. Eram cu ochii şi sufletul spre cultura română. Într-un fel sau altul, la Bucureşti erau mai receptivi, mai apropiaţi de cultura din Vest, de cea franceză, mai ales. Mai târziu s-a americanizat totul. La noi, în Chişinău, era o predispoziţie pentru tot ce-i românesc – clasic, dar şi modern, inclusiv datorită faptului că valorile spirituale româneşti, chiar dacă au fost căsăpite, decapitate, trunchiate de comunişti, erau la unison cu ultimele zvâcniri ale modernului în artă din Occident.

– Au trecut mai bine de zece ani de când intelectualii basarabeni au făcut, categoric, o Revoluţie. Aţi pus piciorul în prag şi aţi trecut la alfabetul latin. Nu trebuie uitată această cotitură decisivă spre luminarea Basarabiei cu Limba Română. Ştiu că ai avut o contribuţie serioasă la editarea primului ziar cu litere latine care s-a tipărit la Riga şi apoi la Vilnius.

– Pentru un român din ţară este ceva greu de imaginat, greu de înţeles chiar, importanţa izbândei noastre din 1989. Am crescut într-o casă cu un cult discret, neafişat pentru tot ce-i românesc, inclusiv pentru scris. Părinţii mei nu ştiau nici limba, nici alfabetul ruşilor. Mai întâi am învăţat a citi româneşte. La şase ani, ţin minte, am deprins literele după o carte de citire a mamei, citind poezia *El Zorab*. Ştiam pe de rost poezia de la fratele mai mare şi am început să dezleg literele. Aşa că la şcoală am început să scriu româneşte, până când învăţătorul mi-a spus că nu e bine, că trebuie să scriem ruseşte. Avantajele şi farmecul alfabetului latin ne-au fost întotdeauna aproape. Aveam conştiinţa că vorbind o limbă romanică e normal să scriem cu litere latine. S-au făcut în Basarabia sovietizată câteva tentative de a reveni la alfabetul latin, acesta fiind interzis imediat după ocupaţie – ruşii au venit peste noi în 28 iunie 1940 şi în ianuarie 1941 a fost interzis alfabetul latin. După moartea lui Stalin s-a produs o relativă liberalizare, după care s-au făcut câteva tentative, cum spuneam. În 1956 scriitorii au pus problema, apoi în 1965 Ion Druţă, Emil Loteanu, Aureliu Busuioc, Liviu Damian, pe care l-ai cunoscut în Maramureş în 1983, Dumitru Matcovschi, unii

profesori –, au încercat iarăşi, dar fără rezultat. În 1986, când a început perestroika lui Gorbaciov, s-a înviorat şi mişcarea de emancipare naţională. Atunci, desigur, a apărut în prim-plan şi problema scrisului. Cum îmi pregăteam doctoratul la Institutul de Lingvistică tocmai cu istoria scrisului în Moldova, am prezentat în 1987 un capitol al tezei mele care suna cam aşa: "Avantajele alfabetului latin în raport cu cel rusesc pentru limba moldovenească" (nu era voie să spui limba română). În 1988 am scris primul articol cu acest subiect în ziarul "Tineretul Moldovei". Când mişcarea pentru limbă şi alfabet a căpătat amploare, am pregătit, în câteva zile, având acordul editurii "Lumina" din Chişinău, manuscrisul unei cărţi de dimensiuni mici (vreo 50 de pagini), ca să explic cu litere ruseşti cum să scrii mai uşor, mai corect cu litere latine. A apărut în ajunul celebrei Sesiuni a Sovietului Suprem (Parlamentului) de la Chişinău, din 31 august 1989, când s-a adoptat alfabetul latin. A făcut ravagii. Ţin minte că la o librărie, unde am intrat şi eu, dădeau numai câte trei exemplare. Am cerut mai multe, însă librăreasa m-a refuzat. "Dar sunt autorul!". "Care autor, cartea a fost scrisă de un savant." A trebuit să-i arăt buletinul ca să-mi cumpăr zece exemplare. Tirajul cărţii a fost de aproape un milion de exemplare. Un amic de-al meu de la ziarul "Le Monde" din Paris, în 1992, când i-am spus ce tiraj a avut această carte, mi-a zis că, dacă eram într-o ţară normală, puteam să fiu milionar. Am ţinut apoi cursuri de ortografie românească, am ajuns şi în Nordul Bucovinei, şi în vecinătatea Maramureşului. Mă bucur, sunt mândru că am contribuit la apropierea românilor din Basarabia de cei din ţară.

– Te întrebam de acel ziar clandestin pe care l-aţi editat în străinătate.

– În 1988 s-a pus problema să apară la Chişinău un ziar cu litere latine. În disputele dintre intelectuali şi oficialităţi, cele din urmă spuneau că nu avem nevoie de asemenea publicaţie. Intelectualii, scriitorii în primul rând – focarul românismului era la Uniunea Scriitorilor – au spus că trebuie. Cum era la modă glasnostiul lui Gorbaciov, s-a hotărât să se numească *Glasul.* Ideea a fost lansată de Ion Druţă şi preluată de Leonida Lari, formând o echipă în care am intrat şi eu ca redactor. Am pregătit primul număr la Chişinău, dar nu s-a putut tipări aici un ziar în română. Atunci s-a luat legătura cu Riga, Letonia, unde era o Societate de cultură românească, în frunte cu Leons Briedis, poet, traducător, cu soţie româncă. Ei s-au angajat să ne ajute. Nu a fost aşa de simplu cum ne închipuiam. Am scos primele două numere în 160.000 de exemplare. Le-am adus la Chişinău cu camionul. Am fost urmăriţi, pe urmă am aflat că ne aştepta la intrare în Basarabia, la frontiera cu regiunea Cernăuţi, un pluton de miliţieni. Dar am făcut alt drum decât se aşteptau ei. La Chişinău, se întâmpla ceva greu de imaginat. "Glasul" era ca un drog, toţi căutau ziarul, costa 25 de copeici, dar s-a vândut şi cu cinci ruble, la negru! Primele numere s-au făcut în atelierul pictorului Iurie Zavadschi, care a desenat şi titlul pentru noul ziar. Numărul doi a apărut la Vilnius, în Lituania cu concursul generos al pământencei noastre Lica Melnic-Zalakeviciene şi a soţului ei, celebrul regizor de film Vytautas Zalakevicius. Numărul trei l-am tipărit la Orhei. Abia după căderea lui Ceauşescu, – chiar pe prima pagină am titrat "Ceauşescu nu mai e!", – s-a produs o liberalizare bruscă şi am putut tipări "Glasul" la Chişinău. Mai curând nu exista acel glorios "Glasul" de n-ar fi fost contribuţia unei distinse doamne, Eugenia Duca, pe atunci patroană a unei prime cooperative din Chişinău, numită "Oferta".

– Deşi nu ai urmat calea cercetării lingvistice, ai rămas cu o pasiune care te încearcă tot timpul prin studiile pe care le publici. Care mai este acum la Chişinău disputa despre limba română şi "limba moldovenească"?

– Disputa persistă. Desigur că e o aberaţie, un joc politic stupid, perfid. Atunci când ies la suprafaţă gravele probleme economice, care

sunt mai grave decât în România, când se face o nouă majorare de preţuri, de exemplu, se pune iar problema limbii. S-a făcut o obişnuinţă deja de a da vina pe intelectuali: "Ăştia au vrut alfabet latin, ăştia au vrut limbă română. Iată, unde aţi ajuns! La sărăcie!". Cum tot mai mulţi basarabeni conştientizează faptul că sunt români (or aproape două secole li s-a băgat în cap că sunt moldoveni, o naţiune diferită de cea română), cum românescul devine un element tot mai puternic de unificare a unei bucăţi de românime dispersată – se tot aruncă ideea stupidă că există "limba moldovenească", alta decât româna. S-au adus toate argumentele posibile din partea unor cercetători de vază de la Chişinău, din România, din Germania, din Franţa, chiar şi din Rusia, care au confirmat adevărul că moldovenii vorbesc limba română. Şi atunci politicienii antiromâni fac o legătură alogică, dar perfid insinuată, între statalitate, etnie, limbă. Pun cam aşa problema: există statul Republica Moldova, prin urmare populaţia ei de bază este naţiunea moldovenească. Dacă există naţiunea moldovenească, reprezentanţii ei vorbesc o limbă diferită de cea română. În articolul 13 din Constituţia Republicii Moldova scrie negru pe alb că limba de stat este "limba moldovenească cu grafie latină".

– Sunt interdicţii severe sau numai la nivel de dispute teoretice?

– Acum poţi, bunăoară, să faci o emisiune la Radio Chişinău şi să spui de limba română. "Eşti român, te priveşte, restul însă sunt moldoveni" – aşa se raţionează la nivel oficial. Se pun piedici mai pe ascuns şi nu se stimulează ideea că suntem români. Nu se agreează, nu se acceptă o evidenţă. Şi preşedintele Lucinschi, şi Diacov, preşedintele Parlamentului, zic da, în Republica Moldova se vorbeşte limba română, însă în documente, în buletinul de identitate, în paşaport nu-ţi dau voie pentru nimic în lume să scrii că eşti român. Se mai admite, la insistenţă, cu scandal, să se scrie că limba maternă a basarabenilor este româna. Din presa de limba română care apare la Chişinău câteva ziare ("Glasul Moldovei", "Comunistul") au scris sfidător pe frontispiciu: publicaţie de limba moldovenească. Prin contrast, "Mesagerul", "Ţara", "Literatura şi arta" scriu că sunt publicaţii de limba română. E un paradox, dar deocamdată asta e situaţia.

– Apreciezi că este o accentuare a conştiinţei naţionale în Basarabia acum? Sau este un reflux spre trecut. Zic asta deoarece, când am fost la Chişinău, în chioşcuri, am văzut foarte multă presă de limba rusă.

– Ai perfectă dreptate, în orice chioşc de ziare din Chişinău afli câteva publicaţii de limba română, iar ruseşti câte vrei. Ziare din România nu vin – se invocă diverse motive, în primul rând dificultăţi de ordin financiar. Nici un ziar nu vine, nici măcar "24 de ore" de la Iaşi. Se fac doar abonamente, care sunt foarte costisitoare. N-aş vrea să cobor pe unda pesimismului şi continuu să cred că victoria cea mare a fost cu scrisul. Mai înainte se argumenta existenţa "limbii moldoveneşti" şi prin faptul că am scris ruseşte. Acum nu se mai poate recurge la asemenea "argumente". Încă din 1990 ministrul Nicolae Mătcaş a introdus în şcoli cursuri de limba şi literatura română, de istoria românilor. Prin 1994, conducerea neocomunistă a încercat să le scoată, dar au venit grevele studenţeşti. Elevii şi studenţii au descoperit literatura română, bogăţia, splendoarea ei. Până la 1990 învăţam câţiva scriitori din Moldova – Alecsandri, Eminescu, Creangă, nu însă şi Minulescu, Goga, Bacovia, Sorescu, Stănescu. Cu asperităţi, cu greutăţi se merge totuşi înainte şi nu cred să se mai întoarcă lucrurile îndărăt, chiar dacă nostalgici mai sunt. Procesul de conştientizare a faptului că suntem români e în extensiune în Republica Moldova. Foarte mulţi rămân surprinşi, uimiţi, uluiţi, fascinaţi de frumuseţea limbii române. Ce avere spirituală avem! Mulţi erau sincer convinşi că numai ruşii au literatură, artă, filozofie, istorie demne de reţinut.

– Crezi că se renunţă acum la cultura rusă pe seama "avântării" spre cultura română?

– Noi, basarabenii, suntem cumva cu inima frântă, o fărâmă bătând spre ruşi. Eu, de exemplu, aş trăi greu o îndepărtare totală, bruscă, de valorile culturale ruseşti, care îmi

sunt apropiate, familiare, o prezenţă continuă. Deci nu se renunţă. Dar să nu uităm că valorile româneşti erau fructul oprit. Nu se încurcă una cu alta. Şi o spune un om care munceşte vreo şapte limbi. Dar omul simplu, care a fost învăţat că românii nu sunt ai noştri, că românii sunt săraci, că sunt răi, descoperă acum că românul îi este frate, că vorbeşte aceeaşi limbă, că are o poezie, o proză, o muzică, o artă cu nimic mai prejos ca alţii.

Descoperirea românismului continuă spre binele nostru. La început a fost o euforie, apoi am dat de greul învăţării. Acum lucrurile s-au aşezat.

– În ce raporturi se află cultura basarabeană cu Occidentul?

– Nu-mi asum riscul să răspund pentru alţii. Contactul nostru cu Occidentul se face prin Bucureşti şi mi se pare că este calea cea mai scurtă şi mai bună. Suntem în continuare filaţi de Moscova, nu vor să ne lase. Şi sub aspect spiritual suntem sub tutela ei cu bune şi cu rele, dar, cred că mai mult cu rele, fiindcă, impunându-ne ideile lor, mentalitatea lor de misionarism, de salvatori, pe mulţi îi complexează. Tentaţia Occidentului există, la fel există şi modalităţi de familiarizare cu valorile occidentale. Aş zice că cele mai benefice, cele mai eficiente relaţii, apropieri, comunicări se fac cu ţările de origine latină. La Chişinău există Alianţa franceză are o bibliotecă, organizează multe manifestări, expoziţii. Mai puţin colaborăm cu spaniolii, italienii. Americanii nu s-au prea impus nici economic, nici cultural. Se fac schimburi culturale cu ţările din vecinătate. Cu bulgarii avem legături mai vechi. Ungurii manifestă un activism extraordinar la Chişinău, cam ciudat pe alocuri. Am impresia că maghiarii încearcă să ne rupă cumva, pe noi, basarabenii, de la ceilalţi români, să extindă răceala lor faţă de români. De exemplu, ei au salutat cu multă bucurie faptul că li s-au dat autonomii găgăuzilor şi bulgarilor, trâmbiţând că uite, domnule, la Chişinău există un model de atitudine corectă faţă de minorităţi. Sigur că acest "model de autonomie" este aberant, deoarece noi am pus problema să-i ajutăm pe aceşti găgăuzi să înveţe limba lor, să-şi culeagă folclorul, să editeze cărţi, dar ce s-a întâmplat? Şi-au făcut judeţe autonome, cu o clasă birocratică foarte numeroasă, cu miniştri chiar, dar toţi vorbesc limba rusă.

– Care este atitudinea intelectualilor, deci implicit a ta, faţă de tragedia lui Ilie Ilaşcu. Îl cunoşti?

– Nu-l cunosc, dar o cunosc bine pe soţia sa, cu care comunic din când în când. Am scris despre el, articolele mele au ajuns la el în celulă. Ilie Ilaşcu este un model de sacrificiu pentru ideea naţională, este şi un model de tărie morală. Zic asta cu gândul că, atunci când a început renaşterea noastră, au fost foarte mulţi care împărtăşeau ideile lui, pe urmă, însă, cu regret, au renunţat. Era o zicală cu comuniştii în România: puţini au fost, mulţi au mai rămas. La noi este invers: mulţi am fost, puţini am rămas. Mă refer la cei care sunt sinceri în acţiunile lor pentru promovarea românismului. Sunt destui care au profitat. Sunt şi profitori efectivi de românism. Nu înseamnă însă că s-a pierdut cauza.

– Eşti redactor-şef la săptămânalul "Mesagerul". Vorbeşte-mi despre presa din Basarabia.

– Acum, cu libertatea presei de care beneficiem din plin, şi cine a scris sub vechiul regim realizează mai bine libertatea, lucrurile stau trist. Sunt puţine ziare româneşti la ora actuală, majoritatea având grave probleme financiare. Atunci când noi fluturam clandestin tricolorul, luptam pentru alfabet şi limbă, ruşii au pus mâna pe pârghiile economice. Astăzi, la Chişinău, în mod oficial se spune că 80 la sută din economia republicii este în mâinile rusofonilor. Ei au câteva zeci de ziare şi reviste în care propagă idei antiromâneşti, imperiale, procomuniste. Noi avem câteva cotidiene şi ceva mai multe săptămânale, inclusiv "Mesagerul", care anul trecut a înregistrat cel mai mare tiraj între publicaţiile de orientare naţională. Pentru noi este foarte importantă orientarea aceasta, aflându-ne într-o atmosferă profund antiromânească, profund prorusească, imperială, sovietică, să zic. Există şi ziare de limba română antiromâneşti, care optează pentru un moldovenism rudimentar, cu idei aberante: că moldovenii ar fi, vezi Doamne,

superiori românilor; că doresc o "Moldovă mare a lui Ştefan cel Mare", astfel atentând la integritatea României. Ei ne consideră pe noi, adepţii românismului, mari adversari. Aş menţiona în peisajul presei periodice din Republica Moldova o revistă. Titlul ei spune multe, totul: **Limba Română**. Numai editorii ei, ziaristul Alexandru Bantoş şi poetul Leo Bordeianu ştiu cu câte greutăţi, sacrificii chiar, tipăresc fiece număr. Această publicaţie de la Chişinău este, cred, cea mai luminoasă făclie a românismului, acum, la noi.

– Te rog să ne vorbeşti despre ziarul tău.

– Promovez neabătut valorile româneşti, dar şi de apropiere de Europa. Dacă mi s-ar interzice la un număr să promovez ideile româneşti, reformatoare, europene, m-aş lăsa de scris. S-a spus că "Mesagerul" ar fi un ziar antirusesc. În realitate, este un ziar antisovietic, pentru că Uniunea Sovietică încă mai există prin C.S.I., prin ideile Moscovei, care consideră că U.R.S.S. trebuie refăcută. Militarii ruşi vorbesc despre Republica Moldova ca despre o provincie a Rusiei.

– Cum este percepută la Chişinău Fundaţia Culturală Română?

– În primul rând prin cărţile care au sigla Fundaţiei Culturale Române. Sunt multe, valoroase, utile şi frumoase. Are o reputaţie bună. Augustin Buzura era unul dintre scriitorii citiţi semiclandestin. La Moscova era o librărie unde se vindeau cărţi româneşti şi ţin minte romanele sale *Vocile nopţii, Orgolii,* care erau transmise de la unul la altul. Cu o asemenea personalitate în frunte, Fundaţia Culturală Română nu poate să facă decât lucruri bune. Consider că e foarte benefică pentru noi aflarea în serviciu la F.C.R. a dnei Nadia Moşanu, o excelentă intelectuală, originară din Basarabia.

– Nu ai prea călătorit în Occident?

– Nu, dar cunosc foate bine fostul Imperiu Sovietic. Atunci se putea circula liber. Am avut ocazia să lucrez ca translator şi să cunosc o bună parte din lume. Spre vest am ajuns cel mai departe în Croaţia. Sincer să fiu, nici nu mă prea tentează, m-ar interesa Franţa, apoi Ierusalimul... cam atât. Sunt bucuros că am ajuns în Maramureş. În şcoală învăţam că ne tragem din Maramureş, că de aici au descălecat Dragoş şi Bogdan şi că aici s-au păstrat bine tradiţiile. Ceea ce mi-a confirmat şi domnul prefect Gheorghe Mihai Bârlea, care este un model de funcţionar public modern prin inteligenţa şi prin cultura sa. Nu-ţi poţi imagina să facă cineva ceva pentru cultură neavând cultură. Am ajuns aici cu emoţie. Dar eu vin de acasă, acasă, cum a spus Nichita Stănescu când a ajuns la Chişinău.

– O întrebare pe care îndrăznesc să o pun: intelectualul Vlad Pohilă crede sau nu crede în Unirea Basarabiei cu România?

– Răspund cu toată sinceritatea: nu concep să mai trăiesc dacă nu se va întâmpla **Reunirea**. Am trăit o perioadă de euforie în timpul lui Gorbaciov şi mă gândeam la căderea comunismului în România. Am avut tot timpul ideea aceasta: să le fie bine măcar românilor de aici. Până la urmă, a căzut... Am obţinut alfabetul latin, o revigorare a valorilor româneşti, mergem spre bine. O logică a evoluţiei istorice ne sugerează că va avea loc Reunirea. Cu unele sacrificii, dar oricum va fi. Din Basarabia s-au pierdut Sudul şi Nordul, "dăruite" de ruşi Ucrainei. Dar ceea ce a rămas se va uni obligatoriu. Am, în acest sens, argumentele mele. Câteva sute de mii de basarabeni au reprimit cetăţenia română. Practic, au optat pentru România. Tot mai mulţi basarabeni văd Reunirea ca o realitate, dar şi ca o necesitate, ca o salvare de pieire – şi fizică, şi spirituală.

– Să apucăm ceasul cel mare!

DESPRE BASARABIA ŞI TEZAURUL ROMÂNESC DE LA MOSCOVA

INTERVIU CU ISTORICUL VITALIE VĂRATEC

– Domnule profesor, ştiu că sunteţi basarabean. Ce se mai întâmplă cu Basarabia?

– Este o problemă care mă preocupă în mod constant, nu numai pentru că sunt basarabean, ci şi de atâta că sunt istoric, cercetător axat pe probleme de istorie a Basarabiei. Eu nu fac deosebire între Basarabia şi spaţiul românesc aflat în hotarele actuale ale României. Totuşi nu putem nega faptul că în ultima perioadă s-au produs schimbări esenţiale şi basarabenii pot veni oricând în România, românii din România pot trece oricând Prutul. Sigur că ne-am aşteptat la mai mult, şi rămânem în aşteptare. Sperăm că se vor produce schimbări, se vor întâmpla lucruri favorabile nouă. Dar deocamdată trebuie să ne limităm la ceea ce am obţinut până la ora actuală.

– Mi-aţi arătat un album interesant editat pe vremea lui Antonescu, unde este o expresie a lui Iorga care ne definea ca pe un stat de importanţă europeană. Cum vedeţi problema unităţii româneşti în cadrul discuţiilor despre Europa unită?

– Suntem una dintre cele mai vechi naţiuni din Europa, orice ar zice vecinii noştri, oricum ar încerca să ne eticheteze sau să ne aprecieze! Suntem o naţiune care, cu mult înaintea altor popoare, a reuşit crearea unei culturi. Să nu uităm că ne-am constituit într-un stat unitar chiar ceva mai devreme decât germanii sau italienii. E o neşansă a noastră faptul că suntem situaţi în zona în care se încrucişează nu numai căi comerciale, ci şi interese strategice, politice etc.

Am fost un popor care a ştiut să-şi apere demnitatea, onoarea. Dar, din păcate, lucrurile deseori au evoluat în defavoarea noastră. La ora actuală mi se pare că, oricât ar încerca Europa să nu ţină cont de prezenţa noastră, nu va reuşi. Suntem o naţiune care depăşeşte 20 de milioane de locuitori, astfel încât în estul Europei doar polonezii pot concura în plan numeric cu noi.

În pofida condiţiilor vitrege de după 1989, inclusiv fenomenele gen Iugoslavia, conflictul de la Nistru sau perturbaţiile prin care a trecut şi continuă să mai treacă societatea postsovietică, noi rămânem o zonă de stabilitate. Nu putem să negăm faptul că România, după regimul de care a avut parte, nu a cunoscut drame cum a fost dezmembrarea Iugoslaviei, a Uniunii Sovietice, a Cehoslovaciei. Ea a rămas un stat integru. Şi-a păstrat economia care încearcă să funcţioneze. Să nu uităm că agricultura românească este în stare să asigure hrana ţării. Astfel România se menţine pe linia de plutire.

– Neamul românesc este din nou pus la încercare. Se spune că imediat după 1989 am ratat un moment istoric. Am obţinut doar mângâierea podurilor de flori. Se pare că ochiul Răsăritului nu s-a închis pentru teritoriul dintre Prut şi Nistru. Mai veghează?

– Pe parcursul istoriei deseori am fost supuşi încercărilor, unele dintre ele fiind de durată şi totdeauna s-a găsit punctul, zona care "a preluat ştafeta". Când am venit pentru prima dată în România, în iunie 1989, în cadrul unei delegaţii de documentare, am rămas surprins de atmosfera de aici, atmosferă apăsătoare, de aşteptare a unui deznodământ. În acel moment în Basarabia aveau loc acţiuni de amploare pe plan naţional. Cred că atunci Basarabia "prelua ştafeta". Acum spiritele s-au mai potolit. Să ştiţi însă că mişcarea naţională, ca orice fenomen, are o creştere, dar şi o perioadă de reflux. Aceasta nici pe departe nu înseamnă o încetare a ofensivei. Este vorba doar de o perioadă de acumulare a forţelor. Situaţia din Basarabia este oarecum neobişnuită. Răsăritul nu a renunţat la ideea menţinerii acestui teritoriu. Şi continuă s-o realizeze – în alte

condiții, cu alte instrumente, cu alte pârghii.

– Credeți că, la ora actuală, s-au păstrat structuri de acum o jumătate de secol, structuri care să orienteze Basarabia spre Moscova?

– Principala structură care s-a menținut este însăşi mentalitatea creată timp de cincizeci de ani. La acest capitol vechiul regim totalitar moscovit a lucrat cu multă insistență. Aici se cunoaşte puțin acel proces, sau, dacă vreți, acel calvar, dar nici acesta nu e termenul adecvat, acel teasc prin care a trecut populația românească din Basarabia pe parcursul a cinci decenii. Sunt lucruri care nu pot fi concepute de un om normal. A fost un proces bine gândit, bine calculat. A fost o politică promovată cu tenacitate zi de zi. A fost o pregătire pe care sovieticii au efectuat-o în eventualitatea unor schimbări care au şi sosit în 1989-1990. Când s-a destrămat Uniunea Sovietică, ei erau pregătiți. Erau conştienți, probabil, de faptul că până la urmă un imperiu ținut prin forță nu va putea rezista prea mult şi au pregătit diverse variante comportamentale. Situația din Basarabia este un model bine pregătit şi gândit pentru a schimba doar formele, păstrând esența – vechea politică de subordonare şi menținere cu orice preț a fostelor teritorii care au aparținut fie imperiului țarist, fie Uniunii Sovietice.

– În timpul care a trecut din 1989 ați sesizat că cele două țări româneşti au încercat să creeze condiții care să le apropie? Mai timide, mai discrete, mai secrete, dacă vreți...

– După 1989 în Basarabia a avut loc o competiție în plan economic între România şi Rusia, competiție care ne este peste puteri. România rămâne a fi un stat mult mai mic, cu o economie mai slabă decât colosul răsăritean. Chiar fiind la pământ, el continuă să reprezinte o mare forță militară, dispunând de sume considerabile, care-i permit să promoveze o politică axată pe menținerea în orbita sa a teritoriilor față de care manifestă interes. Nu este un secret că în Basarabia domină capitalul rusesc. Faptul că la ultimele alegeri parlamentare s-a reuşit aducerea în Parlament a unei majorități, situate pe o politică filorusă, este un indiciu cât se poate de concludent în acest sens.

– Cum apreciați rezervele României față de Rusia?

– N-aş putea să afirm, cum fac unii cetățeni, că nu mai vrem să avem cu Rusia nici o legătură. Aceasta este imposibil! Suntem în preajma lor. Vrând-nevrând, trebuie să ținem cont de realitate. Nimic nu ne împiedică să avem relații economice cu Rusia, mai ales că în condițiile actuale economia românească nu prea are şanse să concureze pe piața Occidentului. Pentru România Rusia poate reprezenta o piață de desfacere foarte importantă. Aici este nevoie de maximă luciditate, de maximă perseverență, de o politică bine gândită, bine chibzuită, şi sper că se vor găsi oamenii politici care în aceste împrejurări vor ține cont de realitate şi vor acționa în favoarea națiunii române.

– Faptul că ruşii şi basarabenii sunt de aceeaşi confesiune a fost un lucru rău. Este o idee pe care ați afirmat-o la un curs al Fundației Culturale Române.

– Popoarele care au avut o altă confesiune decât ruşii au reuşit cu mai mult succes să-şi păstreze identitatea. În cazul nostru biserica, din factor de coagulare şi constituire a națiunii, s-a prefăcut în unul de promovare a politicii statului, astfel contribuind la dezmembrarea Basarabiei. Nu vreau să spun că toți preoții din Basarabia au fost antiromâni. Dar e nevoie de eforturi deosebite ca să recâştigăm acest segment al vieții noastre.

Prezența a două Mitropolii oare nu este un argument în favoarea celor spuse mai sus? Unde s-a văzut ca o biserică să se scindeze din motive de ordin politic?

– Domnule Văratec, sunteți un bun cunoscător al relațiilor româno-ruse. Chestiunea tezaurului românesc de la Moscova are fluxuri şi refluxuri în câmp diplomatic, ba mai are şi legende. Care este destinul lui?

– Este vorba, dacă vreți, de demnitatea noastră, deoarece prin acest tezaur se măsoară nu numai bogăția națională, ci şi orgoliul nostru național. Pentru că am fost deposedați de el în condițiile în care nu

meritam acest lucru. L-am depus pentru păstrare (în 1916) având deplină încredere în Moscova, fiind convinşi că ne va fi restituit atunci când vom dori. Au urmat evenimentele care de fapt au creat situaţia actuală. Există şi un alt tezaur despre care s-a vorbit puţin de tot. În 1944, mareşalul Antonescu, fiind conştient de eventualitatea ocupării ţării de către ruşi, a dat ordin ca o bună parte a tezaurului românesc să fie ascunsă. (România ieşea din război cu un tezaur mai mare decât cel de la începutul conflagraţiei. În comerţul pe care l-a avut cu Germania, în special cu petrol, ea a primit plata în aur.) Drept ascunziş a fost ales un loc din preajma mănăstirii Tismana. Au existat proiecte de plasare a tezaurului sub albia unui râu, dar până la urmă s-a optat pentru această variantă. S-au găsit însă cozi de topor care au indicat ruşilor locul şi totul a fost luat de aceştia ca pradă de război, lucru ce nu se pune astăzi în discuţie.

Cât priveşte tezaurul din primul război mondial, noi am pregătit, împreună cu Ministerul de Externe al României şi cu Ministerul de Externe al Rusiei, un volum de documente, care reflecta evoluţia relaţiilor româno-sovietice din perioada 1917-1941. Sunt în jur de 600 de documente foarte interesante, extrem de preţioase pentru cunoaşterea istoriei acestei perioade. Partea rusă până la urmă a acceptat să aprobe reproducerea unor documente legate de soarta tezaurului. Din moment ce ne-am declarat state democratice, cred că nu ar trebui să mai existe teme tabu în discuţiile pe care le purtăm. Problema tezaurului rămâne deschisă.

În 1921 ruşii au propus o variantă: noi renunţăm la tezaur şi ei recunosc unirea Basarabiei cu România. Este greu să spun acum dacă s-a procedat corect atunci şi cum vor evolua lucrurile. Dacă acceptam această formulă, aveam şi noi astăzi un motiv să spunem: "Aţi recunoscut unirea Basarabiei!". Dar cred că era prea mare sacrificiul, pentru că diplomatul român Filatiche, într-o discuţie cu Karahat (la Varşovia), a dat următorul răspuns: "Da, putem discuta despre partea tezaurului ce aparţine statului, dar acolo sunt multe colecţii particulare şi noi nu ne putem permite să ne asumăm responsabilitatea pentru viitorul acestor piese". Problema tezaurului este foarte delicată, ea nefiind doar una de ordin financiar sau economic. Este vorba de un aspect fin al relaţiilor dintre două state, de gradul de credibilitate pe care îl putem acorda părţii cu care discutăm.

– Domnule profesor, fiind basarabean, aţi optat pentru cetăţenia română. De ce?

– În 1989 eram ferm convins că într-un timp apropiat toţi basarabenii vor deveni cetăţeni ai României. Când am văzut însă că procesul istoric nu ne oferă şansa şi conducătorii se codesc a face acest pas, m-am gândit: "Ce vină poartă copiii mei care sunt puşi în situaţia să aibă exact aceeaşi soartă pe care o am eu?". Nu a fost simplu să mă decid. Am vrut să merg şi eu împreună cu întreaga românime din Basarabia către acest final. Dar dacă nu a fost posibil, mi-am zis că nu aş vrea ca istoria să se repete şi cu copiii mei.

– În situaţia dumneavoastră sunt mai mulţi?

– Vreau să vă spun că am făcut-o cu sufletul curat şi cu inima împăcată. Nu mă consider un disident şi nu caut nuanţe politice. Nu sunt o victimă. La Chişinău eram cercetător la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe din Moldova. Din punct de vedere economic era un dezastru. A contat viitorul copiilor. Am vândut locuinţa din Chişinău şi pe banii obţinuţi am cumpărat o casă aici. Nu am vrut să bat pragurile, să mă milogesc. Pe de altă parte, m-am gândit că aşa trebuie să procedeze un cetăţean care vrea să vină în România. Eu cunosc foarte multe persoane care au acceptat cetăţenia română fără să comunice despre aceasta autorităţilor locale. Conform legilor de la Chişinău, în momentul în care ai un paşaport românesc, eşti deposedat de cetăţenia statului Moldova. Eu am păstrat paşaportul moldovenesc, deoarece părinţii mei se află în Ucraina – sunt din partea de sud a Basarabiei. Ca cetăţean român ar trebui să fac cerere pentru viză. Am păstrat cetăţenia pentru a putea merge liber la părinţi.

Consemnare:
Gheorghe PÂRJA

Ana BLANDIANA
Romulus RUSAN

POVESTEA MEMORIALULUI SIGHET

Povestea Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei a început acum opt ani, în 1992. Se împliniseră aproape trei ani de la revoluţia anticomunistă, iar Frontul Salvării Naţionale, formaţiune ce preluase puterea – formată din activişti comunişti şi urmaşi ai acestora –, câştigase pentru a doua oară alegerile. Se consumaseră deja discuţiile despre un posibil proces al comunismului, deschise de foştii deţinuţi politici şi de unii intelectuali de elită. Orice aluzie la un "Nürnberg românesc" era însă privită ca o vânătoare de vrăjitoare. Atacul era arma cea mai potrivită pentru apărarea foştilor torţionari, care, după ce stătuseră un timp ascunşi, reapăreau acum în presă şi la televizor, vorbind despre "banditii reacţionari" ca-n zilele bune ale luptei de clasă. Chiar pentru unii intelectuali, apropiaţi de puterea neocomunistă, foştii deţinuţi politici contau ca nişte "resentimentari", "sangvinari", a căror companie ar fi compromiţătoare. Cifra foştilor deţinuţi politici sub regimul comunist era apreciată de primul ministru de atunci, Petre Roman, la numai 10.000, în timp ce în realitate ea depăşea, după estimările victimelor, două milioane.

Noua putere dorea ca procesul-parodie din ziua de Crăciun 1989, când soţii Ceauşescu au fost condamnaţi la moarte şi executaţi, să fi rezolvat odată pentru totdeauna culpele comunismului. Nimic nu s-a finalizat de atunci încoace în materie de proces juridic al comunismului, nici chiar abuzurile şi încălcările legilor staliniste, cum s-a întâmplat în alte ţări. Prima plângere penală – aceea formulată de senatorul Constantin Ticu Dumitrescu, în numele Asociaţiei Foştilor Deţinuţi Politici, împotriva a două sute de torţionari faimoşi – a fost dată uitării, deşi ministru al Justiţiei devenise în 1991 un avocat liberal. Capii de listă, împotriva cărora s-a formulat acuzaţia, au dispărut, Alexandru Drăghici fugind în Ungaria, care a refuzat să-l extrădeze, iar Alexandru Nicolschi murind de moarte bună în apartamentul său din Bucureşti.

Alianţa Civică, organizaţie neguvernamentală înfiinţată în 1990, ca protest faţă de sângeroasa mineriadă din 13 iunie, avea ca principal obiectiv consolidarea societăţii civile prin educaţie. "Nu putem reuşi decât împreună" şi "Prin civilizaţie spre democraţie" aveau să fie deviza. Cel mai urgent era să recuperăm istoria, pentru ca oamenii – după o jumătate de secol de dictaturi şi cenzură – să poată învăţa adevărul despre ei înşişi. Arhivele erau zăvorâte (cum sunt în parte şi azi). În şcoli se învăţa pe vechile manuale comuniste. Singurul mod de a pătrunde spre adevărurile tăinuite era **istoria orală.** Am iniţiat un program de înregistrare a martorilor care au trăit experienţa concentraţionară. Cu nişte casetofoane rudimentare (ne dăm seama de asta azi, când trecem casetele pe C.D.-uri), cu un chestionar şi o cronologie stabilite ca repere, am început interviurile, prin filialele Alianţei Civice. N-a fost uşor să găsim subiecţii. Supravieţuitorii gulagului erau bătrâni şi timoraţi. Dăduseră (sub presiune, firesţe) declaraţie la ieşirea din închisoare că nu vor vorbi niciodată despre detenţie. Evident că în noile condiţii declaraţia devenise caducă, dar nu toţi erau siguri – după rezultatele alegerilor şi după comportamentul arogant al guvernanţilor – că lucrurile sunt ireversibile şi comunismul a căzut de tot. În sfârşit, programul a demarat şi acum avem peste 3.000 de persoane înregistrate.

Următorul pas a fost organizarea unei expoziţii despre comunism într-o clădire a fostei Securităţi, arsă în Decembrie 1989. Am pus pe pereţi tot ce am găsit, de la fotografii la documente şi de la pomelnice de morţi la liste de torţionari şi activişti de partid. În septembrie 1992, în perioada electorală, agitatorii Puterii au lipit pe fiecare fereastră portretul lui

Ion Iliescu. Am simţit tocmai prin asta că ne-am atins ţinta, din moment ce voiau să ne atragă în terenul propagandistic, ceea ce nu este de dorit din punct de vedere istoric.

În nordul României, la Sighet, era o închisoare părăsită. Construită în 1897 ca penitenciar de drept comun, fusese transformată între 1948 şi 1955 într-una dintre cele mai dure puşcării politice. Am hotărât să organizăm acolo o sesiune de comunicări de istorie, la care să invităm foşti deţinuţi politici şi cercetători profesionişti. Era prima oară când se făcea la noi un asemenea mixaj între subiectivismul martorilor şi judecata obiectivă a profesioniştilor.

Încă înainte de asta am cerut autorităţilor orăşeneşti localul, pentru a-l transforma într-un **muzeu** şi un **centru de studii,** care împreună să formeze **Memorialul de la Sighet.** Aprobată, cererea a primit şi viza Ministerului Justiţiei, care declara formal că nu are nevoie de ruină. Având un drum la Strasbourg, pentru un seminar de drepturile omului, Ana Blandiana a predat proiectul viitorului Memorial secretarului general al Consiliului Europei. Catherine Lalumière a găsit că ideea e interesantă. Ideea proiectului era că încălcarea drepturilor omului este comună tuturor dictaturilor, că în comunism acestea au fost batjocorite şi nesocotite până la crimă. Închisoarea din Sighet ilustra aceste crime ca un material didactic. Două echipe de experţi au venit în România şi au inspectat Sighetul, calculând şansele proiectului şi punându-l până la urmă sub egida Consiliului Europei. Direcţiunea Drepturilor Omului (Pierre-Henri Imbert, Isil Gachet) a avut cuvântul decisiv. Diviziunea Patrimoniului Cultural (José-Maria Ballester) a vizat proiectul din punct de vedere arhitectural şi a făcut un deviz estimativ al costurilor: 1,5 milioane ECU.

O asemenea egidă nu înseamnă, cum ar crede unii, fonduri, sponsorizări, înlesniri financiare. Consiliul Europei ne-a ajutat, de atunci şi până astăzi, doar la acoperirea costurilor unor călătorii pentru oaspeţii simpozioanelor noastre. În schimb, egida a însemnat o garanţie împotriva adversarilor proiectului – din ţară şi din afară. Multe calomnii s-au ţesut împotriva noastră, sub diverse pretexte, dar având fiecare ca scop blocarea procesului comunismului, pe care îl începeam astfel. Unii din ţară au scris (în ziarul oficial, de atunci, al guvernului, "Vocea României") că "vindem suferinţa românească Occidentului"! Unii din exterior au ajuns la concluzia că, vorbind de crimele comunismului, am exonera de fapt pe cele ale fascismului! Nu a fost mai darnică nici Uniunea Europeană. Când, împreună cu experţii Consiliului Europei, am făcut o vizită ambasadoarei Comisiei Europene la Bucureşti, aceasta a răsfoit destul de plictisită proiectul, şi, în cele din urmă, a exclamat cu ostilitate: "Nu putem sprijini un asemenea **program partizan".** Probabil că, dornică să nu supere puterea de atunci, ar fi preferat ca Memorialul să fi fost făcut de aceasta şi nu de societatea civilă. Cei de la Strasbourg, reputaţi ca mai inimoşi, dar mai săraci decât Bruxelles-ul, i-au scos proiectul, ostentativ, din braţe şi au spus: "Nu ne-am adresat cui trebuia. Ne vom adresa la **Phare".** Dar nici la **Phare** nu am avut mai mult succes, proiectul a fost respins de trei ori, căci **adviser**-ii cereau, din rutină, acordul guvernului de la Bucureşti, dominat de neocomunişti şi extremişti. Motivul respingerii era că nu reiese destul de clar scopul proiectului!

Astfel am pornit la construirea Memorialului cu mâinile goale şi cei de la Strasbourg se minunau cum progresăm, venind din an în an la Simpozioanele de la Sighet cu câte un mesaj. Eram atât de nedotaţi material la început, încât proiectul de intenţii l-am făcut singuri. Hărţile le-am copiat, ca elevii de liceu, pe geam, iar mărirea şi multiplicarea pe un copiator din vecini, plătite din buzunar.

În 1994 am înfiinţat fundaţia "Academia Civică", având ca scop principal cercetarea istorică. Ironia făcea ca Academia Civică să suplinească activitatea practic inexistentă în materie de istorie contemporană, a Academiei Române, cea care, reorganizată în 1990, după debarasarea de "preşedinţia de onoare" a lui Nicolae Ceauşescu, n-a reuşit să se emancipeze şi de obedienţa ei faţă de partidul de guvernământ.

Treptat, presa ne-a ajutat, însă, iar renumele nostru de scriitori, ca şi atractivitatea proiectului, au făcut pe mulţi români din străinătate (dar şi neromâni) să doneze din puţinul lor. Am observat că dărnicia cea mai mare o au cei mai săraci, şi nu neapărat cei ce au fost închişi, ci cei care voiau ca ţara lor, pe care o părăsiseră din cauza comunismului, să redevină civilizată, aşa cum o cunoscuseră cândva, în copilăria lor (cei mai mulţi donatori au fost bătrâni). Excepţia pozitivă a venit din Anglia, de unde un român, Mişu Cârciog, jurist şi om de afaceri, a donat o sumă mult mai mare, pentru construirea Spaţiului de Reculegere şi Rugăciune. La Paris, Maria Brătianu, fiica marelui istoric Gheorghe Brătianu, mort în 1953, în detenţie, a fondat "Association pour le Mémorial Sighet", prin care – cu ajutorul şi al revistei "Lupta"/ "Le combat" – a colectat fonduri şi ne-a oferit cărţi spre publicare. Catherine Durandin a organizat în martie 1996 o masă rotundă la INALCO pe tema Memorialului. În capitala Angliei istoricii Dennis Deletant de la "London University" şi Robert Perks de la "National Sound Archive" ne-au oferit asistenţă de specialitate şi ne-au făcut lobby. Din Statele Unite, istoricul Thomas S. Blanton de la "National Security Archive" (o organizaţie neguvernamentală de pe lângă Universitatea "George Washington" din Washington D.C.) a oferit ajutor pentru departamentul de istorie orală şi pentru simpozioanele de istorie a revoluţiei, în 1996 şi 1999, la Timişoara. În acelaşi timp, am avut grupuri de sprijin active printre românii din Los Angeles, New York şi München, iar mai nou printre germanii repatriaţi din România. La Frankfurt, în decembrie 1999, Katharina Kilzer şi Gudrun Bossert au organizat cea mai semnificativă expoziţie despre Memorialul Sighet, la a cărei deschidere a avut loc un dialog între Ana Blandiana, reverendul Joachim Gauch şi redactorul- şef de la "Frankfurter Allgemeine Zeitung", Werner Adam.

* * *

În bugetul amenajării Memorialului de la Sighet, cea mai mare parte (87%) a fost destinată reconstrucţiei clădirii. Aceasta era o ruină şi nu mai păstra absolut nimic din înfăţişarea anilor 1950-1955, când fusese închisoare politică. În anii 1955-1977, penitenciarul a redevenit de drept comun, iar standardul său de cazare a fost îmbunătăţit cu calorifere, duşuri, vopsea de ulei. În 1977, închisoarea a fost desfiinţată, întrucât N. Ceauşescu lansase campania de educare a delicvenţilor la locul de muncă. Clădirea a devenit rând pe rând depozit de sare, magazie de legume, fabrică de mături. Igrasia şi mucegaiul au desfigurat zidurile în care, după 1990, s-au oploşit vagabonzii. Numai uşile masive de metal au rămas neschimbate. Repararea acestei ruine a necesitat cea mai mare cantitate de timp şi bani. După înlocuirea tencuielilor, am văruit pereţii cu var alb, pentru a da interioarelor lumină – cu excepţia a trei celule: "Neagra" (celula de pedeapsă), celula în care a murit Iuliu Maniu şi cea în care a murit Gheorghe I. Brătianu.

Cele peste 60 de celule ale închisorii au fost transformate (unele sunt abia în curs) în săli de muzeu. Pentru fiecare din ele am făcut un proiect de reconstituire a unei teme. În lipsa obiectelor şi dispunând abia de un mic număr de fotografii, a trebuit să luptăm cu ariditatea documentelor disponibile, pentru a evita monotonia. Imaginaţia designerilor şi materialul oferit au trebuit să se desfăşoare în spaţiul unei celule de 4 x 2 metri pentru a ilustra teme precum "Munca forţată", "Rezistenţa în munţii României", "Închisorile de femei", "Închisorile – înăuntru şi în afară", "Viaţa cotidiană". În sălile mari am plasat temele cu o respiraţie mai amplă: "Colectivizarea argiculturii", "Deportarea în Bărăgan", "Regimul penitenciar", "Lotul tinerilor". Sălile de la intrarea în muzeu sunt dedicate ansamblului concentraţionar românesc (pentru că muzeul este al întregului gulag, nu doar al închisorii de la Sighet): o hartă în relief cu peste 300 de cruci negre, semnificând închisorile, "depozitele" şi locurile de anchetă şi triaj al

deţinuţilor, lagărele de muncă forţată, "domiciliile obligatorii", azilurile psihiatrice cu caracter politic, punctele unde au avut loc execuţii, asasinate, lupte între partizani şi Securitate, gropile comune. Pe alte şase hărţi sunt plasate aceleaşi cruci, după categoria locului de detenţie şi cu specificarea numelui fiecărei localităţi.

În curţile Memorialului au fost erijate două ansambluri: un grup statuar al sculptorului Aurel Vlad intitulat "Cortegiul sacrificaţilor" şi o capelă interconfesională intitulată "Spaţiul de reculegere şi rugăciune". Pe ideea că deţinuţii politici au supravieţuit umilinţelor, malnutriţiei şi terorii prin credinţă, arhitectul Radu Mihăilescu a imaginat un **tholos** subpământean, unde vizitatorii se pot odihni şi reculege după vizitarea muzeului. În încăperea situată sub o colină cu iarbă şi pomi se ajunge coborând o rampă pe ai cărei pereţi vor fi imprimate în andezit numele celor morţi în închisori. De jur-împrejurul capelei sunt bănci de meditaţie, iar în mijloc un bazin circular unde se pot aprinde lumânări. Lumina naturală pătrunde printr-o fantă sub formă de cruce, în tavanul capelei. În zilele senine, crucea desenată de lumină pe apa bazinului se reverberează apoi pe bolţi, şi din nou în apă, creând efecte impresionante.

Tot la o rezolvare simplă a trebuit să recurgem când am amenajat Cimitirul Săracilor, unde au fost aruncaţi în gropi anonime cei circa 60 de morţi ai Sighetului. Oamenii politici aduşi în această închisoare de exterminare aveau între 60 şi 93 de ani, încât un sfert din ei au murit pe parcursul a numai cinci ani. Între ei, liderii partidelor naţionale Iuliu Maniu (80 ani), Dinu Brătianu (84 ani), cinci episcopi catolici, numeroşi oameni de litere şi de ştiinţă. Între aceştia din urmă a fost Gheorghe I. Brătianu, unul dintre marii istorici ai românilor (la numai 54 ani). Felul cum au murit şi au fost aruncaţi pe ascuns în cimitirul situat pe frontiera româno-sovietică are în sine elemente de intenţionalitate. Comuniştii români au încarcerat pe conducătorii legitimi aici cu gândul de a-i expulza, la nevoie, dincolo de graniţă. Felul cum vom aranja cimitirul, în care au apărut din 1955 sute de cruci ale morţilor săraci din oraş, îşi propune să imagineze acest sentiment, al patriei care îşi ţine în braţe fiii năpăstuiţi. Cimitirul va fi plantat cu conifere crescând în scară, iar în mijlocul acestui amfiteatru vegetal va apărea un decupaj, o poiană având conturul României. Ne-am gândit că, astfel, vom sugera că martirii de la Sighet sunt nicăieri (mormintele le sunt necunoscute) şi totuşi pretutindeni.

* * *

Lucrările fizice, de amenajare, au durat şapte ani şi sperăm să fie terminate în vara anului 2001. În 20 iunie 1997, Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei a fost inaugurat. Printr-o lege votată de cele două Camere Parlamentare şi promulgată de preşedintele Constantinescu, a fost declarat **Ansamblu de interes naţional,** aşa cum mai sunt Casa Memorială Mihai Eminescu de la Ipoteşti (în Moldova) şi ansamblul sculptural al lui Brâncuşi de la Târgu-Jiu. Printr-un mesaj trimis participanţilor, între care mulţi foşti deţinuţi politici, preşedintele României cerea iertare, în numele statului român, alienat el însuşi în vremurile de restrişte ale comunismului, tuturor celor ce au fost victime ale represiunii, precum şi familiilor lor. Totodată, propunea Parlamentului să iniţieze o lege prin care sentinţele politice din perioada 1945-1989 să fie anulate în substanţa şi consecinţele lor. Din păcate, în ciuda apelurilor repetate ale Academiei Civice, legea nu a fost iniţiată nici până azi, astfel încât se întâmplă ca un personaj istoric condamnat de comunişti să aibă azi statuie sau stradă, dar în acelaşi timp şi cazier penal.

* * *

În cei şapte ani, a trebuit să ne familiarizăm cu toate detaliile proiectului şi construcţiei. Am fost o mână de oameni, trei dintre ei nesalarizaţi: inginerul Gheorghe Arvunescu şi noi doi. Pe nesimţite, ne-am ocupat de lucruri mult deosebite de profesia de scriitor, practicată înainte de 1989: am realizat jurii şi concursuri de arhitectură, licitaţii pentru alegerea construc-

torului, discuții cu silvicultori pentru alegerea unor specii de copaci în cimitir, cu pietrari pentru sculptarea numelor morților, cu pompieri pentru respectarea regulilor de prevenire a incendiului, cu informaticieni pentru proiectarea sistemului de informatizare din muzeu, cu designeri pentru aranjarea exponatelor în celule, cu electroniști pentru aparatele de înregistrare și ascultare a istoriei orale. Însă partea cea mai grea, cu care am început și care va dura mult după încheierea celorlalte, este cercetarea de istorie. Am început, cum am spus, prin a face înregistrări de istorie orală, în 1992, când ne-am dat seama că ne putem baza, în foarte mică măsură, pe arhivele existente. Acestea sunt controlate, atât datorită unei legi a arhivelor foarte restrictivă, cât și datorită unei legi a accesului la propriul dosar și a deconspirării fostei securități care a fost stopată și mereu modificată în Parlament, nefiind pusă în practică nici azi. În paralel am făcut apeluri în ziare pentru donația de obiecte, fotografii, documente. Am organizat în fiecare an 1-2 simpozioane de istorie, a căror tematică mătură (fr. "balayer") diferite perioade ale istoriei contemporane.

Rezultatele simpozioanelor sunt publicate în colecția "Analele Sighet", care aglutinează cronologic tematici și perioade, alcătuind o istorie a comunismului postbelic. Astfel, am avut următoarele teme de discuție (transformate apoi în cărți): "Instaurarea comunismului – între rezistență și represiune" (în 1995), "Anul 1946 – începutul sfârșitului" (în 1996), "Anul 1947 – căderea cortinei" (în 1997), "Anul 1948 – instituționalizarea comunismului" (în 1998) și "Anii 1948-1953 – mecanismele terorii" (în 1998). La Timișoara, locul celei mai autentice ridicări revoluționare, am organizat două seminarii, în 1996 și 1999, reunind în discuții pe participanții din decembrie 1989 și pe autorii de cărți și studii dedicate evenimentelor. Au rezultat, de asemenea, două cărți, care poartă marca reuniunilor organizate la Memorialul de la Sighet: Întâlnirea celor care fac istoria cu cei care o scriu și crearea unei sinteze între viața crudă și adevărurile abstracte.

Mai avem trei colecții editate sub egida Memorialului: **Biblioteca Sighet** (formată din studii, memorii și reportaje de istorie contemporană – unele traduse din autorii de gen), **Viața cotidiană** (memorialistică recentă) și **Documente** (recuperări din arhivele românești și mai ales străine).

Un eveniment pentru activitatea editorială a Memorialului Sighet l-a constituit editarea **Cărții negre a comunismului,** în iunie 1998, la numai o jumătate de an după publicarea ei la Paris. Am avut bucuria ca agentul editorial al lui "Robert Laffent" să ne accepte copyright-ul, ca urmare a cărții de vizită pe care ne-o oferea Memorialul. La rugămintea pe care ne-a făcut-o Editura Humanitas i-am cedat jumătate din copyright, înțelegerea rămânând ca noi să completăm textul francez cu o Addenda privitoare la anii comunismului românesc, cu note la capitolul "Europa Centrală și de Sud-Est" și cu o hartă a gulagului din țara noastră. Întrucât istoricii români nu au elaborat încă o cât de firavă sinteză asupra acestei perioade, ne-am asumat rolul de pionieri, oferind cititorului, hrănit până acum în școală, ca și prin mass-media, mai degrabă cu poncife, o istorie de cincizeci de pagini clădită sectorial: anii 1945-1956, anii 1959-1960, cronologia "anilor-lumină" (cum îi denumea Ceaușescu), legislația represiunii, experiențele concentraționare, starea instituțiilor etc.

Am fost bucuroși de buna primire pe care a avut-o cartea la public și am dori – atunci când Humanitas ar accepta – să publicăm și o a doua ediție "populară", cu un preț care să fie accesibil și tineretului (prima ediție s-a epuizat într-un termen record, însă a putut fi cumpărată doar de oameni mai bine situați financiar, datorită prețului relativ ridicat).

Dată fiind astenia în materie de cercetare a istoriei perioadei comuniste – și ca urmare a unei anume dezorientări în manualele alternative de istorie contemporană, apărute abia în toamna lui 1999 (la un deceniu după

1989!), avem un program special de atragere a tinerilor, de încurajare şi publicare a lor. Una dintre cele mai interesante cărţi pe care le-am editat este **Exerciţii de memorie,** o antologie compusă din răspunsuri ale unor adolescenţi între 13 şi 18 ani, la întrebarea "Ce ştim noi despre anii comunismului?". Concursul avea ca miză admiterea la şcoala de vară de la Memorialul Sighet, din iulie 1999. Dar el s-a transformat, practic, într-un test despre felul cum gândeşte cea mai tânără generaţie.

Cele 150 de răspunsuri primite demonstrau o excepţională intuiţie a "teen-ager"-ilor, care – prelucrându-şi amintirile sau reproducând amintirile părinţilor şi mai ales ale bunicilor – reuşeau să interpreteze materialul faptic mult mai liber şi mai larg decât generaţiile vârstnice. Unul dintre tinerii autori de scrisori, de pildă, spunea că, dacă mentalităţile publice sunt încă, la noi, atât de dependente de trecut, este pentru că cei ce au trăit trecutul sunt, încă, dependenţi mental de el. Şi afirma, cu teribilismul vârstei, că o reală desprindere a mentalităţilor de tarele trecutului se va realiza doar după ce toţi cei ce au trăit comunismul (fie ca promotori ai lui, fie ca victime) vor fi "trecut în nefiinţă"!

Ceva dreptate avea corespondentul nostru: mentalităţile din România – dominate în ultimul deceniu de resemnare şi fatalism, din cauza mecanismului de adaptare la sistemul de piaţă liberă, ca şi de sărăcia moştenită din comunism – sunt grevate tocmai de necunoaşterea trecutului pe o perioadă mai lungă a istoriei moderne a ţării, când aceasta obţinuse succese notabile în racordarea la sistemul democratic şi economic european. Tocmai de aceea, lupta cea mai stăruitoare pentru schimbarea mentalităţilor trebuie dată pe terenul trecutului istoric, care în timpul dictaturii fusese ocultat sau desfigurat...

În ceea ce-i priveşte pe tinerii noştri, întrebarea care se pune este dacă, odată intraţi în sistemul de învăţământ şi de cercetare, nu vor prelua ei înşişi acest virus venit din totalitarism: dacă nu se vor molipsi ei înşişi de acea blazare prezentă în cercetarea noastră de istorie, de acele inerţii de gândire de care este greu să scape cineva care timp de decenii a trăit într-un stat centralizat şi controlat, un stat în care inclusiv gândirea fusese etatizată.

Este exact ceea ce am urmărit să evităm atrăgând tinerii la Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei de la Sighet, în Şcoala de Vară, la simpozioane, în structurile muzeului: să le dăm posibilitatea să gândească şi să interpreteze liber, mărginindu-ne să le dăm doar reperele cronologice, obiective ale faptelor pe care noi, mai vârstnicii, le-am trăit pe viu. Deocamdată am reuşit să-i selecţionăm pe cei pasionaţi de istorie, de filosofie, de sociologie, pe care i-am pus în contact cu conferenţiarii din România şi din străinătate (istorici, jurişti, savanţi, oameni de litere), fiecare dintre aceştia foarte buni specialişti în domeniul lor.

Urmează să avem grijă în viitor ca evoluţia alumnilor noştri să fie cât mai liberă, oferindu-le condiţiile de a-şi dezvolta personalitatea şi vocaţia.

Creată exclusiv de societatea civilă, încă de la început am dorit ca **Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei** de la Sighet să fie o **instituţie vie, deschisă,** un loc care să îndemne la reflecţie, şi nu doar un depozit de amintiri mai mult sau mai puţin subiective. Am aflat că întreprinderi similare există şi în alte ţări din Centrul şi Estul Europei, iar ideal ar fi ca noi, pe măsură ce posibilităţile noastre materiale se vor îmbunătăţi, să chemăm din străinătate, vara, la întâlnirile de la Sighet, nu numai cercetători reputaţi, cum am făcut până azi, ci şi adolescenţi şi tineri din alte ţări, care să aibă posibilitatea de a se întâlni cu colegii lor români.

Situat la marginea nordică a României, dar în chiar centrul Europei Centrale, **Memorialul de la Sighet** şi-ar putea asigura astfel nu numai o perenitate în generaţiile viitoare, dar şi, mai ales, un statut de muzeu viu, de atelier de gândire. Atâta vreme cât, în ţările central şi est europene, istoria a vrut ca ororile şi crimele trecutului să rămână nepedepsite din punct de vedere juridic, va trebui să facem în aşa fel încât, aşa cum spuneam cândva, la începuturile activităţii noastre, memoria să fie, ea singură, o formă de justiţie.

Oliviu FELECAN
Universitatea de Nord,
Baia Mare

BIBLIOTECA SIGHET – MĂRTURIE A ORORII COMUNISTE

Ceea ce a însemnat **Memorialul durerii** al Iuliei Hossu Longin pentru Televiziunea din România, putem spune că *Biblioteca Sighet* reprezintă pentru publicațiile cu caracter istoric. Începând din 1996, Fundația "Academia Civică" a inițiat tipărirea unor lucrări de referință în vederea recuperării istoriei adevărate a ultimelor decenii. Fie că sunt cărți științifice (Gheorghe Onișoru, **Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944–1947),** elaborate temeinic pe baza a mii de documente arhivistice și a unei bibliografii imense, fie că sunt traduceri din limbi străine (Reuben H. Markham, **România sub jugul sovietic**), scrise imediat după comunizarea țării, dar nepublicate încă la noi, fie că sunt episoade memorialistice ale unora care au trăit pe propria piele "binefacerile comunismului" (Dan M. Brătianu, **Martor dintr-o țară încătușată**) sau culegeri de sentințe politice date în vremea respectivă (**Cu unanimitate de voturi. Sentințe politice adunate și comentate** de Marius Lupu, Cornel Nicoară și Gheorghe Onișoru), toate se caracterizează prin veridicitate și obiectivitate, prin intenția de a scrie istoria adevărată a României, fără nici o opreliște.

Prima lucrare apărută în *Biblioteca Sighet* sub egida Fundației "Academia Civică" se intitulează **Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944–1947)** de Gheorghe Onișoru. Alegerea ei ca deschizătoare de drum a colecției maramureșene este foarte inspirată, deoarece reprezintă o introducere în problematica epocii. Pentru a înțelege corect fenomenul Sighet, trebuie făcută o prezentare a tuturor problemelor existente în perioada interbelică și mai ales a celor care au urmat actului de la 23 august 1944. Primele două capitole ale cărții sintetizează anii celei mai profunde dezvoltări a României, aflate sub auspiciile benefice ale tratatelor de pace de după primul război mondial. Din punct de vedere politic se remarcă promulgarea noii Constituții (1923) și întregul corpus legislativ care viza modernizarea la nivel național (votul universal, reforma agrară ș.a.). A existat un pluripartidism real, ce a funcționat până în 1938, an de cotitură în istoria țării. Vine apoi o perioadă tulbure de dictatură regală, urmată de anarhia legionară și, în sfârșit, alianța României cu Germania, în speranța reîntregirii patriei. Rolul dictaturii militare a lui Antonescu e pus în lumină cu mult realism, iar ceea ce i-a succedat, mai precis trecerea României de partea puterilor aliate, stă sub semnul regelui Mihai, pe de o parte, și al armatei sovietice de ocupație, pe de altă parte. Sunt date câteva exemple concrete în legătură cu abuzurile Armatei Roșii, care, prin presiune, a impus și politica Moscovei. Foarte bine informat, Gh. Onișoru punctează diversele contacte politico-diplomatice dintre liderii politici români și reprezentanți ai puterilor învingătoare, dar, din păcate, *alea iacta est*. Destinul Europei răsăritene fusese pecetluit dinainte, fără nici un drept de veto din partea celor vizați.

Capitolul al treilea este o analiză *sine ira et studio* a întregului spectru politic de după 1944, de la dreapta la stânga. Sunt reliefate meritele incontestabile ale Partidului Național Țărănesc și ale Partidului Național Liberal, ascensiunea primului după război sub conducerea lui Iuliu Maniu și regresul celui de-al doilea, dezbinat de fracțiuni puternice. În stânga eșichierului politic, Partidul Comunist din România, sprijinit de Moscova, a utilizat orice mijloace pentru a ajunge la putere și a-și elimina adversarii politici. Partidul Social-Democrat, între 1944-1947, "cunoaște trei etape principale: colaborarea strânsă cu comuniștii sub egida Frontului Național Democrat, încercarea de obținere a independenței sub impulsul lui Constantin Titel Petrescu și, în sfârșit, după Congresul din 6 martie 1946, faza obedienței totale". Frontul Plugarilor s-a confundat practic cu președintele său, Petru Groza, și era o anexă a P.C. din România în lumea satelor. Partidul Național Popular a fost creat în vederea alegerilor din '46 și, în pofida faptului că avea membri

câțiva intelectuali de marcă (Andrei Oțetea, dr. Bagdasar, George Călinescu, Constantin Balmuș), s-a aflat sub influența P.C.R. Demn de semnalat în acest capitol e și fenomenul dizidențelor, frecvente în viața politică din România (P.N.L. – Tătărăscu, P.N.Ț. – Alexandrescu, Partidul Țărănesc Democrat, Partidul Social Democrat Independent). Istoricul Gh. Onișoru nu ignoră nici partidele minorităților etnice (maghiare, evreiești) sau așa-zisele "partide de buzunar".

Ultima parte a lucrării constituie o frescă a epocii de frământări interne puse sub pecetea tăvălugului comunist. Practic, Kremlinul a dictat toate mișcările P.C., care, prin presiuni și șantaje, și-a făcut jocul. Există multe informații inedite, de culise, ce întregesc tabloul anilor postbelici. Anul 1946 a stat sub semnul alegerilor: în ciuda largului sprijin popular pentru P.N.Ț., rezultatele au fost trucate grosolan; după cum se spunea la vremea respectivă, "în urnă a intrat Maniu și a ieșit Groza". Merită subliniată atitudinea demnă a partidelor tradiționale, refuzul lor de a face orice compromis cu puterea pro-sovietică. Treptat, se restrâng libertățile individuale, se produce naționalizarea, sunt interzise partidele politice de opoziție, iar conducătorii acestora sunt arestați și, în fine, ultimul obstacol în calea instaurării totale a comunismului – regele Mihai – e forțat să abdice la 30.XII.1947.

Următorul volum aflat sub auspiciile *Bibliotecii Sighet* (**România sub jugul sovietic**) e scris de un străin – Reuben H. Markham–, corespondentul unui ziar american în România postbelică. Martor ocular al comunizării țării, el ia atitudine și încearcă să sensibilizeze mediile politice occidentale, ba mai mult, trage un semnal de alarmă în legătură cu pieirea democrației în această parte a Europei. Demersul său e perfect justificat, având în vedere cunoașterea profundă a realității de aici, inclusiv politicienii de marcă ai vremii. Astfel, figurile lui Ion Mihalache și Iuliu Maniu capătă o aură mitică chiar la începutul cărții: "Nici un partid românesc nu a avut un lider provenit din Vechiul Regat care să întrupeze atâtea remarcabile calități ca Mihalache și nici un politician [...] nu a arătat față de țărani stăruitorul și inteligentul devotament care l-a individualizat pe dânsul [...]. A fost unul dintre cei mai maturi, mai incoruptibili, mai înțelepți și mai neînfricați profesori de democrație; [...] era unul dintre cei mai străluciți oratori, într-o țară plină de buni oratori" (p. 16). "Maniu este, practic, de mult timp, întruchiparea aspirațiilor, convingerilor și aversiunilor întregii națiuni române. Nici o personalitate românească, fie ea figură istorică sau contemporană, nu se bucură de prestigiul acestui solemn și genial, fragil și rafinat, absolvent al școlilor Blajului. Întemnițarea sa nu a făcut decât să sporească dragostea poporului pentru dânsul" (p. 21).

Interesant este și punctul de vedere al autorului în legătură cu ascensiunea mișcărilor de extremă dreaptă: "La-nceput, ei au acționat viguros la sate, exploatând religia, îndeosebi pe cea a bisericii ortodoxe [...]. Legionarii se identificau ei înșiși cu masele, se autoproclamau parte a lor și le promiteau libertatea și instaurarea unei noi ordini sociale, mai favorabile, [...] chemau națiunea la sacrificii și exaltau traiul auster, dus înspre binele societății" (p. 28-29). Cu toate acestea, fasciștii români au răspândit teroare pe tot cuprinsul țării: au ucis doi prim-miniștri, au subminat, parțial, armata și poliția și au pătruns adânc în structurile Bisericii Ortodoxe. Actele de brutalitate împotriva evreilor și de confiscare a multor proprietăți au completat paleta de acțiune violentă a legionarilor. Trădând idealurile pe care liderii lor le-au proclamat cândva și ducând extremismul până la limita suportabilității (v. rebeliunea din ianuarie 1941), generalul Antonescu, cu acordul Germaniei, a reușit să scape de incomozii "aliați". Prin extrapolare, Reuben H. Markham desprinde o concluzie extrem de pertinentă: "ideile și metodele fundamentale ale comunismului, fascismului și nazismului sunt aproape identice".

Capitolele următoare ale cărții reprezintă o sinteză istorică a zbuciumatilor ani 1940-1945. În pofida voinței poporului, România pierde o treime din teritoriul său, ca urmare a Pactului Ribbentrop-Molotov. Mareșalul Antonescu, sub imboldul reîntregirii țării, ordonă intrarea armatei în război de partea Germaniei. Greșeala capitală a constat în aceea că nu a știut când să se oprească, deși evenimentele căpătaseră o altă turnură încă din 1943. După acest an, se remarcă atât pe plan intern, cât și pe plan extern Iuliu Maniu,

care tatonează terenul pentru restabilirea alianțelor tradiționale cu SUA şi Anglia, pregătind astfel actul de la 23 august 1944, unde s-a evidențiat în mod deosebit regele Mihai. Faptul că monarhia şi forțele democratice au salvat țara de la un dezastru iremediabil e de netăgăduit, dar, din nefericire, nu a existat nici o susținere din partea aliaților ca România să nu ajungă sub cizma sovietică. Înțelegerea de la Yalta pecetluia destinul României. Roadele părăsirii țării în sfera de influență a Moscovei au fost mai mult decât nefaste. S-a impus, cu sprijinul Armatei Roşii, un guvern antinațional (pot fi citite informații inedite despre Ana Pauker – evreică, Vasile Luca – ungur, Emil Bodnăraş – rutean, cu cetățenie sovietică), având în componență chiar şi "câțiva criminali de drept comun" (p. 141), ce nu reprezintă "mai mult de 2 % din voturi, în cazul unor alegeri libere".

Cea mai mare parte a lucrării se referă la starea de fapt posterioară confruntării mondiale. Sprijiniți de Kremlin, comuniştii români, lipsiți de orice scrupule, pun mâna, treptat, pe toată puterea. Ei recurg la intimidarea şi, ulterior, la suprimarea partidelor democratice, la aservirea sindicatelor, a justiției, a învățământului, mass-mediei şi religiei. Proprietățile agrare, industriale ori bancare dobândite cu eforturi susținute timp de zeci de ani sunt confiscate prin simple decrete, iar cea mai mică împotrivire e crunt reprimată.

Paginile în care autorul evocă acei ani de tristă amintire sunt impresionante. Talentul de jurnalist e îmbinat perfect cu acela de fin cunoscător al realității româneşti. Bine documentat, R.H. Markham aduce cifre concrete ce îi susțin afirmațiile în legătură cu economia țării, cu starea financiară sau cu înrobitoarele "despăgubiri de război".

În alte capitole scriitura curge de la sine şi atrag atenția comparațiile cu evenimente şi personaje din istoria americană. Martor direct al campaniei electorale din 1946, ziaristul străin îmbină descrierea întâmplărilor reale cu mult talent şi, de multe ori, cititorul e captat de desfăşurarea acțiunii precum ar citi un roman istoric ori memorialistic. Se cuvine a fi amintite, în mod special pentru maramureşeni, câteva pagini de la sfârşitul cărții (411-425), unde autorul evocă acest colț de țară. Urmându-l pe Ilie Lazăr, un remarcabil fruntaş țărănist originar din Maramureş, R.H. Markham aminteşte locurile ("pitorescul oraş Baia Mare" cu piața centrală, catedrala şi palatul episcopal) şi oamenii ("țăranii bine îmbrăcați", patrioți, veniți cu miile "să audă cuvinte frumoase despre I. Maniu şi rele despre P. Groza", [...] "să audă vorbe de laudă despre democrația americană"), simboluri vii ale trăiniciei româneşti. După cum se exprimă însuşi autorul, a fost "cel mai impresionant miting politic [...] în România guvernată de comunişti". Nu a fost uitat nici Maramureşul istoric, ținut mirific, cu populație majoritar românească, greco-catolică, țărănistă şi cu un profund sentiment național. Astfel, e amintit episodul de la începutul anului 1945, când s-a încercat implantarea unei administrații ucrainene autonome, dar, la protestul unanim al țăranilor în frunte cu preoții români uniți, noul regim nu a avut o viață prea lungă, în ciuda ocupației sovietice. De altfel, "dârzenia moroşenilor" s-a păstrat şi în anii ce au urmat, reprezentând un exemplu grăitor al ataşamentului oamenilor simpli la libertate şi democrație.

Tot în 1996 a apărut şi al treilea volum al colecției *Biblioteca Sighet*: Dan M. Brătianu, **Martor dintr-o țară încătuşată**. Reprezintă o mărturie elocventă a unui român – victimă a regimului stalinist. Provenind din familia Brătianu, de al cărei nume se leagă formarea României moderne, autorul cărții a beneficiat de o educație aleasă, în Elveția. Această informație are o importanță aparte, deoarece răstimpul petrecut în colegiul patronat de biserică l-a ajutat să suporte cei 15 ani de închisoare comunistă, fără a-şi pierde verticalitatea morală. Şochează faptul că naratorul a fost condamnat la muncă silnică o perioadă atât de lungă, din pricina "trimiterii de scrisori în străinătate". Lăsând deoparte absurditatea acuzației, se cuvine subliniată activitatea patriotică a personajului pe parcursul războiului, dar, mai ales, rolul său în actul de la 23 august 1944, când, angajat la Societatea Anonimă Română de Telefoane, a întrerupt toate convorbirile telefonice ale comandanților naziști, contribuind astfel la neutralizarea efectivelor germane. În orice societate normală un astfel de om ar fi fost considerat erou, dar nu şi în România bolşevică. Gestul său curajos nu a fost răsplătit, ci, din contra, a constituit motiv

de represalii. Sunt impresionante seninătatea, umanismul cu care autorul îşi aminteşte de arestare şi anchetare, de perindarea prin diverse închisori comuniste. Tratamentul barbar la care erau supuşi deţinuţii politici, condiţiile crâncene de detenţie puteau fi alinate doar de solidaritatea celor închişi, de cultura şi religiozitatea acestora, ce făceau suportabil regimul temniţelor. După un deceniu şi jumătate de închisoare au mai urmat câţiva ani de domiciliu obligatoriu în Bărăgan, probabil pentru a atenua şocul regăsirii libertăţii. Dar eliberarea totală de sub jugul comunist s-a produs doar la emigrarea în Elveţia, prilej pentru scrierea memoriilor.

Privind retrospectiv, Dan M. Brătianu ar putea fi considerat "un caz fericit", având în vedere că majoritatea membrilor familiei sale (tată, unchi, veri) au sfârşit prin a fi executaţi pentru "înaltă trădare" ori exterminaţi în lagăre din cauza convingerilor politice.

Nu voi încheia prezentarea de faţă fără a aminti un alt gen de carte apărută în cadrul *Bibliotecii Sighet*, în 1997: **Cu unanimitate de voturi. Sentinţe politice adunate şi comentate de Marius Lupu, Cornel Nicoară şi Gheorghe Onişoru**. După cum sugerează şi titlul, lucrarea culege din arhive documente datând din 1948 până în 1981, cu accent pe anii 1949–1961, le pune la dispoziţia publicului larg şi, în special, a istoricilor, în scopul scoaterii la iveală a adevărului. Conform afirmaţiei autorilor, "din cuprinsul sentinţelor se poate reconstitui întreaga mişcare de rezistenţă, atât sub aspectul formelor de manifestare, cât şi al categoriilor socio-profesionale implicate". Astfel "formele sub care s-a manifestat rezistenţa anticomunistă au fost extrem de variate:crearea unor nuclee organizate în munţi, suprimarea activiştilor de partid, răscoala spontană împotriva autorităţilor, manifestări publice individuale, redactarea şi difuzarea de manifeste, fuga peste frontieră, opunerea la colectivizare.

Contrar propagandei oficiale, care prezenta ocuparea şi comunizarea ţării drept o eliberare, documentele dovedesc că rezistenţa împotriva comunismului a cuprins sub diferite forme toate păturile socio-profesionale: muncitori, ţărani, funcţionari, preoţi, militari, medici, majoritatea reprezentând-o ţăranii. În timp, cu toate eforturile depuse de organele de represiune, au existat formaţiuni înarmate care au rezistat în munţi până în anul 1955, iar în cazuri izolate, până în 1961." (p. 26).

Prin cele câteva volume recenzate s-a încercat punerea în lumină a importanţei apariţiei unei colecţii istorice – *Biblioteca Sighet* –, aflată sub patronajul *Fundaţiei Academia Civică*, precum şi complexitatea tematicii abordate de editori; lucrări ştiinţifice, elaborate cu multă obiectivitate, mărturii ale unor contemporani, fie străini, cu o perspectivă oarecum din afara desfăşurării evenimentelor, fie români, victime ale atrocităţilor postbelice sau pur şi simplu documente de arhivă, graitoare despre cele ce s-au petrecut timp de decenii în spatele Cortinei de fier. Ataşarea numelui colecţiei de plaiurile maramureşene nu e întâmplătoare, deoarece în oraşul de la graniţa cu Ucraina a fost una dintre cele mai temute închisori comuniste. Ea s-a remarcat pe harta represiunii staliniste din România prin aceea că a fost "groparul" elitei româneşti universitare, politice, religioase, militare ori economice, din rândul căreia putem aminti pe Constantin Dinu Brătianu, Alexandru Lapedatu, Valeriu Traian Frenţiu, Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu, Ioan Suciu, Tit Liviu Chinezu, Alexandru Argetoianu ş.a. Transformarea închisorii din Sighet în muzeu şi ţinerea, anual, a unor conferinţe în cadrul **Memorialului Sighet** sunt completate de editarea unor lucrări ce ţin trează memoria, recuperând istoria adevărată a ultimelor decenii şi care ajută posteritatea să înveţe din greşelile trecutului, să se comporte astfel ca niciodată să nu se mai repete atrocităţile epocii comuniste.

Săluc HORVAT

ACTIVITATEA LITERARĂ ACTUALĂ ÎN MARAMUREŞ

Cunoscut până nu demult, mai ales ca "leagăn al scrisului românesc" (Nicolae Iorga), ca spaţiu cu bogate resurse ale spiritualităţii şi creaţiei populare, astăzi Maramureşul, în totalitatea sa, se impune tot mai pregnant ca un ţinut cu o puternică activitate literară, în care vieţuiesc un număr apreciabil de scriitori, autori ai unor lucrării de certă valoare.

Deşi este locul în care s-au născut "cele dintâi licăriri ale literaturii române", locul de care se leagă primele texte scrise în limba română (vezi **Manuscrisul de la Ieud** – 1391(?); **Textele maramureşene** sau rotacizante), Maramureşul (istoric, ca şi cel actual) a rămas mult în urma celorlalte provincii româneşti sub aspectul unor creaţii literare originale, a unei activităţi literare în general. Să ne amintim, spre exemplu, că la Baia Mare, primul ziar în limba română apare abia în anul 1889, cu mai bine de 60 de ani în urma presei apărute în Moldova şi Ţara Românească. Este vorba de ziarul **Gutinul** (de fapt singurul în toată zona de nord-vest a ţării) în al cărui articol-program se preciza: "Este o veche dorinţă şi o lipsă de mult simţită înfiinţarea unui ziar pentru părţile noastre şi anume pentru comitatele Sătmar, Selagiu, Maramureş, Ugocia şi o parte din Solnoc-Dobâca, în care nu se află nici o astfel de întreprindere literară". De o presă literară propriu-zisă în acest spaţiu nu poate fi vorba decât după 1918, când apar la Sighet revistele **Căminul nostru** (1924) şi **Pagini culturale** (1926). La Baia Mare prima încercare de editare a unei reviste literare se produce ceva mai târziu şi se datorează lui Gh. Crişan, redactorul-şef al ziarului **Cronica**, şi lui Ion Şiugariu, care publică un supliment literar al acestui ziar cu titlul **Cronica literară.** O reuşită, dacă avem în vedere numărul mare de scriitori care au semnat în aceste suplimente: Mihai Beniuc, Ion Şiugariu, Petre Dulfu, Virgil Carianopol, Ion Thilea, D. Hinoveanu, Coriolan Shoite ş.a. Din păcate, nu au apărut decât trei numere (nr. 1, ian. 1939, nr. 2-3, febr. 1939). Semnele unei literaturi originale se înregistrează abia pe la finele secolului trecut şi începutul secolului actual prin

Secvenţă de la întrunirea scriitorilor din Maramureş. Baia Mare, mai 2000.

Petre Dulfu la Baia Mare şi Artemiu Anderco în Maramureşul istoric. În perioada interbelică se conturează câteva nume distincte: Gh. Crişan, Ion Şiugariu, D. Hinoveanu, prezenţi atât în reviste literare, cât şi în plachete de versuri.

După 1955 încep să apară la Baia Mare unele grupări literare în jurul unui cenaclu literar ce ia fiinţă aici. De o activitate literară reală se poate vorbi abia după anii 1965-1970. Acum se înfiinţează mai multe cenacluri literare: *Nord, Măiastra, Arta, Liviu Rebreanu* la Baia Mare; *Al. Ivasiuc* la Sighet, *V. Sucaciu* la Cicârlău, *Ion Şiugariu* la Baia Sprie; *Mihai Eminescu* la Petrova; *Astra* la Tg. Lăpuş; *Andrei Mureşan* la Vişeul de Sus etc. Apar mai multe culegeri colective: **Pagini maramureşene; Nord statornic** (1973); **Trepte în lumină** (1974); **Nord '75** (1975); **Veghe în septembrie** (1977); **Popas în hiperboreea** (1980); **Caietele măiastra** (1982) etc., în care sunt incluşi un important număr de autori. Sunt tot mai numeroase volumele individuale. Pe lângă scriitorii consacraţi, precum ar fi Al. Ivasiuc, Nicolae Breban, Augustin Buzura, Tiberiu Utan, Pop Simion, Gh. Chivu, G. Gorgescu, debutează editorial numeroşi alţi scriitori care activau în Baia Mare sau în alte zone ale Maramureşului: V.R. Ghenceanu cu vol. **Cântece pentru inima tânără** (1967), urmat de vol. **Cartea literelor mari** (1970) şi **Ora locală** (1978); George Maria Banu cu vol. **Muntele alb** (1973); Ion Bogdan cu **Cerb alb** (1976); Mircea Marian cu **Povestiri oarecum ciudate** (1969), urmat de **Noaptea** (1975), **Poveste de dragoste cu Andra Cantuniari** (1978); Ştefan Bellu cu vol. **Ion Şiugariu – un poet căzut în război** (1975) etc.

În perioada actuală, Maramureşului îi revine, sub aspectul activităţii literare, un loc onorabil. Nu întâmplător criticul Laurenţiu Ulici, preşedintele Uniunii Scriitorilor din România, cu un an în urmă, situa Baia Mare pe locul doi în ţară în ce priveşte numărul de cărţi publicate ale scriitorilor de aici. În prezent în Baia Mare şi în celelalte localităţi ale judeţului trăiesc şi activează un număr important de scriitori care se manifestă în diferite genuri literare: poezie, proză, teatru, critică şi istorie literară, jurnalistică etc. Mă voi referi doar la cei prezenţi cu volume publicate în ultimii doi-trei ani. Am ales ordinea alfabetică pentru a evita mici ierarhizări: Gheorghe Mihai Bârlea, Ion Bogdan, Ion Burnar, Daniel Bozga, Florica Bud, Augustin Botiş, Augustin Cozmuţa, Ioana Cosmuţa, Vasile Dobra, Ioan Dragoş, Vasile Dragoş, V.R. Ghenceanu, Nicolae Goja, Gheorghe Glodeanu, Săluc Horvat, Victor Jancu, Marian Ilea, Ştefan Jurcă, Mircea Marian, Cornel Munteanu, Vasile Moraru, Ana Olos, Adrian Oţoiu, Gheorghe Pârja, Rodica Brad Păuna, Ioan Romeo Roşiianu, Dumitru Rusu, Nicolae Scheianu, Ion Voicu pentru Baia Mare; Lucian Perţa, Ioan Petrovai, Gavril Ciuban, Echim Vancea pentru zona Sighet-Vişeu. La aceştia pot fi alăturaţi scriitorii plecaţi de curând din Baia Mare: Ioan Moldovan, Mircea Peteanu, Ioan Es Pop.

Mulţi dintre scriitorii din zonă sunt beneficiarii unor prestigioase premii literare conferite de Uniunea Scriitorilor sau de către alte foruri de cultură. Unii dintre ei sunt membri ai Uniunii Scriitorilor din România.

În Baia Mare fiinţează **Cenaclul scriitorilor,** cu o activitate sistematică. Numeroasele festivaluri şi concursuri literare întregesc activitatea culturală a Maramureşului.

Dacă până nu de mult Baia Mare era lipsită de o revistă de cultură (suplinită doar de pagina literară a presei locale), în prezent aici apar mai multe astfel de publicaţii: **Archeus, Pro Unione, România km O, Helvetica.** Fiecare dintre acestea încearcă să se impună în peisajul revuistic naţional prin promovarea unei literaturi valoroase, prin adunarea în jurul lor a celor mai talentaţi scriitori locali şi din întreaga ţară.

Ana BANTOŞ

PERSPECTIVE LIRICE MARAMUREŞENE: LUMEA FIINŢEI UMANE

Luată în ansamblu, poezia română actuală se constituie şi ca un discurs despre lumea fiinţei umane la etapa indefinită a tranziţiei. Raportarea la acest subiect stă la baza reflecţiilor ce urmează.

Exerciţiul alternanţei între viaţa reală şi cea scrisă îi acaparează pe cei mai mulţi dintre autorii maramureşeni. O lume plurală provoacă subiectivitatea accentuată a unui personaj luptând să învingă incertitudinea, tranziţia. Puşi în faţa obligaţiei de a medita asupra schimbării, autorii probează stări dintre cele mai diverse, care sunt traduse într-un limbaj marcat de acumularea febrilă a experimentului poetic, intertextualităţii revenindu-i domenii considerabile.

Dorinţa de regenerare, de refacere după mai multe decenii de speranţe ucise şi de "istorii mâzgălite în roşu" (Tinu Coroianu) transpare în arabescuri stilizate subtil, unele în cheie haiku, precum şi în peisaje pictate în culori locale dense, contrastante şi chiar stridente uneori, iar alteori amestecate pentru a provoca kitschiul. Elemente ce ţin de viziuni macabre, până la parodicul ilustrat magistral prin pana lui Lucian Perţa, nuanţează tabloul de ansamblu, în care se profilează puritatea cea dintâi a unei lumi încolţite de intemperii (la Dorin Ploscaru) şi, deopotrivă, căderea lucrurilor în sine (la Marin Sluşeru). Autorii îşi pun întrebări inevitabile, vizând propriul eu, această lume nouă eliberată din lagărul comunismului, noţiunea de fericire, de timp, viaţă, moarte etc.

Conflictul dintre două forţe ce se atrag şi se resping, una, centripetă, ce ţine de apartenenţa la neam, cealaltă, centrifugă, ţinând de înstrăinarea caracteristică modernităţii, generează linii magnetice profilându-se într-un desen viu, refuzând "fixarea" într-un tablou conturat definitiv. Poate că în Maramureş, mai mult ca în oricare altă parte locuită de români, aventura scrisului, din această perspectivă, rezervă ctitorului unul dintre traseele cele mai interesante ale spiritualităţii româneşti.

Nevoia de reconciliere a eului cu lumea, inclusiv cu propria sa lume, transferată pe planul artei, ia aspectul unei dedublări. Orizontul pe care îl scrutează personajul liric se multiplică în forul interior al rostitorului.

Un relief cu urcuşuri, coborâşuri şi surpări bruşte include sate ucise lângă macarale roz, sate lipite de pământ, precum şi satul bătrân şi tot mai obosit – ca expresie a stării de decrepitudine în care a ajuns civilizaţia rurală. În acelaşi timp, "tălmăcit de fântâni", personajul liric nu-şi îndepărtează auzul de glasul pământului. *Înţeleaptă ţărâna din mine,* scrie Ion Iuga, *lacăte îmi leagă la glezne*, iar *primăvara intră în sate prin sângele ţăranilor* (Vasile Morar). Belşugul de simboluri e la el acasă în compartimentul liric ce vizează legătura cu pământul. În general, însă, în frământările sale din perspectiva postmodernă a schimbării continue personajul liric apelează la trecut în măsura în care acesta îi completează resursele eclectice prevăzute pentru construcţia unei noi lumi.

Situat *la periferia iluziei ca o statuie de omăt pe care lumina nu o poate topi* (Gavril Ciuban) sau *într-o provincie cu lăutari din biata ţărişoară,* poetul vorbeşte (aşa cum face şi Nicolae Scheianu), *cu o reală afecţiune despre margini,* abordând, de cele mai multe ori, un stil nonconformist.

Lumea ca un tot întreg se lasă din ce în ce mai greu surprinsă: *Eu n-am să văd nicicând lumea rotundă* (Rodica Brad Păuna).

Comunicarea are loc dintr-un mediu toxic al stagnării, concepută ca o "zdrăngăneală de nenoroc" sau ca

o oboseală materializată, devenită "carne", *dintr-un secol ce se plimbă pe şenile peste pământul tânăr şi trufaş, la bariera dintre morţi şi vii. Poeţii scriu pe cerul jos cu creta* (Ioan Moldovan).

Sub zodia limitrofului marginea de veac este şi hotarul dintre viaţă şi moarte, dintre sacru şi profan (*îi este dat acestei lumi să fie / deopotrivă ameninţată / de viaţă şi de moarte deodată / fiindu-şi propria stafie* (Gheorghe Mihai Bârlea).

Într-un univers atras de ritualuri se profilează atitudinea pioasă ce se confruntă cu uitarea. În acelaşi context transpare nostalgia căldurii căminului familial şi a nevoii de comunicare ca la începuturile neafectate de tehnicile transmiterii mesajelor. Într-o lume surpată în sine *mierla cântă numai de sine ştiută, salciile şi-ascund chipul în ramuri şi plâng* (Gheorghe Chivu).

Dincolo de acestea, un personaj liric modern şi postmodern cu trăsături distincte este pus în acord cu organizarea interioară specifică locurilor maramureşene înalte şi mai apropiate de cer, cu un spaţiu, vorba prof. Mihai Pop, "hotărnicit", care implică şi "o ordine bazată pe ideea şi sentimentul statorniciei, pe legătura omului cu spaţiul căruia îi aparţine, în sens de pământ, moşie, sat" ("Arheus", nr. 3 (17), decembrie 1997, p. 9). Deşi *spaima de a nu ajtipi în vreun înţeles* (Gavril Ciuban) ţine imaginaţia postmodernă la o distanţă optimă faţă de sensibilitatea şi expresia orală, versul nu este doar un produs al maşinăriei de cuvinte, ci se alimentează şi din resursele energiei ancestrale a "ţâpuriturii", precum şi din ritmurile deconcertante ale realităţii cotidiene imediate.

Concepută, dacă e să utilizăm o expresie a lui Octavio Paz, şi ca "experienţă de identificare cu realitatea realităţii", poezia autorilor maramureşeni nu poate evita extinderea pe orizontala comunicării dintre diverse zone ale spiritualităţii româneşti, precum şi coborârea pe verticala unui timp în istoria culturii. E o perspectivă dublă ce are menirea să înfrunte acest timp de criză în care *istoria se leapădă de falşii eroi* (Gavrilă Bilaşcu), în care *se moare de metaforită* (Ion Burnar) şi *amurgul înghite golgote*. Un personaj pribeag *priveşte de pe acoperişul lumii* (I. Burnar) sau, *între delimitate zări*, contemplă *timpul pribeag purtându-şi aroma tăcută de moarte* (Ioan Romeo Roşianu). Un

O întrunire a scriitorilor din judeţ la biblioteca "Petre Dulfu", Baia Mare: Nicolae Scheianu, Ana Bantoş, Laura Temian, V.R. Ghenceanu.

Coperta revistei de cultură din Baia Mare *România Km 0*.

timp murind (Alexa Gavril Bâle), al *paradisului proscris* (George Boitor), al *pribegiei personajului liric pe linia propriului său orizont* (Vasile Dobra), al *singurătății copleşite de ea însăşi* (Gheorghe Mihai Bârlea) este în contrast cu un altul, al promisiunilor ce se anunță *cu țâpuriturí din gâtlejul noilor zori* (Vasile Dobra). Comunicarea are loc din perspectiva familiarizării cu *moartea aceasta şi viața cealaltă* (Vasile Muste), poezia fiind concepută la hotarul unde eul se delimitează de celălaltul: *Am tot mai puține veşti despre mine încât nu ştiu de ce acest pumn de țărână şi lacrimi poartă încă numele meu* (V. Muste).

Spaima de singurătate (*Doamne nu cumva să nu fii că numai Tu mi-ai mai rămas!*, exclamă Gavrilă Bilaşcu), izolarea personajului sceptic îşi află vindecare în împăcarea cu Dumnezeu *undeva într-un ungher al veşniciei* (Gavrilă Bilaşcu). Paradoxurile trufiei şi ale fericirii, *întunericul din spatele cărților* (Echim Vancea) definesc o atmosferă decadent bacoviană, mult mai adâncită "în asfințit". În aceste condiții *realitatea realului* este urmărită de un personaj care provoacă *vehemența vicleană a obişnuitului* (Echim Vancea). Poezia se constituie ca un exercițiu de căutare a temeiurilor. *Dimineața nu-şi află locul şi, uşoară şi tandră ca o crimă perfectă, atârnă de un pustiu în gând adormit,* iar sub zăpadă *se preling familiare motive de ceartă* (Echim Vancea). O tonalitate de "jeluim-aş şi n-am cui", trecută prin ciurul şi dârmoiul unei sensibilități seculare este pusă în serviciul postmodern al zădărniciei, o zădărnicie luată acum în răspăr de un eu neîmpăcat cu lăsarea visului la vatră. Consemnarea liniară pe un ton egal cu sine se cere citită şi în sens polemic. *Până la urmă i s-a pus în vedere să îşi țină visul în vatră, obârşia în sine contează* (Echim Vancea, *Dimensiunea zadarnică a aripei*).

Un sens interogativ, de punere pe gânduri: de unde indiferența sau cine secretă răul care ne macină mereu, iese la suprafață: *Ce e cu tine suflet al meu? îmi pun întrebarea firească* (Alexa Gavril Bâle).

Focalizarea luminii asupra eului, asupra propriei subiectivități nu are în vedere reconstituirea unui timp trecut, ci mai ales constituirea unui sens al prezentului. Simultaneitatea între eu şi celălalt, acum şi altădată, viață şi moarte, înseamnă, de fapt, receptarea trecutului ca prezent al eului. Statutul dual al imaginii; raiul şi iadul, cerul şi pământul, zborul şi aripa frântă, fericirea şi nefericirea vizează nevoia de certitudine, o realitate echivalentă cu prezența interioară. Bunăoară, străbunii dispăruți sunt prezențe interioare care tulbură şi pun în mişcare imaginația.

Deci, cum e poezia ce coboară acum din Maramureş spre Chişinău? Este una concepută ca o formă de eliberare a forțelor inepuizabile ale libertății. Fără a neglija memoria originilor culturale, rostitorii maramureşeni se află în căutarea a ceea ce dă sens vieții şi morții, tranziției şi depăşirii acesteia, viața meritând efortul de a fi trăită şi arta meritând osteneala de a fi rostită atât cât poate fi rostită astăzi.

Alexa Gavril BÂLE

Născut la 4 septembrie 1963 în Cetățele, Maramureş. Studii liceale la Baia Mare. Absolvent al Universității din Cluj-Napoca, Facultatea de Medicină veterinară, 1986. Medic veterinar în localitatea Şurdeşti, Maramureş. Volume: ***Iubita fratelui Rafael****, roman, 1991,* ***Candidat la premiul Nobel****, versuri, 1995;* ***Secunde în afara orei****, versuri, 1996.*

PICĂTURA

Ce e cu tine suflet al meu?

îmi pun întrebarea trupească
oare cât vei mai
putea răbda
din cenuşiul
acestei pierzanii.

TIMP MURIND

Nu două sosiri suntem
din câmpul cu mesteceni pletoşi

ci două treceri
peste altarul ciobit din ierburile
înalte

limpeziciunea tainică
din ochiul fântânii
în care timpul se retrase
chircindu-se
ca pentru moarte.

TÂMPLELE STATUII

Noiembrie stinge fulgi
pe tâmplele sure ale statuii
în guşa nopții
sentimentele palpită

pe strada piezişă o fată visează
din lacrima ei izbucneşte oceanul
pe valurile căruia păşeşte
cu tălpile goale păcatul

frigul pufneşte în râs
în ochi i se zbate o sudalmă
sub care îşi găsesc adăpost
toți marii beţivi ai lumii.

TOAMNĂ ALUNECÂND

Pe coasta domoală
cu mesteceni îngălbeniți
toamna alunecă
revărsându-se în cupe sidefii
o apă milostivă

din pietre ies strănutând viermii
fluviul se ridică în picioare
devenind arbore
cu crengi curgătoare.

PLEOAPA POEZIEI COBORÂND ÎN NOAPTE

O încă noapte coboară în poezie
peste înghețul fugii, peste creştetele
goale ale arborilor.
Flori cu petale de flăcări, arderea
pietrei sub genunchiul rotund,
destinul polar al focilor,
cimitirul aripilor frânte
şi ascunderea sub malul albastru
ce se tot surpă
către gura şarpelui.

INSTRUMENTELE VISULUI

Fruntea fremătând peste ninsorile
din poemul abia început. Somnul
crestat al orei, printre instrumentele
visului arcada spartă a luminii; solzul
fluturelui învie în palma zorilor.
Porțile sunt închise, bați pretutindeni,
bați mereu... rămâi singur pe costişa cu rouă.

ARDEREA RODULUI

Plutind peste răcoarea prundurilor
peste ouăle ascunse ale țestoasei.
Peste dimineţile plopilor curgerea
lină a cuvintelor. Arderea rodului pe
altarul antic, aura ploii, ochii de jad
ai zeului şi litera zimțată a frunzei, se
ascund în ecoul transmis din secundă
în secundă către ora exactă.

Gheorghe Mihai BÂRLEA

Născut la 10 februarie 1951. Licenţiat în filozofie şi drept. Prefect al judeţului Maramureş. Debut: 1970, în revista "Astra". Volume de poezie: ***Din penumbră****, Cartimpex Limes, Cluj-Napoca, 1998;* ***Lasă-te prădat****, Editura Echim, Sighetu Marmaţiei, 1998.*

CLIPA ÎN FORMĂ DE ARIPĂ

şi să-ţi rezervi un trup
pentru risipă
să nu mai ceri
numai să dărui
şi sentimentul
că te nărui
e uneori ca o aripă...

POEM PE O TEMĂ FUNDAMENTALĂ

pe dedesubtul sângelui ce e oare?
te-ntreb pe tine aspră incarnare.

pe dedesubtul cărnii cine bate?
vă-ntreb pe voi dureri necercetate

şi sub tăcere ce rugină roade
de sunt ca pe tăişul unei spade?

ratând răspunsul se face noapte-adâncă
mă încremeneşte întrebarea încă

mă încoronează toate deodată
ca o sentinţă fără judecată.

ORAŞ OCUPAT

simt uneori nevoia să telefonez
oriunde la oricine în oraş
dar de fiecare dată aud în urechi
un bruiaj

sună peste tot ocupat
de parcă ar fi intrat oraşul în panică
şi-şi telefonează unii altora
despre un posibil dezastru
la uzina mecanică

mă întorc ruşinat înspre casă
clătinându-mă cum pe picioare străine:
oraşul acesta există
fără de mine

DON QUIJOTE

e ora morilor de vânt
macină-ntruna macină creieri
cu o poftă nebună cutreieri
întinderile oarbe de pământ

să nu te vadă nimenea de-a drept
doar umbra vitejeşte să ţi-o-nfrunţi
să crezi c-ai doborât magnifici munţi
cu arma ce ţi-a ruginit în piept

şi prăbuşindu-te-ntr-un cimitir de greieri
să mai rosteşti un ultim cânt:
e ora morilor de vânt
macină-ntruna macină creieri.

JOC TAINIC

ţi s-a întipărit această blândă lumină
jocul ei tainic –

o emoţie albă îţi cade din obraz
pe covor
cine o va culege

te prefaci că nu ştii
crezi mai departe
că-i foarte frumos
şi nu este dat omului să se teamă
de dragoste

neliniştit la căderea serii
te înflăcărează visul
târziu până în zori
şi crezi că nu este dat omului
să se teamă de moarte.

EPILOG

poate nu-i nimic din tot ce spun
poate doar trezesc o veche rană
tot cernind cu ochii negura pe drum
aşteptând o fată diafană

poate colorez iluzii doar
şi cer preţ de aur pentru ele
dar refuz reproşul de tâlhar
cât le tai din propria mea piele!

Gavrilă BILAŞCU

Născut la 15 septembrie 1967 în Petrova, Maramureş. Bibliotecar şi referent cultural în comuna Petrova. Volume de poezie: ***Şansa învinsului****, 1998.*

POEME ANTIVESTĂ

* * *

Doamne
nu cumva să nu fii
că numai Tu mi-ai mai rămas!

* * *

umbra strigătului meu rămas-am
plângeam pe umerii singurătății
şi mă temeam că iadul
nu mă va putea scăpa de mine!

* * *

mă va durea că te-am pierdut
cum doare pe-mpietriți neplânsul
voi fugi de lume până când
partea ei din mine cu tine cu tot se va rupe
apoi voi împărți săracilor
tot ce mă va împiedica să sufăr
şi gol mă voi înfățişa
înaintea plutonului de prieteni
înarmați cu sărăcia mea!

* * *

plânsul tău mamă:
inefabil lichid
pe mine cu mine potopindu-mă!

* * *

nemernic sunt
şi nedemn să Te chem pe Tine
dar auzi-mă Doamne
că durerile facerii mi-au cuprins inima
şi nu pot plânge!

* * *

înfrigurare
Dumnezeu al pribegiei mele
teama c-am să Te pierd
întrece iadul

ÎNSINGURĂRI

FIECE INDIVID jinduieşte la intrarea sa în istorie; nefericirea este că majoritatea mor la porţile acesteia, negociind sau cerşind locuri diametral opuse infirmităţii lor spirituale.

PENTRU ÎNSINGURAŢI viaţa nu e decât o cacealma a sângelui, iar moartea un simplu formalism de frontieră.

LA JUDECATA de apoi moartea va acuza crima şi suicidul de ofensă.

UNDEVA, într-un ungher al veşniciei, Dumnezeu se împacă cu noi, vindecându-ne de noi înşine.

NU CONCEP formulă de arest mai sărmană în scrupule ca trezirea.

TRUFAŞUL spune: noi! doar la împărţirea eşecului.

AM CUNOSCUT oameni atât de bolnavi de trufie încât nu permiteau să fie depăşiţi nici de ei înşişi.

GHILGAMEŞ poposeşte-n nemurire, îmbarcat la bordul unui răget.

LA SPOVEDANIE prostituatul spune: am făcut dragoste, iar credinciosul: am căzut în păcat!

OAMENII se împart în pretendenţi ai fericirii terestre şi compătimitorii acestora.

CĂINŢA sinceră începe cu însingurarea, este ieslea înfrigurată în care îndurarea binevesteşte rugăciunii naşterea plânsului.

Ion BOGDAN

Născut la 7 august 1942, în Săliştea de Sus, Maramureş. Director al Centrului judeţean al Creaţiei Populare. Debut: 1965, în revista "Familia". Volum de versuri: ***Mileniu provizoriu****, Editura Cybela, Baia Mare, 1996.*

ARS POETICA

Lui Nichita Stănescu, in memoriam

dar trebuie ucis de acum poemul
cuvântul va fi
liber asemeni florilor de cireş
în primăvara când se naşte abia

poetul să fie
fără scăpare
înlănţuit cu lumina din stea

singuratică asemănare

CUVÂNTUL

Vremuri prea
tulburi încearcă inima ta s-o cuprindă şi nici o
bucurie nu-şi mai aprinde ca o speranţă
stindardul; ştii doar că neînduplecate sunt
clipele şi aşteptarea nestrămutată

Ca o pădure aurind în vântul de toamnă sub
limpede şi depărtat amurg

Cine oare
cine mai poate cumpăra să fie şi să discearnă
Cuvântul
marele
care se naşte asemeni cu
o altă şi aprigă înstrăinare

Precum o
limită voioasă şi deplină
ce înnegurează aripa-i semeaţă.

ARBORE

Câtă căldură poartă lemnul
prin secolul meu
prin viaţa mea de oţel şi beton

Asemene
gura de lemn a poporului meu
aici veşnicind
lumină îndurată
ca într-un gând
ce-şi poartă sieşi doar povara toată
cum arbori poartă frunza
şi-o leapădă şi cresc
o altă mladă-n trupul
binecuvânt ceresc

Un semn aştept
O poartă înspre lume un îndemn
spre demnitatea clipei
întru ceea ce suntem şi chiar ştim
că-i doar o ipostază
O privire

prielnică spre ziua cea aprig trecătoare

Sunt ca un arbore
Cu ochii stinşi şi braţe preascurtate
Simbolic semn
şi iarăşi din vocale sonore
renăscând

Când am mai fost prin lume

Ce nume-oi fi purtând

ŢARĂ TRANSILVANĂ

Înmulţiţi tribunalele, ziditi închisori, făuriţi
lanţuri şi cătuşi. Nu ne va înspăimânta, vom
lupta pe mai departe pentru dobândirea
dreptăţii noastre.
Ştefan Mariş, la procesul
"Micului Memorand", Cluj, 1895.

Chipul aspru sub năframă
Chip de ţară transilvană
Cum lumina unei case-n
Înserarea pur rămasă.

Vis înalt – un drum prelung
Se zvoneşte, nu-l ajung,
Stea de-argint îşi creşte-aripă
Peste-a vieţilor risipă.

Clipe curg fără popas
Mi-e obrazul fript şi ars,
Lacrimi strânse în năframă:
Chip de ţară transilvană.

George BOITOR

MITURI

Cu gesturi căutate sau febrile
Ne-am smuls din fibre şi ultimii zei.
Dar în carnea sângerândă a rămas

Locul pe care-l ocupară ei.
O! Câte semne nu se văd de-afară.
Ni-e sufletul un câmp ce nu se ară!

Dar ce va creşte-n piatră ori în grote,
Şi ce vom strânge oare-n pumnii goi?
Fugind din mit ne trebuiesc noi mituri,
Să umple golul care ţipă-n noi.

PAMFLET

De la Picasso încoace se caută oameni excentrici,
oameni cu bărbi şi idei năzdrăvane. Sculptori
înalţi şi jockey arătoşi. Fete sucite. Copii
cu patru părinţi şi găini siameze.
De la o vreme e la modă să fii cât de trăsnit:
totul e să ai şarm, să uimeşti.
Se vor găsi destui să-ţi vină-n urmă
scandându-te în cor – ca pe-o iubită,
să te proclame geniu sau icoană
şi să se-nchine ţie cu sfială.
Oile-au avut nevoie întotdeauna de-un *Ass*
în jurul căruia să se adune, iar
castraţii berbeci să-şi mascheze-afonismul
urlând în contul altora, cum pot.

CORĂBII VECHI

Fiecare mergea cu-ntâmplările lui,
Cu iubirile lui povestite duios,
Ca printre ridurile unui pustiu
În care ploile-ar fi de prisos.

Ne-am întâlnit pe corăbii modeste,
Ca de teama focului fugite,
Sub identităţi împrumutate ca nişte
Fluturate sau nemaipomenite iubite.

Unii-şi jucară pe-o singură carte
Tot ce-au avut, şi-au pierdut.
Alţii nu jucaseră nimic. Pentru ei
Jocul era abia la-nceput.

Fiecare mergea cu-ntâmplările lui,
Cu un destin căutat sau impus.
Şi catargele corăbiilor noastre păreau
Crucea de pe care-a coborât Iisus.

ÎNTÂMPLARE VECHE

Orbul acela cred că era nebun, nebun de legat în cămaşă de forţă, de paturi de fier, de o cruce de piatră, de inima învechită a unei bălţi. Era nebun desigur, şi un nebun perfid când a ieşit în stradă şi-a strigat: "Iată copacii, lumina, ideile! Pe toate le văd. Nu sunt orb. Sau nu-s atât de orb cât credeţi voi!".

Oamenii au râs şi l-au dus legat, într-o casă cenuşie, cu turle...

Dar dacă orbul acela vedea într-adevăr?

AUTOPORTRET VECHI

În general sunt un entuziast zgomotos.
Se întâmplă însă ca vântul
să-mi pătrundă în gură
şi să-şi încâlcească fuioarele
printre dinţii mei strâmbi.
Poate de aceea am privirea aşa de melancolică
şi lunii îi pare că aştept ceva.
De fapt aştept să vină tâmplarul,
să-mi bată între dinţi câteva icuri,
apoi îmi iau rama şi plec.

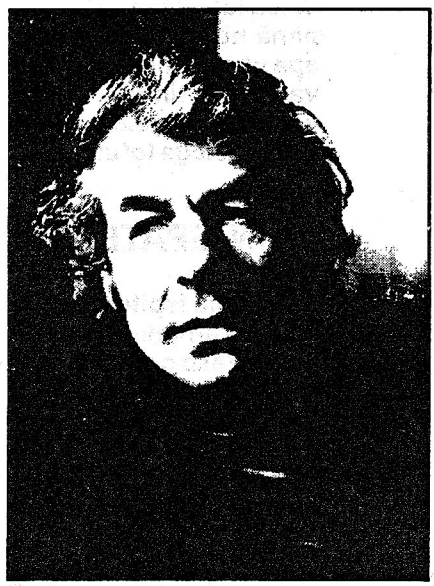

Ion BURNAR

Născut: 1950, în Dragomireşti, Maramureş. Licenţiat în filologie. Redactor-şef al revistei de cultură "Archeus" din Baia Mare. Volume de poezie: ***Memorandum liric****, Editura Eminescu, 1982;* ***Viaţa la ţară cu şi fără Tănase Scatiu****, Editura Eminescu, 1984;* ***Gâlceava scopului cu mijloacele****, Editura Ariadna, 1998.*

CHIŞINĂU

prietenului Leo Butnaru

Iubesc apele până la ură
numai ele fac şi desfac imperii
vene fără sânge ale unei anatomii măreţe
numai ele de la Nistru pân'la Tisa
uită să curgă
ah, anatomie istorie fără pagini
ura, ura necuvântătoarelor
şi sabia care-şi cere scuze
că există

ACASĂ

Trece Valea Izei printr-un ceas de lemn
Minutarul Burnar opinteşte-n zbaturile morii
şi tot nu-i cum
râul să se-ntoarcă-n izvoare
mama a-nţeles asta şi-a plecat
după o altă apă mai vie
să-l ogoiască odată pe el
pe iedul ei cel iubitor de lupi
pune şi tata dealurile de-a curmezişul

Valea Izei tot la vale curge
până-ntr-o zi de lemn dulce-amărui
apa va deschide poarta
va intra în tindă
va spăla cerga de pe ochii lui Ion
şi va-nțelege totul

ÎN SPATELE CASEI

Azi nu mă ispiteşte pomul din grădină
şarpele a-nțeles asta şi s-a mutat în cărți
mă trezesc c-un măr putred în mână
de unde-l am cătuşele deschise
de unde viermuiala unei lumini sculptate
pe ochiul fix pământ sâcâitor
ca să nu-l mai văd o să dorm ziua
cum dorm licuricii noaptea

REGELE MOARE CU FOLOS

Se face ziuă, noapte, plec ori vin
pe drumul presărat cu spini
ca să nu mă-mpiedice ca să nu mă doară
mă-ncoronez cu o cale uşoară
îmi torn țărână-n cap picioarele curate
drumu-i ca oglinda crucea semn de carte
şi gloata tot nu pricepea
răstignit nu-i El ci ea era
printre răstigniții lumii cruce din cuvinte
una-i scrisa alta-n cele sfinte
dar cine-i pe golgota cea căpățânoasă
viață, tu, gratuitate frumoasă

ULTIMUL ÎMPĂRAT

Cu un colț de năframă şterg zidul chinezesc
a fost şi el acolo
o lacrimă învățată la şcoală
se vede de pe lună se vede şi din groapă
cuvântu-i drept doar între patru scânduri
nu-l prea băga Doamne în seamă
îi place şi lui să moară cu tine
un băț despărțind marea cea roşie
de marea cea galbenă
marea cea neagră după Li Tai Pe
de trecut nu-mi pasă de viitor n-am habar
nemuritor paharul plin
pe jumătate cu ion burnar

Gheorghe CHIVU

Născut la 2 decembrie 1912 în Chirnogeni, Dobrogea, mort la Sighetu Marmației în 1985. Debut: 1944, în "Claviaturi", Brașov. Volume de versuri: ***Zumbe****, 1966;* ***Apocrife****, 1969;* ***Metope,*** *1972;* ***Cantoria****, 1980.*

TRANDAFIRI SĂLBATICI

De-atâtea ori murirăm împreună,
Iubirea mea, şi-am înviat din nou;
Din albe roze tu ți-ai pus cunună,
Din spini sălbatici mi-am fost pus-o eu.

Acum cununa ne-o-mpletesc măceşii
Din ghimpii ce ni-i pleacă peste frunți;
Şi-n locul nostru alții sunt aleşii
La marile chermeze şi la nunți.

Am doar un suflet, doar un singur trup,
Ci soarbe-mi-le, fă din ele, una,
O singură văpaie, să irump
În trandafirii tăi de totdeauna.

Adună-mă cu mâini, cu mângâieri;
Ai prea puține pentru cât mă doare;
Adună-mă din toamnele de ieri
Cât frunza peste crânguri căzătoare.

Pe fiecare rană un sărut
Deschide-mi-te secetoasă gură;
În mii de flori pe-al toamnei aşternut,
Pe fiecare rană o răsură.

CÂNTEC DIN FRUNZĂ

Dacă ți s-ar rotunji sânii ca mărului merele-n palmele
mele,
Înapoi, smerit, să ți le dărui, neprihănitul meu, dulce
lemn sfânt,
Dacă frunzele ți-ar zbura toate rebele,
Să mă-nvălui fără de tine, în amăgiri de cer şi pământ.

Dacă frunzele toate, în vânt, îmi vor acoperi nudul;
Unde-mi va fi verdele, crudul?
Unde-mi va fi, cerule, mare,
Ramul, să-mi aflu de el legănare;

Nu mă-mbătați c-au să-mi mai deie frunze din muguri;
E trecut anotimpul meu, e trecut;
Simt numai negrele brazde, şi grele sub pluguri,
Cum mă răstoarnă, cum mă întoarnă către trecut.

Şi foşnim şi ne risipim în frunzare,
Şi ne adunăm lângă noi depărtările pentru înnoptat împreună
Şi ne facem iar compactă pădure în vânt şi ne sună,
Lângă obraz fructele lumii amare.

VOI, AMĂGITELE SPERANȚEI

Femei, care ați fost odată şi nu v-ați dăruit nicicând,
Acum îmbrățişați pământul fără să mă aveți în gând,
Fără să ştiți că-n somn țărâna ce vă pătrunde-n ochi şi-n gură,
E trupul meu cu trupul vostru în sfântă cuminecătură.
Femei, ce mi-ați ferit privirea fierbinte-a ochilor solari,
Fugind de teama desfrunzirii şi a alcoolurilor tari,
Femei ce m-ați visat, dar care nu v-ați deschis de spaimă ochii
Să vă priviți ca trandafirii desfoliindu-vă de rochii;
Voi, amăgitele speranței că pentru nunți mai vor fi zile,
Trezindu-vă că vi se zvârle sesterții falşi ai sfintei mile
În locul patimei de aprig bărbat stăpân şi nărăvaş,
Să stați ca florile-n psaltire părerilor de rău răvaş,
Vă mulțumesc de ne-ndurare şi că în versul meu nătâng,
La ceas târziu de răzbunare mi-ați dat prilejul să mai plâng.

NON TANGERE

Pentru noi soarele nu mai răsare anume,
Pentru noi soarele nu mai răsare, – nu mai...
Ci din mări se înalță cu aura lui, cu al țării lui nume,
Capul lui, sfântul cap, al lui Mihai.

Pentru noi soarele nu, nu mai apune;
Zi şi noapte noi în nesomn, pe albi cai, sus pe cai,
În veacuri de insomnii, peste milenii străbune,
Pe umerii noştri, ai fiecăruia, capul lui, sfântul cap al lui Mihai.

Trandafir răstignit în mari spini, în mari scai,
Rotelită-i coroana lui precum țara;
Nu v-atingeți de ea, voi pizmaşi, că vă arde ca para,
Capul lui, sfântul cap al lui Mihai.

Ştefan Doru DĂNCUŞ

Născut: 1962, în Ieud, Maramureş. A absolvit Liceul din Baia Mare. Redactor-şef al săptămânalului "Accent" din Negreşti-Oaş, Satu Mare. Volum de poezie: ***Antidiavolul,*** *Sibiu, 1997.*

* * *

pe urmă toate devin fireşti
până şi diavolul plictisindu-se
să ne fie prieten
fiindu-i lehamite de capetele
noastre ca nişte turle tâmpite
ne reluăm poziţiile în locul acesta
ne prefacem că avem treabă
că suntem ocupaţi importanţi unii
pentru alţii şi cu toţii pentru
moartea care ne împarte zilnic
arborii genealogici
pe urmă pensia
pe urmă spinii derutanţi
ai căderii
pe urmă e ploaie, pe urmă e ceaţă / e frunza cerşind şi cafeaua amară / sunt ochii pe urmă, apoi dimineaţă / pe urmă o zi – apoi iadul de seară / se spune că tu şi se tace că eu / pe urmă se ard trandafirii pe rug / se-nvaţă o dată – se uită mereu / se cumpără paşi pentru cei care fug / de altfel trăim – mai cu toţi, mai cu noi / nu mergem la teatru, nici cărţi nu mai vrem / e viaţă, e ceaţă, vin câini şi vin ploi / cafeaua-i amară, artiştii – blestem / pe urmă te scriu – dacă-s unul, sunt doi / pe urmă alunec – apoi mă ridic / de altfel trăim, mai cu toţi, mai cu noi / pe urmă şi-apoi nu mai este nimic

* * *

s-a ars siguranţa
instinctelor de care dispunem
ne putem retrage din profesii
din spatele ochelarilor
din trupurile indezirabile
îţi pot mângâia şoldurile lucide
sânii absorbind hărţile degetelor mele
respiraţia în uniforma pastei "osidenta"
apoi mă voi răsturna alături
vei merge la baie – apa destrămându-se
plictisită – muzica: vagonul nr. 2
al nopţii
cuvintele treierându-mă
brusc am fost la coafor la aprozar
la film cu altul
somnul ca un capac peste
realitatea cocoşată de atâtea
destăinuiri – visăm.

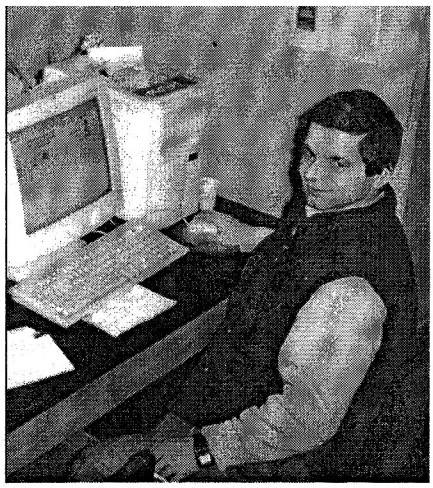

Vasile DRAGOŞ

Născut la 17 octombrie 1960 în Deseşti, Maramureş. Studii liceale la Baia Mare. Redactor la cotidianul "Glasul Maramureşului". Debut: 1981, în "Convorbiri literare". Volum de poezii: ***Hotare fluide****, Editura Cybela, Baia Mare, 1997.*

POZIŢIE DE SEARĂ

Uitându-mă nepăsător în zare
de atâtea frunze şi iluzii
toamna s-a pustiit

vâslesc în şiruri clare
cele care încă nu muriră.

La capătul lumii sfântul părinţilor grai
opreşte invazia sentimentelor
înfrigurate şi călătoare.

Ora serii se desfăşoară pe munţi
cineva îşi pierde în această înserare
invariabilul cântec
care deschide mii de inimi

doar pentru mine scara copilăriei
e mereu colorată în albastru.

AMFORĂ NEAGRĂ

Privirea se împotriveşte
torentelor ploii
florile îşi sună clopotele
şi liniştea se umple
cu singurătăţi de demult.

E rost să întreb
pietrele îmbătrânite
de ce inima-mi este amară.

Merg în urma valurilor
vin alte priviri şi alte glasuri
oglindindu-se în stropul de rouă

veşnice pietre şi feţe
vor umple pământul

universul va fi iarăşi
o amforă neagră în inima mea.

CÂNDVA ÎN COPILĂRIE

Am fost sfâşiat de extaz
în peştera cuvintelor
şi m-am lăsat cucerit
de vraja nerostită a reveriei

apoi mi-a fost teamă
că sunt ţinta unor vechi ironii
ce se revărsau
în atâtea culori câte cuprindea
clepsidra prietenilor

acum flacăra stă
împotriva luminii
şi îmbătrânind voi spune
tot mai puţine cuvinte

doar pentru vânt doar pentru vânt.

URCĂM ÎN ABIS

Cu toate cuvintele
cu toate bătăile inimii
întâmplările bune şi rele

– oaste imprevizibilă –

scrutează
o pluralitate de ipoteze
şi va veni întunericul.

De când întunericul tot creşte
un limbaj alcalin
maturizează pe culmi
o stranie strălucire.

Sunt un pod peste ape
cântând şi suspinând
obosit să tot revin
lângă vitrine
cu idei provizorii.

Ion IUGA

MARMAȚIA

Nevăzut pe subt râuri
tâlmăcit de fântâni
coboram mii de vârste
izvorândul meu munte
fereastră întoarsă la cerul ţărână
ştergură albă mulţimii de crengi
de lumină împinse
din ger

nevăzut pe subt râuri
în zidirea păcii străvezie
pe jarul duhului
pe oase-mpovărate
ochiul se aşeza în coasta grădinii
copii îşi mai caută sufletul
închis în coaja de lemn
cu ochii deschişi
aripi de biserică pe dealuri
aprinzându-le intrarea
se înalţă stejarii

UN CER SE RIDICĂ

Apa în mine întrupare
şi vâlvătaie în calendarul inimii

înţeleaptă ţărâna din mine
lacăte îmi leagă la glezne
paşii-mi seamănă grele inele şi rugă-n cărare

înfometată
flacăra le caută
şi plânge ochiul
până unde graniţa vorbei încă nu arde

un cer se ridică prin mine

împătimită steaua se zbate prin cap
jar pentru prânz cum ne lasă
marginea stelei

abate râul spre ea

VIN VOIEVOZII

Pe cai mărunţi
urcă zilele-n munţi
pe şei de piatră femei transparente
de dragoste –
pe ele mîna coboară
luminişuri de lumină
pe cupola scripturilor din Peri
la Apşa să se-ntoarcă voievozii
să-şi caute opincile de fier
plâng femeile transparente –
la Apşa leagănul
prins la grindă cu timpul grăieşte

săbiile izvoarelor latine
ascultaţi-le-n păduri
vin voievozi în opinci
vin cu mii de ţintirime
peste Iza
munţi biserici şi mulţime.

FÂNTÂNA UNUI TRUNCHI

Şi albă fire înspre trunchi mă suie
cerc în care crengile converg
ochiul pietrei plânge în statuie
palma-dor
de lacrimă eu şterg
dale-ntraripate ceas ce nu e
botezat pe calea care merg
duhuri galbene uitate-n cuie
le sfărâm prin lege le alerg

şi înalţ coroanei îngeri cete
şi grădini găsite-n urnă celtă
(trecere în sus aleasă zveltă)

grai albastru prins de arbalete
lasă-mi lunecarea să mă-mbete
cînd se frânge-n mine marea deltă

FURTUNĂ

Fulger prin vârf de clopotniţă
sună clopotele şi cineva trece prin ele
liniştea frigului se apropie
înaltă trece furtuna prin noi
cu răsăritul semînţelor
frumoaso ridică-te

Vasile LATIŞ

CINCI VARIANTE ÎN RELUARE

Apele curgătoare ale râului; ele merg către mama, ascultă, către mâinile rugătoare-a copilului, încet, acolo unde seara şi noaptea urmează. Încet, de asemeni, coboară bătrânele – prietene fără noroc ale mării către cealaltă obârşie, către tăcerea din ape. Ţărmuri bătute de vânt – insule, înfocate odată, sub dreaptă privire. Sfinţenia florilor, albastre. Chipul tău se-ntoarce la sine.

II

Ţipăt în somn. O blândă nebunie a celui care priveşte de-a dreptul. Tăcerea din stâncă smulsă, în sus. Dar băiatul e urmărit de un chip de demult, de frumuseţea care timpu-i zoreşte. O harnică pierdere. Sau iarăşi se-ntoarce împotrivă – oglinzi sfărâmate; punte somnoroasă peste apa-nceputului. Ceva se-nfiripă şi piere; apostazie a spiritului care se ştie pe sine.

III

Chipul tău merge înainte – unic şi sfânt – o mândră jale pentru ziua bărbatului. Alege aceste mai triste cărări ale nopţii, crini, din altă iubire şi mări rotitoare, copii, şi repaos sub stânci năruite. Dar mai ales în sine-mi respinge – ţărmuri, şi mare şi floare bătrână (abia învăţată) – oameni, şi zei şi popoare – unul să fie şi singur. Mă naşte-atunci, pedepsitor – a doua oară.

IV

Spiritul doare – aici şi acolo. O înnăscută furtună. Coliba păstorului – seara, sub steaua abia răsărind la marginea nopţii. Dar mai ales îndrăgeşte-i pe oameni, îi numără, bunul, părăsindu-i fără hotar în mâinile Domnului, cumplită, nedreaptă mânie. Apoi însă Trup s-au făcut şi-nvăţătura-i spori fără margini către miezul pământului, una voind, ca să fie. Aşa e. Însă fără voia lui chipul se-alege.

V

O, prieten drag – noi, când în iarnă? O stea purpurie, de sus, peste Bardău înflorind, peste liniştita faţă-a copilului... De-ar fi să se-nceapă vreodată – negrele ape-ale Vaserului şi ierni fără număr care trec acuma prin tine, părinţi odihnind, când, iarăşi, revin şi cer mântuire. Dar băiatul ieşea cu morţile sale în braţe prin zăpada de-afară, prin albia râului – mergând nu se ştie unde. Ascultă-l. Ascultă: pe sub podul Vişeului ucigaşul se-ntoarce prin răcoarea bătrână – acasă, la sine.

CÂNTEC ŞOVĂITOR DE DRAGOSTE

Frunziş, încet, de vânt abătut; ploaie măruntă de-argint şi-o mirişte neagră, pe-afară. Capăt de drum; aici şi acolo chipul omului apare frumos şi

tăcut. Faţa ta de zăpadă spre mine; pleoapele grele, dormind. Mâini se prind, se desprind; apele de lună ale râului ne trag în jos şi resping.

Nori, încet, mergători. Smintire de copil naintea vremii lui. O mâzgă albastră şi valuri trecătoare mama, departe, vorbind... Aşadar singure pier şi

se-ascultă. Cade, lăuntric – cer şi pământ şi iarăşi se fac nevăzute. Iubire – eşti tu, eşti tu. O fată se joacă cu morţile noastre la margini de ape; mâinile

ei sunt albe şi reci. Ori seara, din prag, când steaua purpurie răsare la marginea nopţii băiatul precipita străvechile stingeri, asfinţeşte părinţi lângă mare.

O înnăscută furtună. Mereu revine ziua ce-a fost ca el să nu se întoarcă vreodată-ndărăt, să însoţească mai triste cărări ale nopţii; şi liniştit să revină la sine.

ADAOS

Ce-au fost închipuit odată – e gând bogat, cuprinzător într-asta – ştie să ne-oprească, să ne spună gândul. O pasăre
de foc măreşte spaţii şi le redă pe veci străvechii stingeri, le mută, după lege, rostul. Tu vrei, iubire, soarta noastră- ntreagă –
şi noi, copii, abia pricepem.

Ioan MOLDOVAN

Născut la 21 martie 1952 în Mureşenii de Câmpie, Cluj. Absolvent al Universităţii din Cluj, filologie. Profesor la Baia Mare, redactor-şef al revistei "Familia" (Oradea). Volume de poezie: ***Exerciţii de transparenţă,*** *1983;* ***Tratat de oboseală,*** *1999.*

FEERII SPAIME

Ce am trăit? Când? O uitare devenită carne
grea şi obosită. Câinii altora latră
un creier de vară îngrămădind de toate
şi totuşi cu mari goluri
Miros de lapte şi cimitir
Spaima unui trib ştiind
că mama unuia dintre noi tocmai naşte
Feerii spaime şi râsete şi toate poveştile
celor mari – absenţi totdeauna
Când ajung la Suprafeţe în jurul gurii
aceeaşi vânătă tristeţe: ce am trăit, când?

JOI DE IUNIE

Lucruri sigure de după-amiază – amintirea cu ochi
mari şi verzi şi verzi
mărturisindu-şi fără grabă şi fără rest vârsta cehoviană
Care e şi vârsta mea – un aliment primitiv
pentru caiete şi vise: acolo tristeţea
într-o lumină de nemărturisit
sub umbra norului care mă poartă spre moarte

MEREU

Între sălbăticie şi placiditate
Maica Tribului îşi întinde dantelele solare
pe care trudesc limacşii – o scriere iremediabilă
obosind de-a surda cerul
Pe fontanela ei neînchisă vreodată
apăs eu stilul
niciodată în stare perfectă de funcţionare

Cârpe şi cârpăceli
care m-au golit de sânge

Şi mereu *distrat*
şi preocupat
şi mereu neatent la pieire

PATA ALBĂ

De la o vreme mă mulţumesc cu pata albă
în care gâfâie câinii şi trag săniile
şi mai apoi latră umezi de dimineaţă
De ce te grăbeşti îmi spune Artificierul şi mâine
sângele tău o să-şi spună cuvântul
Nu mă grăbesc şi nu mă sfârşesc
mi-e silă şi milă
că lumea-i gata copiată
Pe degete-mi şiroieşte zeama tulbure în care am spălat
instrumentele

AGENDĂ

Rămăşiţele violenţei animalice de peste zi
desfăcutul sporeşte
făcutul trece în desfăcut
dar făcutul se plictiseşte
Dar tu, tu ce visezi?
Expeditorii mai plătesc şi acum trimiterea mea aici
iar eu mă-nduioşez
măsurând scâncetele, trecându-le cât-de-cât
pe curat

TOXIC

Sunt deja toxic: în curând doar un
eveniment familial
Nu mai pot rămâne pe loc în fumul
şi-n zdrăngăneala de nenoroc
De-acum predau la seral materii inactuale
moartele limbi instrumentele obosite
Din timp în timp tot mai des
traversează clasa şobolanul imperial
circulă de la uşă la calendar
şi-mi face cu ochiul
Sunt deja toxic, dar şi voi îmi scrieţi
că nu vă simţiţi ideal

Vasile MORAR

Născut la 2 noiembrie 1949 în Chelința (Ulmeni), Maramureş. Studii: Liceul Teoretic din Cehu Silvaniei şi Şcoala postliceală poştală. Redactor la cotidianul "Glasul Maramureşului". Debut în volumul colectiv: ***13 poeți,*** *Editura Eminescu, Bucureşti, 1986. Volume:* ***Naturi moarte,*** *Editura Proema, Baia Mare, 1997;* ***Biblioteca din Chelința,*** *Editura Proema, Baia Mare, 1999;* ***Balconul care latră*** *– eseuri politice, Editura Proema, Baia Mare, 2000 ş.a.*

POEMUL PE ŞENILE

Când secolul se plimbă pe rotile
peste pământul tânăr şi trufaş
eu inventez poemul pe şenile
victorios să intru în oraş;

Ca să citesc în strâmtele piețe
poeme lungi în timpul prea puțin
şi să mă cert cu grase precupețe
că vând ieftin florile de crin.

Vor amuți sirenele de ceară
să nu îmi strice versul nerostit,
îngerii alcoolici în costum de seară

Vor dănțui pe-o limbă de cuțit,
poemul nu e ca un glonț de puşcă:
intrat în carne mângâie nu muşcă.

MARGINEA DE VEAC

Miroase-n cer a jug purtat de bou
şi a țărani vopsiți cu bălegare,
puiul de barză a păşit din ou,
steaguri de bitum putrezesc la soare.

Miroase-a trandafir vopsit cu jar
şi-a ochi de vultur educați la pândă,
cizmă, centură, ordin militar,
planeta-i în cămaşă de osândă.

Miroase-a pat de puşcă retezat
de circularul lunii într-o noapte,
ne pierde zilnic clopotul curat

Şi crinul plânge lacrimă de lapte,
miroase-a foame marginea de veac
şi-a arme care deocamdată tac.

CU CRETA

Nu mai visez la albele brocarturi,
câte-un poem aş mai avea de spus,
se cheltuiesc prea multe ore-n paturi
şi foamea bate-n uşa lui Iisus.

Demonii de fier pândesc la căpătâie,
arma se-nscrie zilnic la cuvânt,
buldozerele muşcă din câmpie,
ţăranii iau bilet pentru mormânt.

Caii s-au dus, maşinile şomează,
cisterne goale la benzinării,
pâinea peltică a rămas de pază

La bariera dintre morţi şi vii
balanţa zilei cumpănind egreta,
poeţii scriu, pe cerul jos, cu creta.

SĂ ARE-N CIMITIR

Aram de dimineaţă până seara,
lumina putrezea în arătură,
curgea fierbinte-n trupul nostru vara,
cuvântul adormea la tata-n gură.

Şi putrezeau cămăşile pe noi,
pe oasele fierbinţi şi răsucite
şi curgea grâul galben peste boi
prin roasele şi asprele copite.

Şi coarnele frecate de pământ
se subţiau şi se scurtau mereu,
scorbaciul noduros ca de argint

Frigea în carnea sufletului meu
şi plug şi boi şi tata au plecat
să are-n cimitirul unui sat.

Vasile MUSTE

Născut: 1958, în Coroieni, Maramureş. Studii liceale în Târgu Lăpuş. Director al Casei de cultură din Sighetu Marmaţiei. Volum de poezie: ***Constelaţia frigului,*** *1997.*

O EXCURSIE ÎN PĂDURE

La cursul toamnei oficial scade melancolia pianul
închis Cezara cânta la patru mâini cu lumina cândva
din venele părinţilor pe dealuri mesteceni urcau
în cămaşa de mire

prin oraş ploile fac trotuarul am tot mai puţine
veşti despre mine încât nu ştiu de
ce acest pumn de ţărână şi lacrimi poartă
încă numele meu

CULTURA DE ILUZII

O n-am învăţat niciodată cum se ţin
malurile cu dinţii de râuri să mă agăţ
şi eu de viaţă numai ramuri
ale iluziei m-a găsit sădind mereu primăvara

mai apoi ochii mi-au rămas lipiţi de copaci
cu ei copil am fost în cer de câteva ori
acum dimineaţa-i aduc ameţiţi pe pământ
sprijinindu-i de subsuori

MONOGRAFIA SATULUI

Case cu şindrila asfinţind în lut
fără atestare documentară
(cercetările s-au făcut cu sprijinul organelor de partid)
două biserici în seninul cărora
se îmbracă duminica viii rămaşi
familiarul monument în amintirea eroului necunoscut
port ţărănesc neidentificat sub uniforma militară
un fost profesor incurabil notoriu beţiv
un mare preot domiciliat într-un lăcaş de patrupede
cranii de cai întoarse către epoca primară
un bătrân octogenar slăbuc şi nebun ptru-ptru
un pumn de învăţători nici în vis fericiţi
o şosea asfaltată cu accidente de circulaţie
ocupaţia de bază păstoritul gândurilor
de niciodată mai bine

creşterea şi descreşterea animalelor
pentru jertfă şi foame
civilizaţie şi viteză invers proporţionale
şi zeii locului căutând un muzeu de închiriat
altfel aceiaşi ţărani purtând în spate
răni cât istoria toată

CĂRAREA REZEMATĂ-N CRUCI

Cad tot mai des cuvintele-n genunchi pe cărările
poemelor mele

sap gropi în pământul stâncos şi aşez deasupra
fiecăruia o cruce de lemn

cu umbra lor prelungă semnează asfinţitul
în numele meu

VIAŢA CA UN PLUG FĂGĂDUIT

Bunicului meu

Vecuit de aşteptare a rămas
şezând pe cuşmă în adunări generale
de când Dumnezeu a fost schimbat
cu Marx pe ordinea de zi
el fostă ordonanţă la ghinărari
pe frunt în Galiţia
cu cele şaptezecişiopt de pământuri
care i-au ţinut loc de inimă
după colectivizare
şi până să dea rândul la viaţă
celor dindărătul lui

mulţi spun că l-au condus pe drumul de veci
dar eu ştiu că a rămas în adunări generale
aşezat pe cuşma lui neagră
ca visul comandanţilor de închisori
aşteptând supunerea ordinei de zi
la votul mâinilor furci
din moartea aceasta
şi viaţa cealaltă

LUCRĂRI DE PRIMĂVARĂ

Uneori doar dezordinea gleznelor tale o iubesc
buimacul mers al degetelor pe clapele trupului meu
o, cântece noi, melodii – căni fierbinţi întoarse-n
patul de lemn din care îngerii-şi fac aripi ducă-se
de la mine toate cărările fuioare de frig poate nici
locul acela tăcut şi însingurat unde se-aprind
într-o noapte de toamnă lumânările nu îmi mai trebuie dau
noaptea asta viaţa asta pe o pădure de lemn din care
îngerii-şi fac aripi

Rodica Brad PĂUNA

Născută la 9 februarie 1960 în Valea Loznei, Sălaj. Studii: Liceul Pedagogic din Baia Mare. Educatoare la Grădinița nr. 4 din Baia Mare. Volum de poezie: ***Roți de iarbă,*** *Editura Macarie, 1997.*

PISICA NEAGRĂ PE PAGINA NEÎNCEPUTĂ

ceva se întâmplă totuşi în lume
apele somnului sting tot felul de
disperări
eu n-am să văd nicicând lumea
rotundă. am să tac. am să plec.
n-am să pot să-i iubesc pe toți
unora le-au crescut solzi gheare. ştiu
că ar trebui să mă nasc încă o dată.
să port pe brațe prunci moi.
sunt străzi necunoscute pe care
m-am plimbat în somn. şi-am
alungat luna. şi-am scuturat
visul ca pe un pom lăudat.
dar eu nu vreau să merg
unde se nimereşte. pisica neagră
pe urmele mele pe străzile albe
pe pagina neîncepută.

în zilele din urmă anii mei vezi aşa
îmi întorc spatele.
cu toții suntem oamenii peşterilor în
aceeaşi duminică. liniştea e singură pe
munte. alege.
precum te poți lipsi de livezile de portocali
nu căuta fericirea cu orice preț.
bătăile inimii – ochiul din palmă.
rotunda lume alunecă.

SUNT LEGATE CUVINTELE DESPRE MOARTE

despre viață toate cuvintele s-au spus
dar cine e vrednic să lege cuvinte despre moarte?
timpul ieşit în afară îşi vede alungirea
cu o pană gâdilă adormirea spre a se
feri de vise groteşti
ar trebui pe furiş să te strecori în zbor
până la sferele cereşti şi-ncet să le
adumbreşti

şi astfel să poţi bea din nepătruns.
cine să fi inventat cumpăna fântânilor?

DUPĂ FIECARE ZI CÂTE-O SĂPTĂMÂNĂ A PATIMILOR

adăpostul unei alte vârste construieşti
semne inaccesibile treci prin sită.
aurul. norii încruntării. nici nu
ştii în ce clipă o să-ţi crească
o aripă.
femeia cu o aripă ca o limbă de ceas
sau poate două.
atât de mult te învredniceşti încât
între ziua de ieri şi cea de mâine
aproape că îndeşi două zile de azi
până şi vieţii şi morţii i se poate
întâmpla orice.

ÎNCĂ O ZI ŞI ÎN ACEA ZI O ALTA

încă o zi şi în acea zi o alta şi mai încăpătoare
încât cineva vrea să sechestreze luna
pentru ca să pot trăi cele două zile
în una
n-aş fi crezut că e un altfel de început
un început de sfârşit

Că fiecare capăt iţeşte alte două capete
şi repede se îngustează spaţiul dintre
ziua întâi şi ziua cea mare din senin
se vede cearcănul mare de sub ochi
al unei nopţi lipsă al unei morţi
netrăite.

atunci în plasa de prins fluturi
am ştiut că se sbate fluturele
cel frumos colorat.

FRUCTUL DESPICAT ÎN DOUĂ ŞI NEVINDECAT ÎN MINE

şi cum se însera dormea şi umbra şi pomul
pe dedesubtul unei ape peştii sunt fără odihnă
şi nimeni nu le găseşte cenuşa fiindu-le
cenuşa curgătoare. poate că noi chiar
acum bem lunga lor preumblare.
de-a dreptul pe chip mi se adânceşte
un rid în coadă de peşte.
lume scufundată-n rouă până la durere plouă
fructul despicat în două
şi nevindecat în mine
am visat un poem neterminat

Gheorghe PÂRJA

Născut la 27 aprilie 1950 în Deseşti, Maramureş. Absolvent al Universităţii din Bucureşti, Facultatea de Ziaristică. Redactor-şef adjunct la ziarul "Graiul Maramureşului" din Baia Mare. Debut în volumul colectiv ***Caietul debutanţilor,*** *1977. Volume:* ***În numele Tatălui,*** *versuri, 1996;* ***Sub podul lui Apolodor,*** *dialoguri, 1998;* ***Dialoguri în centrul Europei,*** *interviuri, 2000;* ***Cartea din Valea Mătrăgunii,*** *2000.*

RÂUL

poetului Liviu Damian

Am vegheat o tinereţe pe graniţa dintre cuvinte
Surori şi fraţi îşi făceau semne cu sufletul în sărbători
Râul hotar curgea prin creier spre o aducere aminte
Că prin pădurile tăiate treceau aceiaşi vânători.

Se adunau în miez de noapte pe malul râului hotar
Aprindeau focuri din vechime ce coborau în ele stele
Uitate-n univers. O casă ţinută-n stâlpi de chihlimbar
Plutea pe ape nevăzute, sub cerul drumurilor grele.

Se auzeau bătăi de coasă, cum se aude la vecini
Nu era nimeni să răspundă în graiurile înţelese
Râul hotar era cununa ca sângele prelins pe crini
Ce ard pe capete de aur, împodobindu-se mirese.

Râul le cheamă din vechime la nunta stelei fără mire
Feciorii îşi ascut securea şi intră în păduri pe viaţă
Din dorul lor se nasc fântâni şi râul curge mai subţire
Podul nunţii aşteptate s-a prăbuşit de dimineaţă.

VULTURUL

N-am muşcat niciodată dntr-un măr muşcat
Să nu am blestem de neam peste cuvinte şi ape
Grădina trage să moară, moare neîncetat
De mine-i pustie şi-i greu să mă trag mai aproape.

Păianjenii ţes gardul din noapte nu m-alungă
Îmi cântă huhurezul, din stea de pulberi vine,
Vecinii ce nu-i am îmi poartă grea poruncă
Mă scot mai sus de munte în sărăcii divine.

Coliba în care moare un şarpe blestemat
Se năruie pe lutul încercat de vreme
Vulturul aspru, cu a cărui aripi bat
Aerul greu de toamnă, nu uită să mă cheme.

MOARTEA UNCHIULUI MIHAI

Au venit mulți oameni
Cu haine albe ca iernile medievale
Mâinile lor erau înspicate
Cuvintele le-au coborât în fântâna cu peşti
O pată galbenă plutea pe cer
Un nor negru a coborât pe casă
Două lemne în formă de cruce ardeau
Două lumânări fumegau dinspre munte
Mintea omului era o căciulă neagră
Sufletul a plecat să lustruiască oglinzi
Pasăre s-a făcut şi umbră
Ori roată la carul de lemn
Deasupra mulțimii o mulțime de ciori
În peretele casei s-au cuibărit vrăjmaşii
Pe unchiul Mihai îl duc doi cai albi.
Călătoria e scurtă ca un sclipăt de fulger
Mie mi-a rămas doar arta de-a muri însingurat
Deasupra mulțimii o mulțime de ciori
Şi mintea omului ca o căciulă neagră.

POVESTE DE SEARĂ

Câtă bucurie poate cuprinde ziua de astăzi
Câtă tristețe ne aşteaptă în ziua de mâine
Se întreba tânăra zeiță a oraşului
Pe când picta scene de vânătoare

Alături uriaşul purta pietre în palme
Bea apă din râul ceresc
Şi se veselea când dealul
Se surpa pe degetul lui cel mic

În livada de lângă ape
Bătea orologiul şi creşteau mere de aur
Tânăra zeiță cânta la harpă
Ori instiga cuvinte nărăvaşe

Spre seară intra în sala de aer
Ca într-o mitropolie
Şi picta pe cer îngeri şi demoni
Deodată s-a aprins focul
În subteranele oraşului
Acolo oameni de fier şi de moarte
Croiau căture pentru oameni de purpură

Neînvățată cu negura
Tânăra zeiță cânta frunzelor de lumină
Câtă tristețe poate cuprinde ziua de astăzi
Câtă bucurie ne-aşteaptă în ziua de mâine.

Mircea PETEAN

Născut: 1955, în Jucu, Cluj. Absolvent al Universității din Cluj-Napoca, filologie. Redactor la Editura Dacia, Cluj-Napoca. În prezent redactor Radio Cluj, editor. Volume: ***Un munte, o zi,*** *1983;* ***Cartea de la Jucul nobil,*** *1990;* ***S-au produs modificări,*** *1991;* ***Lasă-mi, Doamne, zăbava,*** *1995;* ***Călător de profesie,*** *1996;* ***Ploi. Zăpezi. Felurite,*** *1998.*

HARTA ŞI FOCUL

tiparul focului
care oferă echivalent absolut veşniciei
a fost redescoperit de către doi oameni
trecuți de prima tinerețe
într-o noapte montană

mireasma de răşină de brad a pădurii
se îngemăna cu duhoarea de leş
a aşa-numitelor capodopere

apa râului gâlgâie ca vinul în gâtlejul
unui beţiv notoriu

o seamă de tineri abia ieşiți din copilărie
citeau hărți îmbătați de entuziasmul vârstei
într-o bucătărie de campanie

cei doi şi-au tipărit până la ziuă
prima şi ultima ediție a operelor complete
(exemplar unic)

CĂLĂTORII I

apele se despart de uscat
precum iluziile de certitudini

se aude tic-tac-ul unui ceasornic
se vede tremurul alb al unui fluture
la granița dintre lumină şi întuneric
se aude scâncetul conversației
resorbită de foşnetul valurilor
se vede silueta unui sicriu ambulant
burduşit cu caiete şi planşe
ierbare insectare mulaje
se aude o melodie tonică –
optimistă invitație la călătorie
retezată de un strigăt formidabil
– vocea ucenicului –
"Dați-mi o direcție, voi, munților!"

se vede chipul întrebător al înțeleptului
şi coada retezată a unei şopârle
zbătându-se într-un gest de palidă apostrofare

CĂLĂTOR PE STÂLPUL TOAMNEI

ca o piele de urs
prinsă-n ace de pin
pe stâlpul toamnei
călătorul

vine ziua
cu cei doisprezece ogari ai ei
şi-l latră

vine muntele
cu veşnicele sale zăpezi
şi-l mustră

vine pasărea nopții
şi-i ciuguleşte ochii
ca pe grăunțe

vin cuvintele
şi-i mănâncă buzele
precum lepra

vii tu
ca să-ți depui sfârşeala ofrandă
la picioarele sale

o stea
a căzut
drept în fața sa

golul de
dinaintea facerii
îi umple oasele

"în veci pomenirea lui"
cântarea aceea grozavă
corurile reunite ale îngerilor
i-o în mod patetic intonează

Dorin PLOSCARU

Născut la 21 iulie 1959 în Podoleni, Neamț. Absolvent al Facultății de Teologie Ortodoxă din Iași. Preot paroh în Moldova. În prezent inspector de specialitate la Inspectoratul pentru Cultură al județului Neamț. Volume de poezie: ***Să mori primăvara, Sâmbăta lui Lazăr,*** *1997;* ***Flașneta,*** *2000.*

ZĂPADA MIEILOR DE PAȘTI

astă-noapte a nins
și râul a curs, ce tot privești
din tren imaginea casei uitate în
iarnă
zăpada mieilor înainte de Paști și
floarea galbenă vor spăla
toate aducerile aminte

pavimentul căii ferate are în
pântec mulțime multă de macadam
cărat din munții de piatră. e deasupra
casei. te uiți de sus ca la o
altă viață a ta pe care ai
avut-o în trup

nu am nevoie de consolări doar de
lumina mov din balcon
nu am nevoie de cuvinte dulci
ca smochinele
doar de lumina mov din alicante

nici de punerea mâinii pe creștet
îmi priesc doar ploile calde de vară
și viscolul sălbatic al iernii
nu am nevoie de dulcege
încurajări pentru a-mi da duhul
îmi ajung privirile de pumnal
nimic nu-mi lipsește acum, nimic,
doar lumina mov din târgul
bacov, stinsa mea
tânguire. dulcea-mi
lumină violet-cenușie.

ANII S-AU DUS, IERNILE TOATE

eram încremenit în duhul de lotcă. stam
covrigat cu genunchii la gură. zidit în piatra
de cremene, hibernând în munții de stâncă.
îngropat într-o lume antarctică. îmi zic
aceasta e secunda ce nu se mai clintește
din loc.
ca o duminică fără sfârșit.

un bomfaier roade în dimineţile regale
sărăcia blocului muncitoresc cenuşiu
rugineşte în mine.
"la ce-ţi folosesc toate cărţile astea"
întreabă cărunt mama
de nu-ţi potolesc setea

toată viaţa tatăl meu a plecat
la război. cu un rucsac de soldat
mai tot timpul în tranşeele socialiste
tras la faţă, livid. muşcat de vipere
El costobocul, dacul cel liber.

suntem devoraţi de hămesiţii colţi ai foamei
lupi flămânzi în pădurea sălbatică
îngropată în troiene eterne.
ochi injectaţi de lugubre scheunături
îi mai văd şi astăzi în somn
ca un rânjet noptatec
scârţâie uşa
fără să ştiu, anii s-au dus
iernile toate. verile
mi-au mai rămas de trăit.

DE CÂTE ORI AM BĂUT ÎN GĂRI PĂRĂSITE DIN CANA CU VIN ÎNVECHIT

de câte ori am băut în
gări părăsite din cana cu
vin învechit
de câte ori am dumicat
în tăcere bucata de pâine

calendarul e pe sfârşite
anul e pe terminate
viaţa e pe terminate.

SEMINARUL

în camera numărul şapte
cum deschizi uşa. ploile galbene
mă scaldă în râurile rubicon sau nemţişor.
umblu bezmetic prin bucătărie
«toată viaţa mi-am irosit-o stând în bucătărie»
miroase înţepător a cloramină
în acest seminar camera numărul şapte. cum deschizi uşa.

Ioan Es POP

Născut: 1958, în Vărai, Maramureş. Studii liceale la Baia Mare. Licenţiat în filologie. Redactor la "Ziarul financiar". Volume: ***Ieudul fără ieşire,*** *1992;* ***Porcec,*** *1996;* ***Pantelimon 113 bis,*** *1999.*

năneşti

ca să ajungeţi la năneşti, o să trebuiască
să luaţi autobuzul până la sighet,
a zis femeia de la casa de bilete din salva.

auzisem că e unul direct, am zis.
l-au scos acum o săptămână, a zis,
nu mai erau pasageri pe linia asta.
dar merită, zău, e grozav că mergeţi la năneşti.
am visat şi eu să ajung o dată acolo

numai că bărbatul meu, care-i şofer,
nu mai face ruta asta din toamnă,
l-au mutat pe cursa de salva-vişeu.

aşa că luaţi dumneavoastră liniştit
autobuzul de sighet, pentru că
de la sighet la năneşti e doar o palmă de loc.
dacă n-o să vă convină când porneşte următorul,
o să fie o nimica toată să ajungeţi la năneşti pe jos.

n-o să mă-mpiedic de atâta lucru, mi-am zis.
şi o să văd şi sighetul cu ocazia asta.
un mic ocol, un foarte mic ocol,
un ceas în plus are să-mi prindă bine.
şi, mai ales, autobuzul de sighet era mult
mai confortabil, a fost o desfătare să petrec
un ceas de drum în plus până la sighet.
doar luna a rămas pe cer tot timpul,
nemişcată din loc.

am coborât la sighet cu regretul
că n-o să-mi mai rămână timp să dau
măcar o raită prin împrejurimi.
o, nici o problemă, autobuzul pleacă
spre năneşti abia peste un ceas,
puteţi lua o bere pe aproape,
astăzi nu-i aglomerat deloc.

numai că o să trebuiască să schimbaţi
la vadul izei, pentru că de-acolo
autobuzul de două o ia puţin mai la stânga.

dar din vadul izei, pe drum drept, aveți
doar șase kilometri până la năneşti.
cu puțin noroc, de la intersecție o să prindeți
autobuzul care vine dinspre baia mare.
iar dacă nu, o puteți lua foarte bine pe jos,
a zis fata de la ghişeu.

nu mă grăbeam deloc. de la sighet la vad
e o aruncătură de băț, așa că mi-am băut
cu mare poftă berea în oraş.
ba chiar m-am felicitat că am atâta timp la îndemână
şi mai ales că un oraş ca ăsta
era atât de-aproape de năneşti.

îmi plac autobuzele care pornesc la vreme
şi care mai ales ajung la timp.
am văzut lucruri încântătoare pe drum.
aproape am regretat că ajungem în vad
cu atâta punctualitate.
doar că luna era tot acolo pe cer,
nemişcată din loc.

e drept, în vad nu e autogară, aşa că m-am
aşezat la răscrucea dinspre năneşti,
zicându-mi că o să prind o ocazie mai devreme,
dacă-ntârzie autobuzul dinspre baia mare.

au trecut într-adevăr o groază de maşini.
dar fie unele erau prea încărcate,
fie altele o luau ceva mai la dreapta
ori ceva mai la stânga de năneşti.

mă rog, până la urmă, pe la patru după-amiază,
a venit şi autobuzul. i-am cerut şoferului bilet
până la năneşti. nici o problemă, a zis,
numai că drumul e-n reparație
de azi dimineață,

aşa că o să ocolim puțin şi-o să ajungeți
ceva mai târziu, pentru că nu intrăm în năneşti,
dar unde vă lăsăm noi e foarte aproape
şi dacă nu vă convine pe jos, puteți lua
cursa de mineri care vine de la borşa.
la cinci cel târziu, cu asta sunteți în năneşti.

am urcat în autobuz, era ceva mai prăfuit
decât celelalte, venea de la un drum mai lung.
eram puțin încurcat, însă foarte puțin.
dar asta poate şi din cauza căldurii care se-ntețise
şi a mersului mai hurducat.

când am coborât, mi-era foame şi sete.
în aşezarea asta nu era însă birt pe aproape.
mi-am zis că autobuzul cu muncitori trebuie
să sosească
din clipă în clipă, aşa că mai pot îndura.
n-am privit nici măcar o dată în sus, dar ştiam
că luna era tot acolo, nemişcată din loc.

şi iarăşi cred că am fost norocos. încotro? am întrebat.
hai, urcă iute, a zis şoferul,
precis vrei să ajungi şi tu la năneşti.
numai că ruta e puţin deviată
şi o să oprim la sighet. la sighet? dar eu
tocmai de la sighet vin încoace.

lasă, domnule, că de-acolo vă ia
pe toţi autobuzul întreprinderii, vă aşteaptă
acolo de dimineaţă, iar apoi
până la năneşti nu mai opreşte nicăieri.

eram nemâncat, dar am băut tot drumul
până la sighet rachiu cu minerii.
la năneşti? la năneşti! cu ce treburi
acolo? repartizat!
e, păi eşti de-al nostru, autobuzul ăsta, cât e el de
hodorogit, merge strună dac-a pornit.

bine că am ajuns la sighet: e seară. autobuzul
pentru năneşti ne-mbarcă iute.
se vede că şi şoferul e grăbit, vrea s-ajungă odată
acasă la el, la năneşti.

numai că are probleme, zice:
probabil o să trebuiască să ocolim puţin
şi n-avem cum ajunge dacă nu coborâm
întâi înspre salva, oameni buni, dar de-acolo
chiar n-o să mai fie nici o problemă,
pentru că de-acolo nu mai e decât o
aruncătură de băţ
până la năneşti.

în tot acest răstimp, luna a stat nemişcată pe cer.
am pornit. dar poate n-am pornit într-adevăr.

Ioan Romeo ROŞIIANU

ECLIPSA DE LUNĂ DE MIERCURI SEARA

În seara asta cerul are nuanţă de humă şi vânt
norii uscându-şi umbrele-n eterul vâscos
iscă-n pulberea infinitului insomnii putrezite
luna-şi ascunde chipul cernut de-ntuneric
dup-o dâră uscată de soare clipe insolite
însămânţează pudicitatea lunii-n galaxii
stelele-şi dorm sclipirile-n bezna tăcerii
vântul căutând printr-o lume obscură ultima-i umbră
apele oprindu-şi scurgerea spre niciunde
la marginea de răsărit a izvoarelor
fierbe şipotul undei mătasea valului arde

eclipsă de viaţă e-n sufletul meu şi ţărână
iubire cu gust rânced singurătate deplină în plâns
nici-un murmur obosindu-mi conştiinţa

e miercuri seara şi se moare iarăşi
oamenii se iubesc urându-se reciproc
între hotarele trupului e stârvul ce va ca să vie
uneori ca o binecuvântare prematură-i moartea aceasta
între delimitate zări e timpul pribeag
purtându-şi aroma tăcută de moarte
numai privirea nebunului oglindind fericirea
ca să se nască ceva altceva trebuie să moară
vântul ştie asta şi-n frunze de zi şi de noapte se-ascunde

nimeni nu vine-n deşertul clipei încălţat
cu papucii de baie cu sandale de timp
teama are gust de prigoană în ultimul moment
s-a făcut seară s-a făcut frig s-a făcut pace
şi eclipsa de lună e tot acolo acoperind cerul
sfidându-mi orizontul privirii
necrologul scriindu-mi-l numai liniştea seacă
numai visul de viaţă fardat cu iluzii

nu ştiu cât din mine-n orice clipă îşi dă duhul
un suflet mai puţin nu contează acum
o felie de pâine în plus e mai bine

trece poetul cadenţându-şi trăirea
în bezna senilă a nopţii până şi varul
pereţilor doarme uitându-şi albeaţa în oglinzi
de-amintiri vălul de şoapte al cerului umed
se frânge-n trecut ultima viaţă
nimeni nu ştie de câte ori răsuflu eu
pentru-o metaforă-n plus pentru-o soartă mai bună

eclipsa de lună de miercuri seara
precum legenda se termină şi viaţa
iscoadele razei obosindu-şi lumina zadarnic

departe femeia-şi împarte amanţii pe vârste
marea-şi agită nemoartea cu alge albastre
lângă hohotul pământului se-aude cântul durerii

e jale-n sufletul meu şi eclipsă
e miercuri seara şi se moare iarăşi
ca o obsesie surdă drumul e lin
fără strălucire de stea şi mireasmă.

Bucureşti, 3 aprilie 1996, când într-adevăr a fost o eclipsă.

E JOI ŞI LUI IISUS I S-A FĂCUT FRICĂ

E Joi şi lui Iisus i s-a făcut Frică
de atâta Povară transpiră cu Sânge
şi Sângele curge ascunzându-şi în pulberi Ursirea
e Joi şi de-atâtea Păcate o Lume
în fiecare Zi citeşte Ziarul
căutându-şi Necrologul

e Joi şi Îngerii vin în Ghetsemanul din Suflet
să trezească Şoptirea la Viaţă
să îmbine Pământul cu Zarea
pentru încă un Orizont prematur

e Joi şi de-atâta Moarte Viaţa e plină
e Joi şi lui Iisus i s-a făcut Frică de Liniştea sumbră.

Apostolii dorm Dormirea târzie
şi-un Iuda îşi numără-n palme Arginţii
e Joi şi de-atâta Durere
cad Ceruri în Ape şi-n ape toţi Sfinţii!

e Joi şi mă doare că sunt
e Joi şi o moarte hapsână mă cheamă
e Joi şi Femeia iubită-a plecat
luându-şi cu sine Trecutul şi Poza

e Joi şi lui Iisus i s-a făcut Frică
de Somnul profund ce-o să vină
e Joi şi mă doare Tăcerea
şi Târgul făcut în Grădină

e Joi şi mi-e Frig şi mi-e Sete
e Joi şi mă doare că Sunt.

Nicolae SCHEIANU

Născut la 20 septembrie 1957 în Scheui, Dâmbovița. Liceul "Ion Neculce", Bucureşti. Absolvent al Institutului de Învățământ Superior Baia Mare, filologie engleză-română, 1983-1987. Profesor de limba română şi limba engleză în Bistrița şi Baia Mare. Inspector la Inspectoratul pentru Cultură al județului Maramureş. Volum de poezie: ***Haine groase şi cărți de citit,*** *Editura Cybela, Baia Mare, 1995.*

ATUNCI

va fi un timp va fi un loc
smerit voi saluta norii
voi rosti benedicții
într-un luminiş cu goruni
urmărind cum vibrează-n lumină
clipele mele solemne
ca imnul unei țări fericite.

ÎN TOATE VORBIRILE

erau rafturi de cărți
zdrențăroasa de stradă pe care umblam
citatele celebre
muzica proastă decrepitudinea
norii foşneau pe cer
în toate vorbirile
ni le mal ni le bien
sunt cuvinte sunt animale
locuri unde ne încovrigăm într-un colț
şi aşteptăm resemnați copilăria
o alee cu cireşi în floare.

DORICUL ŞI DORICA
IONICUL ŞI IONICA

când rătăceam pe nisipurile
de pe lângă taormina
ba nu de la salamina
am văzut adevăratele himere
am slobozit adevăratul țipăt
şi am strâns (cu buzele)
de pe obrajii tăi adevăratul plâns
erai exuberantă ca sapho
ascuțită la sâni şi tandră
alergătoare pe picioare divine

afrodisiacă şi caldă
ca oul de mierlă
(o fi văzut lord byron – el însuşi –
mierle-n helada?)
ca afrodita unei grădini hesperide
o – înţelepciunea unui gând mai înalt
prin tropot de paşi de hopliţi
calculând măreţia veşniciei
treacă de la mine şi acest pahar
de ambrozie din cucută de soi
doricul o prăvălea printre mirţi
pe dorica
ionicul scutura măslinul
cu ionica

ALTE LINII ÎN PALMĂ

au încetat greierii
a încetat asfinţitul
mâine când va fi
vom avea alte linii în palmă
alte iluzii
cade mărul sălbatic
înlăuntrul unui suspin
sentinţele au toate de-acuma
gust de pelin
în lanul cosit
lângă pântecul tău
fruntea mea se zbârceşte încet
de pe buze a zburat zvâcnetul
mai aud mai auzi
înapoi undeva
scâncete leagăne vechi de copii
tunetul zilei dintâi.

DACĂ AU MIJIT MLĂDIŢELE. IEZII

nu fiinţa mea nici toată
această plutire disperată
până la calul mascat
râurile de umori nimicul
disperarea
de la primul ţipăt până la
cuvântul din urmă
doar ţârâitul unui greier
într-o noapte cândva
undeva pe pământ când
vom intra în vie
să vedem dacă au mijit mlădiţele
adevărat este – sânii tăi au fost
doi iezi gemeni ai unei gazele
în singurătatea-mi.

Marin SLUJERU

* * *

fii cu mine e dovedit
nimic nu se-alege din acest poet
notând tinerețea crizantemei
notează:
e-atâta spațiu printre copacii goi
notează şi fugi
altfel nu mai urmează,
nu se mai stinge nimic

* * *

vaiet de vedere
într-o parte a lumii, viorie:
oglindire de soare fugar în ferestre un om
şi petrecere a unei umbre de aur

AJUNS

agresiunea unor ochi încă mocnind
porțelanul estetizând promiscuitatea
(cum ai ține Binele în mână)
şi ultime fire de emoție trec
prin această clepsidră
(nu se mai zbuciumă)
– le simt

* * *

cum ar intra pădurea în iarnă cu cerbii în casă
icoane străvechi porțelanuri pendule de aur iscând
nu mai rămân nu mai încep să aştept acasă strigă
la un fost intermitent poet de provincie
de unde atâta răbdare de unde atâta putere
pentru tot mai multă uitare. pentru tot mai puțin vis

AUR TÂNĂR, NEBUN

soarele-n brazi
floarea roşie în umbra zidului
aur tânăr nebun prin frunzişuri
şi cerul – deschis peste tot

o străfulgerare de gând
o ființă uitată de Dumnezeu
și lucrurile cad în sine
se pierd se întunecă

vara e îmbrățișarea unui declin

* * *

cine-și îngaimă viața
nu are cum rosti cuvinte
vara-l plumbuiește
un frig înecăcios îi înhață clipa
i se sting amintirile
i se frânge aripa
de nescris aceste lucruri
care se întâmplă în locul lui

* * *

lasă-mă să fiu supărat pe tine
să-mi pară că lipsesc și eu cuiva
oricum infernul ce mi-l asum
e senin iluzoriu
fiindu-mi tu stea necontemporană
paznic abstras al granței cu iubirea

* * *

el mi-a adus o lumină
tremurătoare a plecat
noaptea s-a pripit
și tu nu vezi
nu îmi trebuie
chipul tău clar
! sufletul nostru încremenit

* * *

el mi-a adus o lumină
tremurătoare a plecat
noaptea s-a pripit
și tu nu vezi
nu îmi trebuie
chipul tău clar
! sufletul nostru încremenit

Echim VANCEA

Născut la 19 octombrie 1951 în Năneşti, Maramureş. Director al bibliotecii din Sighetu Marmaţiei. Studii liceale la Sighetu Marmaţiei, superioare neterminate. Volume de poezie: ***Fotografie după un original pierdut, Doctorul fără arginţi,*** *1997;* ***Abatere de la dialog,*** *1998. Directorul Editurii Echim, Sighetu Marmaţiei. Preşedinte al Centrului de Studii şi Cercetări privind Cultura şi Civilizaţia Maramureşului "Dr Alex. Filipaşcu", Sighetu Marmaţiei.*

CEAS MĂSLUIT

paşii poetului în umbra cărţilor.
umbra încet luminându-se...

cuvântu-i Cuvântului întuneric.

în întunericul din spatele cărţilor
poetul aşteaptă cântecul bufniţei.
ce-a mai rămas din întuneric
s-a strecurat în poem.

RUINE

străinul surprins de afecţiunea de-o clipă a frunzei
îşi şterse o lacrimă de neputincioasă mânie.

mai târziu a-nţeles că darea-n vileag a adevărului
e un obicei administrativ nesăbuit.

silabele ilicite ale unui nume atotputernic
aveau vehemenţa unor ruine.
...zorii unei dimineţi fără păsări
mângâie cu umilinţă visele lui.

GRĂDINA POTECILOR CE SE BIFURCĂ

ram de cremene sub soarele alb de rouă
în preajma copilăriei binecuvântându-ne
Doamne lanţurile.

cât de uşor moare fecioara în numele alteia
şi grădinii nu-i pasă de paşii stăpânului –
de curând întors acasă – amestecându-se cu prundişul.
de curând debărbătat
de lumină proptit
într-o meditaţie

liberă aiurind
pe masa de biliard umbra colorată
a unei bile albe
aşteaptă mai multe fapte de la bărbatul
cu tacul.

de o mai mare importanţă e lacătul
tocmai scos la lumină.

grădina posedată de păsări
îşi începe îmbrăţişarea
asemeni exodului ridicat în faţa întunericului.

nenăscuţii dau năvală pe potecile bifurcate în cruce.

Doamne odihnindu-Te mai pedepseşte-Te Doamne
prin tăcere şi sămânţă.
grădina se ridică goală în faţa întunericului
Doamne.

DIMENSIUNEA ZADARNICĂ A ARIPEI

nemaiavând ce vinde
ţi-ai făcut rost de o febră la pat.
şi pentru că nu de cine ce are a vinde depinde
ca piatra să rămână piatră
patria ne adâncea în asfinţit
singurătatea pânza aşteptarea sânii
trenul autobuzul maşina carul cu boi
cartea biblioteca remuşcarea
apa incendiul furtunul
drumul: par şi impar
tunelul: cu o singură intrare-ieşire
bordelul congresul vinul visul panica.
răbdarea cu care îşi apără locul
mai are egal doar în îndoielile zilnice.

până la urmă
i s-a pus în vedere să îşi ţină visul în vatră
obârşia în sine contează.
tăcerea patria vioara
cenuşa zgura huma consecinţele
cioara: ai'laltă nu cea de pe gard
ceara uitarea frigul somnul izvoarele
plopii: cei cu soţ
umbra piatra cuvântul
conspectele ospeţele omagiile
lacrima le-atârnă murdare pe sfoara din urnă.

să mergem.
patria iscodi-om după cules.
nu te mai lega de lege
şi ospeţe. ai labele pătate de sânge

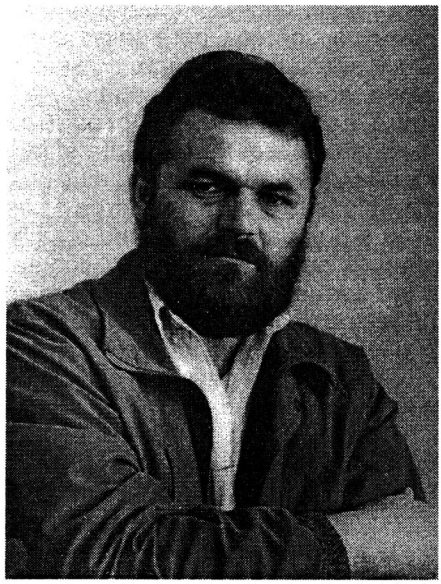

Nicolae GOJA

APUS CU MURE

Somnoroasă, căruntă, rugătoarea Oncioaia cobora pipăind cele şapte trepte de piatră ale casei, purta un lighean alb de plastic, cu săpun de faţă şi perie de unghii, peste care erau aşezate o oglinjoară şi un pieptene dublu de os cu dinţi rari de o parte şi mici şi deşi de cealaltă. Cămaşa de noapte de diftină, largă, până aproape de glezne, se de-şifona din propria-i greutate. Iarba rourată printre degetele desculţe.

Puse vasul de plastic pe marginea adăpătorii de beton şi câteva şoapte se auziră... Fecioară bucură-te, ceea ce eşti... Marie... prea sfântă ..., în timp ce zalele lanţului chelălăiau desfăşurându-se de pe sulul cu roată şi coborând ciutura în adâncul fântânii. Cu ochii cârpiţi de urdori, puse palma în formă de frână pe obada lustruită de ani, o roată de car fără butuc. Tresări, scoase pe gură sunetul spaimei, lanţul se durui pe ultimii metri cu decelerație şi zgâlţâi stâlpii de lemn când fundul rotund albi apa, mâţa focului, cheţ, în mama sărăciei! grăi împingând-o cu laba şi pe loc îşi dădu seama că pronunţase pentru prima dată în acea zi de sâmbătă nevinovata ei înjurătură. Animalul domestic apostrofat scăpă cu fuga urcând felin în nucul de lângă puţ, de unde o fixă cu ochi cafenii pe stăpâna cu faţa plină de clăbuci albi, mai trebuie o ţâră de sodă caustică, simt că-mi rămâne grăsime pe piele, apa rece n-o îndepărtează!, nu va mai cumpăra luându-se după reclame, ce bune erau săpunurile mai demult, mama amesteca fiertura cu apă de urzici, după chimicale de fabrică am atâtea riduri, ca la optzeci de ani, mi-am albit părul, Doamne fereşte să-mi lunece zadia de pe cap şi un fir să cadă în aluat, m-aş băga în pământ de ruşine dacă oarecineva ar afla floci cărunţi în blide. Schimbă pieptenele cu partea deasă şi-şi dete coama peste cap, după zece treceri scoase un smoc şi-l aruncă în iarbă. Oncioaia îşi împletea coada lucrând cu amândouă mâinile la ceafă, cămaşa se întindea pe pieptul neted, la nivelul burţii, o răsucea şi fixa cocul cu acul de păr ţinut între buze. N-am păduchi, zise mulţumită, n-am paraziţi, n-am sifilis, sângele mi-e curat, pielea, oh, oh, era să uite, găsi peria lângă lighean şi frecă fiecare vârf în parte, nu demult şi-a tăiat unghiile, ici-colo-i rămân urme de pământ de grădină după plivit, i-ar trebui mănuşi, ar râde vecinele, Oncioaia stă în patru picioare şi răreşte morcovii cu mănuşile, să nu-şi deterioreze manichiura...

Doctorul trecea des pe la plăcintărie, privea chichineaţa plină de făină şi picături de ulei sărit pe pereţi, mânca două plăcinte cu multă brânză usturoaie de oaie pe gratis şi mai săruta mâna Oncioaiei cu unghii nu tocmai murdare.

Plăcintăreasa o vedea pe noră-sa Letiţia cum îşi muia degetele câte o jumătate de ceas şi-şi tăia pieliţele şi-şi pilea colţurile, avea mâinile albe şi netede ca ale doctorului, era desenatoare la fabrica de roboţi din oraş.

– Adă-mi, noră, un robot, că nu mai pot sta aplecată la sapă, glumea, Letiţia se întorcea după-amiază, doar sâmbăta ieşea la prăşitul mălaiului.

O, o, Oncioaia strânse picioarele, cum şedea aplecată, presase vezica urinară, se grăbi în spatele şurii, pe cărare, mirosul de bălegar şi muştar era mai puternic, o trecură răcorile în şale, mama sărăciei grăi, iar nu găsea nici un timbru de hârtie, se aplecă şi rupse o frunză de podbal.

Era o femeie curată, tot satul recunoştea, toţi mâncau plăcinte din mâinile ei. Se limpezi şi aruncă apa murdară, urcă treptele, propti ligheanul de perete, se rostogoli, mama sărăciei, aşeză săpunul în odaia nurorii, pe dulap, pieptenele în taşca de lângă oglinda cât palma, roasă pe margini şi belită ici-colo, de-şi vedea doar nasul şi ochii.

Scrii la o oră încheiată, învelită, camera ta-i răcoroasă, simţi mâinile reci, rezemată de dunga patului pe o pernă, sormojac de paie în casa cu etaj a verişoarei Florica Onciu, adus din şură, l-au pus acolo să doarmă vara, l-au băgat din nou în casă pentru tine, cearceaf în patru iţe şi doi laţi, dricar cu pene de gâscă, odaia de oaspeţi cu icoane pe pereţi, când Oncioaia va muri noră-sa le va arunca, sunt vechi, blidele atârnate pe pereţi la fel vor fi luate, alte gusturi au oamenii, mobile de firispor, împletituri de aţă, bibelouri cu dansatoare în poante, vaze de rubin sintetic cu flori artificiale.

Oncioaia se grăbea, nu mânca nimic de dimineaţă, îşi trăgea rochia de şifon peste cap, avea conciul, mai încet, mâţa afară, cheia deasupra uşii, mătura rezemată de clanţă, şi pe cărare, prin livadă, pe scurtătură, peste prilaz, prin cimitir, cobora pe ulicele satului unde casele-s dese, trec maşini, bagă praf pe ferestre, te scoală din somnul dulce al dimineţii. Ora şapte, bătea clopotul, lăsa pasul mai încet, sandalele goale, pulpa stângă cu varice ca degetul mic, cea dreaptă cu vasele de sânge uşor îngroşate, n-oi pieri din ele, îi răspundea nurorii când o îndruma spre clinica de chirurgie vasculară din Cluj, voi muri paralizată, am tensiune şi-oi face accident vascular cerebral, mi-a încremeni obrazul, mâna şi piciorul, gura s-a strâmba şi după două-trei luni n-oi mai fi, cum s-a întâmplat şi cu mămuca, vorovea, noră-sa o credea, Oncioaia nu mânca sărat, nu sorbea cafea, doar ţuică şi un pahar de vin, după care-i plesnea obrazul de purpuriu ce era. Putea cânta şi fără să bea, avea gură bună cu dinţi puşi de viplă, sus proteză, se ferea ca de drac s-o vadă ai ei spălând-o, doar singură acasă când era o scotea, când dormea se încuia în camera ei, trăgea perdeaua groasă peste uşă, să n-o poată nimeni vedea în somn sforăind cu gura deschisă şi dinţii de sus mişcându-se.

De când nu se mai folosea de vată n-o durea nimic toată vara, toamna o fulgerau reumatismele, atunci făcea băi la Valauăle Cărbunar, o ducea zilnic fecioru-său Văsălică, o aştepta, umplea borcut în oluri, pentru toată uliţa, se aflau bine după apa sulfuroasă, dădeau pruncii limbricii afară, alţii dizolvau sare şi-şi murau tablele de slănină şi cărnurile de porc.

Lăudat fie Iisus! saluta. În veci amin! îi răspundea preotul, se întâlneau de fiecare dată; şi el căpăta (după slujba de utrenie) plăcintă fără bani. Lasă părinte că aveţi salar micuţ şi trei prunci şi doamnă grea! Mâncând, bea o votcă mare la separeu, aşa se cădea pentru slujitorul altarului. În plăcintărie doar uşa o despărţea de domnii şi tovarăşii satului (nu-i plăceau deloc, le dădea plăcintele de la urmă), ziceau: tanti Florica, nu vreţi o cafea mică? pentru noi face naturală. De la ei s-a învăţat cu laptele negru, până când l-a interzis doctorul, era să defecteze tensiometrul, simţea că ia foc.

Punea zece kilograme de făină într-o covată de lemn, drojdie, apă, le frământa, dospeau, asoga, umplea foile cu brânză, cocea plăcintele în mult ulei, pe sobă cu butelie de aragaz. Pentru ocazii prepara umplutură de cartofi, mere Parmen auriu, lobodă cu mărar şi usturoi verde, magiun de prune Bistriţene. Oncioaia era angajata Cooperativei de consum Chioreana, cu procent din încasări. Dintr-un kilogram de făină trebuia să iasă cincisprezece plăcinte, ea scotea

nouăsprezece, patruzeci în plus, câte două gratis pentru primar, viceprimar, secretar, doi polițiști, medic, popă, președinte, contabilă, casieră, douăzeci le vindea altora și băga banii în buzunar, rămasele le ducea acasă, mai mult de una pe zi nu mânca nici ea, pe la două se întorcea cu venele picioarelor gata să-i plesnească, avea platfus, le uda cu apă din adăpătoare, vacă nu mai mulgea demult, de când Onciu pădurarul s-a dus în pădurea verde... de atunci nu a mai primit nici o palmă, aia era hiba lui, venea băut, zi de zi, an de an, iară în zile de transport lemne se întorcea putred, dacă nu cumva-l aducea cineva cu carul. Întârzia după înserare, îi ieșea înainte, pe ulicioara mâloasă, îl afla împotmolit în patru picioare, culcat sub meri sau oprit la prilaz. Bat-o focu băutură când o bei peste măsură, îi cânta Oncioaia și-i trăsnea câteva după ceafă, el nu mai simțea nimic, era atentă să n-o păcălească, să se prefacă, primea atunci cu dobândă, de la omul ceva mai scund decât ea, slab ca un ogar de atâta pălincă. Ce-i cu bărbații ăștia? Beau de sting, de usucă, sugative, cât sunt treji stau cu baligile-n gură, după ce prind curaj nu-i poți opri din ale lor, nu-i om beat să nu-și aducă aminte de armată, când se-adună vorbesc doar despre meseria lor, ce fac și cum fac ei, bălmăjesc, buimăcesc, cântă marșuri. *Sunt român...* și *Treceți batalioane române Carpații...* cu glasurile grosolane și ținându-se după cap. Când i-apucă damblaua, se iau la sfadă și-amenință cu cuțitele privindu-se înfiorător, la urmă umblă din gard în gard sau dorm cu capul pe masă și tot femeile-i duc ca pe niște lemne în cârcă până în pat și-i dezbracă și le fac ciorbe acre cu sămătișe să-i dreagă. Onciu nu voma niciodată, după alții au ce curăța perne și covoare. Jumătate din bărbați sunt beți, umblă după alcool ca râia. Își află vreme de băutură toamna, când îi mai mult de lucru și vremea mai mândră, atunci ei stau la bufet și la umbră, zicea. Înainte nu le era așa de bine!

Amintirea lui Onciu îi ocupa multe ceasuri din zi și noapte. Mergeau spre casă, adesea se opreau într-un loc din livadă, sub un păr scorțos cu pere cu miez roșu, ședeau pe iarbă, el urca în păr și scutura o creangă, aveau minute când se apropiau unul de altul ca fulgerul, Onciu uita repede (așa-i zicea și acasă, nu Gheorghică), făcea ce făcea și cobora în pivniță, la butoiul cu vin, pe seară nu mai avea cu cine se înțelege. Oncioaia îl răbda ca pe un soț, nu așa fusese în primii ani după căsătorie. Se juca între păpuși când a fost petită, cu șaisprezece ani era el mai bătrân, îl grăia bade Gheorghică. Moșul ăsta vine ast-sară la noi? Nu-i venea să creadă și totuși s-a întâmplat, s-a măritat când încă nu avea buletin de identitate, abia după două săptămîni a împlinit paisprezece ani, era fată pietroasă, sănătoasă, și-ar fi putut găsi un fecior mai tânăr și mai bogat, de Mitru lui Miclăuș i-ar fi plăcut, dar îi puțea din gură, Filu Știmparului se arătase mutalău, după oricine nu s-ar fi dus, pădurarul era membru de partid, bine văzut de comuniști, știa că-i va merge plugul, cum a și fost, salariul nu era mare, pe lângă el mai picura cât să nu ducă lipsă de nimic, țineau vie și livadă, vacă și tot câte doi porci pe an tăiau, podul plin cu scânduri, hribele și siropul de zmeură nu se terminau din cămară de la un an la altul, poienile ale lor erau, în pepinieră săpau cartofi, pădurea nu ducea lipsă de vânat, oile pe pășunile alpine pășteau, întregul sat avea nevoie de pădurar. Dar cel mai mult și mai mult îi plăcea să-l asculte fluierând hori lungi. Nu-l răbda când dohănea.

Nu-i trecea nicicum supărarea că n-a lăsat-o mămuca să se facă artistă de muzică populară, cum se ține Bolchiș, de nu-i ajunge nimeni la nas. Era tare fainâ în hainele de sărbătoare și avea voce, știa cântecele măicuței, ea a rămas rapsod, iar el, Bolchiș, pentru că făcea versuri cu viața nouă pe ogoare, a ajuns artist de muzică populară, un drac, toate cântecele le-a luat de la femeile din sat și de la mine, venea cu gură dulce

tu Florică nu-ți aduci aminte cum cântam noi la şezătoare? Ba-mi aduc, el nu avea de unde, nu umbla în şezători de gazde, erau tare colduşi, zece prunci într-o colibă de casă. I-am cântat ce-am învățat la vergel, la nunți şi la lucru. De la mine a aflat Horea lui Vălean, cântece despre cântec, de dragoste şi de jale, de lucru şi de cătane. Cântecul balțului l-am învățat. Nu că mă laud, în odorul nostru m-a înregistrat pe magnetofon el cu mâna lui şi i-am cântat tot ce-am ştiut în multe seri dintr-o iarnă şi tot de două-trei ori i le-am cântat, pe glasuri de fată, de femeie şi de babă, de fecior, de om şi de moş, mare osteneală mi-a dat, țolul pe tărnaț l-am întins şi cum cântam îi arătam să-şi aducă aminte ce înseamnă cuvintele, trăise el în sat cu noi, dar nu era umblat între oameni, nu ştia că o mnearță îi douăşcinci de kilograme şi că spăcelul poate fi cu ruji, iar chimeşele cu părtuță, căputu-i din postav, cordenciu-i la războiul de țesut, pumneşeii trebuie să fie la fel ca vizidca de înflorați. Tare bună ținere de minte am, dacă aud un cântec nu-l uit şohan, şi nici vorba omului n-o uit, şi nici glasul, n-am lipsă de casetofon. I-auzi aici... M-am dus în gălbănaş şi i-am adus caş. M-am coborât în pivniță şi i-am scos horincă şi vin. În Arhiva de aur de la Bucureşti te-oi băga, tu Florică, mi-a spus. Atâta până i-am golit sufletul, apoi nici mulțam nu mi-o zis, îmi auzeam cântecele cântate de el, modificate pe ici, pe colo, cu o strofă nouă, să le placă celor comunişti, că badea-i miner de frunte sau că badea ară cu tractoru. Trebuia să-i golesc şiştaru-n cap şi să-i dau cu cioca de la cuptor peste şele. Şi aceea mi-o cântă el: *Sirisău cu pânză nouă,/ Hai să tăiem dealu-n două*... Era pe vremea pomnițelor, i-am copt şi ludău şi am mâncat în filigorie, la umbră. Nu i-o fost bugăt un fărtai de horincă în oiagă, o băut singur o fele. Mămăligă pe curpător i-am întors şi cureti murat lângă papicraş cu mujdei. Ba şi o coşarcă de prune uscate-n bujdei i-am dat şi când o ieşit din ogor mi-o promis-o goală înapoiu. Cu bota de chemător l-am văzut la televizor. Bine că nu i-am pus şi clopul Onciului, înalt de şapte paie cu durgălău şi chimeşa cu pumnuşei întorşi. Mult s-a minunat de gacii împăturiți din opt lați, de cioarecii de pănură ca noi, de laibărul negru, de căputul de lână, de cureaua de piele cu patru catarame şi de cizmele de box, noroc că Onciu era mai mic decât Bolchiş, altfel toate i le-aş fi probat, să nu le mai văd. Am păgubit cu taşca cu ținte şi cu guba sură, şohan nu mi le-a înapoiat. M-am învățat minte şi de atunci oricine o venit la mine, tăt profesori şi studenți, folclorişti şi etnografi, le-am desfăcut lăzile de zestre, rămase din bătrâni, le-am scos zadiile de cap, balțul de când am fost mireasă, zgarda şi şiragurile de mărgele, spăcelul cu guler din doi lați şi doi clini cu pumnuşei şi puiuț, cu lengherhat şi vizidcă, brodate cu fitău alb şi sur, le-am întins trei poale din opt lați de pânză de tort, cu fodori, peste care purtam zadie lungă, zadie dinainte, țesută în patru ițe, cu pene şi opincile cu gurgui cu obiele de cânepă şi lână, de pe vremea mămuchii mele. Nici mâna nu-i lăsam ş-o pună pe haine. Cu atâta m-am ales, că m-au scris de informatoare în multe culegeri de folclor, râdea Onciu de mine, şi io-s informator zicea, era chemat des să spună despre Frunzilă ocărât Ştrimflu pe unde umblă, Onciu îi lăsa merinde la căsuța de la cabană, câte o bucătoaie de slănină, pită, căciulii de ai şi sare. Îl puneau jendarii să facă lupişti afunde de doi metri, să cadă Frunzilă în ele. I-au adus curse de animale să le ascundă în frunze, pe unde umbla Frunzilă. Le-a pus cum le-a pus!

– ... Mâța sărăciei...

Au găsit-o spre sâmbătă seară, în spatele şurii, căzută între ruguri cu mure verzi. Nu departe era Onciu şi mămuca şi tătuca şi ceva mai încolo, unde murele se coceau la soare, în țintirimul cu scară, putrezea crucea celor vechi. Într-un apus cu mure.

Gavril CIUBAN

Născut la 10 iulie 1951, în Vişeul de Mijloc, Maramureş. Angajat al Ocolului Silvic Vişeu. Debut: 1975, în revista "Cronica". Volume de poeme: ***Cultivatorul de pietre şi tandra dihanie****, 1992;* ***Fântâna cu ghinturi****, 1996;* ***Poeme****, 2000.*

CASA CU FERESTRE TOPITE

fragment

Fiului meu Ovidiu

Motto*: Povestea ta este o poveste atât de minunată, încât, dacă ar fi scrisă cu acul pe colţul lăuntric al ochiului, acesta ar fi temei de reculegere adâncă pentru unul care cugetă cu smerenie.*

O mie şi una de nopţi.

Din clipa când a început pământul să coboare, fuioare de raze în desfrâu au dat buzna din pântecul celei mai albastre din lume ape: Vaserul.

Malurile sale împrejmuiau norii, cireada de stele suia dâmburile asudându-le, iar în nopţile lungi de iarnă, când lupii soseau la casa pădurăriţei pentru împerechere, îţi puteai aminti şi de poemul cu numărul doi, cel de la începutul Siberiei, cu rubaşcă, pâslari şi pufoaică sub cap, de trimisul diavolului ce avea s-o pocească până şi pe fiica poemului cu numărul unu, o codană crescută la stână şi păstrată fecioară până la venirea Aducătorului de rele.

Care o necinsti în prezenţa tatălui adoptiv, baciul, şi gazdă de munte, cum i se spunea prin partea locului, legat fedeleş de ciubărul în care strângea zer pentru dulăi.

Rămas cu dumicatul în gură şi cu privirea piezişă pe sfârcurile rumenite, parcă pârjolite de razele lunii, scăpate de sub cămaşa limpede de in, ea însăşi o umbră a pielii, baciul îi revedea codanei bucile goale biciuite de zmicelele ploii şi bătucite de Aducătorul de rele.

Resimţi cu aceeaşi putere dinţii de lapte ai morţii care, încă de pe atunci, s-a pus să lucreze cu ziua.

Mult mai târziu, aveau să-i fie traduse dialectele din graiul clopotelor, alcătuirea aceea primară de sunete ce exprimă înţelesuri dosite.

Un scâncet de copil, o voce piţigăiată, o alta îngroşându-se din ce în ce:

– Ar trebui să fie iarnă şi tu să auzi lăbuţele ce şi le scarpină după ureche omul cu eul său cu tot!

– Hei! Am sosit! Unde eşti?

După glas putea fi o rudă de-a baciului fulgerat lângă uşa colibei, vocea mutată în urmaşi păstrându-şi întocmai nuanţele şi putând fi recunoscută numaidecât.

Codana îi şi aproximase restul: ochii vineţi, în care îi apăruse o viclenie măreaţă suplimentată de un zâmbet suspect. Aducea cu trufia călăului ce se ştie stăpân în a smulge înţelesului limba maternă.

Ajunsă aici, fiica poemului cu numărul unu tresări. Imaginea Aducătorului de rele se risipi şi o linişte atât de afundă îi luă locul, încât puteai auzi cum hurducă păduchii perişorii cei negri din locurile ascunse.

I se năzărea iar vocea îngroşată piţigăindu-se, scâncetul de copil...

Ciudăţenia o puse pe seama năravului, altminteri dobândit, de a plagia vise întâmplate în somnul său în cealaltă viaţă, trăită înainte de moartea ei, la care susţinea cu tot dinadinsul că a fost martoră; bazaconii cu care fiica poemului cu numărul unu s-a obişnuit într-atâta, încât ajunsese să creadă mai tare în arătări şi pricolici decât în "lucrurile reale, obiective şi adevărate", cum auzise ea că sunt propovăduite prin şcoli şi biserici fără cruci pe turle.

Aşadar, singura sa problemă era primenirea la ieşirea din vis. Avea să-şi amintească, după foarte mulţi ani, de noaptea când s-a întors de la cules de cranii.

Căută în minte – atunci – o posibilă rută ferită de primejdii. N-o găsi. Pe nesimţite se trezi în cimitir. Era locul cel mai populat, dar şi cel mai sigur unde de bine de rău se mai construia.

Pe locuinţele subterane se ridicau adevărate viluţe împodobite înlăuntru cu icoane, sfeşnice, poze – nu puteai preciza dacă din lumea cealaltă sau din asta, "asta" fiind o noţiune cât se poate de greu de definit.

Şezătorile de altădată se mutau în aceste campinguri-capele, unele dintre rudele răposaţilor îndeletnicindu-se cu torsul, descântecul, cântatul din bătrâni, cântatul din drâmbă acolo unde morţii din prima generaţie, ei deja îngropaţi, depăşiseră suta de ani.

În locul spaimelor de altădată, în cimitirele de azi, cel puţin acesta prin care tocmai acum trece pădurăriţa, tihna şi împăcarea cu toate sunt la ele acasă.

Numai că, cu cât te apropii de poemul cu numărul doi, simţi iar prin fastuosul sine de mai ieri un iz de lumină mucegăită. Lumina o simţi până la capăt.

Şi este ca a f a r ă. Vocea se auzi din nou, iar singurul care părea că ascultă era purtătorul rubăştii, străinul din poemul cu numărul doi, căruia îi crescuse în colţul buzelor o ţigară stinsă:

Vorba cea tânără ce nu mai poate
porunci
nici îndruga neînţelese zbateri
ia-o la tine şi nimiceşte-i fecioria

Numaidecât o moaşă veni-va
să scoată din pântecu-i
un craniu leit cuvântului

în care otrava rămâne-va
celui venit a doua oară să se-înfrupte

Purcede chiar pe hâde vremuri
la întocmit de spuneri căci
poezia citită la ospeţe e doar
femeia goală de la genunchi înapoi
ce-şi poartă în spinare patul
nu şi crucea

rotită de bătrâni la horele din sat
ca o vârtelniţă-n vechime

Mai ieri o auzii că-un proaspăt junghi
la inima-i se-îmbie

Deşi s-a apucat de nins pe când
din frunze codrul încă nu s-a smuls

să tacă îndelung
posomorâtele făclii din ochii tăi
mărite scrib.

Un câine alb şi neînsoţit, mai mult inventat decât aievea, se scufundă în spuma Vaserului. Din locul acela, a doua zi, avea să răsară soarele.

Răsuflând din greu, colonia de mesteceni cu pielea jupuită mai aveau olecuţă până la casa cu ferestre topite.

Borşa, iunie 1999.

Marian ILEA

GRAVIMETRUL

fragment

Pentru Iudita Zsombori seara de joi era ca un vis. Cultura, muzica, sala de spectacole a hotelului Coroana, întâlnirea cu marele violonist Francisk Thury de Medio Monte.

Trecuseră trei zile de când Lutz Korodi dispăruse din oraş. Nu-l mai văzuse nimeni. Era de neiertat. N-avusese cine să-i explice Iuditei Zsombori *marile secrete ale virtuozilor vioarei.* Seară de seară, femeia sperase. Ţinuse masa liberă. Colţul lui Lutz Korodi rămăsese pustiu. Cârciumăreasa ştergea paharele din sticlă groasă. I se umflau degetele. Nu suporta muzica lăutarului angajat cu săptămâna.

Lutz Korodi ar fi putut intra, în cârciumă la Iudita Zsombori, în orice clipă. Chiar mascat, precum un cocoraş. Chiar agitând aripile şi mişcând lămpile luminoase din tavan. Doar Iudita Zsombori îi observase lipsa. Nu se mai întâmplase aşa ceva.

Achizitorul de păr omenesc lipsea doar două zile pe lună. Într-o vineri şi într-o sâmbătă. Nu se îmbolnăvea. N-avea crize ori altfel de dureri. Călătorea cu trenul de persoane. Se înghesuia în gară, printre verkerii de la mina "Joachim de pe Medio Monte". Urca la clasa a doua. Printre oameni adormiţi, printre precupeţe rezemate de coşuri pline cu găini. După câteva ceasuri mirosea a coteţ. Trenul făcea la frontieră, o haltă mai lungă. Până când se termina micul trafic. Lutz Korodi rămânea singur în vagonul de Debrecen.

Francisc Thury de Medio Monte era un tânăr subţirel, cu privirea poznaşă. Îşi târa, cu greutate, piciorul drept. Era mai scurt cu doisprezece centimetri decât stângul. Din naştere. Lucrase în oraş. Fusese comisul-voiajor al "Fraţilor Paulinii". Doi escroci care se lăudaseră, în Marea Câmpie, că vând, din stocuri italieneşti, cazane de fiert rachiu, căldări de spălat şi vopsit ori tăbăcării utilate până la cea mai mică şaibă.

Singura relaţie de afaceri, stabilită de Thury, fusese cu o stropitoare de vie, vândută negustorului de textile, frak şi clak, Jancovici Pogan.

Cu toate că scria pe mâner "Austrie und Wermoral", stropitoarea se dezlipise pe la încheieturi, transformându-se într-o bucată de tablă *găurită şi nefolositoare.*

Comis-voiajorul fugise cu nevasta unui poliţai orăşenesc, care de necaz îşi tăiase venele. Stătuse la Telciu, trei săptămâni, stingându-şi focul amorului. Plecase la Budapesta. În câteva luni de zile devenise violonist de ceardaş. De două ori pe an concerta pentru negustorii oraşului.

Domnul consilier orăşenesc Benea prezenta lunar activitatea culturală a oraşului. În prezenţa celorlalţi consilieri orăşeneşti. Când ajungea la domeniul artistic muzical, spunea: "La acest capitol stăm foarte bine, îl avem pe Francisc Thury care în domeniul cântatului n-are adversar la Dunăre".

Lutz Korodi rezervase două bilete cu locuri reţinute pentru concert. Cu stema hotelului Coroana – un castel acoperit de două paloşe – plasată deasupra textului invitaţiei. Lutz Korodi pusese "hârtiile culturale" în potirul de argint aurit. Ca să nu se piardă.

"Plâng după dumneata cocoraş, pierdut în mugur de primăvară. În zilele lungi ale toamnei, inima mă fulgera de durere, din calea-ţi fatală încerca-voi să te reîntorc? O, Lutz Korodi, hainule, ai rănit sufletul cald al Iuditei Zsombori, şi ai obligat-o să

caute la capătul pământului un nou cocoraş curat, ca o floare de crin, şi cinstit ca o garoafă albă. Mi-e sufletul de raze plin, dar e aşa de gol şi pustiu, rece ca un mormânt siberian, fără dumneata, Lutz Korodi."

Până şi cârciumăreasa se sperie de cuvintele acestea care se năşteau în jurul ei, precum un pârâiaş transformat în râu, care dă să o sufoce. Îşi spuse emoţionată că astfel de fraze nu se puteau naşte dintre cârpe murdare şi pahare prost şterse. Veneau de undeva anume. Simbolizau ceva. În cârciumă, muşterii discutau. Până la concert mai erau douăzeci de ceasuri.

"La cinematograf s-a instalat săptămâna trecută un ventilator, domnilor. Acuma s-a stricat, dar se va repara şi se vor instala încă două", spuse cu glas apăsat domnul Menyhert, administratorul peliculelor cinematografice.

"Nimic nu ţine, totul se duce de râpă, domnule Menyhert. Nu mai are nici fierul calitatea de altădată", spuse cu necaz negustorul de caltaboş, cârnaţi şi brânză, Vilmoş Botoş.

"Eu n-am spus aşa ceva", murmură domnul Menyhert privind speriat spre măsuţa unde se aşezaseră domnii consilieri orăşeneşti: Benea şi Trif.

"Ce se întâmplă când zăpada acoperă pământul de la un capăt la altul al oraşului?", întrebă domnul Vilmoş Botoş privind fix la domnul administrator al peliculelor cinematografice.

"Se întâmplă că la cinematograf vor funcţiona trei ventilatoare, domnule", încheie socotelile domnul Menyhert.

"Se întâmplă, domnule Menyhert, că unele vietăţi, precum Botoş Vilmoş care-ţi vorbeşte acuma aici, s-au îngrijit de cu vară, pentru locuinţa şi hrana pe timp de frig şi altele precum dumneata nu!", încheie şi domnul Vilmoş Botoş, supărat.

"Domnule Ilie", şopti Simon fără Dinţi în urechea tâmplarului, "de ce să furi douăzeci de găini tocmai de la spitalul de contagioşi de la Pianul de Jos. Acolo şi cotcodacele au oftică".

"Poliţia e pe urmele lor", răspunse tâmplarul, trăgându-şi capul într-o parte.

"Nici un om nu este identic cu un altul, chiar dacă vinele lor poartă aceleaşi nume, frate Trif", spuse domnul consilier orăşenesc Benea.

"Lombrozo combate teoria responsabilităţii morale cu responsabilitatea legală", completă domnul consilier orăşenesc Benea.

"Aici cred că e vorba de două culpe, aia morală şi aia legală, domnule Benea", spuse şi domnul consilier orăşenesc Trif.

"Asta-i ştiinţa penalităţii, domnilor consilieri, vă felicit!", strigă executorul judecătoresc Vucea Mihail, ridicându-se în picioare, cu paharul de vin alb, de Recas, în mâna dreaptă şi închinând spre cei doi consilieri orăşeneşti.

"Să ne trăiască domnii Benea şi Trif", mai strigă Vucea. "Doi oameni sacrificaţi pe altarul comunităţii noastre".

"Stai jos, domnule Vucea", îl trase de cracul pantalonului domnul gropar Mladianovski. "Să-ţi povestesc. La noi, în cartierul Pianul de Jos, îl avem pe domnul Carol, care lucrează ca supraveghetor la pădure şi care lunea trecută a ameninţat-o pe nevasta lui Gal măcelarul, că ori o împuşcă, ori îi dă foc. Gal a făcut denunţ la Poliţie în cauză. La organe, domnule Vucea. Ce crezi dumneata că a făcut organul? Ha? Habar n-ai! Descindere, domnule executor. La faţa locului. Şi i-a confiscat domnului Carol şi puşca şi bricheta."

Leo BUTNARU

CE ESTE, CUM ESTE, DE CE ESTE CUM ESTE CIMITIRUL, ZIS VESEL, DE LA SĂPÂNȚA?

❖ Printre canioane maramureşene se simte mai acut ca aiurea apropierea orei decisive dintre cele două secole "ale noastre" (XX-XXI). Pe aici, lumea se mărturiseşte între sentințe mistice, ceva griji ecologiste, înjurături inteligente, bancuri despre ardeleni şi hohote de râs la gândul despre ceea ce ar trebui să fie un cimitir, în special cel vesel, care e unic în lume şi se află la Săpânța.

❖ O fi aici ceea ce s-ar numi *râsu-plânsu?* Peste unele morminte – numai plânsul. Şi blestemul. Pentru că ruinătoarea colectivizare socialist-comunistă a fost pretutindeni aceeaşi, inumană, astfel că un sătean basarabean va înțelege perfect şi adânc dureros epitaful vreunui semen de-al său maramureşean: "În viață mult am trudit / Eu casă am avut / Colectivul s-o făcut / Din casă m-au alungat / La mină eu am plecat / Boala grea nu m-a iertat". Sau: "Vezi tu pădurea cea mare, / Eu am fost şi-am dus mâncare / La călugări şi preoți / Că ei m-aşteptau cu toți./ Iată cum s-a întâmplat / C-am fost aspru condamnat".

❖ Şi totuşi, în deja consacrata, general-acceptata ordine de sentimente vorbind, la Săpânța Lumea Cealaltă e veselă-gaiță, nu oțărâtă ca pretutindeni aiurea. Aici, în locul tremolo-ului unui zumzet de cor ce răzbate de după cortina de fier a Paradisului, se aude tremolo-ul hâțânat al unor chicote mărunt sacadate. De la hohot – la chicot, strania veselie postumă e în perpetuă schimbare de gradații ale sonorităților sale; de la hohot şi chiar de dincolo de chicot – până la un abia-abia auzit fâşâit ca de la zborul îngerilor autohtoni cu aripile roase de asprimea şiacului țărănesc.

❖ (Doar nişte aripi atotcuprinzându-ne sub umbra lor de molie-n zbor si-bemol: Timpul.)

❖ La Săpânța, nu doar cioclii sunt persoane oarecum diferite de consacratele noastre apucături, ci şi destui săteni, care nu-şi mai pun întrebări de felul: "Oare Cimitirul Vesel nu e un fel de fabulă ce nu ar fi meritat să fie inventată? Oare pe-aici, noi, oamenii, nu ne veselim mult mai mult decât am fi realmente în stare?".

❖ Adică, insul cu apucături consacrate, nu oarecum dez-axate, în cimitirul de la Săpânța se simte cam de prisos...

❖ Nu în toată Țara, ci doar aici, La Săpânța-la-țară, hohotul de râs e ca o datorie testamentară. (Vai de steaua ta – întunecată, – destinule, ce nu poți lăsa nimic ca testament...)

❖ Hohot, chicot sau fâşâit abia auzit, ca şi cum calendarele ar fi gâdilate, fiecare în parte, la toate cele 364 sau 365 (cu una mai puțin decât numărul de file) subsuori ale lor.

❖ (Când îndrăznesc să presupun ce aş face, dacă aş auzi un hohot de râs la o înmormântare, mă ia prin fire o timiditate ca o abia sesizabilă pâlpâire de mister neliniştit.)

❖ Aşadar, prin Cimitirul Vesel nu poţi trece serios ca un neamţ pe care nu-l interesează, să zicem, poezia...

❖ Pe obeliscurile răposaţilor (unele fără cruce) – strofe din cel mai recent folclor: "Bată-te focul, taxiu,/ Ce veneai de la Sibiu...". Cimitirul Vesel e pentru Poetul Anonim al folclorului şi pentru Inginerul Anonim al roţii, şi de la ei – la alţii, apoi de la alţii – la şi mai alţii, astfel că ideea analogiilor se tot complică, se îndepărtează de simplitatea ei cu Adam cel vechi, trecut mai întâi în soaţă-sa Eva, apoi în nepoţime – ha! ha! – zic eu, cel căruia uneori i se întâmplă să fie filosof pe câteva frânturi de timp şi gând(emă). Ha! ha! ha! la Săpânţa, în cimitirul ca o sfidare, în care generaţii de maramoşi sucombă cu demnitate.

❖ Între cele două Mari Tăceri trecând, viaţa mea, mai mult sau mai puţin râzătoare, încalcă oarecum solemnele versete şi avertismente biblice. Ha! ha! ha! sau Hau! hau! hau! sau Bau! bau!-l din numele lui Baudelaire, cel cu *Florile răului.* Sau toxicul croncănit al corbului Ed-car!-car! Poe-tic în sinele cosmic al Timpului. Şi se reîntoarce, revine stră-dincoace de Infinitul pustiu, strădincoace, în sinele nostru.

❖ Şi totuşi, ca în oricare cimitir, şi în cel zis vesel se întâmplă să se plimbe câte un ins viu ce-i are pe alţii în minte -- recensământ de *noi* şi de morminte.

❖ Simbolică, neobişnuită, sugestivă gala celor 24 de ore ale Sâmbetei eternului hohot de râs. (Al Sâmbetei morţilor. Şi a ceea ce s-a dus pe apa şi vinul Sâmbetei.)

❖ Un alt obelisc: "Născut 1901 – Decedat 1960...". Astăzi suntem în 1992. Astfel că peste Maramureş au mai trecut 32 de ani fără un om şi, ca în *Upanişadele* sanscrite, e timpul să se găsească un alt răspuns – la ce?

❖ Încă un obelisc. Ca multe altele, şi el fără cruce. Doar cu chipul de pictură naivă, ca o halcă de slănină ce zâmbeşte jovial. Versurile spun că răposatului i-ar fi plăcut paharul şi lumea i se arăta în roz. Blândului săpânţean lumea i se arăta în roz până în momentul în care cineva din comesenii săi îi zicea: "Ioane, şterge-ţi, dom'le, ochelarii de vin, că din cauza stropilor de vin roşu ai putea vedea lumea în roz". Şi adevăr vorbea.

❖ Alt epitaf: "Hai, mămică, mama me, / pe mine nu mi-i ave. / Fă alt cocon de-i vre. / Aşa a vrut Dumnezeu / şapte luni să trăiesc eu..." – se mărturiseşte pruncuţul cu zâmbetul ştirb. Citesc. Recitesc. Ne-acustică, această îndeletnicire. Aici, chiar dacă cimitirul e vesel, se tace, nu că ar umbla prin superstiţii marele criminal cumpărător de tăcere, ci pur şi simplu nici un sunet nu se rupe de litere, de pumnul de litere negre ce iau conturul unui graur mut de care nu se va desprinde ţipătul său... Şi totuşi, am rostit un cuvânt: "moarte", am rostit cuvântul ăsta cu tot cu ghilimele şi gura mi-a rămas ca un sens exterior al acestui cuvânt, ca un al doilea său sens, dar exterior, nesemnificând exact ceea ce spune cuvântul "moarte", pentru că gura mi-a rămas, mi-a rămas încă vorbitoare, precum atâtea alte ori făcându-mă să trăiesc înminunarea prin cuvânt, ca pe un nou fel de a fi pe lume.

❖ Şi totuşi, după cuvântul "moarte" – cuvântul următor, oricare, rostit, cât ai bate din palme (în cimitir, să baţi din palme?), fiece cuvânt este o indirectă constatare funebră (chiar şi cuvântul *viaţă,* dacă e rostit sau citit aici): "Ca o creangă blestemată / Mi-o luat a mea viaţă / Cum ai rupe un fir de aţă"; "Săracă a mea viaţă / Cum s-a topit ca o gheaţă". Ziceri ca nişte constatări funebre ale câtorva bătăi de puls de acum câteva clipe sau chiar ale bătăii de puls din clipa aceasta care, fără a fi ameninţată cu trecerea, – a şi trecut! Şi "M-am topit ca o rouă / Şi v-am lăsat lumea vouă"...

❖ Toţi cei plecaţi în Săpânţa de pe ceea Lume, orânduiţi în vârste inegale, dar egal împăcaţi – pruncii sau adolescenţii a căror dragoste şi până astăzi mai este şi până întotdeauna va fi evenimentul pur, nealterat trupeşte, mirii care nu au avut răgaz pământesc să-şi trăiască nici prima noapte de unire şi domnul despre care deja am vorbit, cel ce avu

gâtlej prădalnic – pe scurt, toate vârstele şi toate destinele supravegheate timp puţin, timp scurt, timp mediu sau timp îndelung, de longeviv, de menageria de destine a Zodiacului, toţi cei binecuvântaţi – odată ce s-au născut! – pre limba zidirii dumnezeieşti, toţi egali în faţa unei izbucniri de veselie, în faţa unui hohot de râs care, pe lângă ceea ce este şi ceea ce mai poate fi, ar însemna şi un fel de remiză cu disperarea.

❖ Sau, poate, hohotul de râs e o disperare ce trece în spasmele unei îndrăzneli dezlănţuite? Cine ştie... Oricum, ironia şi încăpăţânarea ar fi ca o vocaţie paralelă a săpânţeanului ce ştie (dacă e cât de cât cu carte) că de la serios la ridicol nu e decât un pas, exact atât cât e şi de la poarta Paradisului până la cea a Infernului. Adică, un fleac de pas de care să mori de râs, nu alta!

❖ Drept concluzie de etapă, reiese clar că *râsu-plânsu* nu e nici pe departe sinonim cu *moartea ca autobiografie.*

❖ (S-ar zice că apelez la un procedeu literar numit abatere lirică, de mine la Cimitirul Vesel vorbind: Treceam de la un obelisc la altul, oarecum înfricoşat nu de moarte, ci de posibila curmare a altor şi altor revelaţii. Intuiţia, sau ceea ce ar putea fi aşa ceva, mă hărţuia prin tainicul ei imperiu al necesităţilor încă nelămurite. Timpul, ziua se mai lămurea – graţie ţâşnitoarelor geturi de lumină prin fantele, totdeauna medievale, dintre nori. Ne bucuram, în Cimitirul Vesel, de aceste erupţii cereşti, pentru că dimineaţa acelei zile se împotmolea în vălătuciri greoaie de ceţuri eşuate pe Valea Izei ca nişte dirijabile dezumflate; zi care se anunţa cu nimic mai agreabilă decât ziua precedentă, drept efect al ploii mocăneşti în amestec cu o discretă cernere de lumină, şi care avusese o culoare de bere.

Deci, ziua se mai limpezea. Prin risipirile de tăceri mormântale – doar jeluirea esperanto a unui guguştiuc. În gând, răsuceam la cotidiana vârtelniţă a verbelor. Nu trebuia să-mi dau pe faţă sufletul lacom de a spune, de a compune şi de a nu fi vesel.)

❖ Alte inscripţii, alte explicaţii... Difuza densitate a emoţiilor la suprafaţa lumii... "Născut în... Decedat în..." – ca şi cum cifrele ar deveni nişte con-cuvinte despre timpul din icoane, dar şi timpul din fotografii: timpul Săpânţei. Dar poate că oricare cimitir este locul unde se sfarmă trinitatea Timp-Spaţiu-Condiţie umană? Totul (în cimitir îţi poţi da seama) ar fi un amalgam de haotice nădăjduiri fără cârmă, nădăjduirile în genere însemnând o bună parte a vieţii pe dibuite. Însă oare va veni sau nu marea şi frumos de absurda bucurie care să răscumpere totala, cosmica lipsă de sensuri, întru a reface necesara trinitate?

...Nimic nu se poate interpune, nimic; nici o întrebare nu se poate pune/interpune între neliniştea mea şi zâmbăreaţa lor plecare din toate vârstele omeneşti posibile, cărora, ca un provizoriu factor mutagen al poeziei, li se alătură şi vârsta subsemnatului.

❖ Până acum, fiece zi o aşteptam ca pe o nouă aparenţă sau poate ca pe un presentiment al unei mari semnificaţii. Aici, la Săpânţa, nu că ziua, ci minusculele clipe îmi sunt devorate de gândul voluptuos la posibila declanşare a noilor revelaţii sau a reluării mai vechilor, străvechilor revelaţii – ca să dau şi eu un exemplu instructiv,- una dintre care ar fi cea cu Adam-cel-fecioară/fecior sau fecior/fecioară în fecioria sa osoasă născătoare de femeie ca o evadare din androgin. În atare revelaţie s-ar putea afla ipoteticul hormon al Poeziei, ca şi ipoteticul hormon al Sfântului Duh.

❖ Aşadar, în urma celui mai banal îndemn – să mergem înainte! – chiar să mergem prin şi pe delirul potecilor alcătuite în labirintul voitelor zâmbete, străduindu-ne să fim cât mai fireşti cu noi înşine, fără a ne forţa vreun surâs (dacă nu avem de ce surâde), ca cel din penibile situaţii în care am nimerit cu alte ocazii. Cu toate că, neexistând, cei de sub pietrele tombale nu au nevoie de firescul sau nefirescul nostru comportament, precum în ochii lui Dumnezeu nu există constituţiile şi oricare alte coduri de legi umane (poate că

analogia este oarecum stângaci trasată, însă sunt sigur că e sugestivă...).

Astfel că un anumit număr de paşi va trebui să-l dedic dezrobirii mele de o idee fixă. Nu ştiu care anume, însă este de necrezut să nu ai tu vreo idee fixă, preconceputǎ, când hălăduieşti printr-un cimitir, zis vesel, introdus, presupun, în cartea Recordurilor (Guinness) la primul şi unicul număr. Până a afla ce idee fixă mă înrobeşte, mai citesc o pereche de rime: "fecioraşule – îngeraşule". Sub ele, sub perechea aceasta de cuvinte româneşti intuiesc ca pe un mit al prudenţei biografiile mai tuturor îngerilor (nu şi pe cele ale anghelilor căzuţi). Şi-apoi, conform tezei Genezei, fiece om e o antiteză a îngerilor. Fiindcă, în adevăr, ce a mai rămas în om? Poate că doar umbra sa – o întinată umbră de arhanghel – o, da! ideea fixă ar putea fi legată anume de îngerii păzitori şi de simbolismul negativ al umbrei. Anume că, în cimitir – obsesia unei umbre a deznădăjduirii, a nenorocirii surpare în posibila durată a nesecatei eternităţi făgăduite, perpetuă, de-ne-oprită înfiinţare a iluziilor noastre.

Să mori de râs, nu alta...

❖ De la rimele reproduse ceva mai sus, îmi trec privirile de-a dreapta: "Decedat în 1990...". Acel bărbat bine, presupun, ar fi putut pleca la Tatăl-tuturor în urma unui atac de cord survenit ca urmare a spaimei care l-a cuprins pe pătimaşul de el din motivul că i s-ar fi putut defecta televizorul tocmai în toiul campionatului mondial la fotbal, iar până la Sighet, unde l-ar putea repara, e drum şi timp de a pierde câteva meciuri. Ah, biet disperat prăbuşit în sine şi în de dincolo tărâmuri, unde, unele în altele, liniştile nefiinţării se dau afund...

❖ Drept înainte, în faţă, ceva ce se citeşte, dar nu se comentează: cu scris pe cruce, zice o mamă către fiul ei: "Aici eu mă odihnesc, / Braic Ileana mă numesc. / Cinci feciori am avut eu, / să-i trăiască Dumnezeu. / Măi, Grigă, să fii iertat / şi dacă m-ai junghiat / când ai venit din sat bat. / Că bine m-ai aşezat, / la umbra bisericii. / îi veni şi tu aci." Nu comentez, ci doar îmi schimb preconceputa idee că satul care are un Cimitir Vesel ar fi putut cunoaşte faptul că din fiinţele sale câteva s-ar fi putut sinucide din dragoste nefericită, să zicem, dar nicidecum cineva nu a căzut jertfă unui supra-plus de ură care, din când în când, răbufneşte în vreo mahala sau alta...

❖ Drept urmare a acestui imprevizibil şi cutremurător caz de paricid, infirmul moralist al deznădejdii ar spune că nu e mare scofală să iei viaţa în serios, când dânsa te ia în tragic. "Să ştiţi, fieunde aţi fi, fiecine aţi fi, fiecum aţi trăi că niciodată nu-l veţi prinde pe Domnul de picior; chiar dacă vi se va părea că l-aţi înşfăcat de gleznă, totuna veţi avea destule nădăjduiri neîmplinite care vor ajunge parte a sorţii ce v-a fost dată şi care, sigur, vă va fi luată", mai zice cinicul moralist al deznădejdii, făcând-o pe foarte deşteptul, pentru ca tot el, într-un chip paradoxal, să adauge concluziv că: "Deşteptăciunea deşteptăciunilor este egală cu deşărtăciunea deşertăciunilor".

❖ A trebuit să hohotesc, să râd, să zâmbesc sau doar să zâmbesc a râde, însă m-a luat nu ştiu cum o politică a nostalgiilor, apoi am dat, uşor, într-un fel de metafizică, de la care mă pomenii în scepticism, pentru ca (citesc gândurile transcrise cu şase-şapte rânduri mai sus) să capotez într-un nihilism deocheat (fie el şi unul nepersonal, ci unul al cinicului moralist al deznădejdii), lucruri ce mi se par oarecum inadecvate dispoziţiei şi atmosferei care ar fi să fie caracteristică pentru un cimitir, zis vesel, unicul în lume – cel de la Săpânţa. Apropo, din cauza acestei derute, renunţ la nişte versuri pe care le-aş putea ticlui cu rimele: SĂPÂNŢA, sămânţa, şerpânţa (doar trei rime perfecte) şi cu o mulţime de rime nitel imperfecte: adeverinţa, alcătuinţa biruinţa, bunăvoinţa, catrinţa, căinţa, cerinţa, chibzuinţa, circumferinţa, conferinţa, consecinţa, credinţa, cunoştinţa, cuviinţa, dorinţa, elocinţa, făgăduinţa, fiinţa, folosinţa, iscusinţa, îngăduinţa, juruinţa, locuinţa, năzuinţa, neputinţa, nesăbuinţa, pocăinţa, privinţa, putinţa, recunoştinţa, referinţa, sentinţa, silinţa, sârguinţa, suferinţa, făgăduinţa, umilinţa, voinţa – acestea şi încă altele vreo 15-20 rimând cu SĂPÂNŢA. Lungi epopei

s-ar putea ticlui şi cu rimele de final ce ar armoniza cu numele săpânţenilor – Pătraş, Big, Stega, Pop, Braic... – însă îndeletnicirea nu ar fi dintre cele mai originale. Cât mă priveşte, când aud de dicţionarul de rime, sunt suspicios ca bătrânii totdeauna aproape siguri că, în orice li s-ar spune, deja li se ascunde adevărul. (De ce, la vârsta mea, nu m-aş gândi şi la tihnita, abia şoptita noastră generaţie ca la un inevitabil boom al bătrânilor adormiţi şi ei, la timpul lor, într-un chicot sau într-un veritabil hohot de râs?)

❖ La o adică, de ce nu s-ar hohoti şi aici, la Săpânţa? Că doar, totdeauna în marea noastră bucurie (atunci când se întâmplă s-o avem), există subtextul unei dorinţe secrete de catastrofă, – ar mai fi una din judecăţile noastre care e, fireşte, neimportantă, ca şi toate celelalte judecăţi întemeiate pe Judecata de Apoi, prin care avem a trece, ţinând minte că râde bine cel ce râde la urmă.

❖ Astfel că, precum spuneam-scriam, pe aici lumea se mărturiseşte între sentinţe mistice, ceva griji ecologiste, înjurături inteligente, bancuri despre ardeleni şi hohote de râs la gândul despre ceea ce trebuie să fie un cimitir...

❖ O fi aici ceea ce s-ar putea înţelege prin *râsu-plânsu?* Peste unele morminte – numai plânsul. Şi blestemul. Dar şi bunătatea, generozitatea întru dăinuire prin moştenire: "Cât pe lume am trăit / Bine am găzduit / Am ţinut şi vaci şi oi / Dar acum vă las pe voi / Grigore nepotul meu / Dee-ţi bine Dumnezeu / Să găzduieşti în locul meu" (Pop Ilena-Petrenjel, 1897-1982).

❖ Iar prin totalitatea epitafurilor pe care le conţine, renumitul cimitir de la Săpânţa poate fi "citit" ca o fascinantă nuvelă existenţialistă la persoana întâi, dar, încă din anii '30, transmisă prin "gura altcuiva" şi anume – a meşterului Ion Stan Pătraş. Doar meşter? Nu, ci total artist-naiv, mânuitor de daltă, penel, dar şi de condei poeticesc. S-a stins şi domnia sa, văleatul 1977, îndeletnicirea-i rămânând în grija şi priceperea unuia dintre învăţăceii săi, Dumitru Pop, zis Tincu, aflat la vârsta de 45 de ani (n. 1955). Deie-i Domnul viaţă lungă.

❖ Ar mai fi de concretizat, însă, că atunci când "le iese moartea în faţă", când "moartea-i scoate din lume-afară" (tot din epitafuri cetire), nu toţi săpânţenii merg la "cel vesel", pentru că localitatea mai are încă alte trei "locuri de veci": un cimitir vechi greco-catolic, altul adventist şi rămăşiţele unui cimitir evreiesc. Lumea mare se interesează, bineînţeles, anume de cimitirul parohial, zis vesel, din Săpânţa, sat populat de circa 3.500 de maramureşeni. Eu unul, încă acum vreun sfert de secol şi mai bine, răsfoisem o "Monografie sentimentală a cimitirului vesel" de Pop Simion. Ulterior, aflai că, în 1991, a fost editată lucrarea franco-engleză "Le cimetière joyeux / The merry Cemetry". Iar anul trecut, Bruno Mazzoni, profesor universitar italian, a publicat prima ediţie ştiinţifică a inscripţiilor de pe crucile Săpânţei: "Le inscrizioni parlanti del cimitero di Săpânţa". Însă temeinicul lucru ctitorit de meşterul-artist Ion Stan Pătraş are încă a fi cercetat, pentru că, precum scrie dna Florica Dumitrescu: "Acum, când *corpus*-ul inscripţiilor de la Săpânţa este editat, se aşteaptă contribuţiile folcloriştilor, ale etnografilor, ale sociologilor, acestea, odată coroborate cu cercetarea actuală, pe tărâm lingvistic, vor putea duce la alcătuirea unei monografii generale a cimitirului vesel".

❖ În fine, reiese că, pe la Săpânţa, lumea se mărturiseşte nu doar între sentinţe mistice, griji ecologiste, înjurături inteligente, bancuri şi hohote de râs; lumea se mărturiseşte şi întru ştiinţa folclorului, sociologiei, etnografiei, filologiei etc., fără de care, spuneam, nu poate fi deplină ideea, cugetarea despre ceea ce este, cum este, de ce este cum este un cimitir, în special cel vesel, care e unic în lume şi se află la Săpânţa, în Maramureş, unde se simte mai acut ca aiurea apropierea decisivelor ore dintre viaţă şi eternitate.

Săpânţa – Chişinău,
4.11.1992, 13.08.1994, 18.08.1996,
1.07.2000.

Lucian PERŢA

Născut la 23 noiembrie 1953, în Gâlgău, Sălaj. Licenţiat în filologie, 1978. Redactor al cotidianului "Opinia". Debut: 1968, culegerea ***Cântece de început****. Volum de parodii:* ***Folclor eminamente nou din Ţara Maramureşului****, 1997.*

SPER CĂ N-AM (RE)SCRIS POEMUL ÎN ZADAR

Originalul ***Parodia***

SERILE DE POEZIE DE LA DESEŞTI

Sat aburind a cină
pe dealuri
în căuşul văilor fumurii
strecurat cu laptele proaspăt muls
prin pânza de in topit
(tifon ceresc)
din şiştar de lemn
în ol de lut
prin pânza de ştergare
ţesută la războaiele casnice daco-
romane
bătută în flori de câmp
înălbită de ploi
zbicită de soare
fluturând în vântul neamurilor
prin pânză de ştergare
cu icoană
cu busuioc după icoană
cu înmiresmata cărticică de
rugăciuni

rourează inima mea
cu roua bunătăţii Tale Doamne
acum şi pururea
şi-n vecii vecilor
amin.

George BOCŞA

Sat mirosind
a tărie
de prună
încă de la Sighet
sau de la Baia Mare
în care intri citind
o poezie
întâmplător "bună"
şi primeşti sarmale.

După două-trei pahare
de conversaţie înaltă
recunoşti
că nu este o altă
comună mai plină de har
şi ca atare
mai bei un pahar.

Apoi spui pe de rost
acolo la masă
toate poemele tale
până te duce acasă
şeful de post.

AŞA A FOST SĂ FIE

aşa a fost să fie:
să-i întâlneşti
să ţi se pară normal
să împarţi cu ei
pâinea cea de toate zilele

aşa a fost să fie:
înveţi să citeşti
apoi să scrii
şi dintr-o dată, *sine die*,
începi să vorbeşti

să te îndrăgosteşti
cultivând împreună gustul macilor
iar pentru tine
să cânte foarte rar
cucul – ce pasăre tristă

să-i crezi că în viaţa lor
asemenea părinţilor
o blândeţe laudă fapta

când îşi pun cenuşă în cap
să convingă că odată au ars
pentru o idee mare

ochii lor
o argintărie lacomă
te orbesc

apoi te arată cu degetul
ca pe unul
de-al lor

aşa a fost să fie...

Gheorghe Mihai BÂRLEA

de la vorbă treci pe-ndelete
la cântec – nu e decât un pas –
te străduieşti
şi-l cânţi unei fete,
prinzi glas
şi te-ndrăgosteşti.

când îţi dai seama
că eşti însurat,
de ciudă şi frică
că timpul îşi cere vama,
intri în politică.

şi uite aşa,
la o adică
să preîntâmpini orice critică,
scrii şi o poezie
pe care o vei intitula:
"Aşa a fost să fie"

RESTRIŞTE

În agenda şefului de post
tot mai multe date
despre mişcările primarului.

Bătrânii satului
din informaţii recent procurate
au început să ţină post
în vederea ridicării moralului.

Numai statuia Eroului Necunoscut
stă dreaptă
cu ciori pe umeri şi-n creştet.

De curând a sosit în oraş
un poet
care, după câţiva paşi
de ezitare penibilă,
s-a cazat lângă bufet
la o văduvă inaccesibilă.

Gavril CIUBAN

Prin tandreţea şefului de post
croşeta frizerita
una dintre puţinele ficţiuni ale
primarului

Şi-n larma lăuntrică
a bătrânilor satului
gestionarului îi creşteau mustăţile
de parcă trebuia să plece la oaste

Numai postumii lui Mihai Voievod
dereticau pământul
de unde se întorceau în statui

De curând sosiţi din oraşe
ochii muncitorilor (singurele
felinare ce ne-au rămas)
mi-au luminat calea spre bufet
de unde am privit luna
ca pe o văduvă inaccesibilă

TRENURILE NOPȚII AU FULGERAT DIN NOU

erau şi zile când
ne furişam pe lângă linia ferată
ascultând metalul huruind
trebuia să aflăm timpul ora
când ne Va vorbi când ne Va trimite
un semn
fireşte că nu ne era deloc frică
că ne umpleam de furnici pe sub
haine
dar cât de mult am fi dat
să fim noi aceia
cărora li se limpezeşte vederea am fi
putut cânta imnuri închina rugi
tulburătoare
dar căzusem într-o muțenie slută
când trenurile nopții au fulgerat din
nou

Rodica Brad PĂUNA

erau şi nopți când
nu vorbeam despre trenuri
fireşte că tăceam
neavând subiect de conversație
tu din când în când murmurai cu
emoție
acum Va sosi – E în stație!
îi aud roțile!
eu încercam să-ți deturnez
imaginea
să nu te mai fiarbă
fii serios, sunt "Roți de iarbă"!
dar în zadar
ai plecat, aveai un temperament
vulcanic
apoi te-am văzut tot mai rar
desigur, erai mecanic
şi eu biată acar!

SĂ-ȚI FIE CINEVA APROAPE

din clopote mirări pe gând trezit,
trebuie să-ți fie cineva aproape!
poate iarba care s-a-nnegrit
de atâta întoarcere în ape.

metalic sună aerul lovit –
pasăre cu țipătul subțire,
iar coboară brațul împietrit
ca dintr-o sălbatică mâhnire.

gura o secundă-i golf pustiu
vin cuvintele căderi de apă
pe sufletul o albie de râu
în care mari lopeți ne sapă...

Gheorghe Mihai BÂRLEA

De clopotul Năneştiului trezit
am ştiut că somn de-acuma nu
încape
şi am luat hârtia la-nnegrit
scriind din mers vreo şase-şapte
mape

țipau în jurul meu invidioşi
şi se-mbulzeau în jurul meu
aproape
dar eu sătul de vorbe şi gogoşi
nu am lăsat pe nimeni să mă sape

sper că n-am scris poemul în zadar
e ca un sfat poeților de mâine
să ai pe cineva aproape dar
să nu îl laşi să fie peste tine...

Acad. Nicolae CORLĂTEANU,
Chişinău

ÎNCEPUTURILE SCRISULUI ROMÂNESC

Istoria ne instruieşte să ne dăm seama de felul cum înţelegem viaţa şi activitatea oamenilor din vremurile trecute, spre a ne putea orienta în contemporaneitatea noastră. Faptele trebuie, deci, prezentate aşa cum s-au derulat în realitate, ca să obţinem o imagine obiectivă privitoare la cele petrecute în timpuri îndepărtate: "Căci pe mucedele pagini stau domniile române,/ Scrise de mâna cea veche a-nvăţaţilor mireni" (M. Eminescu).

Una dintre trăsăturile specifice ale literaturilor din epoca medievală a istoriei europene – care cu greu poate fi percepută în zilele noastre, când fiecare popor îşi are limba şi cultura sa naţională şi orice carte poate fi tradusă în limba poporului respectiv – era concepţia despre experienţa aşa-numitelor limbi "sfinte" sau clasice, considerate perfecte prin structura formelor, construcţiilor sintactice, prin bogăţia de cuvinte capabile să redea idei superioare, pe când limbile vorbite de diverse popoare nu erau în stare să exprime toate noţiunile abstracte, în special cele religioase. În Vestul european o astfel de limbă "sfântă" era considerată latina medievală, folosită nu numai de popoarele romanice apusene (ital., fr., span., port.), ci şi de cele germanice (germ., engl.), slave apusene (ceh., slovac., sloven., polon.), precum şi de poporul maghiar (vezi **Т.М. Покровский, История римской литературы**, **Москва–Ленинград,** 1940, p. 13).

În Estul european această funcţie până în sec. VII o îndeplinea limba greacă (bizantină) (vezi H. Schuchardt, **Der Vocalismus Vulgär Lateins,** I, Leipzig, 1866), cf. Al. Philippide, **Originea românilor,** I, Iaşi, 1932, p. 362), iar apoi (din sec. IX) – limba veche slavă, prima limbă literară slavă, numită "latina Orientului". Aceasta, de fapt, se prezenta ca un dialect al limbii bulgare din jurul Salonicului din a doua jumătate a secolului IX, limba lui Chiril şi Metodiu. În curs de un secol şi jumătate centrul culturii şi literaturii slave s-a schimbat de trei ori. Fraţii Chiril şi Metodiu şi-au desfăşurat activitatea culturală pe teritoriul Moraviei şi Panoniei în anii 863-886, iar ucenicii lor, Kliment şi Naum, au trecut în Bulgaria de est (cu capitala în oraşul Preslav) şi în sud-vestul Macedoniei, în oraşul Ohrida (893-971). Când Bulgaria ajunge sub stăpânirea Bizanţului (972-1186), centrul culturii slave se mută în Rusia kieveană (înc.sec. XI).

Toate aceste împrejurări explică de ce în calitate de limbă a bisericii, a cărţilor de slujbă bisericească, a cancelariei domneşti din Moldova şi Ţara Românească multă vreme s-a întrebuinţat limba veche slavă cu puternice influenţe slave ruseşti şi ucrainene (B.-P.Hasdeu, **Principii de lingvistică,** Chişinău, 1974, p. 128-134, **Словник староукраінской мови XIV-XV** p. 1-2, **Київ,** 1977-1978; **М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка**, т. I-IV, **Москва,** 1964-1973).

Cele mai vechi manuscrise slave, aflate în Moldova, datează din sec. X-XI. Astfel, se crede că un Evangheliar de la mijlocul sec. X (*Cartea preotului Sava*), păstrat acum în Arhiva centrală de la Moscova, în care se află cuvântul **санътъ** (lat. *sanctus*), aşa-numitul Codex Suprasliensis, datat cu aceeaşi perioadă ca şi Evangheliarul de la Reims (Franţa), în care apare adv. conj. **nici** şi subst. **spadă,** se presupune că ar fi scrise în Moldova. Primul text epigrafic din Moldova poartă data de 30 martie 1392. E vorba de o inscripţie pe o pecete, anexată la un document al lui Roman Muşat (v. D.P. Bogdan, **L'originalité des inscriptions, manuscrits, documents et livres roumains redigé en slave,** in "Revue des études sud-est europeennes", tome XIX, 1981, nr. I, p. 100).

Moldova şi Ţara românească s-au aflat mult timp în preajma unor ţări balcanice şi est-europene, în care

limba bisericii şi a statului era limba slavă. Mai multe secole au avut această orientare, dar în cele din urmă s-a ajuns la trezirea conştiinţei şi la recunoaşterea adevărului istoric că poporul trebuie nu numai să-şi vorbească limba moştenită din moşi-strămoşi, ci şi să-şi dezvolte cultura, ştiinţa de carte în această limbă.

Pe la mijlocul secolului al XIV-lea spre nord-vestul viitoarei Moldove în Carpaţii nordici se afla un comitat de frontieră în cadrul regatului ungar, numit Maramureş. În 1353 Maramureşul a fost inclus în principatul Transilvaniei. În 1359 Bogdan I a trecut în Moldova, alungând pe Dragoş, vasal regelui Ungariei, devenind astfel primul domn al statului independent Moldova. În acele timpuri funcţionau în Maramureş mai multe mănăstiri, între care se evidenţia cea de la Peri, care a jucat un rol deosebit în dezvoltarea cultural-religioasă nu numai în regiunea dată, ci şi în ţinuturile adiacente, mai ales în Moldova. Mănăstirea Peri ţinea direct de Patriarhia ortodoxă de la Constantinopol, având titlul de stavropighie*, fiind învestită cu autoritate asupra tuturor bisericilor româneşti din Maramureş şi nordul Transilvaniei. Ea a jucat un mare rol în lupta bisericii româneşti ortodoxe pentru autonomie şi pentru traducerea în româneşte a cărţilor bisericeşti, fiind pe acele vremuri şi un însemnat centru tipografic, desfiinţat în 1733. A fost reşedinţa unui episcopat ortodox, care nu era înfiinţat după normele canonice, episcopii fiind aleşi chiar de preoţii din partea locului, dar şi de mitropoliţii Moldovei.

Acolo, între pădurile seculare, s-a vorbit totdeauna în limba română continuatoare a latinei populare, a latinei prezente neîntrerupt în Nordul şi Sudul Dunării.

În mănăstirile maramureşene şi bucovinene s-a cultivat treptat graiul nostru strămoşesc cu temeliile lui daco-latineşti, în care românul mărturiseşte credinţa în Dumnezeu. E botezat de preot la biserică, unde bătrân şi tânăr îşi fac cruce, se roagă spre iertarea păcatelor, rostesc rugăciunea: *Tatăl nostru carele eşti în ceruri sfinţească-se numele Tău, vie împărăţia Ta, facă-se voia Ta, precum în cer aşa şi pre pământ, pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi şi ne iartă nouă păcatele noastre, precum şi noi iertăm greşiţilor noştri şi nu ne duce pre noi în ispită, ci ne izbăveşte de cel rău. Că a Ta este împărăţia, a Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Spirit. Amin.*

Din totalul de 76 de cuvinte incluse în această rugăciune 68 sunt latinisme, 7 – slavonisme şi 1 – grecism. Aceasta e situaţia şi în primul text în limba română – *Codicele Voroneţean* aflat de prof. huşean Gr. Creţu în 1871 în podul mănăstirii de la Voroneţ de lângă oraşul Gura-Humorului din Bucovina. În vorbirea curentă situaţia e şi mai clară. Omul vede pe cer soarele, luna şi stelele. Românul are o ţară şi e ţăran, care având pământ îl lucrează, îl ară, seamănă grâu, orz, secară. Apoi seceră şi aduce cu căruţa totul de pe câmp acasă. Din pădure cară lemne de foc. Toamna pe ploaie, vânt, iarna pe un ger de crapă pietrele stă în casă la cald. Are pe lângă casă găini şi alte păsări, precum şi scroafă cu purcei. Unii au şi oi, capre. De la fântână cară apă ca să ude florile pe care le pune pe ferestre.

Toate cuvintele din text sunt moştenite de la împăratul Traian. Unele au fost date cu împrumut şi vecinilor şi nu numai lor. De-a lungul secolelor în limba română s-au infiltrat şi elemente împrumutate mai ales de la slavi, cu care am trăit alături, în relaţii de prietenie, dar uneori şi de dependenţă dură: *stăpân,* care te *plăteşte,* te *hrăneşte,* dar şi te *obijduieşte. Stăpânul* e *bogat, mândru, grozav.* Uneori cu el te *sfădeşti,* el te *prigoneşte,* te *zdrobeşte.*

S-au adăugat cu timpul şi unele ungurisme, numind *meşteşuguri, hamuri, ilăuri.* S-au format *oraşe* cu *belşuguri, gazde* bogate. La trecerea *hotarului* se dădea *vamă.* Era nevoie

*) În greaca bizantină termenul *stavropigion* avea sensul: "cruce transmisă de Patriarhul de Constantinopol, care se înfigea pe locul unde trebuia să se clădească o biserică. În Pravila de la Govora (1640) se află scris: "neştine de va vrea să zidească o biserică în temelie să înfigă o cruce, ce iaste stavrosfig şi să cădească arhiereul şi să facă rugăciune şi să înceapă a zidi".

şi de un *cnezaş*, se plătea *bir*. Orientul ne-a adus prin turci şi tătari numele obiectelor de uz casnic (*cazan, tipsie* ş.a.) sau militar *(baltag* ş.a.), dar şi a celor de lux (*conac, fildeş, catifea* ş.a.). Compararea unor cuvinte trădează unele procese psihice elementare. *Dorul* nostru românesc ne vorbeşte despre nostalgie. *Cheful* este de sorginte orientală, iar *jalea* e slavă, exprimând durerea. *Gândul* poate reda o meditaţie profundă, dar şi un vicleşug. Diversitatea căilor de formare şi răspândire a cuvintelor vorbeşte despre bogăţia izvoarelor de inspiraţie pe care le-a cunoscut de timpuriu limba noastră. Un exemplu elocvent sunt primele texte redate în limba naţională. *Codicele voroneţean* şi cele trei psaltiri (*Scheiană, Voroneţeană, Hurmuzachi*) ne dovedesc că ele nu însemnau nicicum nişte începuturi de civilizaţie, ci continua lor circulaţie, mai ales în centrele puţine la număr atunci. Mănăstirea Peri era poate singura, în acea epocă veche, care ajunsese la un nivel superior de cultură şi civilizaţie. Dacă sub aspect literar primele texte religioase româneşti traduse n-au aproape nici o valoare, fiind doar nişte cărţi necesare preoţilor pentru slujbele religioase, în schimb în planul dezvoltării culturii ele au o importanţă cu totul deosebită. Este vorba, în cazul nostru, de anumite părţi din Biblie – principala sursă a revelaţiei divine, alcătuită din: a) Vechiul Testament, redactat în sec. XIII-II î.Hr., tradus, la cererea regelui egiptean Ptolemeu (Filadelful; 283-246 î.Hr.) pe insula Pharos de 72 de învăţaţi iudei (Septuaginta), care au lucrat 72 de zile. În limba latină Biblia (Vulgata) a fost redactată de Sf. Eusebiu Ieronim în sec. IV d.Hr. şi este cea mai răspândită carte din lume, tradusă în 1800 de limbi; b) Noul Testament, care cuprinde cele patru Evanghelii canonice ale apostolilor Matei, Marcu, Luca şi Ioan, Epistolele apostolilor, Faptele apostolilor, de sfântul Luca, ucenicul apostolului Pavel, redactate probabil în anul 63 d.Hr. şi Apocalipsa apostolului Ioan, în care se prevesteşte triumful Evangheliei după o domnie a Anticristului.

Ne vom referi la traduceri, în vederea elucidării procesului de formare şi de răspândire a limbii literare româneşti. Deşi o bună bucată de vreme drept limbă oficială a Moldovei, a Ţării Româneşti şi a Transilvaniei a fost limba slavă, graiul poporului avea circulaţie generală în vorbirea vie a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, aceştia păstrându-şi conştiinţa de neam. Printre documentele oficiale, redactate în slavoneşte, se întâlnesc şi unele scrise în latina medievală – limbă oficială în Polonia, Ungaria şi alte ţări. În textele slavone pătrundeau cuvinte şi chiar propoziţii redactate în limba vorbită de populaţia autohtonă. Se întâmpla ca unele nume proprii să apară în forme slavizate. Astfel pe vremea lui Alexandru cel Bun numele boierului Ion Jumătate e redat uneori Jumătatev (document din 7 ianuarie 1403) sau Jumătatevici (5 aprilie 1412). În anul 1469 octombrie 26 Ştefan cel Mare semnează un document în care citim: **селом Пухоюлом что ест ю Лапушном ценутулом**. E vorba deci de satul Puhoi, azi din plasa Ialoveni. În textele slave pătrund şi forme morfologice româneşti. În colecţia de documente a lui I. Bogdan pot fi atestate forme de genitiv plural ca *arămeşcilor, cornilor, socilor, ulmilor, tomeştilor**. Sunt atestate şi fragmente întregi de tipul: "**у нашим конец выртопа на руптура**", adică "la capătul de jos al hârtopului spre ruptură" (document dat la Neamţ de Alexandru cel Bun la 23 martie 1422).

Cu trecerea timpului limba documentelor slave se îndepărtează tot mai mult de termenii oficiali slavi, care sunt substituiţi de cuvinte şi forme autohtone, pentru că, după vorbele cunoscutului slavist rus A.I. Iaţimirski, "pisarii domneşti tot mai mult gândeau moldoveneşte şi-şi exprimau ideile în slavoneşte". Se citează în acest sens dintr-un document de la Ştefan cel Mare (18 februarie 1466): "za vaşu zdravie" în loc de "za vaşe zdravie", pentru că în slavă *zdravie* e de genul masculin, pe când în româneşte e feminin ("pentru sănătatea voastră"). În **Uricariul** lui Th. Codrescu, vol. XVIII, p. 241) "s svoieiu pravoiu moşie dintra patra parte din djumătate a triia parte".

---

*I. Bogdan, **Documentele lui Ştefan cel Mare,** vol. I-II, Bucureşti, 1913.

Oficial în cancelaria domnească a Moldovei limba națională se introduce începând cu domnia lui Petru Schiopul, 1559-1568 (N. Cartojan, **Istoria literaturii române vechi**, I, Bucureşti, 1941, p. 47). În biserică limba țării se introduce oficial abia pe timpul mitropolitului Dosoftei (1671-1673, 1675-1686 (**Ibidem**, p. 117).

Traducerea de cărți în limba vorbită de masele largi ale populației a însemnat începutul unui proces de largă democratizare a culturii. Mitropolitul Varlaam, motivând necesitatea de a tipări la Iaşi **Carte românească de învățătură...**, confirma că poporul moldovenesc "ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțelege cartea altei limbi şi pentru lipsa dascălilor ş-a învățăturei, cât au fost învățând mai de multă vreme, acmu nice atîta nimeni nu învață".

Odată cu traducerea textelor în limba națională oamenii puteau să înțeleagă bine predica, pe care o auzeau la biserică şi sensul documentelor ieşite din cancelaria domnească.

Primele traduceri în limba română sunt: **Codicele voronețean** (**CV**), care cuprinde Faptele apostolilor şi câteva epistole ale lor şi trei Psaltiri (Scheiană (**Sch**), cuprinzând 150 de psalmi şi câteva fragmente din Vechiul Testament, Voroneteană (**V**), cu text paralel – slav şi român, Hurmuzachi (**H**), care se crede că, spre deosebire de celelalte două, nu este o copie, prezentând chiar autograful traducătorului.

Apariția primelor texte în limba română implică o serie întreagă de probleme referitoare la data şi locul apariției lucrărilor, cauzele şi condițiile obiective care le-au dat naştere, autorii lor. Cele mai multe dintre aceste texte ne-au parvenit ca manuscrise în cópii de pe texte mai vechi. Deseori nu s-a păstrat începutul cu titlul cărții şi sfârşitul cu încheierea cuvenită. Pentru a data apariția unor asemenea texte au fost folosite tot felul de mijloace de comparare a acestor monumente nedatate cu altele la care, printr-o întâmplare fericită, s-a păstrat anul, luna, chiar şi ziua când au fost scrise. Rareori apare numele autorului, pentru că pe acele vremuri, la noi, ca şi în alte părți, nu era vorba de o proprietate literară, cartea putând fi în genere nesemnată sau iscălită prin pseudonim, ceea ce face ca autorul să fie cunoscut cu anevoie.

Data aproximativă de apariție a unui text vechi este determinată uneori cu ajutorul filigranelor, adică al mărcii transparente, imprimate în structura unei hârtii în timpul fabricației acesteia.

Mijloacele lingvistice istorico-comparative joacă un rol de primă importanță la determinarea datei, a locului şi a autorului, când cercetăm un monument literar, mai ales de limbă veche. Studiindu-se amănunțit limba primelor noastre texte, s-a constatat înrudirea lor prin anumite fenomene lingvistice comune. În toate este prezentă o manieră comună de a urma fidel originalul tradus, ceea ce şi face ca astăzi textul să fie înțeles cu greu. Trăsăturile comune ale primelor noastre texte sugerează concluzia că ele au fost realizate, dacă nu chiar în aceeaşi localitate, cel puțin în aceeaşi regiune, aproximativ în aceeaşi epocă, poate chiar de acelaşi autor, în orice caz sub influența aceloraşi factori.

Ceea ce caracterizează în mod deosebit consonantismul textelor în discuție este fenomenul rotacismului (trecerea lui **n** intervocalic în **r** (sau folosirea ambelor consonante (-**nr**-). Cf. în **CV** – *bi**nr**e, bu**nr**u, mâ**nr**a, î**nr**aintea, nimă**r**ui;* în **Sch** – *adură, ți**r**e-me, al**b**i**r**ile,* În **V** – *mi**r**urea,* închi**r**ă-*să,* În **H** – *adu**nr**ații, cuntu**nr**it-ai* etc.

Forme rotacizate apar şi în documentele de slavă moldovenească ale cancelariei domneşti. Într-un document de la Ştefan cel Mare dat la 13 septembrie 1503 aflăm forma *Căpăți**r**oasi* în loc de Căpăți**n**oasa (I. Bogdan, **op. cit.**, II, p. 288). E de menționat că urme de rotacism apar şi la unii scriitori moldoveni din diferite perioade istorice. Forme ca *nimărui, nimuru, nimăruia* apar la Varlaam, Dosoftei, N. Costin, apoi la: Gh. Asachi, I. Creangă, I.Gh. Sbiera, S.Fl. Marian ş.a.

În anchetele dialectale, efectuate în anii '50-'60 ai sec. XX de către V. Melnic, V. Stati, R. Udler (v. vol. I, partea I, Chişinău, 1969, p. 230) sunt atestate forme rotacizate de tipul: *înrainte, părla, țâri-măi* ş.a. Interes

deosebit prezintă forma *ariră* din **CV.** E vorba de o asimilare progresivă (lat. *arena* "nisip", fr. *arene*) sau de un caz de dublă rotacizare. În română circulă substantivul a) anină (din lat. arena "nisip") cu sensul "nisip", b) anină "fructul aninului". În **CV** (ed. Sbiera, p. 93/12 şi M. Costinescu p. 47/12) e vorba despre "nisip", numit aici **arir**ă (cu doi de **r**). Dublul **r** trebuie explicat astfel: mai întâi s-a produs rotacizarea *anină – arină* (fruct al aninului), iar apoi prin asimilare progresivă arină a trecut în **arir**ă. Mai e de notat şi un alt caz de rotacism. În **CV** 4/9 apare forma **măreştergură** cu sensul "ştergar", "ştergătoare". În **Noul Testament** (1648) de la Bălgrad (Transilvania) şi în **Biblia** (1688) de la Bucureşti apare substituirea cuvântului în discuţie prin "ştergătoarea". A. Scriban atestă în Bucovina cuvântul mâneştergură "pânzătură", "lăvicere", "ţoluri", iar Gh. Ghibănescu **(Surete şi izvoare,** t. IX, Iaşi, p. 143) pomeneşte numirea de sat Mâneştergureni. Situaţia devine clară. Formele rotacizate circulau doar în nordul Moldovei şi în Maramureş. Ele nu au fost atestate în sudul Transilvaniei, Banat, Oltenia, Ţara Românească (cf. Al. Rosetti, **Limba română în secolul al XVI-lea,** Bucureşti, 1932, p. 70, idem, **Istoria limbii române,** Bucureşti, 1986, p. 422).

Frecventă în primele texte este africata **dz,** care are circulaţie largă şi astăzi în graiurile moldoveneşti. În **CV** – *adzimeloru, astădzi, audzulu.* În **Sch** şi **H** apar formele *adaudze, tradze* (cu fricativa **dz** în loc de africata **ge**). În localismele sorocene (şi nu numai în ele) apare pluralul **ai** (de la **an**) frecvent la Gr. Ureche, Dosoftei, D. Cantemir, I. Neculce, în textele folclorice *(Îmblă, frate, mândrul soare / Îmblă, frate, să se-nsoare / Nouă ai / Pe nouă cai).* Din folclor această formă a trecut şi în creaţiile eminesciene: *Şi făcu o nuntă mare dup'opt **ai** de înstrăinare* (Călin Nebunul) ş.a.

Materialul faptic prezentat ne îndrumează spre o concluzie care nu coincide întru totul cu cele susţinute de predecesorii noştri. Astfel, S. Puşcariu (**Limba cărţilor sfinte,** în "Revista ortodoxă română", nr. 11-12, anul 1936) era de părere că limba primelor traduceri "nu reflectează limba unui ţinut deosebit de graiurile vorbite în alte regiuni".

Dacă avem în vedere anumite particularităţi specifice de limbă, situaţia apare altfel. Am atestat mai sus unele cuvinte şi forme care caracterizează mai ales partea nordică a teritoriului daco-carpatic. E vorba în special de formele rotacizate specifice pentru acea perioadă de început, caracteristice doar ţinuturilor nordice ale Moldovei şi Maramureşului. "Oricine e deprins cu limba ţăranului de astăzi, citeşte chiar monumentele veacului al XVI-lea fără mare greutate", sublinia A. Lambrior în **Cartea de citire** acum o sută şi ceva de ani (1881). Primele traduceri, în special *Psaltirea Voroneţeană*, aveau probabil menirea de manual de învăţare a limbii slave şi a celei cărturăreşti moldoveneşti. De aceea nu este exclus ca una dintre mănăstirile bucovinene – poate chiar Voroneţul (aşezat la o încrucişare de mari drumuri comerciale) – sau una din Maramureş – se prea poate mănăstirea Peri – să fie leagănul primelor traduceri.

În privinţa cauzelor şi împrejurărilor care au stimulat procesul traducerii cărţilor bisericeşti în limba română, într-un timp când domina concepţia limbilor "sfinte", s-au pronunţat mulţi oameni de ştiinţă, istorici, filologi. Apariţia scrisului pe teritoriul intra- şi extracarpatic, ca şi în orice alte ţinuturi, s-a datorat, fără îndoială, necesităţilor imperioase de comunicare, mai întâi, schimbului de informaţii pur personale, iar apoi cerinţelor mai largi de stabilire a legăturilor sociale, economice, politice, statale. Motivul principal constă în faptul că în secolele XV-XVI printr-un teritoriu nord-european trecea un drum comercial care pornea din Flandra (provincie istorică între Franţa, Belgia şi Olanda), străbătea oraşele hanseatice de la Marea Baltică, Polonia, ajungea la Liov (care în 1450 număra peste 100 de mii de locuitori), Suceava şi la Cetatea Albă. De acolo, pe coasta Mării Negre, poposea la Kaffa în Crimeea. Pe apele Mării Negre se făcea legătura cu Ciprul (vezi O. Gorka, **Bialograd i Kilja a wuprawa r. 1497,** Warszawa, 1932, p. 32). Interesele economice îl determinau pe

regele polonez să obțină suveranitatea asupra Moldovei, încercând să-i înlăture pe unguri şi pe turci. În 1387 conducătorul comitatului Moldovei, Petru, depune jurământ de credință regelui polonez Vladislav Jagello. Un jurământ asemănător a depus şi Ştefan cel Mare în 1468 (I. Bogdan, **op. cit.**, p. 300). Cronicarul polonez Jan Dlugosz considera că Ştefan cel Mare era cel mai vrednic dintre cei căruia i s-ar putea încredința cinstea de comandant contra turcilor, ținând cont de înțelegerea şi hotărârea tuturor creştinilor (N. Cartojan, **op. cit.**, I, p. 37).

În sec. al XV-lea stăpânirea paşnică de 32 de ani a lui Alexandru cel Bun şi domnia viguroasă de 47 de ani a lui Ştefan cel Mare au contribuit cu mult la propăşirea plugăritului, a meşteşugurilor, a comerțului. Au fost încheiate mai multe alianțe politice şi militare cu Polonia, Rusia, Ungaria, Veneția. A fost recâştigată Chilia (1465), dar au fost cedate apoi Chilia Veche şi Cetatea Albă (1484). Au fost ridicate sau întărite cetățile Chilia Nouă (1479), Orheiul Vechi (înainte de 1484). Ştefan cel Mare a ctitorit mănăstirea Putna (1466-1469), a ridicat biserica mănăstirii Sf. Gheorghe de la Voroneț (1488) şi aceea de la Neamț (1497). Pe atunci mănăstirile, bisericile erau singurele focare de cultură. Aici se aflau şi şcoli, în care se învăța limba de cultură a acelor vremuri – cea slavă –, se copiau cărțile şi manuscrisele slave, se însuşea arta caligrafiei, ornamentației.

Academicianul rus A.I. Sobolevski menționa că unele dintre cărțile şi manuscrisele din mănăstirile româneşti au fost apoi împrăştiate prin bibliotecile Parisului, Vienei, Pragăi, Zagrebului, Liovului şi la cele de la muntele Athos din Grecia. Gavriil Uric de la mănăstirea Neamțului copiază un Tetraevangheliar slavon (1429), căruia ulterior i s-a adăugat textul grecesc corespunzător. E vorba despre unul dintre monumentele artei caligrafice moldoveneşti care se păstrează la Biblioteca Boleiana din Oxford.

În legătură cu problema scrisului pe teritoriul carpato-dunărean nu trebuie neglijate materialele aflate în arhivele de la Bistrița (Transilvania), publicate de N. Iorga şi Al. Rosetti (N. Iorga, **Documente din arhivele Bistriței,** *Scrisori domneşti şi scrisori private,* I-II, Bucureşti, 1899-1900; Al. Rosetti, **Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du debut de XVII-e siècles tirèes des archives de Bistritza, Transilvanie,** Bucureşti, 1926). Interesant este faptul că forme rotacizate apar şi în textele slave, în care se strecoară câte un cuvânt românesc cum ar fi *mesteacărul* în loc de mesteacănul atestat într-un document de la Petru Aron din 23 august 1453. Iar în documentul lui Ştefan cel Mare de la Badeuți din 13 septembrie 1503 e prezentă forma *Căpățiroasa* în loc de Căpățînoasa (vezi I. Bogdan, **op. cit.**, II, p. 288).

Primele noastre texte scrise (fie şi sub forma unor traduceri) se prezintă ca o expresie lingvistică a faptelor şi evenimentelor din trecutul istoric. Ele ne călăuzesc spre o cunoaştere a progresului comunicativ şi estetic al limbii noastre, realizat inițial prin străduința primilor traducători şi autori originali (mai puțini la număr), care trebuiau să învingă greutățile începutului. Calea dezvoltării a trecut apoi prin etapa de scrieri istorice şi literare originale ale cronicarilor şi ale aceluia care a fost "filozof printre regi şi rege între filozofi", adică D. Cantemir, pentru a ajunge la scriitorii noştri clasici, iar apoi şi la cei contemporani nouă, care, bazându-se pe tradiția literară şi lingvistică strămoşească, reprezintă un spectru bogat de direcții stilistice.

Mihai DĂNCUŞ

PATRIMONIU ROMÂNESC ÎN DREAPTA TISEI

Satele româneşti din dreapta Tisei au în general aceeaşi structură cu cele din stânga ei. Absenţa unei ordini interioare, a unei sistematizări prestabilite sunt dovada vechimii lor, a dezvoltării lor libere în timp, constituite pe principiul "roirii" (deci a unor nuclee iniţiale care prin "roire" s-au unit între ele, dând aşezărilor un caracter de tip "adunat"). Mai există aşezări de tip "răsfirat" sau "risipit" (Strâmtura ş.a.), care de asemenea nu sunt rezultatul unei colonizări, ci s-au născut şi dezvoltat în mod liber din timpuri imemoriale.

O caracteristică a acestor aşezări (ca, de altfel, a tuturor aşezărilor maramureşene româneşti) este şi structurarea pe principiul "de sus" şi "de jos", "din deal", "din şes" (sau din sat), "din câmp" şi "din sat".

În privinţa structurării gospodăriei tradiţionale se poate spune acelaşi lucru, dar care este valabil doar pentru trecutul apropiat, deoarece noul şi-a spus peste tot cuvântul. Gospodăriile actuale (aproape în totalitate înnoite) sunt adaptate nevoilor socio-economice contemporane, mutaţiile profunde produse în viaţa comunităţilor lăsându-şi amprenta.

Ceea ce s-a păstrat printr-o minune dumnezeiască, fără a fi grav afectate de distrugere, sunt bisericile. Aceste bijuterii ale geniului creator românesc, inconfundabile în spaţiul sud-est european, sunt amplasate în general pe coline/dealuri cu un scop bine determinat.

Nevoile de înălţare şi rugăciune la cer au dat naştere acestor construcţii cu o arhitectură specifică. Caracterizate printr-un plan simplu, rectangular, cu altarul de cele mai multe ori poligonal, cu pereţii formaţi din bârne groase, acoperişul din şindrilă (draniţă), în două "poale" şi cu acel superb turn-săgeată, frecvent prevăzut cu un pridvor.

Am făcut această succintă descriere a lor pentru a atrage atenţia asupra specificului, a ceea ce le individualizează dar şi le integrează într-o anume arie europeană, a ceea ce le aseamănă şi mai ales le deosebeşte de altele. Deci, la o privire mai atentă şi coroborând datele cu istoria acestor locuri, vom constata că se înscriu într-o categorie esenţială a culturii populare româneşti şi se constituie ca elemente de identitate culturală locală şi naţională.

Ce au însemnat bisericile pentru strămoşii noştri?! Au fost (şi

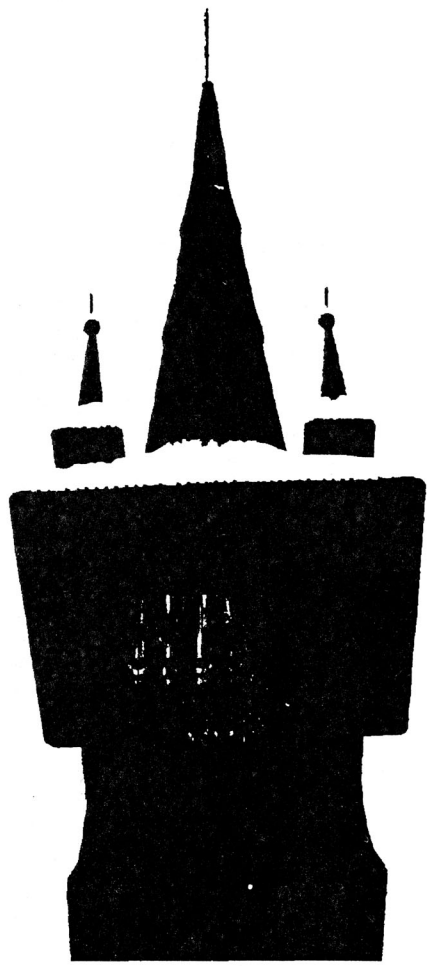

Turn de lemn.

trebuie să fie) locul unde se aduna poporul la rugăciune, locul unde "înțelepții" satului luau hotărâri şi decizii la vremuri de restrişte. Din turnul lor se veghea asupra năvălirilor duşmane şi tot de aici se semnalau prin dangăte de clopot incendiile devastatoare şi alte nenorociri ce planau asupra satelor. În jurul lor s-au îngropat morții cu care în zile "la anul", prin praznice şi rituri specifice, comunică viii cu cei din lumea de dincolo. În biserici s-au păstrat cărți sfinte, manuscrise şi icoane de mare valoare spirituală şi artistică, steaguri de luptă şi de nuntă, cununi de eroi şi de miri... Aici veneau strămoşii noştri să-şi încreştineze pruncii, să se lege pe viață în căsătorie bazată pe o morală creştină desăvârşită. Aici se despărțeau şi în zile "la anul" se întâlneau cu cei plecați în veşnicie.

Credem că din aceste motive le-au făcut dumnezeiesc de frumoase, de înălțătoare, şi mai credem că este de datoria noastră să veghem asupra lor spre a nu fi pângărite, spre a le transmite generațiilor viitoare ca talismane dătătoare de viață spirituală şi națională.

Câteva date despre aceste monumente ale Neamului Românesc. La Apşa de Jos sunt două asemenea monumente, unul din anul 1561 şi

DIPLOMĂ MARAMUREŞEANĂ

1387. 25. Novembre. Buda. Regele Sigismund conferesce sub titlul de donațiune noua lui Joan Românul, fiul lui Dragumir şi nepotul după sora lui Balk şi Drag, moşiile Iza şi Apşa de jos, pentru serviciile sale, şi pentru mórtea tatălui seu Dragumir căduț sub Vidin, şi fratelui seu Tatomir căduț sub Belțiu.

Nos Sigismundus Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Marchioque Brandenburgensis etc. memoriae commendantes tenore presentium significamus quibus expedit Universis: Quod nos prout Regia circumspectio nostram ammonet et inducit Maiestatem, ut uniuscuiusque fidelis nobis obsequentium merita animo metiamur pietatis, et his, quos opera suae virtutis regali remuneratione dignos efficiunt, grata debemus impendere premia meritorum. Attendentes itaque puram fidelitatem, et sinceram constantiam Nobilis viri Iwan Olachi, fily Dragumery, filii scilicet sororis uterinae Magnificorum Virorum Balk et Drag Woyvodae inter ceteros honores Comitum Siculorum, fidelium nostrorum, quam ipse ad nos et ad sacrum nostrum diadema habuit, et habere dinoscitur de presenti, singulariter pensantes fidelia obsequia, et laude digna servitiorum merita, quibus ipse in cunctis nostris et Regni nostri negotys et varys expeditionibus prosperis videlicet et adversis, sudorosos labores, et gravia onera expensarum supportando, nostrae studuit complacere Maiestati; quasdam duas possessiones nostras Isaa, nec non Also Vapsa[1]) nuncupatas in pertinentiis castri nostri Huszt, et in Comitatu Maramorosiensi existentes, eximentes easdem et sequestrantes a proprietate dicti castri nostri cum omnibus earum utilitatibus et pertinentys universis, terris scilicet cultis et incultis, aquis aquarumque decursibus, molendinis, pratis, vinetis et alys quibuslibet utilitatum integritatibus, sub suis veris metis et antiquis, quibus eaedem hucusque nomine Regio rite possessae erant et gubernatae, tum ratione servitiorum praemissorum, tum etiam pro morte quondam praefati Dragomer Patris et Thatamir fratris uterini ipsius Iwan[2]), qui videlicet Dragomer sub Bodonio[3]), et Thatamir sub Belcz[4]) in felicibus exercitibus et expeditionibus olim Serenissimi Principis Domini Ludovici, Regis Hungariae, Patris nostri carissimi, indelendae memorie, contra emulos Sacrae Coronae viriliter bellando, vitam eorum temporalem subire non formidarunt[5]), praefato Iwan, filio dicti Dragomer, et per eum suis haeredibus, haeredumque successoribus, de beneplacita voluntate Serenissimae Principis, Dominae Mariae Reginae, conthoralis nostrae percharae, Praelatorumque et Baronum nostrorum deliberatione, et consilio praematuris, de manibus nostris Regiis, et ex certa nostra scientia, nouae nostrae titulo donationis, et omni eo iure, quo nostrae incumbunt collationi, dedimus, donavimus, imo damus, donamus et conferimus in his scriptis perpetuo et irrevocabiliter possidendas, tenendas et qubernandas, salvo tamen iure alieno.

celălalt din anul 1776. Ştim şi câţiva preoţi de aici: la 1526 funcţiona Dominicus Pop, la 1634 popa Ioan şi apoi popa Ştefan, Pătraş, Lupşa, Chirilă, Gavril, Simion, Mihai Mihalca, Vasiliu şi Toma Cionca, Selever, Pantelimon Voloşan, Petru Opriş, Ciplea, Ivaşcu, Mihalyi, Marina, Mihai, Pavel.

În biserici s-au păstrat o serie de cărţi sfinte tipărite la Blaj, Râmnic, Sibiu etc. pe care le-au donat neamurile de aici: Mihalca, Mihai Ionaş, Oprea Andrei, Vlad Dorde, Merena Mihai, Ieudean Mihai, Filip Ionaş, Ştef Ion, Oros Vasile, Borca Nicoară, Cormoşi, Pantelimon, Voloşan, Bieuş Iacob ş.a.

Localitatea apare pentru prima dată consemnată în documente la 25 noiembrie 1387, când regele Sigismund recunoaşte şi pune în stăpânire pe Ioan Românul, fiul lui Dragomir şi nepotul lui Balc şi Drag în moşia Apşa de Jos. Documentul redat de către Ioan Mihalyi de Apşa *ad litteram* este scris în limba latină şi publicat în celebra lucrare **Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV.**

Dr. Radu Popa, care s-a ocupat de perioada medievală a Maramureşului, consideră că "Apşa de Jos a fost întărită de Ludovic I unor cnezi locali la o dată neprecizată, probabil în 1360 de când datează seria de

Praesentes etiam dum nobis in specie fuerint allatae, in formam nostri priuilegy redigi faciemus. Datum Budae, in festo beatae Catherinae Virginis, et Martyris. Anno Domini M. CCC. LXXX. VII.[5])

[1]) Moşia Iza se ţinea până în dilele nóstre de dominiul Castrului Huszt d'in apropiere. Dér Apşa de jos, fiind şi altcum departe de cetatea numită, nu era in dependinţia neci înainte, neci după 1387, neci introducţiunea n'a urmat, ér reambularea metale din anul 1390, va fi avut tot acel efect, ce a avut in acelu an in privinţa Bărsanei.

[2]) După cum aflăm la Nic. Densuşan (Documente 1.2. pag. 312) acest Ioan Românul se vede a fi acelu-aş, care se amintesce cu acest nume in anul 1388, ca magistrul agazonilor şi om de curte al regelui Sigismund şi al reginei Maria; pentru meritele amintite in diploma, s'a invrednicit de l'a redicat regele intre baronii ţerei: fiul seu Ledislau se amintesce in diploma din anul 1402.

[3]) Bodonium=Vidin in Bulgaria. Regele Ludovic voind se validiteze pretensiunile sacrei corone a Ungariei şi in Bulgaria, voind mai se intărésca credinţa catolică tot acolo, a pornit cu óstea mare in contra ţarului Bulgar Svacimir, cumnatul lui Laic=Vladislav voivodul ţerei românesci, care asemene s'a declarat ostil regelui, cum ne aréta provocarea la armă adresată prin regele Comitatului Ung in 5. Januar 1365. În luna lui Mai acelu-aş an tabera regelui era sub Vidin, cetatea a căduit in mănile regelui, cu ea d'in preuna şi ţarul Svacimir cu socia Theodora, crescută de muma sa Clara in legea catolica. (Iricek: Geschichte der Bulgaren. C. XXII.)

[4]) Belcz in Galiţia, cercul Zlotzow, în 22. Februar. 1352, a plecat adoua-óră regele Ludovic dela Buda cu óste in contra Litvanilor, ca se se resbune pentru invasiunea acestora in Polonia, şi d'in păgăni ce erau, se-i aducă la legea creştină, in 21. Marţiu a ajuns la Belcz "castrum in confinibus tartarorum". – La assaltul castrului a luat parte activă regele insuş, dér fiind lovit la cap cu un ciocan de lemnu, astfeliu s'a vătemat elu şi nepotul seu Ladislau, şi mulţi notabili, incăt după omagiul prestat prin prefectul cetăţei, a fost silit el şi regele Poloniei a se retrage cu succes pucin, şi a ajunsu in 6. Aprilie la Munkács. (Cronicon Dubnicziense) E de adnotat, că acésta expediţiune s'a intemplat cu 13 ani inaintea donaţunei din anul 1365.

[5]) Dragumir şi fiul şeu Thatomir erau bărbaţi cu mare bravură, precum aréta mórtea lor eroică; altcum astfeliu se sférşesce vitejia mai tot deuna, cum cânta poetul:

Cestern noch auf stolzen Rossen,
Heute durch die Brust geschossen,
Morgen tief im kühlen Grabe.

[6]) D'in collecţiunea diplomatica a lui Martin Cornides T.I. pag. 255. in museul naţional d'in Budapesta (Corp. Diplom. Sigismundeum.) s'a publicat prin Fejér X. 1. 371. şi Densuşan o. c. p. 299.

diplome acordate cnezilor maramureşeni după plecarea lui Bogdan în Moldova".

Conform diplomei din 1387, localitatea este dăruită drăgoşeştilor. În anul 1406 este confiscată de la drăgoşeşti, iar un grup de descendenţi ai cnezilor locali "Nobiles viri Yuan filius Vladi, Vanna filius Vanchonis de Apcha...et...nobilis viri Vanche fily Slani" dovedesc că diploma dată de regele Ludovic a fost distrusă în timpul invaziei moldovenilor şi obţin de la regele Sigismund o întărire pentru "tercia parte inferioris Apche" (I. Mihalyi, **Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV,** pag. 143).

Radu Popa consemnează, bazându-se pe aceste diplome că în 1407 alţi descendenţi ai cnezilor apşeni, Mihail fiul lui Oprea şi Mihail fiul lui Luca, obţin şi ei o întărire de stăpânire în Apşa de Jos.

Apşa de Jos a stat şi în atenţia istoricului Alexandru Filipaşcu, care consideră că aceasta, împreună cu Apşa de Mijloc, în perioada medievală (1387-1406) era proprietatea nobililor români: Ioan şi Vlad, Vănciuc şi Simion a lui Vancea, în 1450 – Balaj, Toma şi Daniil Dan, în 1450 – Cosma, Ioan, Creţu-Cozup, Ion şi Sandrin, în 1428 – Huzău-Loghin, în 1474 – Mihai Vida etc.

Tot aici sunt consemnaţi strămunii familiilor: Albu alias Cosma (1580), Borca (1535), Fedea (1420), Filip (1656), Ioanes (1435), Lazăr (1648), Pop alias Simon (1649), Simon şi Simion (1649), Vida (1474) şi Vlaşin (1435).

La Apşa de Mijloc sunt de asemenea două biserici. Cea mai veche este din anul 1428. La 1445 se consemnează ca preoţi popa Costa şi popa Bolotha (Românul), la 1456 – Compa Pop, şi în continuare Ionaş, Laurenţiu Pop, Ioanes Pop, Constantin, Mihai, Marina, Ilieş şi Mihaiu Pop, Irimei, Paul, Mihalyi, Ionaş Marina, Seremi, Vasile Vultur, Ionaş Dan, popa Nicolae, Popa Nicolae Vlad, Mihail Vultur, Vlad, Demetriu Vultul, Anderco, Alexandru Lazăr, Ioodi, Ioan Pavel, Baziliu Lazăr, Iacob Goja, Baziliu Ciora, Mihail Pop.

Cărţi bisericeşti de mare valoare au donat familiile: Vulturu Marinca, Huzău Gheorghe, Vlad Mihai, Vultur Mihai, Huzău Axenie, Pop Palcul, Marina Toderu, Nemiş Pop Gheorghe, Ivanciuc Vasoc, Simanu Macovei şi alţii.

Nu ne-am propus să epuizăm subiectul, dar trebuie să amintim şi despre alte monumente. Astfel, la Slatina a existat o biserică din lemn din timpuri necunoscute, care a ars în anul 1784. În anul 1794 s-a construit alta tot din lemn care s-a donat credincioşilor din Hoteni. La 1795 prin grija Episcopului Mihail Pavel s-a zidit biserica monumentală din piatră.

La Biserica Albă în 1492 este consemnată parohia întemeiată de călugării basilitani care aveau şi o mănăstire. Aceasta era vizitată de preoţi şi episcopi români din Maramureş. Mulţi dintre ei sunt îngropaţi aici.

BIBLIOGRAFIE

Bârlea, Ioan, **Însemnări din bisericile Maramureşului**, Bucureşti, 1909.

Bud,Tit **Date istorice despre protopopiatele, parohiile şi mănăstirile române din Maramureş din timpurile vechi până în anul 1911**, Gherla, 1911.

Dăncuş, Mihai **Zona etnografică Maramureş**, Bucureşti, 1986.

Filipaşcu, Alexandru **Istoria Maramureşului**, Bucureşti, 1940.

Mihalyi de Apşa, Ioan **Istoria Comitatului Maramureş, Tomul I, Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV**, Sighet, 1900.

Popa, Radu **Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea**, Bucureşti, 1970.

"CONŞTIINŢA PĂCATULUI ESTE CEA MAI MARE VALOARE A OMULUI"

DIALOG: RAISA ROHAC – IOAN ALEXANDRU

– Binecuvântează Doamne acele cuvinte pe care le vom spune spre zidirea fraţilor noştri, spre mântuire în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh. Amin.

Acum suntem gata şi putem încerca să vorbim despre Adevărul care ne ţine ca persoane, familii şi neam înaintea lui Dumnezeu şi a Omenirii.

– Domnule Ioan Alexandru, sunteţi un mesager al poeziei contemporane, Vă consideraţi şi un mesager al divinităţii?

– Da, în măsura în care fiece creştin botezat în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh este profet, este împărat şi preot al Dumnezeului viu. Există un sacerdoţiu al fiecărui creştin de a fi un mesager, un mărturisitor al lui Iisus Hristos. Şi până astăzi, de 2000 de ani, în toate ţările creştine poeţii au fost mărturisitori ai învierii lui Iisus Hristos. Aşadar şi eu, în marele şir de poeţi creştini români şi europeni, ai lumii creştine, mă socot, la rândul meu, un mărturisitor, un diacon, un slujitor al cuvântului lui Dumnezeu, întrupat în istorie, care este Iisus Hristos.

– Tălmăciţi Biblia într-un fel aparte, original, s-ar părea, la un moment dat, că asistăm la un spectacol divin. Cum V-a venit ideea de a o interpreta anume aşa?

– Eu predau **Biblia** la Bucureşti din anul 1972, după ce m-am întors de la studii. Adică de 22 de ani.

Ioan Alexandru la Chişinău, anul 1994.

Neîntrerupt, an de an am citit textele originale în faţa studenţilor şi am tradus. De bună seamă, e aproape o viaţă de om închinată studiului Cuvântului. Toată tinereţea mea s-a petrecut corectând scripturile şi, ca atare, după atâţia ani, sigur că unele pagini, unele cuvinte din Sfânta Scriptură, unele fapte, au început să-mi vorbească şi să-mi destăinuie esenţele. Şi aceasta este interpretarea pe care am făcut-o aici, la d-voastră, după ce am făcut-o în nenumărate ţări ale lumii referitor la istoria biblică a primilor oameni.

– Apropo de această conferinţă cu tema: "Ce este Omul?", pe care aţi ţinut-o la Chişinău. Din păcate, nu mulţi, având în vedere întreaga populaţie a Moldovei, au avut posibilitate să fie martori ai destăinuirilor d-voastră. Ele însă, constituind esenţa vieţii şi fiinţei umane, merită să fie auzite de un public larg.

– Mass-media poate să facă ceva pentru aceasta, de aceea am şi venit aici. Fiind ascultat de cei care au fost de faţă, în măsura în care

---

Acest interviu a fost realizat la 14 ianuarie 1994 cu ocazia aflării ilustrului poet în capitala Basarabiei. Se publică pentru prima dată.

aceştia vor socoti că pot zidi şi pe alţii, Mesajul se va răspândi. În Scriptură se spune că dorinţa, atunci când vine de la Dumnezeu, se împlineşte. Dacă va fi dorinţă – se va răspândi, dacă nu – va rămâne într-un cerc mai restrâns.

– Aţi vrut să subliniaţi că Omul trebuie să simtă Conştiinţa Păcatului. Consideraţi că aceasta este esenţial?

– Conştiinţa Păcatului, care este cea mai mare valoare a Omului, constă în capacitatea lui de a-şi recunoaşte greşelile. Sfinţii Părinţi au spus că un om care îşi recunoaşte greşelile este mai mult decât unul care ar putea să învie morţii – atâta putere e într-un om care are curajul să-şi mărturisească păcatul. Dar ca s-o poată face, el trebuie să aibă credinţă, el trebuie să întâlnească oameni credincioşi. Un om credincios ce înseamnă? Înseamnă un om care e în stare să-şi dea viaţa pentru celălalt, un om al iubirii. Sfinţii Părinţi spun că a-i spune cuiva "te iubesc", înseamnă a-i spune: "Am să fac tot ce pot ca tu să nu mori niciodată". Deci, dacă întâlneşti un om al iubirii, care e în stare să-şi pună viaţa pentru tine, atunci începi să te apropii de Dumnezeu şi atunci Dumnezeu îţi revelează păcatul în aşa fel, încât nu te distruge, pentru că orice recunoaştere a păcatului este aşa o avalanşă de gânduri întunecate peste om, încât, dacă nu ai de ce să te apuci, te sinucizi. Mulţi oameni care ajung la Conştiinţa Păcatului, măcar parţial, şi nu sunt credincioşi, şi n-au cum să se apuce de Dumnezeul cel viu îndeajuns...

– Probabil n-au curajul să devină credincioşi..., dar nu-i târziu niciodată...

– ... nu-i târziu, riscă însă să aibă mari suferinţe, de aceea oamenii evită mărturisirea şi evită să coboare în adâncurile lui pentru a se recunoaşte ca oameni ai păcatului. Dacă însă întâlnesc oameni care iubesc, atunci au şi ei curajul mărturisirii şi aceasta-i apropie de Dumnezeu, adică îl lasă pe Dumnezeu să se apropie de ei şi să se sălăşluiască în inimile lor.

– A conştientiza Păcatul, a-l recunoaşte e una, dar...

– Înţeleg ce vreţi să spuneţi: odată cu recunoaşterea Păcatului vine oare îndreptarea lui? Evident, când descoperi că eşti într-o băltoacă de noroi, prima reacţie e să ieşi de acolo şi să eviţi de acum încolo să mai ajungi în altă băltoacă.

– Dar ştiind că eşti iertat, sau mai bine zis, rugându-te pentru iertarea păcatului, poţi face altul, crezând că primul a fost iertat.

– Nu, pentru că iertarea nu vine dintr-o dată. Iertarea vine pe parcursul întregii vieţi. Nimeni nu are siguranţa că Dumnezeu l-a iertat, deşi l-a iertat cu desăvârşire, dar cu cât pătrunde mai adânc în conştiinţa faptului că este un om al Păcatului, cu atât mai mult îşi dă seama cât este de scârbos Păcatul. De ce? Păcatul este un lucru atât de groaznic, încât a trebuit să moară fiul lui Dumnezeu pentru el. Până la urmă ajungi la convingerea că Păcatul omoară şi că te omoară pe tine, că a trebuit să-l omoare pe Hristos ca tu să poţi trăi. Evident, când am conştiinţa că prin Păcat eu îl omor zilnic pe Hristos şi fac parte din acei care l-au răstignit, această groaznică faptă este un semnal că trebuie să fug de Păcat şi să nu-l mai fac. Curăţirea de Păcat nu se întâmplă decât atunci când nu mai doreşti nici în vis să-l mai faci. Atunci te-ai curăţat, când ajungi la convingerea că Păcatul înseamnă nu numai depărtarea de Dumnezeu, dar uciderea lui Dumnezeu şi uciderea de Om. Atunci ca atare nu mai vrei să fii un ucigaş de oameni şi de Dumnezeu. Aici se întâmplă curăţirea. Sigur că aceasta-i *cea mai importantă problemă a vieţii noastre: în ce măsură ieşim de bună voie de sub lacătele, de sub infernul Păcatului. Din iubire, din libertate nu mai vrem să facem Păcatul, cu nici un preţ.*

Fiecare dintre noi a fost botezat şi la botez a primit nişte puteri. Aşa cum o fată, când se mărită, primeşte de la mumă-sa zestre 12 saci, în care

să-şi pună viitorul grâu, feţe de pernă, cearşafuri, haine ş.a.m.d. – noi primim la Botez o zestre de la Dumnezeu şi anume – puteri cu care să ne luptăm în viaţă ca să rămânem oameni în voia lui Dumnezeu. Şi aceste Puteri ne ajută, mai ales în încercări mari. Una dintre aceste mari Puteri se numeşte puterea de a te împotrivi Răului. Vine Răul peste tine, vine Minciuna şi Puterea lui Dumnezeu te ajută. Mă gândeam la fratele nostru Ilaşcu, în cuşca lui, acolo. Câte încercări de acestea n-au venit peste el să-l pună în situaţia de a accepta Răul şi de a merge cu el? Sunt sigur că în sufletul lui, în cuşca aceea, poate nici nu ştia că are o mare putere de la Botez. Aceasta s-a trezit în el dintr-o dată şi se opune Răului. *Puterea de a te împotrivi Răului este o mare taină a vieţii* şi ca atare se ia la harţă cu acesta care, până la urmă, este biruit. Dacă te laşi atras de el, te distruge. Deci, Puterea aceasta de a te împotrivi Răului este o armură a Duhului Sfânt de la Botez în fiecare dintre noi, pe care trebuie s-o descoperim, s-o punem în lucrare şi să nu acceptăm Răul. Astfel nu ne vom teme. Vedeţi câtă linişte e la voi? În ciuda frecuşurilor, ameninţărilor care apasă, e linişte, pentru că în voi s-a trezit Puterea de a vă împotrivi Răului. Şi ea, Puterea, se trezeşte în unul astăzi, în altul mâine. *Pus în situaţia de a conlucra cu Răul, îţi dai seama că nu ai voie s-o faci, nu-ţi face plăcere, te împotriveşti lui şi aceasta-i Măreţia umană, acesta-i Martirajul, aceasta-i sfinţenia omului.*

Pe lângă puterea de a te împotrivi Răului se mai dă Puterea Rugăciunii. Aceasta, ca şi Puterea de a accepta Suferinţa, face parte din definiţia Omului. Să nu facem confuzie între rău şi suferinţă. Împotriva Răului trebuie să lupţi, Suferinţa însă trebuie s-o accepţi.

– Dar, acceptând-o, ai putea ceda Răului?

– Nu, Hristos n-a cedat Răului, acceptând Crucea. Acei răi, care l-au judecat pe Hristos, vroiau ca el să fugă de pe Cruce şi atunci ei nu i-ar fi făcut nimic. Sau Ilaşcu – putea ieşi din cuşcă, îi dădeau drumul, dacă accepta Răul şi nu Suferinţa, adică putea fugi de pe cruce. Acceptând suferinţa, acolo, în cuşcă, Crucea se preface în Rai. Crucea devine Raiul lui Dumnezeu, devine Palatul lui Dumnezeu.

Deci, acceptarea Suferinţei este o Putere. Cu Răul trebuie să lupţi, dar Suferinţa trebuie s-o accepţi, pentru că este o Putere care te eliberează. Hristos a murit pe Cruce, dar a înviat din morţi, aşadar acceptă Suferinţa şi nu accepta Răul. *Suntem biruitori prin învierea lui Hristos şi prin veşnica lui dăinuire ca martir şi ca mărturisitor al Crucii învierii şi al Puterii lui Dumnezeu, care se ascunde în această Cruce.*

– Vorbiţi-ne despre Puterea Rugăciunii?

– Dacă e să definim Omul printr-o singură formulă, am putea spune că este creatura care are posibilitatea să intre în dialog cu Dumnezeu cel viu. Noi suntem acele creaturi care putem sta în fiecare zi de vorbă cu Dumnezeu, fără pregătire din timp, fără cadouri, fără toate astea. Avem puterea, pe care a pus-o Dumnezeu în noi când ne-a plăsmuit, de a-l chema şi el răspunde. *Singura noastră certitudine pe Pământ, ce ne face să nu fim singuri şi abandonaţi, este Rugăciunea.* Cel care nu se roagă, care n-a stat de vorbă cu Dumnezeu, nu ştie că acesta este viu. Chiar dacă citeşte cărţi, filosofie, gândeşte, se zbate. Sunt atâţia filosofi, atâţia oameni care nu se roagă niciodată. Sunt atâţia oameni care sunt botezaţi, dar care niciodată nu şi-au pus în practică Puterea Rugăciunii, niciodată nu l-au chemat pe Dumnezeu. Îi întreb pe studenţii mei, care sunt evlavioşi, se duc la biserică, aprind lumânări: "Voi l-aţi chemat vreodată, personal, în viaţa voastră, aţi simţit o căldură personală, stând de vorbă cu El, v-a dat nişte directive, aţi simţit intim că S-a amestecat în viaţa voastră sau o faceţi în virtutea tradiţiei să vă meargă bine la examene ş.a.m.d.?" Rugăciunea este această relaţie personală între Cel care a făcut Cerurile şi Pământul, Iisus Hristos, care a înviat din morţi, şi făptura mea. Aceasta se întâmplă de două-trei ori

pe zi. Părinții care sunt în mănăstiri au făcut și miezonoptica. Le părea rău să treacă toată noaptea și să nu mai stea o dată de vorbă cu Dumnezeu și atunci au pus miezonoptica și mai stau o oră la miezul nopții în Rugăciune. Se culcă, adorm și pe urmă vine cineva la ușă și bate: "Hai să mai vorbim cu El, că noaptea trece și somnul nu-i așa de bun ca dulceața miezonopticii". Și merg și se roagă noaptea. Pot să spun și eu cum am descoperit de tânăr la mănăstirea Sihastria Puterea Rugăciunii de noapte. Ne sculam la miezul nopții la lumina candelelor și a lumânărilor și ore în șir se auzeau numai șoaptele oamenilor care se rugau singuri în fața Dumnezeului celui viu. Nimeni nu le vedea înfățișarea.

Cel mai mare Dar al vieții omului și cea mai mare Putere cu care se poate îmbrăca este Puterea Rugăciunii.

Am două fătuțe care sunt la studii în străinătate, deci, sunt fete mărișoare și mi-au scris la un moment dat: "Dragă tată, ne-ai dat cea mai mare avere și ne-ai făcut cel mai mare bine în viață". Vă dați seama? Am avut cinci copii. În vremurile grele n-am putut să le dau cine știe ce, hăinuțele treceau de la unul la altul. N-am putut nici o haină ca lumea să le fac, dar ziceau: "Ne-ai dat cea mai mare avere – ne-ai învățat să ne rugăm. Aici, unde suntem, în fiecare seară și în fiecare clipă facem ceea ce ne-ai învățat și simțim că ne dă putere".

Dacă aș putea să adresez un cuvânt surorilor și fraților din Basarabia, familiilor celor care citesc această publicație, îndemnul este: *Faceți tot ceea ce puteți și învățați-vă să vă rugați și prindeți gustul Rugăciunii, prindeți gustul lui Dumnezeu în viața voastră.*

Mi-aduc aminte când am fost să mă spovedesc cu soția mea – eram tineri –, la mănăstirea Agapia. Un călugăr bătrân, care fusese medic, un om foarte învățat, cunoscător al problemelor spirituale, m-a întrebat: "Ai gustat din bunătatea nevestei tale?". Pe ea a întrebat-o: "Tu ai gustat din bunătatea bărbatului tău?".

Adică iubirea e așa, ca un măr bun, dulce în grumaz, ca o hrană bună în cerul gurii. Ai gustul nevestii tale, ai gustul bărbatului tău?... Dacă aveți acest gust unul pentru altul, nu vă va despărți nimeni niciodată. Dacă nu aveți acest gust, o să căutați să gustați pe altul sau pe alta.

Așa este și cu Dumnezeu. L-ai gustat pe Dumnezeu? Ai îmbucat din bunătatea lui Dumnezeu? Ai gustul în grumaz, că *așa zice Scriptura: gustați și vedeți cât de bun este Dumnezeu.* Cum să gustați pe Dumnezeu nevăzutul? – prin Rugăciune. *Rugăciunea înseamnă a gusta bunătatea lui Dumnezeu, pe care grumazul și toată ființa ta nu-l mai uită niciodată și cine are acest gust în ființa lui, este un om salvat și nu se mai desparte de Dumnezeu niciodată.* Unitatea între această persoană și Dumnezeu este desăvârșită și atunci, că-i în pușcărie, că-i liber, că-i sărac, că-i bogat, nu mai contează. Cum zicea Sfântul Vasile cel Mare, unde mă puteți trimite, mă trimiteți. Și același lucru l-a spus Ioan Gură de Aur într-o altă situație, căci și el a fost exilat: "Dacă mă trimiteți în exil, în temniță, și acolo-i Dumnezeu. Dacă mă trimiteți în moarte și Hristos a fost omorât și a înviat din morți, dacă mă bateți și Hristos a fost bătut, deci, ce ați putea să-mi faceți ca să mă despărțiți de Dumnezeu? Nimic".

Acolo însă unde prin Rugăciune se întâmplă această fuziune, această gustare a bunătății lui Dumnezeu, imediat vezi dacă omul este de formație creștină, dacă este religios. Acum, după revoluțiile acestea, multă lume își face cruce de formă, sau chiar intră în partide politice creștine, își dau seama că ar trebui să fie creștini, dar nu sunt. Acolo însă unde este gustare de Dumnezeu și Rugăciune reală, – căci aceasta contează – oamenii sunt pe calea mântuirii, poți avea încredere în ei. O familie constituită din asemenea parteneri, care-l gustă pe Dumnezeu, nu se mai desparte niciodată. Acolo vin copii fericiți. Asta nu înseamnă că nu poate fi suferință destulă în casa aceea, dar nimic nu-i mai poate despărți unul de altul și, împreună, de Dumnezeu cel viu care-i Hristos. *Aceasta-i libertatea noastră și bucuria noastră că avem un*

Dumnezeu, pe care-l putem gusta în bunătatea lui şi din care putem trăi în tot ce avem mai bun în viaţa noastră; de la el provine şi de la el primim şi el ne schimbă viaţa mereu şi ne-o înnoieşte, şi ne-o întăreşte.

Asta-i Puterea Rugăciunii.

Noi cu studenţii la fiecare sfârşit de oră facem Rugăciune. De obicei, seara, încercăm să învăţăm împreună cum să ne rugăm. *Puterea rugăciunii este un lucru fundamental.* Poţi să ştii multe, dar dacă nu ştii să te rogi, dacă în Rugăciune nu se întâmplă această apropiere de Dumnezeul cel viu, sigur că viaţa este foarte dificilă.

– Şi acum să trecem de la Ioan Alexandru – omul lui Dumnezeu la Ioan Alexandru – poetul...

– Ei nu se pot despărţi. *Poezia este Rugăciune.* Poeţii de seamă ai lumii spun mereu că *poezia este descoperirea bunătăţii lui Dumnezeu.*

Cărţile mele se cheamă *Imne*. *Imnele* înseamnă cântare de nuntă, când se descoperă bunătatea miresei şi mireasa descoperă bunătatea mirelui. E un strigăt de biruinţă: ce frumos e Dumnezeu, ce frumoasă este lumea, ce frumoase sunt plantele. În cărţile acestea, pe care le-am scris, îmi propusesem să cânt frumuseţea şi splendoarea întregii omeniri şi frumuseţea florilor. Am zeci, sute de poezii despre toate plantele. Am studiat botanica pentru a cunoaşte plantele, am cercetat toate vietăţile, albinele, munţii, râurile, izvoarele, zăpada, starea vremii – am scris foarte mult despre toate lucrurile acestea. Pe urmă despre oamenii de seamă, oamenii care au merit în jertfă, oameni, cum a fost Ştefan cel Mare, care s-a bătut atâta pentru Hristos. Am studiat istoria noastră şi cea universală şi am luat pe rând toate marile personaje biblice şi le-am cântat aproape pe toate. Am cântat aproape fiecare cuvânt al lui Iisus Hristos şi am încercat să-l dezvălui în înţelesurile lui. Deci, *Poezia este Rugăciune*, face parte din Rugăciune. Dimineaţa, cum mă scol, spun Rugăciunea nemijlocită şi pe urmă continuu Rugăciunea prin scris, deci, nu-i nici o deosebire.

– Chiar în fiecare dimineaţă?

– ... aproape în fiecare dimineaţă. De vreo şapte luni spun "Tatăl nostru" în Parlamentul României, în Senat. Spun Rugăciunea de dimineaţă înaintea celorlalţi, înainte de a se începe şedinţele. Sigur, în Senat se discută lucruri foarte importante, cum ar fi predarea Religiei în şcoli, care la d-voastră nu se face. Acum începe să se predea şi la d-voastră. Este un lucru foarte important, pentru că tocmai aceasta te învaţă să te rogi, să descoperi frumuseţea lumii şi a lui Dumnezeu. Vreau să spun că între îndeletnicirea sfântă de a te ruga şi între îndeletnicirile zilnice nu ar trebui să fie nici o deosebire, nici o ruptură. Un inginer care are o minte de descoperitor, un fizician sau un medic, care face operaţii, continuă această Rugăciune. Am cunoscut un miliardar care se scoală la ora 4^{00} dimineaţa şi se roagă două ore ca să-i lumineze Dumnezeu mintea cum să împartă miliardele la oamenii creştini. Iată şi un om, aparent prozaic, care este tot în rugăciune.

Îmi iubesc la nesfârşit soţioara. Am sărbătorit nunta de argint, dar iubirea noastră a tot crescut, pentru că ne rugăm împreună. În fiecare clipă vrei s-o mai vezi şi să auzi un cuvânt despre celălalt din iubire. Aşa-i şi cu iubirea de Dumnezeu: în fiecare clipă vrei să te gândeşti la el. "Ce mai faci?" – e un poem foarte frumos. Claudel, marele poet francez, era un om de diplomaţie şi într-o zi obişnuită, obosit, intră în biserică şi zise: "Maica Domnului, ştii că sunt obosit, sunt aici, mi-e foarte dor de tine şi vreau să mă rog ţie".

Deci, orice facem, ne gândim la Cel de Sus şi la Dragostea noastră mare...

"UN CLOPOTAR AL CREDINȚEI ORTODOXE"

De vorbă cu P.S. Arhiereul Vicar Iustin Sigheteanul, stareț al Mănăstirii "Sf. Ana" – Rohia

– Ne aflăm în foişorul Casei Poetului. La parter este chiliamuzeu a călugărului Nicolae Steinhardt, pe care l-aţi cunoscut şi Preasfinţia Voastră. Vă rog să evocaţi, pentru cititorii revistei "Limba Română", crâmpeie din biografia ilustrului cărturar. Astăzi, aici, în Dealul Viei, e o zi frumoasă, plină de soare şi lumină, aşa cum n-a fost, se zice, viaţa părintelui Nicolae înainte de a cunoaşte Rohia...

– Da. Şi cum a fost după ce a cunoscut Mănăstirea Rohia. Aici şi-a regăsit liniştea multcăutată şi fericirea, nu lumească-pământească, ci fericirea duhovnicească, dumnezeiască părintele Nicolae Steinhardt. Cunoscutul eseist, critic literar, filosof Nicu sau Nicolae Steinhardt a avut o viaţă grea, o viaţă de prigoană, de surghiun pentru că a fost închis pe nedrept. A fost închis în lotul Noica-Pillat, pentru că era prieten cu iluştrii cărturari şi pentru că fiind chemat la securitate să depună mărturie împotriva lor şi nedorind să facă acest lucru, a fost acuzat de trădare, de înaltă trădare, cum se zicea atunci, şi a fost condamnat la închisoare. Aceasta se întâmpla înainte de 1960. Va sta întemniţat pe nedrept, din prietenie pentru Noica şi pentru Pillat, pentru că n-a vrut să vorbească împotriva lor, pentru că n-a vrut să trădeze. N-avea ce să trădeze de fapt. Va face patru ani de închisoare până în 1964 când are loc graţierea.

– În *Jurnalul fericirii* N. Steinhardt vorbeşte cu patimă, tulburător despre anii detenţiei. Un moment esenţial, definitoriu pentru destinul său a fost primirea sfântului botez.

MĂNĂSTIREA "SF. ANA" – ROHIA

se află sub oblăduirea canonică a Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului şi Sătmarului. Este situată în "Ţara Lăpuşului", în partea de Sud a judeţului Maramureş, la o distanţă de cca 50 km de oraşul Baia Mare şi 43 km de oraşul Dej.

A fost ctitorită în anul 1923 de Preotul ortodox Nicolae Gherman, din satul de la poalele Dealului Viei. Preotul-ctitor a zidit mănăstirea în memoria fiicei sale, copila Anuţa, pe care a pierdut-o, fiind chemată la Domnul, la vârsta de numai 10 anişori. Această fetiţă s-a făcut un binevestitor al voii Domnului, căci arătându-i-se în vis tatălui său, după moartea ei, în foarte multe rânduri, i-a transmis planul lui Dumnezeu, care dorea ca în Dealul Viei – locul pe care acum se află mănăstirea, şi care atunci era cu totul sălbatic – să se înalţe casă Maicii Domnului – Mănăstirea.

Râvna şi dăruirea unor stareţi cu reală vocaţie a îmbogăţit patrimoniul Mănăstirii Rohia care astăzi se compune din următoarele valori: Biserica – 1923–1926, Casa de stejari – 1965, Casa stăreţiei – 1969-1970, Casa cu paraclis, care adăposteşte şi biblioteca – 1973-1976, Casa Poetului (i s-a zis astfel în onoarea lui Ioan Alexandru, ataşat vreme îndelungată de Rohia) – 1978-1980, Altarul de vară – 1983, Poarta maramureşeană – iunie 1988, "Casa Albă" – 1989-1992. Acum în fază de construcţie se află noua biserică a mănăstirii.

– N. Steinhardt va fi botezat la Jilava de către preotul basarabean Mina Dobzeu.

– Din *Jurnal...* reiese că avea posibilitatea să aleagă confesiunea. În închisoare toți cei care cred în Dumnezeu sunt egali, se respectă și se iubesc.

– Într-adevăr, altele sunt rânduielile în închisoare. Acolo omul, de cele mai multe ori, își prețuiește corect viața, pune accent pe valorile ei supreme. Și confesionalismul se nivelează. Pe N. Steinhardt îl curtau foarte mulți: fiecare confesiune, fiecare cult ar fi vrut să-l aibă ca pe unul de-al lor. După ce a meditat îndelung, a ales ortodoxia. Mai cu seamă că a dat peste un părinte călugăr basarabean, foarte credincios, închis și el, Mina Dobzeu, foarte râvnitor de a-l convinge de frumusețile ortodoxiei. Și-a ales ortodoxia pentru bucuria ei, pentru pacea ei, pentru toleranța și îngăduința ei deschisă spre toate celelalte confesiuni, dar care-și ține cu sfințenie rânduielile. A fost botezat în închisoare, cu apă dintr-un ibric. Un botez foarte sumar, dar valabil, fără mirungere și fără sfânta împărtășanie, urmând ca după ieșirea din închisoare să le facă și pe celelalte, cum s-a și întâmplat.

N-am remarcat un detaliu foarte important: pentru Nicolae Steinhardt botezul a constituit momentul crucial al vieții lui. Iată ce spune în *Jurnalul fericirii:* "Cine a fost creștinat de mic copil nu are de unde să știe și nu poate bănui ce-nseamnă botezul. Asupra mea se zoresc clipă de clipă tot mai dese asalturi ale fericirii. S-ar zice că de fiecare dată asediatorii urcă mai sus și lovesc mai cu poftă, cu precizie. Va să zică este adevărat: este adevărat că botezul este o sfântă taină, că există sfintele taine. Altminteri fericirea aceasta care mă împresoară, mă cuprinde, mă îmbracă, mă învinge n-ar putea fi atât de neînchipuit de minunată și deplină. Liniște. Și o absolută nepăsare. Față de toate. Și o dulceață. În gură, în vine, *în mușchi*. Totodată o resemnare, senzația că aș putea face orice, imboldul de a ierta pe oricine, un zâmbet îngăduitor care se împrăștie pretutindeni, nu localizat pe buze. Și un fel de strat de aer blând în jur, o atmosferă asemănătoare cu aceea din unele cărți ale copilăriei. Un simțământ de siguranță absolută. O contopire mescalinică în toate și o desăvârșită îndepărtare în senin. O mână care mi se întinde și o conivență cu înțelepciuni ghicite".

– Pentru cei care nu cunosc adevărul, pare un paradox faptul că N. Steinhardt și-a intitulat cartea pătimirilor *Jurnalul fericirii...* Or, N. Steinhardt vede lucrurile altfel...

– În închisoare N. Steinhardt l-a cunoscut pe Iisus Hristos, aici a devenit prieten al Mântuitorului. N. Steinhardt zice: "Și iată noutate (botezul – n.n.): nou, sunt un om nou; de unde atâta prospețime și înnoire?". Pe Hristos N. Steinhardt l-a iubit din copilărie. A făcut religie ortodoxă. Părinții lui i-au dat voie să facă religie ortodoxă la școală. Era singurul copil evreu care a avut o pregătire specială înainte de botez. I-au plăcut întotdeauna obiceiurile de Crăciun, colindele. Chiar dacă s-ar pierde prin absurd toate bibliile din lume, chiar dacă le-ar arde mâna criminală, afirma N. Steinhardt, pe tradiția multiseculară a colindului românesc și pe varietatea colindului, s-ar putea reconstitui din nou viața Mântuitorului.

– În ce împrejurări N. Steinhardt a ajuns la Mănăstirea Rohia?

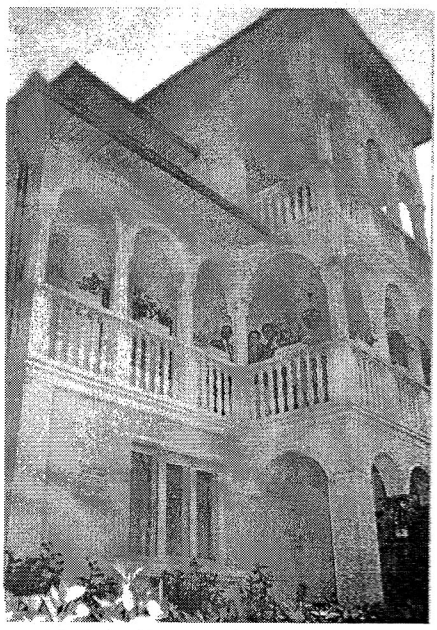

Chilia lui N. Steinhardt de la parterul Casei Poetului.

– După ieşirea din închisoare situaţia lui civilă era nedesăvârşită. Avea deja o vârstă când nu se mai gândea la căsătorie şi a căutat să-şi găsească un loc de linişte. Prin 1973, când fostul stareţ de aici şi actualul episcop al Maramureşului şi Sătmarului, Preasfinţitul Iustinian, a fost promovat Episcop-Vicar la Cluj (Episcopia Maramureşului ţinea de Cluj, fiind desfiinţată în 1948 de către regimul comunist şi reînfiinţată abia în 1990), filosoful Constantin Noica, cu care se cunoştea Preasfinţitul Iustinian, a făcut o vizită la Mănăstirea Rohia. De aici s-a întors la Cluj, pe la reşedinţa Preasfinţitului Iustinian, şi i-a amintit despre Nicolae Steinhardt şi de dorinţa acestuia de a găsi undeva linişte sufletească. Preasfinţitul Iustinian a sugerat că ar fi bine ca N. Steinhardt să vadă Rohia. Nu se punea încă problema stabilirii lui aici. Mai cu seamă că foarte multe mănăstiri în care a încercat să-şi afle aleanul au evitat să-i dea un răspuns. Prezenţa unui fost deţinut politic la mănăstire "genera" probleme suplimentare, inclusiv pentru securitate, care îşi fixa lupa pe această instituţie. Noica i-a scris o scrisoare lui Steinhardt şi i-a spus: "Ţi-am găsit loc. Te duci la Cluj, stai de vorbă cu noul Episcop-Vicar Iustinian şi de acolo mergi la Rohia. Cred că este locul pe care-l cauţi".

A venit în 1973 la Rohia pentru prima dată. A îndrăgit acest loc aşa cum este. Eu cred că a fost şi o chemare a lui Dumnezeu pentru ca N. Steinhardt să se desăvârşească până la urmă. El, cu personalitatea lui culturală, cu valoarea şi prestigiul recunoscut, şi-a desăvârşit această personalitate prin vieţuirea aici, în această linişte, unde a putut să lucreze şi n-a fost deranjat de nimeni. În Bucureşti l-ar fi deranjat foarte frecvent multă lume. În 1973 a rugat să fie primit câte o lună în fiecare vară. A găsit aici şi apa unde el se putea scălda: biblioteca. Biblioteca era complet neorganizată. Cărţile (25.000 de volume) erau doar puse în rafturi şi atât. Şi-a găsit locul de lucru şi şi-a găsit şi mănăstirea. Nu era o mănăstire voievodală, aristocratică, ci o mănăstire mai modestă, mai retrasă, mai populară, mai aproape de sufletul omului. Iată de ce a decis să vină anual aici. La un moment dat a făcut chiar un "târg" cu stareţul de atunci, părintele Serafim. I-a spus aşa: "Părinte Serafim, eu aş dori să vin la mănăstire să mă stabilesc definitiv. Mă primiţi?".

Stareţul a zis: "Domnule Nicolae, vă primim, dar aş vrea să ştiţi că avem nevoie ca cineva să se ocupe de bibliotecă".

La care părintele Nicolae a răspuns: "Mă ocup eu de bibliotecă şi vă promit că nu mor până nu termin de fişat şi de aranjat cărţile în rafturi. Dar dumneavoastră să-mi promiteţi că mă călugăriţi. Asta e dorinţa mea cea mai mare".

Au făcut acest târg. Părintele Nicolae, fiind evreu de sânge, avea spirit de a face tranzacţii din acestea. Au făcut acest târg foarte fericit, de altfel, pentru mănăstirea noastră. Şi în 1980 s-a stabilit definitiv la Rohia, deşi a mai păstrat garsoniera din Bucureşti, pentru că scria în permanenţă şi avea nevoie să meargă câteva săptămâni pe an la Bucureşti, ca să ia legătura cu personalităţile literare de acolo. Dar oricum s-a stabilit definitiv la Rohia. I s-a dat chilie aici, la parterul Casei poetului, unde a trăit ca oricare dintre monahi. Tot în 1980, spre toamnă, a fost tuns în monah în paraclisul Mănăstirii de Sus, Izvorul Tămăduirii. Şi din acel moment a devenit cel mai riguros, unul dintre cei mai buni părinţi ai mănăstirii. Deşi, ca orice om de cultură umblat, a fost curtat, chiar fiind călugăr la Rohia, de Occident. Occidentul l-ar fi cântărit în aur, numai să fi rămas la ei. Chiar a fost la o mănăstire în Belgia, catolică, dar care foloseşte slujba ortodoxă, aşa ca un fel de deschidere, de punte de legătură între ortodoxism şi catolicism. Au încercat să-l convingă să rămână la ei, şi N. Steinhardt le-a spus într-una din zile: "Nu! Mă întorc la schitul meu de la Rohia". După aceea, părinţii de la mănăstirea respectivă, care până atunci se comportaseră cu el foarte frumos, şi-au schimbat brusc atitudinea şi Steinhardt a observat acest lucru şi a plecat de acolo.

– A revenit la Rohia, având drept ocupaţie principală biblioteca. În ce mod însă N. Steinhardt urma canoanele vieţii monahale?

– A fost un model în acest sens. Respecta cu sfinţenie Sfânta Liturghie

şi miezonoptica. În fiecare dimineaţă, pe la ora 5.00 era în picioare. Îşi făcea programul de chilie ca monah: rugăciunile, pravila îndatinată. Subliniez: ca intelectual ar fi putut avea pretenţie să fie tratat conform situaţiei. Nu s-a întâmplat aşa! Masa lui era, de exemplu, extrem de modestă şi sumară: orez, brânză de vaci, ceai cu lămâie şi cam atât. Dacă la Paşti sau la Crăciun i se făcea o fripturică de pasăre, seacă, sau un grătar de văcuţă, era fericit. Nu insista. Însă dacă i se oferea această surpriză, o accepta. În rest, se alimenta ca un autentic monah. Îi mai plăcea muzica clasică. Aveam la mănăstire un modest televizor. Mai ales de sărbători îl invitam la câte un program de muzică şi-i pregăteam o cafeluţă. Era unicul său viciu: îi plăcea să bea o cafeluţă ascultând muzica şi privind televizorul. Era o delectare rară pentru el. La un moment dat, copleşit de feeria muzicii, îi dădeau lacrimile. Erau lacrimi de fericire. Preocuparea lui de seamă a fost însă biblioteca şi clopotul: la ora 12.00 nu avea voie să-l tragă nimeni. El era clopotarul mănăstirii. Vă daţi seama: filozoful Steinhardt – clopotar! De fapt, marele om de cultură N. Steinhardt a fost unul dintre cei mai autentici clopotari ai credinţei noastre ortodoxe.

– S-a scris mult, în special în ultimul timp, despre omul de cultură Steinhardt, inclusiv despre anii săi petrecuţi la mănăstire, despre capacitatea sa de muncă...

– Între noi şi el, mă refer cel puţin la generaţia mea, e un vagon de cărţi. Pregătirea şi cultura lui am fi fost în stare să le aducem la Hristos şi să le punem la picioarele lui în contul tainei primirii Sfântului Botez. El s-a încreştinat. Puţini sunt însă dispuşi la o vârstă înaintată să facă lucrul acesta. Vedeţi, C. Noica, marele filosof, a fost prietenul lui N. Steinhardt, dar nu s-a desăvârşit. Credincios a fost şi Noica, dar n-a făcut pasul pe care l-a făcut Steinhardt. Nu a abandonat viaţa obişnuită pentru a zice: "Hristos este totul!". Steinhardt a procedat însă ca un adevărat cavaler al credinţei ortodoxe. În calitate de monah era de o ascultare fără margini. Pentru că făcuse puşcărie, întotdeauna avea pe buze cuvântul "Ordonaţi!". Nu prea vorbea despre vremea petrecută în temniţă, repeta însă frecvent fraza: "Nu scăpăm de comunism nici în 100 de ani". Deci aparenţa cu care sistemul comunist se prezenta ca forţă şi ca sistem foarte bine legat, i-a făcut această impresie.

– Am scăpat până la urmă de comunism, păcat că dânsul n-a apucat evenimentul!

– Revoluţia a fost în noiembrie, pe când el a plecat la Domnul, în rândul celor drepţi, la sfârşit de martie. N. Steinhardt a fost pentru mănăstirea noastră un punct luminos şi o fiinţă de mare folos tinerilor. Îl cercetau şi oamenii de cultură. Nu era extrem de deschis tuturor vizitatorilor, mai cu seamă că unii nu erau totdeauna bine intenţionaţi. Eu am preluat conducerea mănăstirii în 1988 şi trebuie să mărturisesc că eram destul de insistent provocat ca să dau relaţii despre el: ce face, cine vine la el etc. Nu acceptam acest compromis. Era atât de ataşat de noi, atât de apropiat, atât de sincer, încât nu-i puteam pune la îndoială sentimentele. Nici o vorbă, nici o acţiune, nici un gest fals. El a făcut totul în mod sincer. Pe când zicea *Crezul* în strană sau *Învredniceşte-mă, Doamne,* era ca o baie fierbinte pentru oricine. Credinţa era mărturisită şi nu putea fi pusă la îndoială. Noi îl simţeam şi nu ne-am permis niciodată să-l suspectăm de neloialitate sau de nesinceritate. Aşa că Dumnezeu i-a dat viaţă 9 ani în mănăstire. A terminat biblioteca şi în 1989 a plecat spre Bucureşti. Avea probleme cu inima şi cu intestinele. Inima a fost cea care a cedat. L-am vizitat la spital, la Baia Mare, pe ultima sută de metri. M-a chemat să-i oficiez sfânta împărtăşanie. După ce am plecat de la spital, s-a adresat unui prieten: "Deschide cartea la rugăciunea de pe patul de moarte şi citeşte-o!". I-a citit rugăciunea. Apoi a mai zis: "Acum prinde-mă de mână. Amin! Amin! Amin!".

Slujba înmormântării a avut loc după trei zile. A fost tot un om şi un securist. Le era frică de el şi mort. În Altarul de vară s-a făcut prohodirea. Toată lumea se afla cu faţa spre altar, ploua şi nu se prea putea filma. De ce se temea regimul? De o manifestare care ar fi scos în evidenţă personalitatea şi faptele lui Steinhardt?

– Pentru lumea culturală retragerea lui la mănăstire a fost, şi mai este încă, interpretată ca un paradox. Pe unii chiar i-a scandalizat faptul. Cineva îi reproşa că s-a închis între zidurile mănăstirii, că, mirean fiind, ar fi putut să aducă mai mult folos societăţii...

– Credinţa i-a fost vocaţia, sacra chemare, şi n-a putut să reziste acestui îndemn. După primirea botezului a dorit să devină monah în biserica ortodoxă. Pentru poporul român, pentru ţinutul Maramureşului, este foarte important că l-a adăpostit pe Steinhardt. În amintirea lui, la Casa Poetului, am încropit o chilie. Cei care vin la Rohia în vizită îl pot regăsi pe Steinhardt în acest spaţiu.

– Prin Mina Dobzeu, basarabeanul ce l-a determinat, de fapt, pe N. Steinhardt să accepte ortodoxia; îndirect Rohia intră în relaţie cu Basarabia. Puţină lume ştie că unul dintre ctitorii acestui lăcaş sfânt din Maramureş este basarabeanul Gherontie Guţu.

– Rohia este legată de Basarabia prin mai multe fire. În 1930, la 7 ani după ce a fost construită Rohia, la cârma ei a avut şansa să vină un vrednic călugăr basarabean, protosinghelul Gherontie Guţu. În Basarabia a fost la Mănăstirea Rudi şi la Mănăstirea Căpriana. La Rohia a ajuns la recomandarea unui ierarh. Cunoştea situaţia dificilă în care se afla atunci mănăstirea. Avea mari datorii şi clădirile lăcaşului erau foarte modeste. Atunci, Gherontie Guţu, care avea 40 şi ceva de ani şi era un gospodar de excepţie, om cu mare experienţă, a venit la Rohia. S-a adresat episcopului Nicolae cu rugămintea: "Preasfinţite, daţi-mi Mănăstirea Rohia în grijă, uitaţi-vă, eu vă dau crucea pectorală (avea o cruce pectorală de aur, primită de la un episcop din Basarabia cadou) pe care o las garanţie. Vă promit că nu în mult timp voi face din ea un Sion românesc. Dacă nu se va întâmpla astfel, să nu-mi mai întoarceţi crucea niciodată". I s-a încredinţat conducerea mănăstirii şi din 1930 până în 1937 a reuşit să plătească toate datoriile mănăstirii, a reuşit să construiască o casă, pentru vremea respectivă monumentală. A reuşit să cumpere o bună bucată din dealul acesta, circa 50 ha de pădure. A dotat mănăstirea cu tot ce trebuie. Mai era şi un cântăreţ desăvârşit, cu o barbă patriarhală, cu o voce impresionantă, încât la doxologia mare, când cânta, se auzea, spun oamenii, departe, până în sat. Acesta a fost Gherontie Guţu şi, cred, duhul lui vă aduce pe Dvs., basarabenii, încoace. Recent am fost vizitaţi de către starețul Mănăstirii Căpriana, de un grup de scriitori şi de oameni de cultură...

– Noi ne aflăm pe aceste meleaguri într-o delegaţie de documentare. Pregătim o ediţie specială dedicată Maramureşului.

– Da, ştiu cum arată revista "Limba Română" de la Chişinău. Vă felicit pentru ceea ce faceţi şi mă voi ruga ca Dumnezeu să vă binecuvânteze. Nu îndrăznesc să Vă binecuvântez eu, că Dvs. sunteţi binecuvântaţi prin ceea ce faceţi. Mă voi ruga Celui de Sus să vă ajute să continuaţi această îndeletnicire, care-i grea, extrem de grea, ca şi lucrarea bisericii de altfel. Să continuăm această lucrare până la plinirea vremii. Până când vremurile vor rândui ca Dumnezeu să ne readucă sub acelaşi acoperiş, sub aceeaşi streaşină, să auzim acelaşi clopot, să plângem şi să ne bucurăm în aceeaşi limbă şi să fim mai puternici, pentru că împreună suntem mai puternici. Doresc tuturor românilor, care pun mâna pe această revistă, o lectură reconfortantă şi instructivă. Să fie o lectură în măsură să lămurească opţiunile şi convingerile, să lumineze viaţa celor mulţi. Să fie lumină din lumină. Lumină la altar şi lumină din lumina lui Hristos şi din lumina raţiunii, care, zic eu, dacă este luminată de lumina lui Hristos, este caldă, dacă nu-i luminată de lumina lui Hristos, îngheaţă. O raţiune oricât de înaltă ar fi şi o gândire oricât de înaltă ar fi, dacă este fără Dumnezeu, îngheaţă, este luciferică. Dacă e cu Dumnezeu, încălzeşte şi adună, foloseşte şi prieşte tuturor. Aceasta vă doresc Dvs., cititorilor Dvs. şi să auzim numai de bine.

– Vă mulţumim! La rându-ne Vă dorim succese mari, să vedeţi lucrurile începute duse la bun sfârşit...

Interviu realizat
de Alexandru BANTOŞ

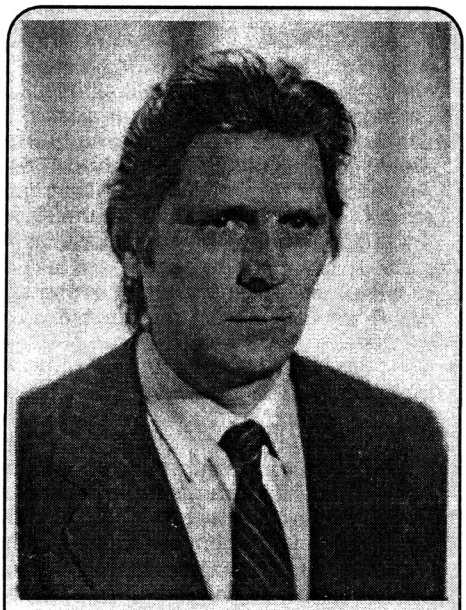

Vladimir ZAGAEVSCHI s-a născut la 3 iunie 1933 în satul Palanca, com. Cotova, jud. Soroca.

Studii: Facultatea de Filologie a Universităţii de Stat din Moldova (1963); Specialist în domeniul foneticii, dialectologiei şi al istoriei limbii. Doctor în filologie (1971). Conferenţiar universitar (1978). Membru al Consiliului coordonator al Societăţii Române de Dialectologie.

Activitatea ştiinţifică şi profesional-didactică: Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe din Moldova (1963-1964); Catedra Limba Română (1964-1993) şi Catedra Lingvistică Română, Generală şi Romanică (din 1993) ale Universităţii de Stat din Moldova.

Publicaţii: circa 130 de lucrări ştiinţifice, inclusiv monografii: *Culorile accentului*, 1988, 184 p.; *Studii de gramatică dialectală comparată*, 1990, 252 p.; manuale (în colab.): *Curs de dialectologie română*, 1991, 232 p.; *Curs de gramatică istorică a limbii române*, 1991, 312 p.; *Fonetica*, 1993, 272 p.; alte manuale, materiale didactice, programe pentru studenţi, articole.

UN MANUSCRIS ÎN GRAI MARAMUREŞEAN

În iulie 1965, împreună cu o echipă de studenţi de la Facultatea de Filologie a Universităţii de Stat din Moldova (Chişinău), care urmau să facă practica dialectologică pe teren, am vizitat pentru prima dată cele patru sate româneşti mai mari din partea de nord a Maramureşului istoric (actualmente regiunea Transcarpatică a Ucrainei): Apşa de Jos, Apşa de Mijloc, Biserica Albă şi Slatina. Ceea ce m-a impresionat de la primul contact cu vorbitorii acestor sate a fost graiul lor cu o nuanţă cronicărească accentuată. Ei vorbeau o limbă *veche şi-nţeleaptă* (M. Eminescu), *limba vechilor cazanii* (A. Mateevici). Mi se părea că m-am transferat cu câteva secole în urmă. Şi mă gândeam că, nu întâmplător, la numai câţiva kilometri de aceste sate, puţin mai spre vest de satul Apşa de Jos, unde apele Apşiţei se varsă în râul Tisa, cândva, la Mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail din Peri (localitate rebotezată azi în Gruşevo şi populată de ucraineni), au fost tipărite primele traduceri în limba română a cărţilor bisericeşti.

Caracterul arhaic şi arhaizant al graiurilor acestor sate româneşti din dreapta Tisei, ce ţin de subdialectul maramureşean, ne-a determinat să le luăm ca temă de cercetare pentru teza de doctorat. Investigaţiile pe teren au continuat timp de şase ani (1965-1970), fiind anchetaţi peste 250 de subiecţi din 12 localităţi, sate şi cătune: orăşelul (târgul) Slatina, satul Apşa de Jos, satul Strâmtura (Glubokii Potok) cu cătunele Valea Scradei, Bouţ (Bouţ Mare şi Bouţ Mic), Bascău (Bascău Mare şi Bascău Mic), din raionul Teceu (Teacev), satul Biserica Albă, satul Apşa de Mijloc cu cătunele Dobric, Măgura, Ciuha şi satul Plăiuţ, din raionul Rahău (Rahov). Rezultatele cercetărilor au fost publicate în mai multe articole şi în două lucrări de sinteză ale subsemnatului: *Studii de gramatică dialectală comparată,* Editura Ştiinţa, Chişinău, 1990, 250 pag.; idem. *Curs de dialectologie română* (în colaborare cu Mihail Purice şi Ion Ciornâi), Editura Lumina, Chişinău, 1993, 230 pag.

Totodată am observat că populaţia de aici, aceşti *daci liberi,* mai păstrează şi transmit din generaţie în generaţie tradiţiile vechi: obiceiurile rituale, portul naţional, superstiţiile... Nu au dispărut cu totul nici elementele etnografice şi folclorice. Astfel, în cătunul Dobric, ce ţine de primăria satului Apşa de Mijloc, informatorul Iurie Filip al lui Ilie (Ilcovici), un tânăr de numai 18 ani (n. 1952, 10 clase moldoveneşti, şef de club în cătun), mi-a spus pe de rost o baladă veche despre Pintea Viteazul, pe care am imprimat-o pe bandă de magnetofon, pe o casetă de 200 metri, pe ambele părţi (deci 400 m de peliculă magnetică). Cu părere de rău, nu mai aveam casete disponibile, iar balada, după cum mi-a spus tânărul, "înainte mult mai este". De la alţi informatori (subiecţi) din satele şi cătunele ale căror graiuri au fost supuse cercetărilor am înregistrat poveşti, hore (cântece), strigături.

Nascu şi în Moldova oameni, – spunea bătrânul cronicar. Se nasc şi în Maramureşul din nordul Tisei oameni talentaţi, cu capacităţi intelectuale deosebite, iubitori de carte, dornici de a lăsa ceva durabil în urma lor. Condiţiile de ordin istoric, social şi chiar politic ale timpurilor nu le-au permis însă tuturor să-şi manifeste din plin aptitudinile şi să-şi realizeze visurile.

Cele spuse până aici sunt o precuvântare la istoria unui om concret şi a modestei lui activităţi cărturăreşti. În satul Apşa de Mijloc, preotul Laurenţiu Marina, fiica lui, Victoria, şi soţul ei, Nuţu Marina, profesori la şcoala românească de cultură generală, mi-au pus la dispoziţie un manuscris cu istoria satului, scris de mână, cu caractere latine, cu elemente de grafie ale ortografiei de la 1904, aşternut pe 110 pagini într-un caiet gros din 96 de file. Caietul este intitulat *Istoria Apşei de Mijloc* (110 pag.) (sic!), după care urmează un subtitlu cronicăresc, întins, care treptat, pe neobservate, se confundă cu o *predoslovie* a lucrării: *"Scrisă de Dan Mihai [al] I.[ui] Ileş [al] I.[ui] Nicoară a[l] Cârznicului, poreclit Mihai [al] I.[ui] Ileş a[l] lui Dumnezău, care au cetit multe cărţi, multe istori[i]: Istoria românilor, Istoria ungurilor şi Istoria ruşilor înainte de războiul de la 1914. Şi Istoria la mai multe popoară din vechime, am auzât din tradiţie de la mai mulţi bătrâni [...] Apoi eu, Dan Mihai, am cetit o carte, numită Auspicile Maramurăşene, împrumutată de Doctor Mihali Găvrilă, fost Prefect şi locuitor în Sarasău, în care carte era scris ceva despre Apşa de Mijloc [...]".* Continuă şi alte izvoare, pe care le-a folosit la alcătuirea ***Istoriei...*** Autorul acestui manuscris, în listele oficiale figurând drept Dan Mihail Ilcovici, iar sătenii numindu-l şi Mişa lu Iaşa lu Dumnezău, este originar din satul Apşa de Mijloc, născut la 17 octombrie 1884. Are 6 clase gimnaziale, şcoală ungurească, a scris istoria la vârsta de 80 de ani, adică în anul 1964. L-am apucat în viaţă. Avea peste 80 de ani. Am fost la el acasă, având intenţia să-l anchetez, dar n-am reuşit, căci memoria îl cam părăsea.

Manuscrisul ***Istoriei...*** prezintă un interes deosebit prin însuşi conţinutul lui. Autorul povesteşte despre evenimentele cele mai importante care au avut loc pe parcursul anilor în sat, în zonă, în Ţara Maramureşului (venirea ungurilor din Asia la 889-894, ocuparea Ardealului, legenda despre Pintea Viteazul de la cetatea Hustului ş.a.), despre calamităţile naturale şi epidemiile care au bântuit prin părţile locului *(Seceta, Foamea, Holera)*, despre obiceiurile vechi *(Şezătorile, Nunţile, Horele),* despre anumite superstiţii *(Vrăjitori, Descântece, Dracu, Strigoii, Fata pădurii, Balaurul din Pleşca),* despre traiul din vechime (zidirea *căsurilor,* vestimentaţia, încălţămintea), alte evenimente şi întâmplări din viaţă.

În acelaşi timp, manuscrisul e valoros prin faptul că autorul redă cu fidelitate particularităţile fonetice, gramaticale şi lexicale ale graiului maramureşean şi ale graiului satului natal, Apşa de Mijloc.

Transcriind textul, noi am păstrat aceste particularităţi regionale, pentru că ele caracterizează graiul maramureşean şi prezintă un interes deosebit pentru limba română şi istoria ei. Am menţinut, de asemenea, variantele cuvintelor şi ale formelor, care circulă concomitent, coexistă în graiul satelor din Maramureşul din partea de nord a Tisei (de ex.: *merjiam, merjeam* şi *merjam; merjăm* şi *merem; amiază, amiazăz, amiazăzi* şi *amiazăţi; zloţi* şi *zloţ* ş.a.), inconsecvenţele ortografice şi grafice (de ex.: *era* şi *iera; peţeau* şi *peţiau; zâce* şi *zice; zâle, zîle* şi *zile* ş.a.). Parantezele pătrate au fost introduse de noi pentru a indica unele omiteri / reduceri ale textului [...], pentru a sugera titlurile unor fragmente (de ex.: [Jocul]), de asemenea, pentru a insera unele cuvinte cu scopul de a facilita înţelegerea textului (de ex.: [decât numai], [că iată]), sau unele forme ale articolului substan-

tival hotărât *(oameni[i])* pentru a le deosebi de formele cu articol nehotărât *(nişte oameni)* şi formele articolului posesiv *([al], a[l], a[i]* ş.a.), cu scopul de a le actualiza cu normele ortografice. Am recurs totuşi la unele modificări de grafie: pentru notarea semivocalei *i* (de ex.: *noi)* şi a lui *i* final redus (de ex.: *oameni)* grafemul *ĭ* a fost înlocuit prin *i,* iar grafemul *ó,* care, pentru graiul satelor din Maramureş, vine să noteze un *o* foarte deschis, a fost redat prin digraful *oa* (de ex.: *oameni, foamea, noaptea).* Semnele de punctuaţie au fost, de asemenea, reglementate de noi.

Prezentăm (în continuare) câteva fragmente din manuscrisul ***Istoria Apşei de Mijloc*** de Dan Mihai al lui Ilie, urmat de un indice de cuvinte regionale.

Prof. dr. Vladimir ZAGAEVSCHI
Chişinău

ISTORIA APŞEI DE MIJLOC

Fragmente

[AUTOBIOGRAFIA]

Mai întâi îm[i] scriu viaţa me pe scurt, adecă Biografia. Că şi eu mă trag din Domn Dan şi Preoteasă. Eu m-am născut în Apşa de Mijloc în 17 octobre 1884 din părinţi mijlocaşi. La vârsta de 6 ani, 1890, am fost dus la şcoală [...] Învăţătorul învăţa toată zîua, de la 6 ciasuri demineaţa până la 12 ciasuri, şi după amiazi, de la 2 ciasuri până la 4, iarna, şi vara până la 6 ciasuri [...] În şcoală era cam 60-100 de şcolari. Era greu la unu învăţător. În şcoală să învăţa româneşte şi ungureşte, şi literele cirilice.

În anul 1892 au venit învăţător Bel Petru. Acei copii ce au învăţat la el ştiu şi astăz ce au învăţat. Au fost unul dintre cei mai bun[i] învăţător[i] [...]

Eu am îmblat la şcoală 10 ani. De la 12-16 ani, întru acei 4 ani de la 12 ani a[i] vieţi[i] până ce am împlinit 16 ani, au plătit părinţii mei separat la învăţător. Noi am fost 3 copii cătră care au zîs învăţătorul că să învăţăm mai departe: unu am fost eu cu Pop Ionaş a[l] Mînzanului şi cu Dan Vasil a [l] Găzdaculuí [...] Şi când am ajuns 16 ani am învăţat tot ce au ştiut învăţătorul care au avut 8 gimnăzi[i]. Şi ne-au dat atestat şcolar pe 6 clasă că atunci aşa era, atestatul au fost în limba ungurească [...] Cu aceste atestate au mărs părinţi[i] a[i] acestor 3 copii la Inspectoratul gimnaziului Sighet. Inspectoratul dacă au văzut atestatele le-au făgăduit că în decurs de 3 luni de învăţătură ne va da atestat pe 6 clasă gimnaziale, şi în decurs de 2 ani vom pune eczamenul pe 8 clasă de gimnaz, numai trebue a plăti tacsa de întrare în gimnaz, de la unu 100 zloţ, şi pe atunci era 2 boi cu 150 zloţi, şi 1 vacă era cu 50 de zloţ, şi tata n-au avut ce vinde să mă deie la şcoală, şi tot aşa au fost şi Pop Ionaş a Mânzanului. Dan Ionaş Găzdacu au fost gazdă bun, da nici el nu şi-a dat copilul la şcoală că au fost prea mare tacsa. Apoi Ionaş a Mânzaculuí au învăţat în [satul] lapa de cantor, şi eu am rămas la plug, da cartea nu am părăsît-o.

În anul 1904 am rămas orfan de tată. În 1906 m-au luat în cătane, [dar] n-am cătunit [decât] numai 2 luni c-am avut lăcrămaţîe. Apoi în anul 1907 m-am însurat. În anul 1914, în 1 august, s-au început războiul, dară din I/VIII 1914 am fost 4 ani până toamna în octombre 1918 la război în Serbia şi în Italia, şi am căzut invalid. În război m-am purtat bine că

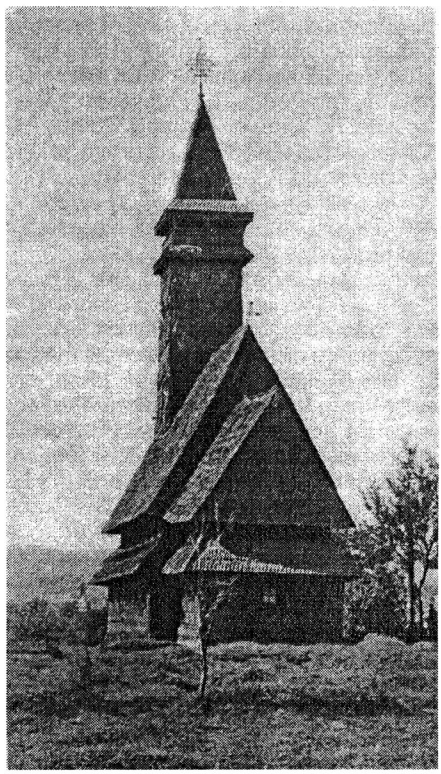

Apşa de Mijloc, Biserica "Sf. Nicolae", sec. al XVII-lea.

am eşit căprar şi am căpătat Medalie de Arjint [a] II[-a] clasă.[...]

În 27/XI 1918 am luat parte la o adunare în Slatina făcută de întelectuali din Sighet: din Apşa de Mijloc – 20 oameni, din Apşa de Jos – 20 oameni, din Slatina – 10 oameni şi din Biserica Albă – 10 oameni. Ni-au spus că în I/XII 1918 va fi Mare Adunare la Alba-Iulia unde s-or strânje delegaţ din tot Ardealul şi din toate colţurile unde sunt români şi ne vom alipi cătră România, de aceia să tremetem şi noi, aceste 4 sate de peste Tisa, 2 delegaţ. Am fost ales eu şi Filip Mihai din Apşa de Jos [...] Apoi în 1919 au venit România la noi şi au stat 2 ani. În 1921 au venit cehi[i], şi în 1938 am fost sub Ucraina, în 1939 au venit iară unguri[i], în 1944, în octombre, au venit ruşi[i].

Din drum de la Alba-Iulia am făcut cunoştinţă cu mulţi oameni puşi în dregători[i] înalte, am fost tare văzut om.

[...] Din 1923 până în 1927 am fost primar şi jurat la Hust la Porata, din 1928 până în 1940 am fost deputat la Rahău. Din 1941 până în 1944 am fost casier la sat, din 1921 până [în] 1945 am fost casier la Composesorat, am condus muntele Apesca, mi-am procurat şi mapele hotarului, cu un cuvânt am avut mai multe funcţi[i].

Apoi am avut norocul de am vorbit cu 3 Împăraţ [...]

[...] În 1950 am întrat în Colhoz [...] Când am ajuns [la] 80 de ani m-am hotărît să scriu *Istoria*.

FOAMEA

Satul nostru au suferit mare foame, pământul n-au rodit din pricina pădurilor. Şi nici nu era saţi, oricât mânca tot era flămând. Foamea au ţânut mai mulţi ani şi în toate ţările din prejurimi.

Pe aceste vremi nu era tren, da să strânja mai multe cară laolaltă şi merjiau după mălai la Colomeia ori Debreţîn. La luna soseau cu mălaiu acasă. Drumurile erau rele, cu mare greutate să aducea pita în sat. Odată, să zîce că i-au apucat noaptea la vârful dealului la Huta, acolo au făcut foc mare în drum. Pe acele vremi erau mulţi tălhari că nu puteai călători unul sângur nici zâua. Acolo s-au strâns peste 30 de cară încărcate cu mălai şi boi[i] i-au hrănit la cară, că atunci nu erau cai, şi focu era între cară. Odată au venit un oşan din pădure, s-au făcut bat şi au prins a juca lângă foc. Aşa juca că sărea şi peste foc, deşi era focul mare. Oameni[i] râdeau de el, şi care era mai în depărtare cu caru, lăsa caru şi mereau la foc. Alţi oşeni să furişiau prin pădure la cară şi luau saci[i] cu mălai şi i duceau în pădure. De jocul lui şi de strâgătele oşanului în joc toţi râdeau şi să uitau la el. Ceilalţi oşeni furau saci[i] din cară şi la o strâgătură a oşanului-jucător oameni[i] s-au trezât că sunt cu jocu înşelaţ. El au strâgat în joc aşa: *"Chitilini şi tu, măi bre,/ Că te-ar zări de cole"*. Atunci oameni[i] au aruncat ochi[i] la cară şi au văzut cum i-au furat tălhari[i] saci[i] cu mălaiu. Oameni[i] au fujit cu săcurile după tălhari, da nu i-au putut găsi prin pădure, pe când au venit la foc, au fujit jucătoru.

Apoi tălhari mulţi erau şi la noi că porcul trebuia să-l bagi în casă peste noapte, că, de era în coteţ, venia noaptea 4-5 înşi şi-l luau. Omul pă fereastă să ruga: *"Lăsaţî-m[i] porcul că am 5 coconi, fie-vă milă de mine"*, da afară nu eşia că să temea, a-i ponoslui nu cuteza şi dacă i cunoştea, că în ceie noapte i aprindea casa.

Şi la moară n-au putut mere sara, că-i lua măcinişu de-a umăr, la moară când să măcina şi noaptea trebuia să steie 10-15 oameni până în zâuă şi apoi venia acasă [...]

Cei ce au avut pită nu putea mînca de sărăcime fără [decât numai] noaptea. Să rugau: *"Dă-m[i] numai o dată să îmbuc c-apoi mor"*. Foamea s-au întins pe toată ţara că de la o vreme nu putea cumpăra nici de bani [...]

[HOLERA]

După acestia au fost coleră că murea oameni pe uliţi, i strînja şi i îngropa. Aşa de mulţ au murit, că tare puţîni au rămas. Aşa că pe la Paşti s-au strâns oameni din Apşa de Jos şi de la noi şi au prânzit în Dumbrăviţă, să sărutau şi zîceau, că încă nu-i gata colera şi noi vom muri, au aşternut făţă pe iarbă în Dumbrăviţă, şi-au scos pasca şi alte mâncări şi au prânzât plângând.

După foame şi coleră poporul iară s-au înmulţit că până aici era numai un Preot, apoi s-au făcut şi alta beserică şi au fost 2 Preoţi cu 2 parochi[i]. Da aciasta nu o ştiu sigur ca beserica din jos s-au făcut înainte de foamete şi coleră ori după foamete. Da ştiu că alta religie n-au fost în sat numai Greco-Catolică până la anul 1946-1950, că au venit Preoţi pravoslavi, au venit vreo 3, da nu s-au atins de obiceiurile cele frumoasă ale noastre, până ce au venit Serafim, care este înfruntător şi schimbă

obiceiurile noastre: la care om moare şi nu îmblă la beserică sau nu-l cheamă pe el la provod, nu lasă să i să tragă clopotele [...]

OBICEIURI VECHI. ŞEZĂTORI [JOCUL]

Dacă s-au înmulţît oameni[i], aveau feciori şi fete. Feciori[i] făceau joc în toată dumineca, fetele merjeau la joc. Era o veselie frumoasă. Fetele aveau drăguţ pe feciorul cu care să văjau şi care erau pe trept olaltă. La joc adeseori venia fete ori feciori şi din satele vecine şi să vedeu, să veseliau. Ba la târg la Sighet în toată vinerea merjau fete cu ceva de vândut, şi după amiază mereau în o cârşmă largă ce să numea fugădău. Acolo era joc, să vedeau tineretu din toate satele de prin prejur şi jucau, şi să peţiau, că vedem că de la joc au venit mulţi străini şi s-au însurat la noi: din Săpânţa au venit Sepinţeni[i], din lapa – Grigoreni[i], din Năneşti – ceva Nan, toţi oameni avuţi, care au luat fete de la noi şi au locuit aici. Să zîce că Moiş au venit un fecior din Moişeni, din Ţara Oaşului, care au fost avut şi au luat fată de gazdă de la noi şi s-au aşezat la noi, au venit şi alţii oşeni, Danes, s-au aşezat la noi, da nu s-au înmulţît. Fete de la noi mai multe s-au măritat în Apşa de Jos şi în Beserică Albă.

Apoi la târg la Rusali[i] la Sighet, în locu târgului, era un joc mare pe 2 hectare. Acolo să strânjau la joc din toate satele din Maramureş, feciori[i] cei mai aleşi şi fetele cele mai alesă, erau mai mulţ ţîgani care zîcea din ceteră şi mulţi jendari, ca să păzască ordine. La joc merjau domni şi doamne din Sighet să vadă petrecerea. Acolo să furau fete frumoasă, da poate sărace, şi o ducea ceva fecior pe Mara ori pe Iza, da, fireşte, că cu voia fetei, nu să uita că-i săracă, numai să fie frumoasă. Da şi feciori de domni veneau anume la târg şi să uita după fete, aşa că mulţ domni au luat fete sărace.

Şi fete de domni mari din Sighet, Şugătag, Vişeu, Dragomireşti veniau la târg, să uitau după feciori-ţărani, şi ele prin scrisori i peţiau. Să zâce că au fost ceva Dan Mihai a-i Ilene, au şezut unde sede astăz Ionaş şi Mihai a Stanului. Femeia acelui Dan au avut feciori frumoşi şi ea, măreaţă, cânta să o audă lumea: *"Îm[i] tremăt domni[i] scrisori,/ Dacă am frumoşi feciori".*

[ŞEZĂTORILE]

Apoi, pe cum am scris, jocurile dumineca le făcea feciori[i], fetele făceau şezători, pe cheltuiala lor. Şezătorile să ţîneau în vreme de iarnă: de la 15 octombre până la 1 april. Plăteau la o casă toată fata că acolo să să strângă în toate serile. Fetele torceau ori coseau ceva, cântând toate în cor. Feciori[i] merjeau ca să nu să urască fetele sângure, apoi le petreceau până acasă şi plată căpăta câte o gură dulce de la care fată iubia pe feciorul ce o petrecea. Feciorul numai după aceie fată merjia, care ştia că-l va primi şi care i era dragă. La lăsare de frupt de Postu Crăciunului şi la lăsare de frupt de Postu Mare fetele făceau fărşon. Fetele dintr-o şezătoare (că erau mai multe şezători) strânjau bani şi nămea pe aceie noapte un ceteraş, cumpărau fărină albă, făceau turtă şi curechi împlut cu carne. Feciori[i] să strânjau care era din un capăt de sat la olaltă, merjia la şezătoare, la care jucau cu fetele 2 jocuri, apoi să ducea la altă şezătoare, la altu joc. Fetele eşiau afară după feciori şi chemau în fărşon. Şi aşa feciori[i] cam până la 3 ciasuri după mezul-nopţii îmblau în toate şezătorile. La 3 ciasuri să împărţau şi merja în fărşon la care şezătoare iera iubita lui. Feciori[i] duceau palincă şi în zori de zîuă să punea masa cu mîncările făcute de fete.

La lăsare de frupt de Postu Mare, fiindcă era în săptămâna albă, fărşanu să făcea de ceşmete pe unt, că nime nu mînca carne în săptămâna albă.

În Postu Creciunului feciori[i] din un capăt de sat să strînjiau şi merjea în şezătoare şi mânau fetele a săruta. Fetele să duceau pe rând şi sărutau feciori şi coconi în amândouă obrazele, apoi să duceau la alta şezătoare şi pe rând în toate şezătorile, şi când era ceva vreme rea afară, nu să duceau fără [decît numai] fiecare în capătul său. Din şezători iarnă petreceau feciori[i] fetele acasă.

În tot Postul Creciunului fetele preţuiau feciori[i] că după care va merje în căsătorie, de o va peţi. Tot aşa şi feciori[i] să uitau la fete că[,] care cum este, pe care o va peţi de-l va vrea, să uita [că iată] aşi peţî pe aceasta că-i pe trept mine [pe aceeaşi treaptă cu mine], o formă de gazdă, să gândea da de m-a vrea ceielaltă că-i cu mult mai sus decât

mine, apoi aşi lua pe ceie mai frumoasă, da cu ce oi trăi. Cum merje zîcala: *"Stau în loc şi mă gândesc,/ Că pe care să peţăsc./ Luari-aş mîndra cu sumna / Ori pe hâda cu ciurda./ Mîndra pune sumna-n cui,/ De cină nemică nu-i./ Hâda batâr n-are sumnă,/ De cină aduce urdă".*

Apoi în tot Postu Creciunului sunt între fete şi feciori de aceste gânduri, că după Crăciun s-a aleje care va fi a lui.

NUNŢILE DIN VECHIME

Dacă trecea Crăciunu, nunţile să făcea în clişejile crăciunului. Care au avea fată (sic!), să sfătuia cu femeia lui că după cine [v]om da fata. De va veni a peţi acela ori acela vom da fata, da de va veni acela ori acela, nu o vom da-uo, vom mai aştepta, că [,] ca şi aceştia ori fi şi alţi[i]. În săptămâna primă tot cumpăneau feciori: din ce neam să traje, ce avere are. Oameni[i] ce aveau feciori de însurat încă cumpănea oameni[i] din ce neam sunt fetele, ce zestre vor căpăta şi altele. Cei mai avuţ feciori, dintâe [de prima dată] nimeresc, tremete 2 oameni peţitori la o fată, noaptea, să nu vadă nime, şi tata feti le spune: *"Veniţi peste 2 ciasuri şi vă voi da răspuns"* sau: *"Veniţi mâne noapte, că am să întreb şi pe ai mei".* Peţitori[i] erau neamuri de a mirelui, ei merjia acasă la mire şi şedeau 2 ciasuri, apoi să duceau iară la tata fetei după scânduri sau după răspuns şi dacă să învoia, venea după tata mirelui ori mama şi mereau la mireasă. Atunci mireasa da mâna cu mirele, semn că să învoeşte, şi să bea ceva aldămaş. Apoi mirele chema feciori[i] cu care au trăit bine şi ceteraş, şi în zori de zî merjau la mireasă tioiind ori chiuind.

Mireasa strânjia toate fetele din o şezătoare cu ea şi alte neamuri şi pe la prînz merjau cu toţi[i] la Popa să deie mâna. Acolo Popa întreba pe mire şi pe mireasă că [dacă] de bună voie să strâng laolaltă. Ei spuneau că de bună voie, nu ne-au silit nime, deşi erau siliţi ori mirele, ori mireasa de părinţi. Apoi să duceau la casa miresi[i], jucau puţîn şi apoi veneau la casa mirelui şi de acolo să ducea fieştecare la casa lui. Şi pe amezăz veniau iară câte cu o jumătate litră de palincă. Dacă să strânjau toţi a[i] mirelui, să ducea la mireasă cântând. Acolo erau jocuri până de sară. Apoi veneau la casa mirelui toţi ai mirelui şi din partea miresei vreo câţva, tata ori mama miresei. La mire să punea masă cu mâncări şi apoi jucau până noaptea târzâu.

Da nu să întâmpla cu toţi mire aşa. Alţi[i] peţeu fata aceie şi în 2 săptămâni, că părinţi[i] fetei voie să ştie toţi din sat că are peţitori, da de a veni careva mai bun, că a strâca tocmala era cheltuială, trebuia să întoarcă mirelui tot ce au cheltuit cu tocmala. De aceie uni[i] atâta cumpăneau cu peţîtul.

Altu mire peţie mai multe fete până o găsia pe a lui, altu peţia în mai mulţi ani. Fostul Şiman Ionaş a-i Mărcuţă, fost primar în 10 ani pe la ani[i] 1885-1895, au peţât pe femeia lui mai înainte, pe Anuţa Popi, şi nu l-au vrut. Apoi au peţît în 40 de locuri, în toate satele dinprejur, şi la anu iară au peţit pe Anuţa Popi şi l-au vrut. El au peţît, da dacă să gândea că nu-i place ceie ori alta, nu merjia la mireasa ce au peţît-o, merea şi peţia pe alta.

După tocmală Popa vestia mirele şi mireasa în 3 rânduri şi spunea, că cine ştie ceva pedecă, să înştiinţeză la Sfânta Maică beserică. Apoi mirele merjia la cănţălărie şi Notaru lua un protocol, că acela mire cu aceie mireasă cine ştie ceva pedecă să înştiinţeză la cănţălărie. Şi acel protocol era deschis şi pus pe părete afară, că toţi oameni[i] să ştie. Acel protocol trebuia să steie pe părete 18 zîle, fiecare îl putea ceti, da nu a-l lua că era închis într-o ladă cu drot. După 18 zâle îl lua Notaru satului şi, înaintea nunţi cu o zî ori în zîua nunţi, mirele şi mireasa să duceau la cănţălărie şi înaintea Notarului jurau. Aceasta au fost căsătorie civilă a statului.

Nunţîle să făceau mai cu samă joia. La toată nunta era un om tocmit să cheme tot satu la nuntă. Chemătorul chema la mai multe nunţi o dată, el avea legate de botă atâtea plantice, la câte nunţi chema. El întra în casă, lua cel dintâi plantic în mînă şi zîceau: aceştia, mirele cu mireasă, vă cheamă în nuntă pe joi. Apoi lua alt plantic şi iară spunea pe alţi miri. Aşa merja din casă în casă. Apoi mirele chema feciori[i], mireasa – fetele, să punea cămarnic, un om care nu să îmbăta, ca să ştie cine aduce în nuntă. Hededuşu era mercuri amiazăţi la casa nunţi[i], că să prindea a aduce în nuntă şi trebuia că fetele ori nevestele să joace. Ducerea în nuntă era de mercuri de amezăz până joi amiazăzi. Mirele cu feciori[i] merjau mercuri sara la mireasă, unde jucau şi li să punea masă cu mâncări, apoi veneau la casa mirelui şi iară li să da băutură şi mâncare. În zîua nunţi[i], joi pe amezăz, să cosea la mire steagu, şi la mireasă cununa. Acela cias era un cias de jele, toţi plânjau, că la mire să cânta: *"La cusutu*

Feciori în haine naţionale, anul 1968.

steagului / Plânje mama mirelui,/ La cusutu cununi / Plânje mama miresi" şi altele de jele: *"Roşu-i steagul ca şi focul,/ Nu ştiu cum i-a fi norocul./ Roşu-i steagul ca şi para,/ Nu ştiu cum i-a fi ticneala".* Mireasa când i să cosea cununa [...] o femeie ori bărbat cânta de jele: *"Cununa să coasă bine,/ Mirele încă nu vine./ Plânje-ţ[i], fată, cununa / Că nu şti cum va fi viaţa./ Pune-m[i], mamă, cununa-n cap,/ Ca de rele eu să scap".*

Apoi, cam la 2 ciasuri după amiază, să duce mirele la beserică. Apoi vine şi mireasa cu nunta ei şi Popa i cunună, i joră că vor trăi mai departe laolaltă până la moarte. Apoi mărg toţi la casa miresi[i], unde să pun mâncări şi băuturi. De acolă să duc cu tot cu mireasă la casa mirelui, unde joacă până în zîuă. Vineri cămarnicu spune că cine au adus în nuntă, pe acele femei le chema la ospăţ, care să începea de amiazăz de vineri până sara, pe toate nevestele trebuia să le joace.

Apoi sâmbătă să strânjau neamurile şi vecini[i] a spăla dinţi[i], duminecă să spărja steagul; iară băuturi şi mâncări, adecă nunta ţinea de mercuri până duminecă. Era tare greu la gazda nunţi[i]. Un om avut, Ionaş a-i Nastasie, au zâs, că să poată, ar da nunta întorupt (!?).

Apoi duminecă sara să ducea colaci la nănaşi cu mireasa şi cu mire, şi mireasa era cu cununa în cap. Un om zîcea: *"Îţi închin colaci, jupâne năna-şule,/ Cu un păhar de vin / Într-on vîrf de paltin,/ Că este o pasăre măiastră,/ Ce din picioare / Să fac 9 răşchitoare,/ Din pene – / 9 cară de lemne,/ Din creastă – / O albă mireasă,/ Ce şede aici după masă"* şi alte multe.

Era multe obiciaiuri la nunţi, eu am scris tare pe scurt.

BĂNOSU

Au fost un om avut, i să zâcea Andrei. El şedea unde şede astăz George [al] lui Magat. Grădina lui era până în ulicioara lui Pătraş. Au făcut nuntă cu fecioru lui. Mireasa şedea unde şede astăz Vasîl a[l] lu Dumitr-a Boki. Tomala şi nunta au fost cum am scris mai sus, toate obiceiurile la o nuntă.

Mirele cu nuntaşi[i] au mărs la Beserica din jos, au mărs 2 oameni după mireasă, cum era obiciaiul, şi mireasa au zîs că ea nu face nuntă. Cine au venit în nuntă la ea, pe toţi i-au ţîpat acasă. Că ea cu părinţi[i] ei, în noaptea spre nuntă, s-au gîndit să strîce nunta. Şi mireasa au venit fără cunună la beserică unde o aştepta mirele cu nuntaşi[i] şi cu Popa, şi au spus popi[i] că ea nu să mărită, că să află celuită (!?). Popa au judecat că să întoarcă toată cheltuiala la mire, ce au cheltuit, da şi ruşinea lui să o împace. Şi au eşit suma de 200 zloţ în băncute, era mai mult ca 2 boi graşi. Mireasa au scos bani din sân şi au numărat Popi 200 zloţi, şi Popa i-au dat mirelui. Oameni[i] din nuntă toţi au fost ruşinaţi

Fete în haine naţionale, anul 1968.

şi au vrut a mere care la casa lor de la beserică. Da tata mirelui au rugat pe toată nunta să nu-l şi ei ruşineză, că destul l-au ruşinat mireasa, da să vină cu toţi la el acasă, apoi au venit toată nunta la mire acasă şi le-au pus masă cu mâncări şi băuturi şi să nu margă nime până să va întoarce el.

Tata mirelui s-au suit în car cu mirele şi încă 2 oameni au mărs în Apşa de Jos. Au găsît mireasă. Au venit acasă după nuntaşi[i] lui, s-au suit cu toţi[i] în mai multe cară, au mărs la mireasă în Apşa de Jos, au plătit Popi cât au cerut şi la miază-noapte Popa i-a cununat. Au mărs la casa miresei, le-au pus masă cu mâncări brânză şi urdă, că alte mâncări nu o fost când face. Şi în zori de zî vineri, ca să vadă tot satu, au venit cu mireasa ceia din Apşa de Jos. Că au fost cu ce veni zâua, că a fost şi mai avută, şi mai frumoasă decât fata bănosului. Şi au molotuit până dumineca ca la alte nunţi.

De atunci au rămas acela om bănosu, că au dat atâţa bani pace la mire. Apoi fata bănosului s-au măritat după altu, da nu peste mult au sărăcit. Aceie fată a bănosului au fost babă lui Ion [al] lui Ionaş a[l] Bochi.

OBICEIURI VECHI. VRĂJITORI

Demult nu era doctor fără [decât numai] la oraş, că nu avea cu ce trăi doctori[i], că oameni[i] nu credea în doctor. Dacă cineva era beteag, merjiau pentru el la vrăjitoare, care căta în cărţi de noroc, spunea că boala este din făcătură, plătea la vrăjitoare ca să facă să întoarcă făcătura. De i murea ceva vită, să jeluia că duşmani[i] nu-i dau pace să trăiască.

Vrăjitoarea spunea că i-au luat lut din urmă la cel beteag şi l-au pus în horn şi acolo stă 9 zîle, şi cel beteag nu să va scula, dacă nu i-a plăti 5 zloţi. Dacă-i plătea 5 zloţi, i da apă descîntată şi trebuia că să spele pe cel beteag şi spălăturile să le ducă la o moară afară de sat în mezul nopţi[i] şi să le arunce pe roată. Şi când va veni înapoi să nu să uite înapoia lui orice ar auzi. Şi trebuia numai unul om să margă. Omul merea la moară spăriet, da nu avea ce face, numai să nu moară cine era beteag, şi când venea de la moară înapoi, i să părea că aude ceva dinapoia lui, da venea în fugă. Pe când sosia acasă, era mort de spaimă, că au auzit venind după el zurgalauă. Acela au fost dracu.

INDICE DE CUVINTE REGIONALE

bátâr – adv. cel puţin, măcar
beteág – adj. bolnav
bótă – s.f. băţ, bâtă
cătână – s.n. ostaş
celuít – cuvânt necunoscut
ceşméte – s.n. mâncare din ouă, ulei/unt şi făină de păpuşoi (mălai); scrob
ceteráş – s.m. viorist
céteră – s.f. vioară
cocón – s.m. copil
drot – s.n. sârmă
fără – adv. decât numai, numai
fărşón – s.n. petrecere cu mâncăruri şi băuturi. [Variantă: *fărşang]*
fugădău – s.n. făgădău, cârciumă
gázdă – s.f. om gospodar, bogat, avut
hededúş – s.n. muzică, muzicanţi
întorúpt – cuvânt necunoscut
lăcrămáţie – s.f. reclamaţie, petiţie, jalbă
mălái – s.n. porumb, păpuşoi
molotuí (a) – vb. a petrece, a se veseli
oşán – s.m. locuitor din Ţara Oaşului
palíncă – s.f. rachiu, ţuică
plántic – s.n. panglică, cordea, lentă
ponosluí (a) – vb. (Arh.) a dojeni (întâlnit şi la M. Costin)
súmnă – s.f. rochie
ţâpá (a) – vb. a alunga, a trimite
zlot – s.m. monedă austriacă
zurgălău – s.m. clopoţel

Prof. univ.
dr. Nicolae FELECAN

NEVOIA DE CONSECVENȚĂ ÎN ANALIZA GRAMATICALĂ

Nu de puține ori lucrările de gramatică ne oferă, pentru aceleaşi fapte, soluții de analiză diferită. Ne oprim pentru început la funcția sintactică de **atribut**. Clasificat după partea de vorbire prin care se exprimă, atributul se prezintă în următoarele categorii: adjectival, substantival, pronominal, verbal, adverbial[1], interjecțional[2] şi numeral[3].

C. Dimitriu consideră că "atributul poate fi împărțit în doar două clase: atributul adjectival, exprimat prin adjectiv sau prin orice parte de vorbire cu valoare de adjectiv, atributul substantival, exprimat prin substantiv sau printr-un echivalent al acestuia."

Aceste clasificări, în funcție de opțiunea şi afinitatea autorilor, se întâlnesc şi în manualele şcolare. Prin urmare, apare firească întrebarea: care este gruparea corectă? Ştiințific, fiecare are o justificare bazată pe anumite fapte ce sunt, de altfel, menționate de autori. Problema este de a vedea în ce măsură ele țin cont de cele două laturi ale expresiei gramaticale: morfologică şi sintactică.

În limba română cuvintele se grupează în zece clase, lexicale şi gramaticale în acelaşi timp, numite părți de vorbire: substantiv, articol, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb, prepoziție, conjuncție, interjecție. Această clasificare are în vedere caracteristicile semantice, morfologice şi sintactice, care nu au însă aceeaşi pondere în clasificare, ci se completează reciproc. De pildă, criteriul semantic nu se poate aplica la definirea cuvintelor ajutătoare, articol, prepoziție, conjuncție, la verbele auxiliare şi la cele copulative ca şi la unele adverbe[4].

Prin urmare, morfologia studiază formele pe care fiecare dintre aceste părți de vorbire le au, ajungându-se la alte clasificări şi subclasificări, necesare în studiul general al lor. Acest lucru evidențiază şi faptul că unele dintre părțile de vorbire au aceleaşi trăsături morfologice, în timp ce între altele granițele nu sunt nici fixe, nici stricte, ceea ce permite treceri de la o parte de vorbire la alta şi chiar dificultăți de încadrare şi de distingere a lor[5].

Cele mai mari probleme le ridică articolul şi numeralul.

Ataşat substantivului, articolul hotărât se apropie de un afix. În româna contemporană articolul hotărât enclitic **-l** nici nu se mai pronunță, funcțiunea lui fiind preluată de vocala **-u**, care reprezintă fosta desinență a cuvântului nearticulat: **omu**, iar la substantivele care şi azi au desinența **-u** forma articulată devine identică cu cea nearticulată: **lucru**[6]. Totuşi, celelalte forme ale articolului hotărât, precum procliticele, şi toate articolele nehotărâte, posesive şi demonstrative, duc la concluzia că articolul este un cuvânt şi prin aceasta o parte de vorbire, dar întrucât are un conținut exclusiv gramatical, el face parte din categoria cuvintelor ajutătoare, a părților de vorbire cu rol de instrument gramatical[7], fără sens lexical[8] şi, prin urmare, fără funcție sintactică.

În privința numeralelor, problema care se pune este că ele "nu constituie o clasă cu caracteristici suficient de unitare şi specifice", că "trăsăturile morfologice şi chiar cele semantice se întâlnesc şi la cuvinte din cadrul altor părți de vorbire", în special la adjective[9]. "Totuşi cuvintele grupate în clasa numeralului au drept caracteristici atât exprimarea unei cantități numerice hotărâte (care poate fi absolută la unele, de exemplu, la numeralele cardinale propriu-zise, şi relativă la numeralele ordinale, la cardinalele fracționare etc.), cât mai ales faptul că ele constituie serii organizate. Toate acestea justifică gruparea cuvintelor respective într-o

clasă a numeralului ca parte de vorbire distinctă"[10].

Prin această perspectivă putem înțelege, aşadar, clasificările întâlnite.

Lipsa atributului interjecțional este explicată prin faptul că este o specie "săracă", întâlnită, în special, în limba populară, în cea vorbită şi, numai accidental, în limba literaturii artistice[11].

Absența atributului numeral este justificată, atunci când nu apare ca o categorie distinctă, prin valorile pe care el le are, de substantiv, de adjectiv, de adverb şi, ca urmare, el este inclus în acestea.

Reducerea categoriilor de atribut îşi găseşte explicația atât în valoarea semantică a unor părți de vorbire, cât şi în procedeul conversiunii acestora, ceea ce ar presupune, implicit, o reducere a părților de vorbire flexibile, exceptând modurile personale ale verbului la doar două grupe. Aceasta ar crea, credem, mai multe neajunsuri decât cele pe care le presupun actualele părți de vorbire.

Prin urmare, împărtăşim părerea prof. Gh. Constantinescu-Dobridor că "interpretarea atributelor exprimate prin numeral ca atribute "adjectivale" (chiar dacă uneori există un acord al unora dintre ele cu substantivele determinate), ca atribute "substantivale" sau ca atribute "adverbiale" este cu totul greşită, deoarece numeralele respective nu-şi pierd sensurile lor fundamentale de numerale, nu trec, prin schimbarea valorii gramaticale, în clasa adjectivelor, a substantivelor sau a adverbelor, nu-şi pierd – cu alte cuvinte – statutul lor morfologic de numerale... Asemănările lor cu adjectivele, cu substantivele sau cu adverbele nu înseamnă deci şi identitate morfologică cu acestea. De aceea, interpretarea lor ca atribute numerale respectă întru totul criteriul morfologic de clasificare a atributului care are în vedere natura, statutul morfologic, calitatea de părți de vorbire distincte a cuvintelor. În consecință, în limba română există un atribut numeral exprimat prin numeral şi nu atribut adjectival, substantival sau adverbial exprimat prin numeral"[12]. O astfel de interpretare are şi avantajul consecvenței în interpretare. O părere asemănătoare întâlnim şi la G.G. Neamțu: "... firesc ar fi ca, aşa cum nu vorbim de "pronume cu întrebuințare substantivală", să nu vorbim nici de "numeral cu întrebuințare substantivală, ci, simplu, de numeral"[13], fiindcă fiecare unitate sintactică este exprimată printr-o anume parte de vorbire, şi *nu prin una care, la rândul* ei, presupune o alta.

În ce priveşte numeralul cardinal, apare şi o altă problemă: interpretarea lui în funcție de valoarea numerică pe care o are.

Lucrările de specialitate fac precizarea că numeralul cardinal, atunci când însoțeşte un substantiv, se aşază înaintea lui (are o poziție antepusă). Ca structură există două situații: 1) până la 19 inclusiv numeralul cardinal se leagă direct de substantivul pe care-l determină şi 2) de la 20 în sus se leagă de substantiv cu ajutorul prepoziției **de**[14].

În privința funcției sintactice, părerile specialiştilor variază. Dacă pentru primul caz există unanimitate de vederi: numeralul cardinal se comportă ca şi adjectivul față de substantivul determinat, având deci valoare de atribut, pentru al doilea caz opiniile sunt diferite. Pentru unii lingvişti prezența prepoziției **de** între numeral şi substantiv ar fi un indiciu că aceste numerale au valoare substantivală şi-şi subordonează substantivul care devine atribut[15]. Pentru alții şi aceste numerale au rol de determinant[16]. Dar chiar şi susținătorii primei teorii evidențiază o "neconcordanță între informația gramaticală şi informația semantică"[17] sau, altfel spus, o "contradicție între forma şi sensul (numeralului)". Astfel, în enunțul "Am cumpărat 20 de ilustrate" numeralul cardinal 20 este complement direct, iar **de ilustrate** reprezintă un atribut substantival prepozițional, deşi ca sens ar trebui ca **20 de** să fie determinantul, ca în enunțul "Am cumpărat 19 ilustrate", unde 19 este atributul adjectival, iar **ilustrate** este complementul direct[18]. Încercând să depăşească această "neconcordanță", C. Dimitriu consideră că "în structurile de acest fel este

convenabil a admite partea de vorbire şi partea de propoziţie cu determinare obligatorie, formând o singură unitate morfo-sintactică (pentru care foloseşte, convenţional, denumirea de "atribut cu determinare obligatorie"[19]).

Susţinătorii ideii că numeralul, indiferent de numărul pe care-l exprimă şi de structura pe care o dezvoltă, are valoare de determinant, se bazează atât pe analogia cu numeralele de valoare mai mică decât 20[20], cât şi pe fapte de natură logică şi semantică. De fapt, logic şi semantic, trăsătura fundamentală a numeralului (ca şi aceea a adjectivului), este cea de element care "completează", cea de "subordonat" şi nu cea de "regent". Substantivul are deci prioritate, ascendenţă în raport cu numeralul pe care şi-l subordonează[21]. În viziunea lui Iorgu Iordan, substantivul este termenul cunoscut şi nu invers[22].

La aceste motive aş invoca şi obligaţia de a trata unitar orice parte de vorbire, indiferent de structura pe care o are. Este destul de greu pentru elevi, de pildă, să înţeleagă de ce în exemple echivalente, precum: "19 elevi au participat la concurs" şi "20 de elevi au participat la concurs", numeralul 19, din primul enunţ, este atribut, iar 20, din al doilea enunţ, este subiect. Dar dacă într-un exemplu ca "10 bărbaţi şi 20 de femei erau adunaţi la primărie" am elimina atributele care, în fapt, sunt doar compliniri ce pot lipsi, ajungem, potrivit primei păreri, la enunţul: "*bărbaţi şi 20 erau adunaţi la primărie*", care este incorect logic şi incompatibil semantic, în timp ce varianta a doua "*Bărbaţi şi femei erau adunaţi la primărie*" este corectă şi logic, şi semantic. Această ultimă interpretare vine să confirme şi afirmaţia că "relaţiile sintactice sunt univoce, adică au rolul de a pune în valoare o singură semnificaţie semantică şi gramaticală"[23]. Putem invoca, în sprijinul acestei idei, şi acordul. Predicatul, în loc să se acorde cu numeralul – substantiv, la singular, se acordă cu substantivul la plural: "O mie de *turişti* au *venit*" şi nu "O mie de turişti a venit", ceea ce ne permite să interpretăm că *turişti* este subiectul, iar *o mie de* atributul antepus.

În acest caz devine limpede că **de** nu este o prepoziţie care să subordoneze substantivul, ci este o prepoziţie postpusă, regim al numeralului de la 20 în sus, lucru subliniat, de altfel, în lucrările de specialitate[24].

Prin urmare, consecvenţa analizei gramaticale relevă soluţiile corecte, atunci când părerile sunt divergente. În cazul numeralului soluţia propusă este nu numai corectă, ci şi cea mai simplă cu putinţă.

Un alt caz care ridică probleme este acela al valorii sintactice a pronumelui posesiv. Alcătuit din articolul **al, a, ai, ale** şi posesivul propriu-zis **meu, mea, mei, mele; tău, ta, tăi, tale; său, sa, săi, sale; nostru, noastră, noştri, noastre; vostru, voastră, voştri, voastre**, el are o dublă valoare pronominală, întrucât înlocuieşte atât numele obiectului posedat, cât şi numele posesorului[25]. În plus, trebuie menţionat şi faptul că pronumele posesiv nu are forme cazuale, el este "invariabil din punctul de vedere al cazului"[26]. Prin urmare, **al meu, a mea, ai mei, ale mele** etc. sunt utilizate în nominativ şi acuzativ, cu funcţiile sintactice specifice acestor cazuri: "**Ai mei** pierduţi sunt, paşă, toţi" (Coşbuc), "**Ale noastre** sunt flori la ureche pe lângă cele ce spune în cărţi" (Creangă); "I-am văzut pe **ai mei**", "Am discutat cu **ai tăi**" etc. Numai la plural, prin articol, pronumele posesiv are şi o formă de genitiv-dativ: **alor (mei, tăi, săi, noştri, voştri)**, cu o funcţie sintactică specifică: "El găsi de cuviinţă să spună şi **alor săi** ce era să se întâmple fiului lor" (Ispirescu). Alte forme care pot apărea, **alui meu, alei mele**, aparţin unei exprimări neîngrijite, regionale şi nu pot fi acceptate[27].

În aceste condiţii, este surprinzătoare interpretarea valorii sintactice a acestui pronume în unităţile componente. Funcţia de subiect este realizată, după unii specialişti, doar de articolul posesiv **al, a, ai, ale**, considerat, din această cauză, drept pronume[28] semiindependent[29].

Călăuziţi de principiul consecvenţei în interpretare, nu vedem de ce acest pronume, aşa cum apare el,

nu poate îndeplini funcţiile sintactice potrivit cazurilor pe care le cunoaşte, întocmai ca toate celelalte pronume. Pe de altă parte, forma compusă, ca şi în cazul tuturor formelor compuse, trebuie interpretată ca o singură parte de vorbire nedisociabilă sintactic[30].

"Acceptând ideea convenţiilor în ştiinţa gramaticii, remarcă C. Dimitriu (în cazul nostru convenţia că articolele sunt cuvinte vide cu funcţie de marcă), trebuie să acceptăm şi ideea că formele articolului posesiv-genitival **al, a, ai, ale** nu pot substitui nume şi, ca urmare, nu pot îndeplini funcţia sintactică de subiect.[31]"

NOTE

[1] **Gramatica limbii române**, v. II, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Tiraj nou, Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p. 114.

[2] Vasile Şerban, **Sintaxa limbii române – Curs practic**, Ediţia a II-a, revizuită şi completată, EDP, Bucureşti, 1970, p. 148; Mioara Avram, **Gramatica pentru toţi**, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 349.

[3] Gh. Constantinescu-Dobridor, **Sintaxa limbii române**, E.S., Bucureşti, 1994, p. 173; C. Dimitriu, **Gramatica limbii române explicite, Sintaxa**, Junimea, Iaşi, 1982.

[4] **Gramatica limbii române,** v. I. **op. cit.**, p. 29-30.

[5] **Ibidem,** p. 32.

[6] **Ibidem,** p. 32.

[7] **Ibidem,** p. 32.

[8] **Ibidem,** p. 97.

[9] **Ibidem,** p. 32, *cf.* şi Ion Coteanu, **Gramatica de bază a limbii române**, Editura Albatros, Bucureşti, 1982, p. 106.

[10] **Gramatica limbii române,** v. I, **op. cit.**, p. 32; Ion Coteanu, **op. cit.**, p. 106; Mioara Avram, **op. cit.**, p. 128-153. Pentru detalii privind categoria numeralului, vezi C. Dimitriu, **op. cit.**, p. 319 ş.u.

[11] Gh. Constantinescu-Dobridor, **op. cit.**, p. 182.

[12] **Ibidem**, p.177-178.

[13] **Numeralul. Trei note morfo-sintactice**, în CL, XXV (1980), nr. 2, p. 202.

[14] **Gramatica limbii române,** v. I, **op. cit.**, p. 182; Ion Coteanu, **op. cit.**, p. 102; Mioara Avram, **op. cit.**, p. 132-133.

[15] **Gramatica limbii române,** v. I, **op. cit.**, p. 183; Ion Coteanu, **op. cit.**, p. 101; Mioara Avram, **op. cit.**, p. 132.

[16] Aurel Nicolescu, **Probleme de sintaxă a propoziţiei**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 102;

Gh. Constantinescu-Dobridor, **op. cit.**, p. 179; Nicolae Felecan, **Structuri gramaticale atipice**, în "România km O", p. 166-171.

[17] C. Dimitriu, **op. cit.**, p. 328.

[18] Grigore Brâncuş, Manuela Saramandu, **Gramatica limbii române. Morfologia**, Editura Atos, Bucureşti, 1998, p. 53; **Gramatica limbii române**, v. II, **op. cit.**, p. 116.

[19] C. Dimitriu, **op. cit.**, p. 328.

[20] Aurel Nicolescu, **op. cit.**, p. 102: "adevărata soluţie iese la iveală, îndată ce micşorăm numărul".

[21] Gh. Constantinescu-Dobridor, **op. cit.**, p. 179.

[22] Iorgu Iordan, **Stilistica limbii române**, Ediţie definitivă, Bucureşti, 1975, p. 210-211.

[23] Ion Diaconescu, **Sintaxa limbii române. II. Relaţiile sintactice**, Bucureşti, 1993, p. 7.

[24] Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Alexandru Niculescu, **Structura morfologică a limbii române contemporane**, Bucureşti, 1967, p. 159; Dumitru Irimia, **Gramatica limbii române**, Polirom, Iaşi, 1997, p. 132; Mioara Avram, **op. cit.**, p. 132.

[25] Mioara Avram, **op. cit.**, p. 171; **Gramatica limbii române,** v. I, **op. cit.**, p. 105.

[26] Iorgu Iordan ş.a., **op. cit.**, p. 134.

[27] Mioara Avram, **op. cit.**, p. 173.

[28] Al. Graur, **Gramatica azi**, Bucureşti, 1973, p. 173, 175.

[29] Valeria Guţu-Romalo, **Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări**, Bucureşti, 1973, p. 109; Al. Meter, **Limba română de la A la Z**, Helicon, Timişoara, 1998, p. 140; Grigore Brâncuş ş.a., **op. cit.**, p. 87-88, 90.

[30] G.G. Neamţu, **Elemente de analiză gramaticală. 99 de confuzii/ distincţii**, Bucureşti, 1989, p. 61.

[31] C. Dimitriu, **op. cit.**, p. 157.

Ioan Mircea FARCAŞ

ARHAISME ÎN LEXICUL DIN ZONA COPALNIC-MĂNĂŞTUR

Zona Copalnic-Mănăştur (zonă puţin cercetată până în prezent), situată la jumătatea distanţei dintre Baia Mare şi Târgu Lăpuş, constituie o arie de *trecere*, de *interferenţă* între graiul chiorean (despre care a fost scrisă o monografie[1] alcătuită de un colectiv de cadre didactice de la Universitatea din Baia Mare) şi graiul lăpuşean (care nu a fost îndeajuns studiat, în sensul că nu i-a fost dedicată vreo lucrare mai amplă). Calitatea de "zonă de trecere" este demonstrată şi din punct de vedere geografico-administrativ, ea nu intră nici în zona Lăpuş, nici în zona Băii Mari. Inima acestei zone de interferenţă este chiar centrul comunei Copalnic-Mănăştur, care adună râurile Cavnic, Bloaja şi Valea Berinţei, iar satele aparţinătoare sunt grupate de-a lungul acestor văi. Aria vizată aparţine grupului nord-estic de graiuri a subdialectului crişean şi prezintă un subgrai de trecere între graiul chiorean şi cel lăpuşean, din acest motiv poate prezenta încă interes din punct de vedere dialectal.

În prezent se constată o nivelare a graiului care este determinată de apropierea tot mai pronunţată de limba literară, cea mai mare influenţă a acesteia se realizează prin mass-media, care a luat un avânt deosebit după evenimentele din 1989. Un alt factor de influenţă ar fi legăturile tot mai strânse cu oraşul şi nu în cele din urmă contactul tinerilor cu şcoala, continuarea studiilor în învăţământul superior etc. Toate acestea influenţează graiul şi graiurile de pretutindeni, acestea prezentându-se ca nişte sisteme din ce în ce mai deschise, în principal la nivelul unui compartiment important al limbii – lexicul, care "este compartimentul limbii cel mai sensibil faţă de inovaţii, cel mai receptiv la împrumuturi"[2].

Zona cercetată se înscrie în aria nordică a dialectului dacoromân şi este caracterizată, în general, ca una arhaică păstrând la nivelul tuturor compartimentelor limbii o seamă de stadii vechi. În cele ce urmează ne-am propus să urmărim câteva aspecte privitoare la lexic. Vocabularul din zona studiată cuprinde cuvintele ce exprimă noţiuni legate de existenţă, multe dintre ele – de practicarea din vechime a păstoritului, ocupaţie arhaică astăzi.

Aşa după cum se precizează în studiul monografic al Chioarului[3], dinamica vocabularului pe care-l utilizează vorbitorii graiului în faptul comunicării este determinată de două procese divergente:

– apariţia unor neologisme ca urmare logică a muncii desfăşurate de oameni în toate domeniile de activitate, dezvoltarea unor sensuri noi la cuvintele cunoscute şi formarea de cuvinte noi prin derivare şi compunere;

– dispariţia sau trecerea în fondul pasiv al lexicului a unor cuvinte şi expresii care nu mai corespund noilor realităţi, noţiunile şi obiectele desemnate dispărând la rândul lor.

În acelaşi studiu se mai precizează că, din aceste motive, examinarea lexicului de care dispunem trebuie să se facă atât diacronic, cât şi sincronic, lucru care permite delimitarea a trei straturi terminologice:

1. în primul strat terminologic putem încadra cuvintele vechi, denumirile fixate şi păstrate în grai;

2. al doilea strat terminologic cuprinde cuvintele cu un regim funcţional limitat la aria graiului şi reprezintă diverse surse şi epoci;

3. al treilea strat terminologic cuprinde lexicul neologic, pătruns în această arie lingvistică prin mijloacele de informare în masă prin care limba literară îşi exercită influenţa.

1. Primul strat terminologic cuprinde, după cum s-a spus, cuvinte vechi, cu o circulaţie şi o frecvenţă mare, majoritatea făcând parte din fondul lexical de bază. Cele mai multe sunt moştenite din latină: *cap, piept, pântece, carne, piele, vână, sânge, unchi, nepot, cumnată, noră, ginere, bărbat, femeie, fecior, fată, pasăre, albină, frumos, deştept, flămând, sătul, pom, frunză, floare, casă, fereastră, masă, foc, scânteie, fântână, lână, ață, țară, pământ* etc.

Graiul zonei, la fel ca şi celelalte graiuri vestite, este marcat de trei influenţe: slavă, maghiară şi germană, influenţe explicabile prin condiţiile istorico-politice şi culturale. Dintre acestea, elementele de origine slavă sunt cele mai numeroase şi mai importante, atât pentru zona cercetată, cât şi pentru aria lingvistică căreia i se subordonează, importanţă remarcată şi de Tache Papahagi[4]: *obraz, gât, rudă, nevastă, maică, drag, scump, prieten, sărac, bogat, ovăz, sfeclă, slănină, castravete, pivniță, grajd, haină, brazdă, ogor, vreme, zăpadă, ceas* etc. Apar şi formaţii pe teren

românesc destul de numeroase, din elemente latine şi slave vechi: *vânzător, ospătar, zidar, plugar, învelitoare* etc. Elemente de origine maghiară: *meşteşug, gând, a bănui, a cheltui, hotar, chip* etc.; germană: *horn, draniță* etc. Se întâlnesc şi cuvinte care cunosc o răspândire generală în grai, dublate de termeni cu care se constituie în cupluri sinonimice, de ex. *pătură* (<lat. *pittula*) - *țol* (<ngr. *tsóli, tsúli*).

Cuvintele acestui strat[5] conferă graiului un aspect de stabilitate, contribuind la apropierea acestuia de limba comună, deoarece cunosc o răspândire aproximativ egală pe teritoriul dacoromân.

2. Dacă cuvintele din primul strat terminologic constituie elemente de continuitate cu restul dacoromânei, cele din al doilea strat au o distribuție discontinuă, cu un regim funcțional limitat la aria graiului, ceea ce duce la o delimitare a acestei zone de restul ariilor lingvistice.

Unii termeni din limba comună denumesc, în împrejurări diferite, noțiuni sau obiecte diferite, de exemplu: *capră* "suport pe care se aşază un lemn ce urmează a fi tăiat"; *cocoş* "cucui"; *groasă* "însărcinată"; *măsea* "partea coasei care se prinde de coadă"; *meşter-grindă* "grindă centrală de susținere a tavanului"; *popă* "snop pus deasupra unei cruci de grâu"; *pui* "geam, sertar".

O serie de termeni regionali au caracter arhaic (v. monografia Chioarului[6]) şi pot fi caracteristici subdialectului crişean (v. Teofil Teaha[7] şi Al. Rosetti[8]):

a) **de origine latină şi formații româneşti din elemente latine**: *ai* < *allium* "usturoi"; *aiuri* < *al(l)ium* "piftie"; *aiurit* < *aliubi + re + a "zăpăcit"; ajună* < *ejunare* "a posti, a nu mânca"; *bătălău* < *batt(u)ere* "nicovală"; *beşică* < *bessica* "vezica urinară" – *beşica udului; cadă* < *cada, cadus* "vas mare din doage de lemn şi cu cercuri de fier"; *câtingan* < *catellinus* "încet"; *cet'ir*ă < *cithera* "vioară"; *ciucuri* < *cicculumi* "pantaloni"; *coperământ* < *co(o)perimentum* "înveliş, capac"; *cordăli* < *coardă* < *chorda* "a aduna în şuvițe groase", "a bate"; *curet'i* < *colic(u)lus* "varză"; *d'édá* < *dedare* "a se obişnui"; *d'ipt* < *victus* "bucate (cereale) amestecate şi măcinate pentru hrana animalelor", termen atestat sub forma *vipt* în Psaltirea Scheiană, Palia de la Orăştie şi la Dosoftei[9]; *furişor* < *fur, furus* "viespe"; *groasă* < *grossus* "femeie însărcinată"; *hirét'ic* < *phreneticus* "iute, ager" < *ferus "sălbatic";* înturná < *intornare* "a (se) întoarce, a (se) învârti"; *mătrici* < *matricem* "varice"; *mestecău* < *ammixticare* "făcăleț"; *miéru* < *merus* "albăstriu"; *mujd'ei* < *must de ai*; *păcurar* < *pecorarius* "cioban"; *şură* < *sira* "clădire unde se păstrează atelajele" etc.

b) **de origine slavă:** *bolfă* < *bolfa* "cucui"; *bulféu* < *bélfa* "parte componentă a jugului"; *coaci* < *kovaci* "fierar"; *bărăboi* < *baraboj* "cartof"; *belciug* < *belčugu* "verigă"; *bură* < *burja "chiciură"; cosaştină* < *cositi* "teren cosit"; *cosor* < *kosori* "cuțit de altoit"; *coştei* < *kuska* "cotețul găinilor"; *clenci* < *clecka* "căpiță aşezată pe un par"; *coşargă* < *kosara* "coşuleț de mână, pătul de porumb"; *dohan* < *duhan* "tutun"; *galiță* < *galica* "orătănii"; *gângav* < *gognavu* "slăbănog"; *horincă* < *horilka* "țuică"; *a îmblăti* < *malatiti* "a treiera, a scutura"; *jilău* < *zalovati* "rindea"; *feştnic* < *sveštiniku* "sfeşnic"; *ludău* < *ludu* "pepene galben"; *lebeniță* < *lubenika* "pepene verde"; *mulă* < *mul* "prost, catâr"; *mol* < *mil* "noroi"; *plaivaz* < *playvas* "creion"; *policióară* < *polica* "raft"; *pup* < *pupa* "boboc de floare"; *tină* < *tina* "noroi"; *tócilă* < *tocilo* "polizor manual având roata din piatră"; *țăd'e* < *cevi* "țeavă"; *úmăt* <*ometu* "zăpadă"; *vârtóp* < *vărtop* "păşune între două păduri"; *zadie* < *zadi* "basma" etc.

c) **de origine maghiară**: *acăț* < *akác* "salcâm"; *alău* < *valu* "troacă de adăpat vitele"; *aldămaş* < *áldomás* "băutură oferită de cineva după încheierea unei tranzacții"; *a alduí* < *áldani* "a binecuvânta"; *alaş* < *allas* "rumeguş"; *arşeu* < *ásó* "hârleț, daltă"; *astalâş* < *asztalos* "tâmplar"; *badóc* < *bádok* "vas de tablă"; *badocâş* < *bádogos* "tinichigiu"; *bagău* < *bago* "tutun mestecat cu gura"; *bárşon* < *bársany* "catifea"; *băntăleşt'e* < *bántoni* "a umbla de colo colo"; *bérleş* < *bélles* "căptuşeală"; *bindeu* < *bendö* "stomac, burtă"; *beteşig* < *betegség* "boală"; *bicalău* < *bika* "viței"; *birău* < *biró* "primar"; *bolund* < *bolond* "nebun"; *bótă* < *bot* "băț"; *bud'igăi* < *bugyogós* "chiloți"; *buigui* < *bolyo(n)gni* "aiura"; *bumb* < *gomb* "nasture, pastilă"; *caliscă* < *galiczka* "colivie pentru păsări"; *capău* < *kopo* "câine de vânătoare"; *carică* < *karika* "verigă"; *călbas* < *kolbász* "caltabos"; *dolgozér* < *dolgozó* "lucrător"; *cărălabă* < *karalab* "gulie"; *ceaplău* < *csáplo* "cureluşă"; *chéfe* < *kefe* "perie" > *a cheféli* "a peria"; *chéhe* < *keh(e)* "tuse (la cal)"; *cicernă* < *csatorna* "jgheab"; *ciont* < *cóhe* < *kohó* "bucătărie"; *cipcă* < *csipka* "dantelă"; *ciufuli* < *kicsúfol* "a batjocori"; *coldúş* < *koldus* "sărac, amărât"; *copârşeu* < *koporso* "sicriu"; *cópcie* < *kapocs* "agrafă"; cosalău < *kaszálo* "teren cu fânețe"; *corhaz* < *korhaz* "spital"; *cuştulésc* < *kostolni* "a gusta"; *dărabă* < *daráb* "bucată"; *d'igán* < *vig, vigan* "sănătos"; *d'ioántă* < *gyanta* "sacâz"; *dohán* < *dohány* "tutun"; drod < *drót* "sârmă";

drongăni < *döngeni* "a bate, a face zgomot" > *droangă* "talangă la oi"; *fait'ior* < *fátyol* "giulgiul de pe fața mortului"; *féle* < *fele* "jumătate de litru"; *felehérț* < *felhércz* "cruce la car sau la sanie"; *feşté* < *festek* "vopsea"; *fid'eu* < *fedö* "capac"; *finje* < *findzsa* "cană"; *fióc* < *fiók* "sertar"; *foaită* < *fajta* "soi, rasă"; ford'itău < *forgó* "clanță"; *fotoghin* < *fotogen* "petrol"; *găzdac(ă)* < *gazdag* "chiabur"; *golónd* < *galand* "şiret"; *goz* < *goz* "murdărie"; *hamfău* < *hamfó* "cruce la car"; *handralău* < *vándor* "haimana"; *haranfogáuă* < *harapófogó* "cleşte"; *hatijác* < *hátizsak* "raniță"; *háznă* < *haszan* "folos"; *hăizaş* < *hajzás* "acoperiş la casă"; *hibă* < *hiba* "lipsă"; *hie* < *hiány* "lipsă"; *hitiuán* < *hitvány* "slab"; *húnsfut* < *hunc(f)ut* "şmecher, isteț"; *ileu* < *ülö* "nicovală"; *ioság* < *jószág* "avere constând din animale"; *ipen* < *ép* "teafăr"; *işcoálă* < *iskola* "şcoală"; *jlip* < *szillip* "jgheab pe care alunecă lemnele la vale"; *jup* < *zsúp* "snop"; *jupleu* < *gyeplö* "hăț la ham"; *láşte* < *lasko* "tăieței lați"; *ler* < *ler* "cuptor la sobă"; *lip'ie* < *lepény* "clătită"; *lipid'eu* < *lepedö* "cearşaf"; *mai* < *máj* "ficat"; *majă* < *mázsa* "cântar"; márhă < *márha* "vită"; *marş chi!* interj. < *mars ki!* "ieşi afară!"; *mărtaş* < *mártás* "sos de mâncare"; *mihéi* < *mühely* "masă de lucru în tâmplărie"; *mint'enáş, mint'eni* < *mindjart* "îndată"; *moimă* < *majom* "maimuță"; *mond'ir* < *mundér* "grămăjoară"; *moşină* < *masina* "chibrit"; *niálcoş* < *nyalka* "elegant"; *nimuric* < *nyomorék* "pipernicit"; ócâş < *okos* "isteț"; *ogáş* < *vágás "urmă, şănțuleț"; oltoán* < *oltvány* "altoi" > *oltoni* "a altoi, a lovi"; *păşuş* < *passzus* "bilet de vite la târg"; *ponóslu* < *panaslás* "reclamație, bârfă" > *ponósli* "a bârfi"; *pop'iroş* < *papiros* "hârtie"; *porodici* < *paradicsom* "roşii"; *prund* < *porond* "nisip"; *rátătă* < *rótotta* "ouă jumări"; *rond'i* < *rongy* "cârpă"; *rudă* < *rúd* "băț lung"; *sabău, saboiță* < *szabó* "croitor"; *sechereş* < *szekeres* "cărăuş"; *selép* < *szelep* "cauciuc subțire pus la valva de la bicicletă"; *sirisău* < *fürész* "ferestrău"; *socăciță* < *szakács* "bucătăreasă"; *strujac* < *strozsák* "saltea din paie"; *súcă* < *szokás* "obicei"; sâlvaiț < *szilva* "dulceață"; *şogor* < *sogor* "cumnat"; *şontoróg* < *sántarasz* "şchiop"; *şpor* < *spór* "sobă de gătit"; *şurlui* < *súrolni* "a spăla pe jos"; *tărnaț* < *tornác* "prispă"; *téglă* < *tégla* "cărămidă"; *t'ilind'i* < *külön* "separat"; *tolcer* < *tölcsér* "pâine"; țâdúlă < *cédula* "bilet"; *țénti* < *centi* "centimetru"; *văcăláş* < *vakolás* "tencuială"; *văcăleşte* < *vakolni* "a tencui"; *vid'ire* < *veder* "găleată" etc.

Ov. Densusianu[10] recomandă, referitor la influența maghiară, că, alături de sufixele de origine maghiară **-şag; -şug** întâlnite în cuvinte cum ar fi: *furtişag; vălmăşag*; respectiv *prieteşug; meşteşug; vicleşug; beteşug*, sufixele **-aş; -uş** să nu fie considerate exclusiv de origine slavă.

d) **de origine germană**: *boctăr* < *Wächter* "strajă comunală, curier" > rom. prin filieră maghiară *bakter; box* < magh. *box* < germ. *Wächs* "cremă de ghete"; *bordilí* < *Bohren* "a vaccina", *budă* < *Bude* "latrină"; *ciondăni* < *Schanden* "a se certa"; *ciuhă* < *Scheuche* "momâie, sperietoare pentru păsări, semn de interzicere a trecerii peste un teren"; *credénț* < *Kredenz* "dulap de bucătărie"; *cufăr* < *Koffer* "ladă"; *dúg* < *dick* "gras" (despre om); *fain* < *fein* "frumos"; *font* < *phund* "jumătate de kilogram"; *forostí* < *vereisen* "a îmbina fără sudură, a nitui"; *laibăr* < Leibel *"vestă";* léncher < *lenken* "sanie din lemn cu volan pentru copii"; *a păsălí* < *passen* "a potrivi, a nimeri"; *raf* < *Reif* "fierul de pe roata carului, sau a tălpilor de la sanie"; *raşpalău* < *Raspel* "pilă mai mare"; *righéi* < *Riegel* "grinda în care vin montate şticulile"; *şferhóc* < *Schwer* "unealtă de făcut jgheab în grinzi; *şparing* < *Sparring* "bandă de fier pe care era prins butucul roții de la car"; *ştic* < *Stück* "grinzi scurte aşezate la streaşină"; *ştrimfli* < *Strümfe* "ciorapi"; *țándură* < *Zander* "aşchie"; *țărcălam* < *Zirkel* "compas"; *țúric* < *Zurück* "înapoi" > *a țurica* "a da înapoi" etc.

e) **de alte origini**: *covátă* < tc. *kovata* "albie"; *covăsât* < scr. *kvasiti* – despre lapte "acrit"; *gújbă* < srb. *guzba* "legătură răsucită"; *piținga* < it. *pizzicare* "a ciupi"; *pórție* < srb. *porcija* "impozit"; *t'ilav* < srb. *kilav* "schilod" etc.

3. Al treilea strat terminologic cuprinde lexicul neologic pătruns în această arie lingvistică prin mass-media, pe care îl vom prezenta sumar pe sfere semantice:

a) Corp; boli; însuşiri: *amigdală, brunet, batistă, constipat, doctor, dispensar, diaree, epilepsie, farmacie, febră, gripă, injecție, medicament, palidă, pastilă, pilulă, rețetă, reumatism, operație, spital, varice* etc.

b) Familie: casă; curte: *antreu, batic, damigeană, dantelă, fundație, gravidă, judecător, petrol, prosop, pantalon, umbrelă* etc.

c) Nume de ocupații şi de utilaje: *autoimpunere, batoză, brigadier, combină, cartofi, comerț, impozit, primar, preşedinte* etc.

Caracterul arhaic al lexicului de aici se manifestă fie în menținerea unor cuvinte autohtone, dispărute sau cu circulație redusă în alte graiuri: *grumáz* "gât"; *grunz* "bulgăre"; *mal* "ridicătură"; *rânză* "stomac"; *sarbăd* "searbăd" (et.

necun.) etc., fie în păstrarea unor elemente moştenite din latină, semnalate de Maria Marin[11] şi-n unele graiuri din zonele Sălajului şi Năsăudului, necunoscute altor graiuri dacoromâne: *aréná* "nisip" (< lat. *arena*); *cúte* "gresie" (< lat. *cotem); a la* "a spăla" (<lat. *lavare*); *păcurar* "cioban" (< lat. *pecorarius); pănură* "dimie, aba" (< lat. *paenula*); *pătură* "foaie de tăieţei" (< lat. *pittula*) etc., fie în conservarea unor sensuri vechi, pentru cuvinte latine sau slave, dispărute din alte zone: *a cotá* "a păzi animalele" (< lat. *cavitare* < *cavitum* – part. lui *caveo*); *cópil*[12] "bastard"; *a (se) clătí* "a (se) mişca din loc" (< sl. *klatiti*); *cumpănă* (< v. sl. *kopona*); *dumbravă* (< v. sl. *dobrava*); *horincă* "ţuică" (< ucr. *horilka*); *lemn* "copac" (< lat. *lignum*); *ospăţ* "bătaie", "banchet" (< lat. *hospitium*); *slátină* "saramură" (< sl. *slatina*); *a ţâpa* "a arunca, a goni" (et. necun.); *ujină* "chindie" (< sl. *užină*); *a uspăta* "a chefui", "a bate (referitor la copii)" (< lat. *hospitare*).

Se poate constata că, din contactul îndelungat al românilor din această zonă cu vorbitori, în special ai limbii maghiare, a rezultat o trăsătură specifică graiului, care vizează în principal compartimentul lexicului şi demonstrează o dată în plus caracterul "deschis"[13] al acestuia. Deschiderea spre elemente noi a favorizat şi pătrunderea unor termeni romanici neologici direct sau indirect, prin intermediul maghiarei, germanei sau slavei, fapt indicat şi de forma lor fonetică: *dánţuri* "dansuri"; *lităr(ă)* "litru"; *métăr* "metru"; *olói* "ulei"; *şalată* "salată"; *ţircus* "comedie, circ" etc. De asemenea s-a observat că, după cum se arată şi în monografia Chioarului[14], acţiunea nivelatoare a limbii se exercită inegal în diversele domenii ale vocabularului, pe generaţii, sexe şi poziţia satelor faţă de oraş. Cele mai multe neologisme au fost înregistrate la informatorii tineri de sex masculin (se ştie că femeile manifestă o doză mai mare de conservatorism decât bărbaţii).

Din observaţiile noastre am constatat că influenţa maghiară în lexicul graiului din zona Copalnic- Mănăştur este în regres, ca de altfel în întreaga Transilvanie, pe de-o parte, prin dispariţia unor termeni perimaţi legaţi de vechea organizare a vieţii sociale: ex.: *jendar, nemiş, notarăş* etc., pe de alta, prin dispariţia cuvintelor dialectale sub impulsul limbii naţionale, de exemplu: *arşeu, bumb, căput, corhaz*. Se poate lesne observa că cele mai frecvente împrumuturi sunt substantive, după care urmează la mare distanţă verbele, apoi alte părţi de vorbire. Frecvenţa mare a substantivelor demonstrează că influenţele lexicale de la o limbă la alta, cum sunt şi cele maghiare, în cazul de faţă au în primul rând un caracter concret, material.

Acţiunea nivelatoare constituie un proces de reducere a diferenţelor dintre graiurile populare, apropiindu-le tot mai mult de limba literară. Privit diacronic, lexicul acestui grai prezintă suprapuneri sau substituiri ale unor cuvinte, ieşirea din uz a altora. Termenii din stratul al doilea sunt din ce în ce mai puţin folosiţi, locul lor fiind luat de neologisme, în special, prin influenţa limbii literare.

NOTE

[1] **Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar**, Baia Mare, 1983.

[2] R. Todoran, **Contribuţii de dialectologie română**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 140.

[3] **Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar**, *op. cit.*, p. 78.

[4] T. Papahagi, **Graiul şi folclorul Maramureşului**, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1925, p. LXXIII.

[5] **Ibidem**, p. 80.

[6] **Ibidem**, p. 81.

[7] T. Teaha, **Graiul din valea Crişului Negru**, Acad. R.S.R., Bucureşti, 1961, p. 122-127.

[8] Al. Rosetti, **Istoria limbii române**, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 63-73.

[9] V. Frăţilă, **Probleme speciale de dialectologie,** Timişoara, 1982, p. 197.

[10] Ov. Densusianu, **Istoria limbii române**, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 371.

[11] Maria Marin, **Graiuri "închise", graiuri "deschise" în contextul unor arii considerate arhaice**, Anuarul Institutului de cercetări Etnologice şi Dialectologice, Bucureşti, seria A, nr. 3, 1981, p. 350.

[12] E. Petrovici, **Studii de dialectologie şi toponimie**, Editura Academiei, Bucureşti, 1970, p. 41.

[13] Maria Marin, **op. cit.**, p. 353.

[14] **Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar**, *op. cit.*, p. 83.

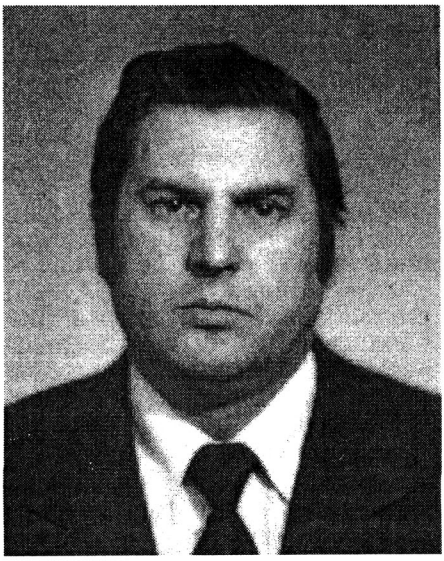

Prof. dr. Vasile MELNIC
Chişinău

ATLASELE LINGVISTICE REGIONALE ŞI UNITATEA GRAIURILOR ROMÂNEŞTI

Odată cu apariţia Atlasului lingvistic al Franţei (Atlas linguistique de la France, Paris 1902-1910 – ALF) de J. Gilliéron şi E. Edmont metoda geografiei lingvistice (sau spaţiale după S. Puşcariu) atrage tot mai mulţi lingvişti dornici de a completa cercetările lor cu noi date şi contribuţii. Studierea graiurilor teritoriale devine o preocupare constantă aproape în toate ţările Europei. Cercetările lingvistice în plan teritorial marchează începuturile alcătuirii aşa-numitelor atlase lingvistice, în care fiecare hartă (spre deosebire de cea geografică) prezintă un tablou veridic al faptelor de limbă dintr-o ţară, regiune, judeţ sau comună. Astăzi geografia lingvistică dispune de o serie de atlase lingvistice ale limbilor franceză, italiană, spaniolă, germană, rusă etc. Un loc aparte în geografia lingvistică romană îl ocupă Atlasul lingvistic român (ALR I, ALR II) şi atlasele lingvistice regionale: Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova şi Bucovina, Transilvania, Crişana, Banat, Maramureş şi Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM) din Republica Moldova (vezi harta).

În cele ce urmează vom examina hărţile ALR Maramureş (volumul III) şi cele ale ALM pentru a scoate în evidenţă şi pe această cale adevărul ştiinţific şi istoric despre unitatea graiurilor daco-româneşti, a limbii românilor de pretutindeni.

Anchetele pe teren în vederea colectării materialului pentru ALR *Maramureş* au început în anul 1963 sub conducerea regretatului savant E. Petrovici (Cluj). Echipa a fost formată din trei persoane bine cunoscute în Ţară: Petru Neiescu, Grigore Rusu şi Ionel Stan. S-a optat pentru metoda indirectă a cercetării materialului (întrebare indirectă propriu-zisă, întrebare prin gest, urmărirea unei discuţii libere etc.). Reţeaua atlasului cuprinde 20 de puncte (sate). Fiecare comună (sat) îşi are istoria sa, tradiţiile sale, specificul său, dar toate împreună vorbesc despre unitatea limbii române şi identitatea maramureşenilor cu întreg neamul românesc.

Fireşte, examinând hărţile celor două atlase, am încercat să scoatem în evidenţă doar anumite particularităţi comune – fonetice, morfologice şi lexicale.

I. PARTICULARITĂŢI FONETICE:

1) Vocala **a** accentuată atât în poziţie iniţială, cât şi medială trece în **ă** (**cătăramă,** şi rar **cataramă; căzan,** rar **cazan; căzarmă,** rar **cazarmă; călindari,** rar **calendar** etc.). A se consulta ALR Mar. hărţile 558, 628, 659, 718; ALM hărţile 1, 2, 3, 4, 109, 147, 155, 372 etc.

2) **A** accentuat în aşa cuvinte ca: **şarpe, şapte** s-a păstrat în grupul de graiuri româneşti din sud-vestul Republicii Moldova. Însă în majoritatea graiurilor anchetate sunt atestate formele cu **ă:** **şărpe, şăpte, şăse** (ALR Mar. h. 589, ALM h. 18, 19, 21 şi 22).

3) Vocala **ă** protonic de cele mai multe ori trece în **a: ramás, varsát, marár, padúre** (ALR Mar. h. 539).

4) Vocala anterioară medie **e** în poziție accentuată se pronunță ca în limba literară. În poziție inițială este iotacizată: **iépuri, iepurói** (ALR Mar. h. 586, ALM h. 68).

5) Vocala **o** s-a diftongat în cuvinte de tipul *două* (ALR Mar. h. 666), *voună, nouă* (ALM h. 94, 95, 96) fiind fixate în variantele **duauă, vuauă, nuauă,** forme ce caracterizează limba cronicilor din sec. XVII-XVIII (M. Costin, I. Neculce, D. Cantemir).

6) O trăsătură specifică este palatalizarea labialelor **p, b, v, f,** fenomen menționat încă de Dimitrie Cantemir în lucrarea sa *Descrierea Moldovei,* în care se subliniază că femeile din Moldova au o pronunțare deosebită de a bărbaților. Ele schimbă silabele **bi** și **vi** în **ghi,** de pildă: **bine – ghine, vie – ghie;** pe **pi** în **chi,** de exemplu: **pizmă – chizmă, piatră – chiatră.**

Această trăsătură caracteristică a palatalizării labialelor a fost studiată de mulți lingviști: Al. Lambrior, S. Pușcariu, W. Meyer-Lubke, D. Macrea, Ion Ionică etc.

Răspândirea geografică a palatalizării poate fi depistată și din hărțile atlaselor indicate. De ex.: consoana **p.** O perfectă asemănare ne prezintă aria cuvântului **piept** (ALR Mar. h. 629, ALM h. 239). Formele atestate sunt: **t'ept** și **k'ept.** Fenomenul poate fi urmărit și pe baza hărților **piatră** (ALM h.136):**t'iatră, k'iatră; tulpină** (ALR Mar. h. 551, ALM h. 409): **tult'ină, trupt'ină, tulk'ină; vúlpe** (ALR Mar. h. 583, ALM h. 281): **húlt', hulpt'; hulk'** etc. Aria **t'-k'** cuprinde Crișana, Maramureșul, sudul Olteniei, Moldova, sudul și estul Bucovinei, Basarabia. ALM înregistrează variantele cu **t'** în graiurile maramureșene din Transcarpatia, Ucraina (Apșa de Jos – Dibrova, Slatina – Solotvino, Biserica Albă – Belaia Țerkov', Apșa de Mijloc – Sredne-Vodeanoe), în grupul de graiuri de nord-est (Râbnița, Camenca), în graiurile insulare românești din regiunile Kirovograd, Nikolaev, Dnepropetrovsk, Lugansk.

Harta **spic** (ALR Mar. h. 812, ALM h. 241) ca și harta **spin** (ALR Mar. h. 564; ALM h. 139) fixează stadiul **pk'-pt'** în majoritatea localităților anchetate: **schic, schin.** În graiurile românești din stânga Nistrului, regiunile Kirovograd, Nikolaev, Dnepropetrovsk, Lugansk, graiurile maramureșene din Transcarpatia e înregistrată forma **st'ic, st'in.** A se consulta și hărțile **picior** (ALR Mar. h. 823; ALM h. 236), **piuă** (ALR Mar. h. 634), unde depistăm **pt'icior, pt'iuă,** dar și **t'icior, t'iatră, t'iuă.**

Harta **bine** (ALM h. 154, 323) înregistrează varianta nepalatalizată în Muntenia, Oltenia, Banat, în graiurile românești din sud-vestul Republicii Moldova, în multe localități din grupul central de graiuri (Republica Moldova). Graiurile românești din Transnistria păstrează variantele **d'ine** (mai rar **ghine**), iar cele maramureșene, inclusiv din Transcarpatia – **d'ine** și **bd'ine.** Această transformare poate fi urmărită și din harta **albină** (ALM h. 160), harta **alb** (ALR Mar. h. 644), **cerb** (ALR Mar. h. 577), unde fixăm **ald'ină, ald'** și **cerd'.**

Palatalizarea lui **n** este o particularitate răspândită și frecventă în graiurile daco-românești. Astfel, urmată de **i, e,** consoana palatalizată **n** se menține atât în graiurile din Maramureș, cât și în cele din stânga Nistrului, în multe localități din grupul central de graiuri, în cele de nord-vest: **mămun'i, tătun'i, n'eani, n'icî, iun'ie, ban'ea;** în Maramureș – **pantalon'** (ALR Mar. h. 631), **izmen'e** (ALR Mar. h. 632 – punctele 221, 229).

În mod obișnuit sunetul **n'** e utilizat și în dialectele aromân, meglenoromân, istroromân (**in'e, ban'ia, călcăn'u, vin'a**).

Graiurile românești maramureșene din Transcarpatia, anchetate pentru ALM, se caracterizează și prin trecerea bilabialei **m - mn'**: **mn'ercuri, mn'ireasă, mn'ică** (ALR Mar. h. 550; ALM h. 225, 259), **mn'erlă** (ALR Mar. h. 601). Specific pentru grupul de graiuri de nord-est (Râbnița, Camenca) și pentru graiurile maramureșene este trecerea labiodentalelor **f – s'**: **s'er** "fier" (ALR Mar. 751, ALM h. 267), **s'erbi** "fierbe" (ALM h. 226), **s'in** "fin" (ALM h. 221), **trandas'ir** "trandafir" (ALM h. 230); **v – z'**: **z'in** "vin" (ALM h. 1905, 1907, 1909),

z'is "vis" (ALM h. 276), **morcoz'i** "morcovi" (ALM h. 191), **z'erme** "vierme" (ALR Mar. h. 589, ALM h. 187); africatele **c (+ e, i)** şi **g (+ e, i)** se transformă în **s'**: **s'iapă** "ceapă" (ALM h. 538), **s'insi** "cinci" (ALM h. 340), **s'iolan** "ciolan" (ALM h. 354), **s'iaun** (ALM h. 111); ***g – z':*** **dez'it** "deget" (ALM h. 406), **z'ineri** "ginere" (ALM h. 303); ***g – d':*** **d'em** "ghem" (ALM h. 382), **înd'it** "înghit" (ALM h. 385), **und'ii** "unghii" (ALM h. 384). Fenomenul poate fi urmărit şi pe baza hărţilor **ghimpe** (ALM Mar. h. 564; punctele 221, 233, 236, 237: **d'imp; d'impuri), degetar** (ALR Mar. h. 767: **ged'etari**).

II. PARTICULARITĂŢI MORFOLOGICE

Se constată trecerea unor substantive de la o declinare la alta, schimbarea categoriei gramaticale a genului, adică e vorba de aşa-numita metaplasmă a substantivelor. Aşa, de exemplu, **lampă** (ALM h. 15) e utilizat şi în varianta **lamp**. Substantivul **cartof** (ALM h. 2078) devine la feminin singular (o) **cartofă,** iar pluralul (doi) **cartofi**; (o) **desagă** – (doi) **desaj'**; (un) **sâmbure** – (doi) **sâmburi,** dar şi (o) **sâmbură** – (doi) **sâmburi**, (un) **sâmbure** – (două) **sâmburi** (ALM h. 448); (un) **pumn** – (două) **pumnuri** (ALM h. 438) etc. Substantivele masculine cu singularul în **i** redus etimologic şi cele de plural se neutralizează şi devin omoforme: **pădurari** (ALR Mar. h. 540, ALM h. 419), **vânători** (ALR Mar. h. 571), **păscari** (ALR Mar. h. 614), **morari** (ALM h. 418), **învăţători** (ALM h. 426, ALR Mar. h. 689), **cojocari** (ALR Mar. h. 759), **vânzători** (ALR Mar. h. 773), **văcari** (ALM h. 417). Substantivul **an** e fixat (ALM h. 307 şi ALR Mar. h. 650) în două variante de plural: **ani** şi **ai** – în graiurile din Maramureş, din stânga Nistrului, regiunile Kirovograd, Nikolaev, Omsk.

La o serie de verbe accentul la prezent indicativ persoana I plural cade nu pe rădăcină, ci pe dezinenţă, adică sunt forme oxitone: (noi) spuném, mergém, făcém, cerém (ALM h. 470, 2351, 2353). Fenomenul e atestat în graiurile de nord-est şi nord-vest ale Republicii Moldova, în graiurile bucovinene, în cele insulare din regiunea Kirovograd, Nikolaev, Omsk şi în satul Chişiniovca (ţinutul Primoriei). Forme oxitone sunt fixate şi în graiurile maramureşene (ALR Mar. şi în cartea dnei Valeria Bilţ: suntém, suntéţi, ducém etc.). Fireşte, în graurile anchetate de ALM şi ALR Mar. au fost înregistrate şi variante paroxitone: spúnem, mérgem (şi mérem).

Variante etimologice iotacizante la persoana I singular şi III plural indicativ de tipul (eu, ei) **spun, pun, ţin, cer** etc. sunt înregistrate în formele **spuu, puu, ţâu, ceu** (ALM h. 469, 308, 345, 508) în graiurile de sud-vest, nord-est, în localităţile din Kirovograd, Nikolaev, Dnepropetrovsk şi sporadic în unele puncte din grupul central de graiuri (Republica Moldova). Multe graiuri moldoveneşti şi maramureşene păstrează şi variantele de tipul (eu) **spui, pui** (ALM h. 469, 308): *îţi* ***spui*** *drept, nu-i şade bine* (satul Făureşti, Maramureş).

Mai mult ca perfectul şi perfectul simplu sunt utilizate mai rar, fiind înlocuite cu perfectul compus. În majoritatea graiurilor se foloseşte forma asimilată a auxiliarului **a avea** la pers. III singular şi plural, anume **o**: (el, ei) **o** cântat, **o** crescut (ALR Mar. h. 807), **o** făcut (ALR Mar. h. 239), ***o*** *lucrat (ALM h. 476, 460, 461).* În graiurile din Transcarpatica şi în cele anchetate de ALR Maramureş se foloseşte frecvent mai mult ca perfectul cu forme analitice: **o fost dus, o fost ascuns, am fost plecat, n-o fost mărs.** Asemenea forme perefrastice ale mai mult ca perfectului se întâlnesc şi în graiurile moldoveneşti: *(tata)* ***iara mort*** *(murise)* – satele Schineni, Cosăuţi, Stoicani (judeţul Soroca); *când o venit miliţia el* ***o fost dus*** *(se dusese)* – satul Frumuşica, Floreşti.

O particularitate specifică rămâne a fi şi repetarea pronumelui personal: **l-o văzut-îl, va da-vî, ne-a dani, m-o lăutî-mî, li-o făcutî-li** (ALM h. 459, 2380, 2400, 2401, 2402, 2403), fenomen atestat şi în graiurile din

Maramureş de care vorbeşte Ion Coteanu în cartea sa *Elemente de dialectologie a limbii române* (p. 112).

III. PARTICULARITĂŢI LEXICALE

În lexicul celor două arii (maramureşeană şi moldovenească) au fost atestate o serie de sinonime teritoriale (dialectale) care se mai numesc şi dublete: **zahăr – mn'ere, ţucur; croitor – sabou; tinichigiu – bleahari; vânător – puşcaş; soldat – catană; secure – topor, băltag; cleşte – cherpidin, fogaună; creion – carandaş, ţăruză; buzunar – jăb; draniţă – şindrilă; orez – rişcaş; mămăligă – tocană; cioban – păcurar; mână – brâncă; rochie – sumnă;** (a) **ţipa** – (a) **arunca; pălărie – clop** etc.

Nu putem să nu pomenim de unele omonime: **baie** "feredeu" şi **baie** "mină"; **ai** "ani" şi **ai** "usturoi", **ai** (verb, indicativ prezent); **carte** şi **carte** "scrisoare"; **bun** "bunel" şi **bun** (adjectiv); **tău** "lac" şi **tău** (pronume); **moş** "bunel" şi **moş** "unchi" şi orice om străin în vârstă; **fecior** "flăcău" şi **fecior** "fiu" etc.

Pornind de la cele indicate şi relevate mai sus, putem confirma teza binecunoscută că dialectul dacoromân se prezintă ca un idiom unitar, deoarece nu există dificultăţi de înţelegere între vorbitorii diferitelor regiuni: Muntenia, Oltenia, Banat, Maramureş, Bucovina, Moldova. Diferenţierile ce persistă în fonetică şi lexic nu sunt atât de mari ca să creeze obstacole şi piedici de înţelegere de la o arie lingvistică la alta. Materialele ALR Mar. şi ALM confirmă acest lucru. Graiurile moldoveneşti din Republica Moldova formează o parte componentă a graiurilor dacoromâneşti, realitate fixată de ALM. Ariile dialectale din republică sunt în continuitatea geografică a graiurilor maramureşene, bucovinene, muntenești, olteneşti etc. din România şi unesc graiurile moldoveneşti cu cele din nordul spaţiului lingvistic românesc, inclusiv cu graiurile maramureşene. Particularităţile fonetice, morfologice şi lexicale evidenţiate în acest articol ne demonstrează cu prisosinţă că există, indiferent de dorinţa sau voinţa cuiva, o unitate a tuturor graiurilor româneşti, în general, şi a celor maramureşene şi moldoveneşti, în special.

Adevărul este că "toate izoglosele sunt izoglose orizontale, zice cunoscutul lingvist de talie mondială Eugen Coşeriu, taie Prutul de-a curmezişul, aproape nu există – în afară de foarte puţine elemente izolate în vocabular – fenomene care să ajungă numai până la Prut şi să fie caracteristice numai pentru graiurile de dincolo de Prut".

LITERATURĂ

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureş de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, Cluj, 1969-1973.

Atlasul lingvistic moldovenesc, Chişinău, 1968-1973.

Valeriu Bilţ, **Literatura şi obiceiurile vieţii de familie din Maramureş,** Bucureşti, 1996.

Matilda Caragiu-Marioţeanu, **Compendiu de dialectologie română (nord şi sud dunăreană),** Bucureşti, 1975.

Eugen Coşeriu, **Unitatea limbii române – planuri şi criterii,** în *Limba română este patria mea.* Studii. Comunicări. Documente. Antologie de texte publicate în revista "Limba Română", 1991-1996. Selecţie şi prefaţă de Alexandru Bantoş, Fundaţia Culturală "Grai şi suflet", Chişinău, 1996.

Ion Coteanu, **Elemente de dialectologie a limbii române,** Bucureşti, 1961.

Dialectologia moldovenească, Chişinău, 1976.

Galina Ghiţu, **Consoana muiată *n* în graiurile limbii române,** în *Fonetică şi dialectologie,* vol. II, Bucureşti, 1960.

Ion Ionică, **Palatalizarea labialelor în Oltenia.** *Fonetică şi dialectologie,* vol. III, Bucureşti, 1973.

Dimitrie Macrea, **Palatalizarea labialelor în limba română,** în *Dacoromania,* vol. IX, Bucureşti, 1938.

Vasile Melnic, **Mândria şi speranţa noastră,** Chişinău, 1999.

Radu Popa, **Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea**, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

Mihail Purice, Vladimir Zagaevschi, Ion Ciornâi, **Curs de dialectologie română,** Chişinău, 1991.

Sextil Puşcariu, **Cercetări şi studii.** Ediţie îngrijită de Ilie Dan. Prefaţă de G. Istrate, Bucureşti, 1974.

Prof. dr. Vasile PAVEL
Chişinău

LA NORD DE TISA, ÎN TRANSCARPATIA

La nord şi răsărit, depăşind graniţele politice actuale ale României şi Republicii Moldova, trăiesc în *mase compacte* şi în directă continuitate etnică şi geografică români maramureşeni, bucovineni şi moldoveni.

Grupuri mari de români se mai găsesc în numeroase sate *răzleţe*, situate la răsărit de Bug şi de Nipru, în Caucaz, în Asia Centrală şi în Extremul Orient al Federaţiei Ruse. Comunităţile româneşti de acolo, care se prezintă ca nişte enclave îndepărtate geografic de arealul mioritic, trec prin grele şi fatale încercări ale înstrăinării de limba maternă şi de neam. Se rup firele memoriei între generaţii, sunt date uitării rădăcinile lor, datinile, tradiţiile strămoşilor. Conaţionalii noştri din acele ţinuturi mai trăiesc, la acest sfârşit de mileniu, drama înstrăinării românilor de români [1, p. 60-66; 2, p. 122-131].

1. În regiunea Transcarpatică, azi unitate administrativ-teritorială a Ucrainei, locuiesc peste 45 de mii de români, ceea ce constituie 2,4% din întreaga populaţie a ţinutului. Compact românii trăiesc în satele din raioanele Teceu (Teacevo) şi Rahău (Rahovo), învecinate cu Sighetu Marmaţiei de peste Tisa. Localităţile româneşti din nordul Tisei – Biserica Albă, Slatina, Apşa de Jos, Strâmtura, Apşa de Mijloc, Apşa de Sus, Plăiuţ, Podişor, Topcino etc. – au făcut parte din Maramureşul istoric, veche vatră românească de pe ambele maluri ale Tisei.

În trecut, Maramureşul lingvistic românesc de la nord de Tisa acoperea o arie mult mai extinsă decât în zilele noastre. La începutul secolului al XV-lea nordul Maramureşului cuprindea peste 40 de sate (azi, vreo 13-15), românii reprezentând 90 la sută din populaţie. În acest sens, pe lângă izvoarele istorice sau cele de altă natură, stau mărturie toponimele, numele de locuri *Peri, Domneşti, Rotunda, Prepelita, Sălişte de Sus, Poiana Teiului, Poinița, Ariniş, Brezeni, Făget, Mărgineni* şi altele.

În vechea aşezare românească Peri (azi Gruşevo), care se află în apropiere de Apşa de Jos, în timpul de faţă locuiesc, în principal, ucraineni, băştinaşii fiind strâmtoraţi pe parcursul ultimelor două-trei secole. În acest sat românii înălţaseră un lăcaş sfânt, cunoscut cu numele de *Mănăstirea Peri,* despre care, în documente, se aminteşte pentru prima dată încă la 1391. Puternic centru de cultură, în secolul al XV-lea Mănăstirea Peri a jucat un rol de seamă în lupta bisericii româneşti pentru păstrarea autonomiei, iar în secolul al XVII-lea a reprezentat şi un important centru tipografic.

Populaţia românească de azi din nordul Tisei şi-a păstrat graiul neamului şi conştiinţa identităţii naţionale. În toate satele româneşti de aici funcţionează şcoli cu predare în limba maternă. Cei mai mulţi profesori sunt absolvenţi ai instituţiilor de învăţământ superior din Chişinău, Bălţi, Tiraspol, Cernăuţi. În prezent o parte din tineri îşi continuă studiile în România. La Slatina îşi are sediul Asociaţia Social-Culturală "George Coşbuc" a românilor din Transcarpatia, avându-i la conducere, în perioade diferite, pe dl Ion Mihalca, poet, publicist, pe dl profesor Gheorghe Mihai Simionca, precum şi pe alţi fruntaşi ai mişcării cultural-patriotice a românilor din regiune. Locuitorii sunt foarte buni gospodari. Ei îşi durează case mândre şi spaţioase. Până acum câţiva ani mulţi plecau în grupuri de câte patru-cinci oameni în Rusia, ca sezonieri, unde *"stroiau căsuri".*

2. Raportat la spaţiul geografic dacoromân, Maramureşul este cunoscut ca una dintre zonele cele mai conservatoare din punct de vedere lingvistic şi etnografic. Cu atât mai uşor e de înţeles interesul ştiinţific al dialectologilor pentru comoara graiului maramureşean. Desigur, nu sunt lucruri necunoscute. Ţin doar să subliniez în continuare o realitate de netăgăduit. Spre acest colţ de ţară din dreapta Tisei (de altfel, ca şi din stânga fluviului) au pornit mulţi cercetători pentru a-şi apleca urechea la murmurul prelung şi plăcut al graiului viu din partea locului. Lucrări de largă respiraţie ce au intrat deja în circuitul valorilor generale româneşti şi internaţionale, la a căror elaborare au participat colective întregi de

cercetători, prezintă între copertele lor şi graiuri ale unor localităţi din nordul Maramureşului.

Atlasul lingvistic român (ALR), conceput în două părţi, cu două chestionare şi pe două reţele diferite – ALR I, elaborat de Sever Pop (vol. I, 1938; vol. II, 1942), şi ALR II, întocmit de Emil Petrovici (vol. I, 1940) – este monumentala operă a şcolii dialectologice de la Cluj, iniţiată de marele lingvist român Sextil Puşcariu. Comuna Apşa de Jos a beneficiat de ancheta realizată de S. Pop pentru ALR I. În continuare vom vedea că această localitate a fost reanchetată ulterior pentru toate atlasele lingvistice care au urmat.

În virtutea împrejurărilor istorice, dialectologilor de la Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe din Chişinău le-a revenit sarcina să cerceteze, între anii 1957 şi 1965, graiurile româneşti de pe teritoriul fostei URSS, de la Tisa şi Prut până la Vladivostok, în vederea alcătuirii *Atlasului lingvistic moldovenesc* (ALM). Scopul principal al Sectorului de dialectologie, înfiinţat în 1956 în cadrul Academiei, avea să devină pentru câteva decenii înainte elaborarea ALM pe baza anchetelor efectuate la faţa locului de un grup de dialectologi, pe o reţea deasă de 240 de localităţi rurale şi cu un chestionar care includea 2548 de întrebări. O astfel de lucrare capitală ţine de concepţia *atlaselor regionale* româneşti în raport cu ALR, atlas lingvistic general (naţional).

Din zona maramureşeană, în reţeaua ALM sunt cuprinse localităţile Apşa de Jos, Slatina, Biserica Albă şi Apşa de Mijloc. Ancheta în aceste sate a fost efectuată în 1959 de către Vitalie Sorbală, Victor Comarniţchi, Vasile Melnic şi Rubin Udler. Voi aminti că în perioada 1968-1973 la Chişinău au fost editate patru volume din ALM, semnate de grupul de autori format din R. Udler, V. Comarniţchi, V. Melnic şi V. Pavel. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (abreviat ALRR. Bas.), vol. I, 1993, vol. II, 1998, elaborat de semnatarul acestor rânduri, reprezintă o continuare directă a ALM, o reluare – sub un titlu revăzut şi adecvat – a publicării, după *Chestionarul ALM,* a unui preţios şi autentic material lexical necartografiat în ALM. (Titlul ALRR.Bas. indică rezumativ regiunile de bază, dar lucrarea include toate localităţile din reţeaua ALM, deci şi cele din Transcarpatia).

În ultimul pătrar de veac dialectologii din Basarabia participă la prestigioase investigaţii cu caracter internaţional. Ei au realizat anchete dialectale în Republica Moldova şi în zonele limitrofe româno-ucrainene pentru trei atlase lingvistice, în a căror reţea de puncte cartografice a fost inclusă şi Apşa de Jos. Frumosul şi dulcele grai maramureşean din localitatea dată este prezentat astfel în:

a) *Atlasul dialectologic carpatic comun* (**Общекарпатский**). În Apşa de Jos ancheta a fost întocmită în 1979 de către Albina Dumbrăveanu, Victor Comarniţchi, Vasile Pavel, Rubin Udler, care sunt şi autorii mai multor hărţi lexicale şi semantice de sinteză din ОКДА : vol. I (Chişinău, 1989), vol. II (Moscova, 1994), vol. III (Varşovia, 1991), vol. IV (Lvov, 1993), vol. V (Bratislava, 1999).

b) *Atlasul Limbilor Europei (Atlas Linguarum Europae – ALE),* pentru care aceeaşi localitate a fost cercetată în 1987 de către Alexei Cenuşă, Valentina Corcimari, Albina Dumbrăveanu, Gheorghe Gogin, Vasile Pavel. Din această lucrare până în prezent au apărut, în centrele universitare din Occident, cinci fascicule (vol. I, fasc. V – la Roma, în 1997).

c) *Atlasul Lingvistic Romanic (Atlas Linguistique Roman – AliR),* pentru care sunt utilizate anchetele realizate cu chestionarele ALM şi ALE. Această operă geolingvistică supranaţionalizată va reflecta în cele 11 volume preconizate pentru editare diferenţele şi comunităţile neolatine ce s-au constituit pe cuprinsul european al fostului Imperiu Roman. Graiurile româneşti din Transcarpatia, nordul Bucovinei şi Basarabia sunt prezentate în baza a 18 localităţi. Primul volum (un tom introductiv, unul de comentarii ale hărţilor şi volumul propriuzis de hărţi) a văzut lumina tiparului la Roma în 1996. Din Comitetul naţional din Republica Moldova fac parte academicianul Silviu Berejan, Valentina Corcimari, Vasile Pavel. Instituţia coordonatoare este Centrul de dialectologie de la Universitatea Stendhal din Grenoble, Franţa.

3. În afară de anchetele, cu chestionarul, în scopul obţinerii răspunsurilor concrete la întrebările puse privind fonetica, morfologia şi vocabu-

larul graiurilor cercetate (anchete de tipul atlaselor lingvistice), în localităţile din reţeaua *Atlasului lingvistic moldovenesc* (resp. a ALRR. Bas.), prin urmare, şi în cele patru localităţi anchetate din nordul Maramureşului, au fost înregistrate, pe bandă de magnetofon, şi mostre de grai (texte dialectale) pentru *Arhiva fonogramică* din Chişinău.

Din satele româneşti din dreapta Tisei, un bogat material dialectal a cules Vladimir Zagaevschi, profesor la Universitatea de Stat din Moldova, în scopul descrierii monografice a graiurilor din regiune [3].

În fine, la bunii păstrători şi cunoscători ai frumosului şi dulcelui grai maramureşean din Biserica Albă, Apşa de Jos, Strâmtura şi Plăiuţ în august 1993 s-a aflat echipa de dialectologi de la Academia Română (Bucureşti) – Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, iar de la Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova (Chişinău) – Valentina Corcimari, Vasile Pavel, care au realizat anchete dialectale la tema de colaborare *Graiuri româneşti în arii laterale şi/sau izolate*, pentru *Arhiva Fonogramică a Limbii Române*, un adevărat muzeu sonor al graiului strămoşesc*. În acest context consemnăm şi un studiu al dnei V. Neagoe asupra graiului din Apşa de Jos [4, p. 52-61].

Dialectele şi graiurile limbii române constituie un patrimoniu inestimabil al culturi spirituale a poporului român. Bineînţeles că şi în dialectologie investigaţiile presupun două direcţii principale: observarea, culegerea probelor de grai, "depozitarea" lor în corpusuri de atlase etc. şi interpretarea, reflectarea asupra datelor înregistrate. Din seria lucrărilor fundamentale privind limba română, în totalitatea varietăţilor ei spaţiale, remarcăm aici *Tratatul de dialectologie românească*, coordonator Valeriu Rusu (Craiova, 1984). În această lucrare colectivă un capitol aparte este consacrat *subdialectului maramureşean*, în descrierea căruia dna Magdalena Vulpe, autoarea studiului, a utilizat din plin materialele *Atlasului lingvistic român pe regiuni Maramureş* de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, iar, în parte, şi datele ALM [5, p. 320-354].

Graiurile maramureşene de la nord de Tisa se încadrează în aria subdialectului maramureşean, care, după opinia mai multor lingvişti români, reprezintă un sistem lingvistic bine individualizat în cadrul dacoromânei şi care şi-a adus contribuţia "la îmbogăţirea şi nuanţarea limbii române" [5, p. 320, 349]. Aceste graiuri de pe ambele maluri ale Tisei îşi regăsesc multe particularităţi cu o largă răspândire în Ţara Oaşului, Crişana, nordul Transilvaniei, Bucovina şi în *Moldova*, ţara unde *Dragoş-Vodă a descălecat...*

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Vasile Pavel, **Graiuri româneşti de pe cursul inferior al Niprului, din Donbas şi Caucaz**, în *RLŞL*, nr. 5, 1998.

2. Vasile Pavel, **Graiuri româneşti în medii aloglote. Consideraţii sociolingvistice**, în culegerea *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare* de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, Bucureşti, 2000.

3. Vladimir Zagaevschi, **Studii de gramatică dialectală comparată**, Chişinău, 1990.

4. Victorela Neagoe, **Consideraţii asupra graiului din Apşa de Jos, raionul Teacevo, regiunea Transcarpatică (Ucraina)**, în *RLŞL*, Chişinău, nr. 2, 1997.

5. Magdalena Vulpe, **Subdialectul maramureşean**, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984.

* În octombrie 1993 aceeaşi echipă a realizat anchete dialectale în comunele Bogdan-Vodă şi Mara din partea stângă a Tisei.

Dr. Victor CIRIMPEI
Chişinău

PRINTRE MARAMUREŞENII DIN VESTUL UCRAINEI

În iunie 1984 şi, peste 3 ani, în iunie 1987, în cadrul unor expediţii ale Academiei de Ştiinţe din Chişinău, am adunat informaţii de caracter etnografic şi creaţii folclorice în localităţile maramureşene din vestul Ucrainei[1]. Unele dintre materialele respective, în '84, le-am adunat în colaborare cu Iulian Filip, iar în '87 am lucrat de unul singur.

Interlocutori ne-au fost oameni de vârste diferite, între 9 şi 80 de ani, din Apşa de Mijloc, Biserica Albă, Cărbunişti, Podişor (împreună cu Valea Tinoasă / Glubokii Potok), Slatina.

Cu cel mai mic – Veaceslav Popovici, din Podişor, am dialogat în ziua de 15 iunie 1987. De la dânsul am aflat, că:

"Dracului i se mai spune Sărsăilă. Unui cocon mofturos i se zice Sărsăilă-Mârâilă";

"Când cântă prima dată cucul [primăvara], trebuie să ai bani la tine – dacă n-ai bani, te mn'iruie (te duce, te-nvinje)";

de la dânsul am aflat şi gluma despre animalul cu două cozi:

" – Ionele! Am fost astăzi la zoopark [menajerie] şi am văzut un animal mari-mari, cu coadă şi dinainte, şi dinapoi.

Ionel a spus:

– Nu se poate... Nu egzistă.

– Da elefantul?!..";

apoi, alta, despre aceea cum un băieţel îşi ajută părinţii:

" – Ionele, tu îţi ajuţi părinţii?

– Da. I-ajut.

– Cum?

– Să-mi facă lecţiile."

Mi-a mai spus acest băiat două ziceri: 1) pentru vraja de aflare, cu ajutorul unei buburuze, a direcţiei în care se va mărita fata care doreşte să cunoască această "taină", şi 2) pentru oprirea ploilor. De la acelaşi tânăr informator de folclor am înregistrat, cu magnetofonul, două mari (desfăşurate) poveşti – "Punguţa cu trei (!) bani" şi "Fata babei şi fata moşului", cu elemente substanţial diferite faţă de similarele subiecte crengiene.

Cu interlocutorul de 80 de ani – Ion Cóvaci, din Cărbunişti, am vorbit în iunie 1984; pe lângă unele date sumare despre haiduci, ne-a povestit despre "Pihniţa [peştera] lui Pintea":

ACADEMIA ROMÂNĂ

premiul Simion Florea Marian

GRIGORE BOTEZATU, N.BĂIEŞU, I.BURUIANĂ, V.CIRIMPEI, N.DEMCENCO, I.FILIP, A.HÎNCU, E.JUNGHIATU, S.MORARU, A.TAMAZLÎCARU

pentru lucrarea: "Cîţi ii Maramureşul..." - Chişinău – 1993

Dat în Bucureşti la 22-11-1995

Nr. 2

Preşedinte,

Secretar general,

"Pintea-viteazu o avut pihniță aici, la noi, la Cărbunişti, în muncel, nu departe. Este şi amu sămnu pe unde întra. Da s-o ponorât, s-o astupat amu. Da era mare, că întorcea şepte cară cu boi pintr-însa.

Să ducea Pintea la bogat şi lăsa o țidulă: la ziua *cutare* să gătească *atâția* bani şi un bou sau doi. Bogatu chema poliția, da tot dejeaba, că Pintea lua şi bani[i], şi boi[i] – şi să ducea la pihniță. Nu-l putea prinde nici o poliție.

Mânca pin restorane pe gratis – toț să temea să-l refuze cu ceva, ce n-ar fi cerut Pintea.

Pintea o fost un om harnic [vrednic, puternic]: un bou singur îl anina în cui şi-l belea [jupoia]."

Ceilalți maramureşeni, cu care am dialogat, se înscriu ca vârstă între aceste două figuri (a celui mai tânăr şi a celui mai în etate). Aşadar, aceştia sunt: Elena Fedea, 10 ani, din Podişor; din acelaşi sat, de 11 ani – Maria Filip; a câte 12 ani: Ion Borca, Ana Dan, Vasile Iovdi, Elena Iurca, Elena Ion Dan şi Elena Iurie Dan – tusşase din Podişor, şi Serghei Marcuțac din Slatina; de 13 ani – Iurie Oana din Slatina; de 14: Gheorghe Ghereben, Ion Iovdi, Ion Şişmán şi Iurie Vacaróva – tustrei din Podişor; din acelaşi sat – a câte 16 ani: Maria Borca, Maria Fedea şi Nina Oros; a câte 17: Ion Dan şi Maria Oros; a câte 18: Natalia Fedea şi Maria Motre; de 20 de ani – Iurie Beric; de 36 – Elena Borca, de 38 – Maria Dan, de 42 – Maria Fedea, de 45 – Elena Filip, de 46 – Gheorghe Marina, de "vreo 50" – Teodosia Dergaci, de 55 – Iurie Oros; o femeie de vreo 55 de ani (iunie 1984), tot din Podişor, nu a dorit să-şi spună vârsta şi numele; aceasta ne-a descris unele obiceiuri, inclusiv "Botejunea":

"Botejunea [cumetria cu botez] acasă să face. S-aşază la mesă [mese], mănâncă, beu. Unii aduc muzică.

Femeia-cu-copilu nu mere la biserică (ea şede acasă), dă copilu – nănaşei:

– Duceț şi-i puneț numele.

Să duc nănaşii.

Eu, când am născut, era 'nainte de Sân-Djordjiu – şi mi-au zis nănaşi[i]:

– Pune-i numele Diordi!

Să punea nume după cum îs sărbătorile."

Ca informatori de vârstă mai mare, i-am avut pe: Ion Popilean, 58 de ani, Apşa de Mijloc; Pricop Macovei, 64 de ani, Slatina; Ion Dan, 68 de ani, Biserica Albă; Nicolae Bococi, 73 de ani, şi frații Pulisca Grigore, 76, şi Ion, 79 de ani – tustrei din Slatina.

Nu e locul să expunem aici, multe, valoroase materiale, culese de la informatorii nominalizați. Sunt printre acestea: cântece (horii), colinde, balade, strigături, anecdote, snoave, jocuri infantine, teatru popular, legende; cu expresii pitoreşti, cu mult lexic neaoş local. Despre toate acestea, ca prezente pe teren, îşi dă seama fiecare – aş vrea să mă opresc, succint, asupra unui aspect mai puțin luat în seamă de cercetătorii culturii populare: inscripțiile poetice pe pietre de mormânt (monumente funerare), predilecția pentru asemenea inscripții, cultul lor, fiind în Maramureş mai mare decât în alte zone ale românimii.

O primă sesizare ce o poate avea un cercetător-literat, parcurgând astfel de inscripții, este că ele amintesc de anumite versuri folclorice, de cele specifice albumelor intime ale tineretului de la țară, semifolclorice; de poezii ale scriitorilor clasici.

Mă voi referi numai la unele dintre inscripțiile pe care le-am copiat-adunat în zilele de 11 şi 13 iunie 1987 la Biserica Albă şi Slatina.

Localitatea Biserica Albă, care, conform legendei spuse de moşul Ion Dan, îşi trage numirea din aceea că "o fo' **bisărica** albî, di chiatrî, di lanceput", are şi acum biserică albă, de piatră, destul de înaltă, încât poate fi văzută de la mulți kilometri; cu turn-clopotniță "în opt caturi", pe ea fiind gravat, cu cifre mari, anul zidirii: 1898.

În cimitirul vechi, din curtea bisericii, mi-a atras atenția o inscripție de mormânt pentru o femeie cu anii vieții 1849-1963 – o considerabilă vârstă (114 ani!): "Dacă tai din codru o nuia,/ ce-i pasă codrului de ea – / ce-i pasă la lume de moartea mea..."[2]. Primele două versuri ale inscripției, familiare exprimării folclorice, le-am întâlnit şi pe alte pietre de mormânt. În "cimitirul nou", mult în afara satului –

acelaşi gând, în ortografie mai puţin îngrijită (ca de a unuia care nu vorbeşte bine româna), pentru un tânăr cu durata vieţii de 19 ani (1961-1980): "Dacă tai din codru o nue, / ce pasă codrului de e – / ce pasă la lumea întreagă de moartea mea...", continuând însă şi cu o adresare către cititorii epitafului: "Calatorilor! / Unde sunteţi voi, / am fost şi eu; / unde-s eu, îţ fi şi voi".

Tot acolo (cimitirul), cu adieri de bocet şi poezie de album – un lung epitaf (21 de versuri, din care citãm primele două catrene), în amintirea unui băiat de 9 ani: "Te-ai trecut din viaţă / ca roua dimineaţa / şi ai plecat din lume, / lăsându-ne doar nume. / Ce mândru-ai fost atunci! / Ca floarea cea din lunci. / Şi-i greu să-ţi aminteşti / c-ai fost şi nu mai eşti...".

În maniera versurilor de album este inscripţia funerară pentru o copilă de 13 ani, înhumată în "cimitirul românesc", "din jos" al orăşelului **Slatina**: "Sub această albă cruce, / în acest tăcut mormânt, / zace tot ce-ave[a]m pe lume / mai drag şi scump pe-acest pământ. / Icoană sfântă ai rămas. / Te-ai dus înger pe vecie,/ durere mare ne-ai lăsat / în inimi pe vecie."

În acelaşi cimitir – un catren tipic poeziei meditative de album, tăiat ca epitaf în piatra de mormânt a unui bătrân de 76 de ani (1907-1983): "Tristă-i ziua fără soare,/ noaptea – fără cer senin,/ dar mai tristă este ziua / de când noi ne-am despărţit";

altui bărbat în vârstă (1913-1985) – un epitaf-rugăciune evocând un cunoscut motiv biblic (a fiului rătăcitor): "Dumnezeule Preasfinte, / Tu eşti Domn şi Părinte. / Când fiul cel rătăcit / s-a întors, tu l-ai primit. / Primeşte-mă şi pe mine, / care vin plângând la Tine; / te îndură şi mă iartă / că eşti Domn, dar eşti şi Tată./ Amin";

o perfectă preluare din Coşbuc *(Moartea lui Fulger)* – inscripţia pentru un bărbat cu anii vieţii 1932-1985: "Să fii cât munţii de voinic, / ori cât un pumn să fii de mic,/ cărarea mea şi-a tuturor / e tot nimic!";

cu ecouri din *Ce e amorul?* de Eminescu – epitaful unei femei, răposate la 69 de ani (1909-1978): "Plecarea voastră dintre noi / ie cia mai gria durere,/ căci mii de lacrimi ne tot curg / şi tot mai multe se cere";

unei tinere mame, care a murit în 1975, la 28 de ani – epitaf amintind eminescienele *Şi dacă...* şi *Adio:* "Dragă mamă, / şi dacă ramuri bat în geam / şi se cutremur plopii, / e ca în minte să te am / şi-ncet să te apropii, / Cu ochii serii cei de-ntâi / eu n-o voi mai privi-o, / de-aceea-n urma mea rămâi"; firescul "adio" (cum e la poet) lipseşte.

Nu pot să închei aceste note, fără a semnala şi un catren eminescian, din *Mai am un singur dor,* folosit ca inscripţie pe piatra de mormânt a slătineanului de origine lurie Popovici, cunoscut etnograf basarabean[3], unul dintre prietenii mei, decedat prematur, în 1978, la 32 de ani, într-un accident rutier, şi înmormântat la Chişinău (unde şi locuia): "Cum n-oi mai fi pribeag / de-acum [la Eminescu: de-atunci] înainte, / m-or troieni cu drag / aduceri aminte...".

Cu drag îmi aduc aminte orele petrecute printre maramureşenii din vestul Ucrainei (pe atunci nu puteam ajunge la cei din Ţară – noaptea, de la Biserica Albă şi de la Slatina, vedeam în depărtare, peste apa Tisei, doar inscripţia de neon a oraşului: Sighetu Marmaţiei); de neuitat îmi sunt şi întâlnirile, *de peste ani,* cu maramureşeni din Sighet, Baia Mare, Săpânţa (cea cu "cimitirul vesel", cu alte ingenioase inscripţii funerare); cu ţărani din Borşa, Ieud, Vişeu de Sus...

NOTE

[1] Extinderea duratei acestor termene prin formula evazivă "1984-1987" (4 ani!, cum se exprimă Gr. Botezatu şi A. Hâncu, vezi în *Cât îi Maramureşul...,* Chişinău, 1993, p. 25; precum şi în *Folclor din Maramureş,* Chişinău, 1991, p. 3-4) nu este corectă.

[2] Aici şi mai jos, pentru această publicare a inscripţiilor, am redactat punctuaţia şi unele scrieri confuze, ca: undes (unde-s), lai (l-ai), primeştemă (primeşte-mă).

[3] O carte de referinţă pentru cercetători de prestigiu din fosta Uniune Sovietică, de valoare şi astăzi – monografia sa *Moldavskie novogodnie prazdniki (XIX – nacialo XX v.)* / Sărbătorile de Anul Nou la moldoveni (sec. XIX – începutul sec. XX), Chişinău, "Ştiinţa", 1974.

Mihai CIMPOI

POEZIA UNUI NOU ÎNCEPUT

Petre Got şi-a ales ca titlu al volumului său de sinteză **Plâns de heruvim** spre a sugera firul contrapunctic şi firea contrapunctată din care se plăsmuieşte universul său poetic care se vrea unul demiurgic sau – cel puţin – unul apropiat de Dumnezeu şi consubstanţial acestuia. Nostalgia începutului pur, pregenetic, increat este dublată de nostalgia unui Nou Început recuperator, compensativ. Este un lirism fraged şi frust al esenţelor elementare, magmatice, primordiale. În bună tradiţie lirică românească – eminesciană şi blagiană –, e un poet al organicului, care nu se împacă deloc cu elementul raţional, civilizator, mecanic, demonic. Ceea ce terorizează "sufletul de floare" şi "cuvântul de zeu", deci fiinţa-fiinţă şi fiinţa-poezie este tot ce se opune firii, potrivnicia, "timpul negru", ora nefastă. Heruvimul fiind, conform ierarhiei biblice, îngerul cel mai aproape de Dumnezeu şi cel care-l cunoaşte mai bine, plânsul lui vine să semnifice o cădere din angelitate în demonie, în planul suferinţei umane.

Acest plâns apocaliptic de esenţă existenţială se cosmicizează şi se mioritizează: înaintarea în spaţiu, însoţită de o cădere inversă, este o mişcare plutitoare, somnolar-florală sub semnul unui panteism celest: "O dulce moleşeală şi un semn,/ O înălţare şi o reverie / Spre lumi nebănuite mă îmbie /Peste necuprinsuri să fiu Domn" **(De toamnă).** Zenitul purităţii se corelează cu nadirul impurităţii, al noroiului lumesc. Mundanitatea e telurică prin definiţie, e magmă în fierbere impură: "Clocot absurd, noroi / În ambalaj strălucitor.// Singura care mă salvează/ E greaţa.// Îngerul mă visează nufăr, /Pasărea – sânge mă vede printre nori.// Ah, cum m-aş duce, penumbră a vâltorii!// Ideea de plutire,/ Miezul de lumină a sunetului,/ Val de granit" (**Ideea de plutire**). Această plutire-împietrire nu e de domeniul asocierii aleatorii, ci al unei simbioze fireşti care accentuează discrepanţa dintre firesc şi nefiresc. De aceea, marele topos al lui Petre Got rămâne *zero-timpul,* timpul unei dimineţi universale, absolute, omologate, bineînţeles, Începutului pur al lumii, "miezului reavăn" al (altor) universuri. Steaua Sirius, "pura stea Sirius", este emblema cerească a purităţii râvnite.

Poetul bănuieşte existenţa la fiecare pas a barierelor ontologice, o îmbolnăvire a lumii moderne şi a însuşi timpului, o năvală a "imperiilor de ceaţă", pe care zice că "ştie să le-nvingă cu o floare". Teama esenţială care-l copleşeşte este să nu fie "obstacol Marelui miracol". "Mugurul demiurgic", odată bănuit în lucrarea lumii, aduce echilibrul, "dreapta cumpănă". Confraternitatea franciscană, manifestată faţă de arbori, de iarbă şi elemente în genere, se cosmicizează intens, umple spaţiile vaste, le dă sens, le sacralizează chiar şi această întreprindere de reinstalare a sacrului şi de reîntronare a zeului Pan, a elementarităţii păgâne a lumii, romantică în esenţă, devine adevărata "raţiune pură" a poeziei lui Petre Got care se opune cu toată îndărătnicia "raţiunii practice". Universul devine un uriaş laborator de purificare şi decantare a esenţelor, de limpezire. Toate aceste esenţe, turnate în "recipientul" sufletului, devin înseşi esenţele lui Unu, esenţele Dumnezeirii. Poezia se identifică epifaniilor acestor ajungeri până în miezul ascuns al luminii, ca într-o iniţiere neognostică: "Rai al logosului,/ Cuvinte trecute prin flacără,/ O, poezie!/ Lumină a realului / Realitate a luminii,/ Aripă, împreună cu iubirea,/ Spre Unu" **(Diateze).**

S-ar putea crede că, adept al modernismului moderat, Petre Got rămâne caligraful blând-mioritic al peisajelor sufleteşti şi – prin urmare – al viziunilor liniştite, împăcate contrapunctic. Nu s-a observat că poetul coboară în abisurile sufleteşti şi se pătrunde de conştiinţa existenţei unui cerc existenţial cosmic. Este cercul demonic al lui Acelaşi, al predestinării şi închiderii: "Marele crug tot sieşi ne trimite/ În alte ore, şi în alt sistem,/ Mă tot încearcă Mările Luminii.../ Păti-

maş şi neînvins le chem" (**Mările Luminii**); "Nu pricepi că strâmtul cerc / Predestinat acelaşi este / Vom ajunge-unde-am fost, / Ca în pădurea din poveste".

E o pendulare frecventă între a fi şi a nu fi, a întrebărilor obsesive de felul "Mai exişti? Eu mai simt? Cum făcum / din Marea lumină o noapte totală?", e o stare de interogativitate intensă sub semnul adresărilor psalmice lui Dumnezeu ("Atâta ardere, atâta zbatere, Doamne"... sau "Doamne, cât mai arată orgoliile tale,/Cât mai avem!") sau sub semnul meditaţiei asupra sensurilor Lumii şi Timpului şi propriului Eu ("Lumea a ajuns la capăt?"; "Orologiile sunt ferăstraie ale timpului?/ Secundele – rumeguş?"; "Lumina din mine/ Îmi aparţine?..."). Senin-mioriticul Petre Got este, de fapt, un mare neliniştit, cu sufletul nu doar înrourat, ci îmbibat cu esenţele amare ale existenţei. Pe această undă ontologică confraternitatea cu viaţa şi tot ce respiră vitalitate se transformă într-o confraternitate firească cu moartea: "Vino, tu, moarte, să mă minţi / Cu chipul tău de pură mască / Şi vinde-mi pentru doi arginţi / Tot ce vrea gândul să cunoască.// Ora-i de scrum, ora-i de iască,/ Sper să nu mă mai rănească – /Vino, tu, moarte, să mă minţi / Cu chipul tău de pură mască" **(Oră de scrum).** Scara interogativităţii culminează mereu cu o întrebare asupra morţii: "Ce înseamnă / Lumea ce în somn o văd,/ Fiinţa / Care tandru mă răpeşte noaptea?/ Se prevesteşte, iarăşi, un prăpăd?/ Eşti tu, iubito?! Este poezia?/ Este moartea?" **(Semn).**

Imaginea tradiţionalistă, pur romantică a poetului apare cu totul în altă lumină; căci romantismului de substanţă se adaugă perspectiva vizionară expresionistă şi neosimbolistă: "Clăi de gânduri,/ Cergă de vrăbii,/ Stânci proptindu-şi fruntea / De frunte,/ Roua ideii,/ Înger tăcut – /Înalţă suferinţa noastră la ceruri,/ Să nu ajungem pulbere vântului,/ I-am spus.// Fierbe în jur / Negru infernul / De răsărit, de apus" **(Rouă).**

Echilibrul dintre formule se datorează tot registrului clasicist care aduce o concentrare şi o limpiditate revelatoare: "Luminii ce o porţi în mine / Şi se căzneşte drumul să-şi slujească / I-ar trebui, încă un timp / S-ajungă-n albia cerească.// I-ar trebui încă un crug,/ Hăuri şi mlaştini să învingă;/ Glasuri mă strigă din adânc,/ Tânjeşte ora-ntr-o ferigă.// Durere, lasă-mă să cred / Că ies din rană fruct şi foare;/ Plânge izvorul în pustiu,/ Focul tămăduirii moare.// Bulbii aşteaptă sub zăpadă,/ Aripi în vânt îşi frâng puterea – / Ajută, Doamne, să se vadă / Cum se repetă Învierea" **(Calvaria).**

Preaplinul existenţial se toarnă în esenţe surprinse în rigidităţi metronomice, în care tactul este respectat cu severitate, aducând acorduri psalmodiate.

Lirismul lui Petre Got oscilează, aşa cum remarca exact Ştefan Augustin Doinaş, între peisajele maramureşene ca semne simbolice ale unui suflet care se întoarce spre genuin şi între întrebările pe care le generează timpul, între fraza muzicală bazată pe lauda imnică şi fraza dură, aspră, sfidând demonia timpului modern, între păgânismul de tinereţe şi creştinismul accentuat al versurilor din ultimul timp: "Cine a citit cu atenţie această poezie a unui suflet candid, cutremurat de interogaţii esenţiale, nu poate să nu fie surprins de o trăsătură dominantă: evitarea continuă a oricărui conceptualism, uzul exclusiv al elementelor concrete, al unei figuraţii culese direct din realitatea împrejmuitoare. Speculaţiile filozofice ale acestui lirism se întemeiază de fiecare dată pe imagini: sugestia porneşte inevitabil de la lucruri, care sunt utilizate ca semne permanente, vizibile, în imanenţa lor, pentru o realitate care se situează într-un dincolo abia sugerat, mereu presimţit, ca ecouri ale unei transcendenţe încă misterioase. Străin de orice retorism, Petre Got e un remarcabil poet al Firii – cosmos de alcătuiri mirifice – care-şi divulgă permanent Demiurgul" (postfaţă la **Plâns de heruvim,** p. 347).

Poet al Firii, Petre Got este, bineînţeles, şi poet al Fiinţei care, asemenea naturii, îşi ascunde şi îşi arată sensurile într-o atmosferă de ecouri şi sunete surdinizate, care se înalţă sub formă de rugăciune spre Unul întemeietor şi spre Timpul care-l reprezintă: Zero-Timpul, Timpul originilor cosmice. De aceea, la efectul descriptiv, evocator, se adaugă efectul vindecător, unificator(orfic), thaumaturgic.

Ana BANTOŞ

SCHIMBARE ŞI CONTINUITATE

O existenţă cotidiană obişnuită şi o alta dramatică, generată inclusiv de dilema modernizării tehnologice (imaginea omului cu faţă de plastic fiind elocventă în acest sens), prezente în cele două cărţi de versuri semnate de Gheorghe Mihai Bârlea: **Lasă-te prădat** şi **Din penumbră**, apărute în acelaşi an (1998), denotă interesul vădit al autorului pentru schimbare şi continuitate, deopotrivă. Poetul maramureşean se impune cu discreţie din perspectiva evitării exceselor sau a extremismelor, o perspectivă cu substrat nu doar estetic, ci şi etic, dictată şi de nevoia apropierii dintre oameni: *Trebuie să-ţi fie cineva aproape,* – scrie autorul. Cuvintele în *căderi de ape* au rostul de a acoperi un lapsus în comunicarea eului cu lumea:

Vin cuvintele căderi de apă
pe sufletul o albie de râu
în care mari lopeţi ne sapă.

Nevoia de comunicare vizează relaţia eului cu alteritatea din perspectiva binelui, autorul procedând în spiritul tradiţiei ce are la bază principiul fundamental al dreptului uman sau divin conform căruia ruptura, dezacordurile sunt condamnabile. O constatare:

Pentru fiecare lucru
cuvintele îşi întâlnesc vocea, –

ce poate fi citită şi în sens de opţiune estetică, în acelaşi timp, comportă o încărcătură vădit religioasă. Religiozitatea transpare, de asemenea, în obsesia imaculatului, a candorii copilăreşti, a începuturilor ritualice divulgate de foşnetul arborilor singuratici ce îngână sunete de colindă.

Îmbibat de omenie (vezi poeziile: *Cu nemărginire, Tei etern*), versul său se alimentează şi din "amăgirile nevinovate" ale unei sentimentalităţi, la prima vedere, comune, care însă trebuie privită şi din unghiul ce se deschide către dilema dintre o sentimentalitate tradiţională specifică mentalităţii colective şi raţionalismul individualist modern. În faţa acesteia din urmă personajul liric marcat de candoare copilărească apare "ruşinat":

mă întorc ruşinat spre casă
clătinându-mă cum pe picioare
străine:
oraşul acesta există
fără de mine

(Oraş ocupat).

Oraşul *monoton balaur* cu accente luxuriante atrage şi respinge în acelaşi timp. Aici este localizat universul familial al poetului. Un anturaj constituit din *prieteni, familie, copii, soră şi frate,* femeia iubită etc. subliniază nevoia de confort sufletesc a omului modern.

O poezie de atmosferă se coagulează din ceaţa dimineţilor pure şi din aşteptările unui personaj îndrăgostit. Uimirea se asociază aici cu îndrăgostirea, iar jocul de-a va-ţi ascunselea cu lumea plictisului, din care personajul liric încearcă să evadeze, nu este doar un capriciu, ci vine din necesitatea interioară de sinceritate. Nevoia de sinceritate, peste care se suprapune dorinţa de eliberare (*în văzduhul verii este ca în cătuşele zodiei,* – scrie autorul), trage universul acestei poezii spre marginea teatrului lumesc, spre penumbră, unde se "brodează" misterele vieţii. Visarea, somnul este marca, paravanul de umbră după care personajul îşi probează

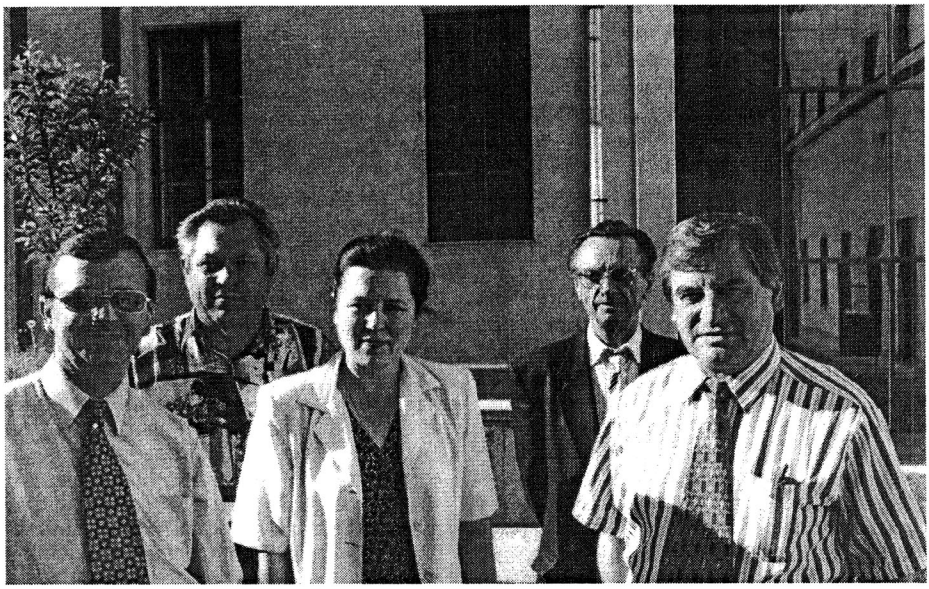

Gheorghe Mihai Bârlea însoţit de delegaţia basarabeană la Memorialul de la Sighet. Mai 2000.

starea de *sin-gu-ră-ta-te (ce cuvânt lung!)*, poezia constituindu-se ca demers anihilator al acesteia. Cartea visului deschide sau închide în ea lupta cu înstrăinarea de sine a însuşi personajului, angoasele şi *zâmbetul ca artă a vieţii.*

Altercaţia, *textualismul duios, splendorile descrierii după natură,* elegia fac parte din modalităţile de exprimare ale poetului copleşit de trăire şi obsedat de anihilarea stării de plictiseală. Plictisul, înţeles şi ca oboseală de vânzoleala dramatică a existenţei, generează nevoia unei reflecţii detaşate a corelaţiei eu – lume. "Umbra", cu multiplele sensuri pe care le comportă, îi deschide autorului ample perspective metaforizante. O lume construită în laboratoarele visului, comparabilă cu cea din stradă *(toate lucrurile, pentru mine, / îşi încep viaţa în vis, / apoi le întâlnesc pe stradă),* îşi strecoară diferenţa de lumină a lucrurilor în bagajul unei imaginaţii poetice aflate la intersecţia dintre real şi livresc. Realul, cu toate întorsăturile lui dramatice tăinuite în pliurile unor metafore bogat foşnitoare, vorbeşte, în numele autorului, şi prin zonele deschise ale unei sensibilităţi vulnerabile. Dar poetul, convins că intuiţia-i *cale pură spre înşelăciune,* preferă să îndrăgească aceste zone prin imagini elaborate marcate de livresc.

De remarcat că expresia zgârcită, condensată la modul aforistic – *"cele mai frumoase întâmplări se scriu pe aer/ respirând", "cumplit îmi tace casa ca taina unui mort"* – polarizează cealaltă tendinţă de revărsare a eului în lumea şi în lumina cuvântului:

Salvarea e totuşi să vii
Cu gura doldora de cuvinte
Cu cuvinte doldora de lume.

Dorinţa năvalnică de comunicare face ca singurătatea adiind peste acest univers poetic de penumbră să nu-l descumpănească. Echilibrul e menţinut de o credinţă subterană care se odihneşte în adâncuri. Este credinţa în duhurile bune ale pământului maramureşean, pe care e mai înţelept să nu le provoci.

Poezia lui Gheorghe Mihai Bârlea este de aflat în proximitatea acestor forţe ale pământului din care versul său se hrăneşte cumpătat, creştineşte, detaşându-se de gurmanzii ce preferă bucatele autohtone, la fel ca şi faţă de alergicii la autohtonisme.

Ana BANTOŞ

LEAGĂN DE CUVÂNT

Apărut cu sprijinul acordat din partea unui grup de poeți de la Baia Mare (îngrijit de Gheorghe Mihai Bârlea şi Dumitru Iuga, prefațat de Gheorghe Pârja), volumul antologic **Leagăn de cuvânt** (Editura Cybela, Baia Mare, 1997) include versurile a 14 autori maramureşeni de dincolo de Tisa: Gheorghe Dan, Ion Chichinejdi, Gheorghe Granăr, Maria Grin, Vasile Guzo, Ion Migali, Ion Mihalca, Carolina Moiş, Gheorghe Moiş, Mihai Negre, Anuța Opriş, Ecaterina Popescu, Elena Popovici şi Sorin Şiman. Fişele biobibliografice ce însoțesc grupajele de poezii vorbesc despre relativa tinerețe a autorilor şcoliți în special la Cernăuți şi în R. Moldova, la Chişinău şi Bălți, tot aici publicându-şi şi creațiile literare. De la un timp aria posibilităților lor de afirmare se extinde şi în oraşele maramureşene din Țară, fapt deosebit de important pentru viitorul culturii şi spiritualității românilor din această parte geografică vitregită de destin.

Caracterul acestei poezii ce poartă pecetea izolării se desprinde din tendința de conservare a culturi. Să amintim doar faptul că în această regiune se află mănăstirea Peri, care simbolizează începuturile scrisului românesc.

Cum altfel să se profileze peisajul liric al acestei enclave româneşti, dacă nu prin omniprezența celor mai "tari", mai rezistente în decursul secolelor mijloace de transmitere a mesajelor, anume simbolul şi metafora?

Adâncit în istorie, personajul este legat *prin sângele fierbinte de dac* de chemarea pământului. Istoria este o suprafață de contact care insuflă viață, imediat ce e atinsă. Datina, legea, valorile, muntele, marea, izvorul *răsuflă prin cuvântul enormelor vreri* (Ion Chichinejdi). *Memoriile ning cu melancolii amare* (Gheorghe Granăr). Patria e un cuvânt ce *amiroase a lumină deplină* (Maria Grin). Viața *e ca o rouă / ca o picătură de ploaie,/ ca o scânteie* (Vasile Guzo). Mai elaborată, alteori imaginea se încheagă ca într-un joc de oglinzi: *Stau / față-n față cu mine – / ucid amintirile altora / ca pe nişte vânturi de*

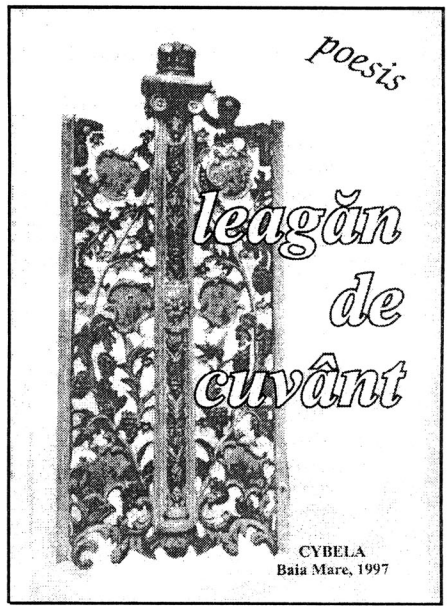

oboseală... (Ion Migali), sau ca într-un joc cu măşti.

O dorință de solidarizare, mobilul căreia se citeşte în suferință, îi uneşte pe majoritatea dintre autorii incluşi în acest volum:

Şi sufletul meu este o boală
Boala pietrei –
O cunoaşteți şi voi

(Ion Migali).

Chemarea clopotelor la Apşa de Jos este *din alt veac* (Ion Mihalca), de unde vin şi *holdele de înțelepciune.*

Pasul pe plapoma de gând este neprihănit aidoma celui pe *iarba moale de dor* (Carolina Moiş).

Universul acestei poezii este un aliaj dintre imaginea poetizantă şi "opțiunea" declarată franc dintr-un sentiment acut al datoriei în fața istoriei. Realul este privit prin grila *hărții de contur:*

Fața tatei, față de plugar,
e o hartă de contur.

(Gheorghe Moiş).

Valența etică a versului îşi află o explicare nu de ordin estetic, ci ține de istorie: împărțirea Maramureşului în două părți, cât va dura, va alimenta o astfel de poezie ce se constituie ca un brâu de lacrimi cristalizate în jurul literaturii româneşti.

Ion MIHAI

POEZIE ŞI RAFINAMENT POETIC

Poate reţinerea sau frica de răceala poeziei încifrate, ermetice, ori evitarea asumării unor eforturi intelectuale – răsplătite totuşi, în final, cu asupra de măsură – sau chiar comoditatea, au făcut ca volumul de versuri **Mileniu provizoriu** (Editura "Cybela", 1996), publicat de Ion Bogdan, să fie atât de puţin comentat până în prezent!

Ion Bogdan, alias Dumitru Iuga, care se vrea din stirpea voievozilor maramureşeni sau a descălecătorilor de ţară (vezi numele de Bogdan şi Iuga) din nordul extrem românesc, scrie poezie vrând parcă să spună că "se nasc în Maramureş poeţi". Mantaua-i nelipsită, un fel de caftan domnesc cu trimiteri la hlamida greacă sau la toga romană, de un croi special, purtată cu vehemenţă pe umeri pentru a-i lua cât mai puţin din gradele de libertate ale mişcării, vrea parcă să sublinieze libertatea de altădată a oamenilor din acest nord de ţară, cum şi libertatea lui de creaţie, nesupusă nici unor reguli prestabilite.

După o activitate culturală notabilă, poetul îşi publică, în anul 1976, volumul de debut **Cerb Alb**, aureolat atunci cu premiul editurii Albatros. **Mileniu Provizoriu** (a doua sa carte, cuprinzând poeme scrise până în 1988, când a fost predată Editurii Cartea românească, lector scriitorul Mircea Ciobanu) este structurat, mai mult formal, în patru capitole, fără mari diferenţe între ele, notabile fiind, totuşi, titlurile acestora, dintre care ultimul a dat şi numele volumului: (*Spaţiu posibil, Zoon politikon, Elegii domestice* şi *Mileniu provizoriu*).

Dumitru Iuga ne propune, acum când postmodernismul este în floare, o poezie absconsă, ermetică, enigmatică şi oraculară, cu simboluri greu (dar nu imposibil) de descifrat. Ea sugerează şi tratează taine ale existenţei, ale contingentului, pe care însă, intenţionat, nu încearcă să le explice, lăsând cititorului libertate absolută de interpretare şi decodare.

Principalele teme – originale şi foarte variate – sunt culese dintr-un adânc fond autohton, dintre ele nelipsind muntele, florile, mina, anotimpurile şi lunile anului, cimitirul, umbra mamei şi chiar "clipa de azi". Sunt eludate, deliberat, multe teme obişnuite, comune, folosite în mod uzual de poeţi ca: entropia materiei şi a vieţii, patriotismul de paradă, erosul cu toată explozia lui – mai nouă – de trivialităţi şi licenţiozităţi, folosite mai ales de poeţii tineri, în numele libertăţii absolute de creaţie.

Relevabilă este nota de intertextualizare a poeziilor, puterea de a sugera "misterul lucrurilor simple", cum spunea Eugen Simion. Unele poeme au drept motto citate celebre scoase în special din diferite zone ale culturii europene. Lirismul de natură gnomică se concentrează şi se esenţializează în câteva versuri ale poemelor ca, de exemplu: "Adevărat rămâne doar cuvântul... Pământul e bătrân ca o poveste / şi fiecare îi suntem pe potrivă" etc. (*Spaţiu posibil*).

Prozaismul mai tuturor poemelor le face greu de învăţat pe dinafară ori de recitat pe scenă. Poeziile de aici se citesc, nu se declamă. Multe versuri sunt scrise în maniera lui Ion Barbu sau, mai ales, a lui Blaga, frumoase, plăcute, dar reci şi solemne, sugerând uşoare conceptualizări: "e câmpul pregătindu-se pentru / îndelungatul somn al iernii / ce va să vină / ce va să vină / cum va închide totul / cu albe ziduiri orizontale / orizontaaale şi fără scăpare / ca într-o irepetabilă viaţă / va să se nască visul / din lunga / lunga noapte a nefirii / va să se nască visul / în lume / în lumea noastră albă" (*noiembrie spre alb*).

Deşi în plin postmodernism, poetul eludează complet textualismul, ludicul, sarcasmul, utilizând în schimb calamburul, echivocul, aluzivul, ca în

poemul **verde** plin de lirism şi eufonie: ..."Şi miile de mii de mile / vestind vetuste zări umile / se înmulţiră peste poate / de la genunchi până şi-n coate / Marea uscată ca pământul / îşi trâmbiţă nespus chemarea / A şi pierit / eternul chaos / veni cu sete de repaos..." (*verde*).

Inovând forme diferite ale poeziei şi căutând cu orice preţ originalitatea, evitând permanent derizoriul şi dând o notă de maximă seriozitate – căutată – scrisului său, poetul reuşeşte să creeze în toate poemele din volum ambiguitate şi echivoc, specifice şi necesare poeziei moderne. De asemenea, nerespectând programat regulile ortografice şi de punctuaţie – un fel de licenţă poetică folosită frecvent şi de alţii – sau folosind semne de punctuaţie la începutul versurilor, poetul vrea să lase cititorului libertatea de a le plasa singur acolo unde acesta consideră, ori simte, că este nevoie de ele.

Aceleaşi considerente îl călăuzesc şi atunci când aşază versurile în poeme, creând impresia de joc, de dezordine, de dispreţ faţă de grafia clasică a poeziei. Fiecare poem este scris altfel, altfel îi sunt aşezate cuvintele în vers şi versurile în strofe (acolo unde sunt strofe). Ni se propune o formă grafică a poeziei, spaţială, cu unele cuvinte scrise oblic în pagină, altele zig-zag-at, alternând cu scrierea normală, ca să atragă atenţia, să-l intereseze, să-l şocheze şi să-l aţâţe pe cititor, să-i incite curiozitatea.

În această dezordine simulată se găsesc multe poeme interesante, valoroase, în special prin mesajul transmis: "*Anti* * (soare – I.M.) / *Antiaer* / *Anticorp* / de parcă acest timp s-ar încadra / într-o formulă matematică / întotdeauna cu semnul parităţii /! dar ce lume ar fi şi câtă /lumină! / cine / coboară / înspre / adâncuri..." (*Descindere periculoasă*).

Iarna pe malul Tisei. Grafică de Leonid Popescu.

Înseşi cuvintele poemelor sunt prezentate pe alocuri ca un fel de anagrame pe care cititorul ar urma să le ordoneze după propriile-i preferinţe, aşa ca să obţină sensuri noi, inedite, cu eficienţă optimă, în dorinţa de a-şi satisface plenar nevoia de frumos. Sunt apoi poezii de un prozaism asumat, în care se folosesc ticuri şi exprimări curente, recurgându-se adesea la jocuri de cuvinte sau expresii gnomice care amplifică valoarea poemelor şi uneori le salvează de la derizoriu: "azi / ca o nouă lumină / începe grăbita clipă unica/ pe muntele alb din răsărit stă în cumpănă / soarele cu aripi de foc şi iluzia / se înalţă dreaptă şi însingurată asemeni / cu un bătrân arbore din ianuarie imaculatul / ... e clipa posibilă / "frunza care cade-n vale / nu mai urcă pe stâlpare" / e clipa de diamant dură şi impecabilă / "frunza care pică jos / nu mai suie unde-a fost" (*priveliţte*).

Poezie cultă, voit nemuzicală, behavioristă, care se adresează mai mult minţii decât sufletului, lipsită de oralitate... Ea lasă câmp liber imaginaţiei şi asociaţiilor mentale creând, cu o disimulată ironie, o lume paralelă cu cea reală căreia îi stabileşte teme de meditaţii şi un comportament quasi normal: "o clipă rămânem absenţi la tot ce poate fi / zbatere economică şi instabilitate mondială / comprese atomice pe fruntea popoarelor şi iar / nenumăraţi mărunţi dictatori / schizofrenică logoree / de fiecare zi a secolului 20 / a venit oare / ora caporalilor ori a altor / nenumăraţi distrugători ai ordinii..." (*trei zile de vară* 1.2).

Temele poeziei ţin de spaţiul poetic circumscris Maramureşului (şi în special celui istoric), fac dese trimiteri la originea noastră, la istoria şi geografia locului: "despre cei mai viteji şi mai drepţi / despre memoria lui Deceneu / inventatorul prohibiţiei / despre regele său şi despre neprevăzătorul / şi preanesupusul nimănui / eroul basmului pierdut "De bello dacico"/ despre mândra Dochia cu cele nouă / îmbătrânite cojoace / despre Făt-Frumos numele său rămas ca / o veste fericită Românită Robonban/ sau despre bătrânii ce îl povestesc seară / de seară în Maramureş mândru cavaler / galopând peste întinsele plaiuri hyperboree / sau despre noi înşine / cu bucuria clipei / că mai suntem încă vii şi sentimentali / că nu ne robim nimănui..." (*trei zile de vară* 1.4).

Urmărind ineditul, spectaculosul, poetul trece de la un registru liric la altul, de la versuri lungi la versuri de numai câteva silabe, de la asonanţă la rimă perfectă, de la versuri anodine la versuri aforistice, la onomatopee, schimbând frecvent cadrul existenţial în care-şi plasează tramele poemelor – acolo unde sunt trame explicite – jucându-se pur şi simplu cu imaginaţia cititorului, incitându-l să-şi continue lectura, să vadă care va fi sfârşitul. Poezia oferă ocazia multor asocieri, te chinuieşte dezlegarea şaradelor, a metagramelor, a rebusurilor poetice plasate la tot pasul: "binefacere ca o gumă / de mestecat / oarbe cariile dentare / nici un grad de rudenie coşul / fabricii de chimicale / dese co / coaşele de fum /pol / ?/ polu oare? / coco mă iubeşte / cocoşul / mă cântă coşul / pieptului / ca o fabrică / şi / a tăcut sirena / irena / irina / irima / inima / unghiile auR / esturi de condiţie umană / bine fac / ere / ca o gumă de mestecat/ ! înainteeeeeeeee!" (*erată*).

Ca un orfevru lucrând o bijuterie de preţ, poetul îşi modelează versurile, le încarcă de sensuri, forme şi simboluri, exploatând calculat valoarea cuvintelor şi valenţele lor de a asocia şi combina, de a forma sintagme, maxime ori aforisme, ca în final să creeze satisfacţii sufleteşti, senzaţii de mulţumire, de graţie, ori să pună, în acest scop, mintea cititorului la un travaliu continuu.

Cornel MUNTEANU

PROZA NECONVENȚIONALĂ

Salutat cu plăcută curtoazie de critică şi ocupând multă vreme o ierarhie încurajatoare în topurile de carte ale revistelor literare, deloc complexat de reacțiile criticii de receptare şi necantonat în formule generaționiste de serie, Adrian Oțoiu* (n. 1958) este unul dintre cei mai prolifici prozatori români ai momentului. Surprinzător prin nonşalanța jocului cu propriul text, care permite intrări şi ieşiri imprevizibile, lăsând materia epică să se disperseze deopotrivă orizontal şi vertical, fertil prin ingeniozitatea şi capacitățile textului de deschidere spre multiple conexiuni interne, care traduc semnificații decodificate ad-hoc, din chiar mersul lecturii. Volumul său de debut, *Coaja lucrurilor* (1996), care i-a adus şi premiul pentru cea mai bună carte a anului, propunea o formulă postmodernă de proză, prin care modelul organic al construcției epice tradiționale nu mai acoperă substanța ideatică şi textul debuşează în frânturi de texte alternative la o realitate propusă liniar. Această tehnică a dislocării firului epic, printr-o disjuncție a planurilor narative şi o disipare a eroului din epica tradiționalistă, este reactivată, cu mai mult aplomb şi inventivitate textuală, în cele două volume de proză scurtă, publicate în ultimul timp de Adrian Oțoiu. Căci traseul de la suflul epic, întreținător pentru o lectură încă orizontal narativă, din volumul de debut, la ipostaze epice, denivelând structura şi relieful intern al narațiunii, din *Chei fierbinți pentru ferestre moi* (1998) şi *Stângăcii şi enormități* (1999), a fost pentru autor unul de turnură şi formulă personală şi personalizată. Atât în regim cantitativ, prin reevaluarea unor secvențe din ansamblul epic, care trec aici în prim-planul narativ, cât şi în regim calitativ, prin disoluția liniei în falii narative, creând posibilitatea interferențelor şi interpunerii altor secvențe pe secvența-matcă. În plus, noile cărți ale lui Adrian Oțoiu produc şi o resurecție a temelor narațiunilor, de la aparenta banalitate diurnă a cotidianului inform la granița prozei absurdului şi grotescului jovial.

Venită ca o ilustrare a modelului postmodernist, dacă nu ca un mijloc de definire şi contur teoretizant, proza textualistă a ultimului deceniu,– cu referința în textele lui Mircea Cărtărescu,– propune cel puțin trei mutații esențiale în dinamica textului narativ: un discurs al fragmentului care disemineză unitatea ansamblului, o altă poziționare şi alt statut al naratorului, departe de naratorul-regizor stăpân peste situații şi eroi, şi, în fine, o altă ontologie a propunerilor de realități structurate epic. Numai dacă, în cazul prozelor lui Mircea Cărtărescu, modelul specios al amestecului de secvențe narative permite pe alocuri reactivarea modelului organic al operei, simulând un dialog polifonic al fragmentelor de text, iată, la Adrian Oțoiu radicalitatea textualistă are drept efect o dublă acțiune: una care plonjează în deconstructivism şi răstoarnă ierarhia secvențelor textuale, o alta care poposeşte în contextualism, readaptând ***techné***-ul într-un joc neoaristotelic în care cititorul însuşi devine parte la construcția textului. Formula-cheie a unui astfel de model capătă identitate printr-un erou-ipostază a naratorului, din bucata *Dincolo* (din vol. **Chei fierbinți pentru ferestre moi**): *"un teritoriu neexplorat la noi, dincolo de autenticitate, spre* **un hiperrealism factual al transcrierii** *netrucate, nedistorsionate de clişeele zise ale transfigurării artistice"* (p. 107, subl. n. – C.M.). Mai mult chiar, Adrian Oțoiu accede la o altă viziune bergsoniană asupra raportului dintre viu şi mecanic, printr-o replică a sintezei mecanicului umanizat, o

---

* Adrian Oțoiu, **Coaja lucrurilor sau dansând cu Jupuita,** Editura Cartea românească, 1996; **Chei fierbinți pentru ferestre moi**, Editura Paralela 45, 1998; **Stângăcii şi enormități**, Editura Paralela 45, 1999.

convergență a contrariilor dintre ***techné***-ul narativ și ***techné***-ul cibernetizat, care permite și naratorului și eroilor săi să-și intersecteze destinele, dramele și fericirile deopotrivă. Expresia grafematică a construcției este această procesare de text pe formula iconică și decodată a mesajelor umanizate ale comunicării informatizate, sub care sunt redactate și editate cele două cărți. Ontologic vorbind, o astfel de viziune și construcție nu rostește alarmant sentimentul înstrăinării și nici cel al robotizării ființei umane, ci numește o realitate-alternativă la un model prozaic al cărții, adică ciber-naratorul care scrie **acum** și **aici** despre ce mai rămâne valid dintr-o carte-fereastră, care, odată închisă, apune o lume și, redeschisă, renaște o alta. Poziția ciber-naratorului nu mai este una tutelară, privind impersonal la spectacolul pe care și l-a creat, ci este implicat în propriul său scenariu, coparticipant și co-beneficiar. O implicare pe dimensiunea fragmentului, care-i anulează dreptul de dirijare a liniei (liniilor) narative spre un final rezolvat.

O categorie fertilă pentru activizarea textelor-tampon, mizând pe urzeala de tip derridean, ca sistem de relații potențiale între secvențe, o constituie prozele așezate sub semnul călătoriei, la propriu cu trenul sau virtual prin căutări în lumea informaticii. De la texte precum *Alarma, Portrete, Shakespeare și computerele* (din primul volum), în care relațiile narative se țes intertextual, amestecând voit planurile, timpurile și spațiile epice, iar eroii, precum Crista, Vlad Mireanu, se încheagă după tiparul *"portretelor corecte, ca niște caziere de la poliție"*, personaje de drame clasice refac eposul dramatic al pieselor shakespeariene, itinerarul este de la previziune la vedere. Cheia din proza *Pre-viziune* aparține unui erou, Lori, care încearcă recuperarea vârstei aurorale a poeziei amenințate de ochelarii prea măritori ai unei realități sterpe. Poate de aceea, pe fereastra deschisă de Pisi –, personajul mișcător în *"ferestrele moi"* ale computerului –, se petrec scene erotizante care dezbracă mașina pentru a o oferi plăcerii afectului intelectual, sau în cabina de vot, unde se mută existențele diurne ale oamenilor, atârnându-și visele, utopiile și nefericirile de codul unei liste electorale, ca-n bucata *Opțiuni.* Sentimentul călătoriei este dublat de cel al căutării, fie al unui nou mit, Draculaland, fie a celuilalt, pentru o nuntire amânată și nicicând prinsă într-o casetă video *(O seară la teatru)* ori a unei locuințe fără probleme *(Jurassik Pork).* Toate aceste căutări au un pre-text în căutarea scriitorului utilitar *(Dincolo).*

Cât dintre toate aceste oferte, care multiplică perspectivele asupra realului și virtualului, aparține zonei "stângăciilor", invulnerabile prin inocența manifestărilor lor, și cât zonei "enormităților", vulnerabile prin violentarea logicii prea formale și formaliste, al doilea volum al lui Adrian Oțoiu repune eroi, spații și motive epice în formula textului în prelungire. Mult mai abrupt, cu o doză mai mare de joc intertextual și cu o motivație ontologică majoră, care convertește condiția "sinistralului" în adevăr de domeniul evidenței. Deși par să fie narațiuni continue celor din primul volum – o continuitate mai degrabă a relațiilor textuale decât tematică –, secvențele din acest volum propun și un contract de lectură cu cititorul, antrenându-l la un alt gen de parcurs al cărții. Adaptat la figurarea lumilor prin calculator, volumul subintitulat *Carte de calculatoare pentru spirite literatoare* cultivă, suplimentar față de întâiul, și suspanul, ambiguitatea, finalul suspendat, fără debușeu însă în zona fantasticului. Căci dacă e să reperăm întâmplările tainice din obscurul studio nupțial al lui Caspar *(Mireasa lunii)* sau la fel de învăluita moarte a Laurei, mireasa nenuntită (nuntire prin prinderea momentului pe peliculă), din secvența *Nu există greșeală* deconstrucția de care vorbeam se rezumă la adiționarea planurilor narative, printr-o altă referențialitate: un incident, o stare a eroului Pompiliu. Eroii nu sunt mânați de niște himere, cât transformă pasiuni și excentrisme, pervertind iconizarea ca figurație a monumentalului în reprezentare sintetică a stângăciilor și enormităților. Stângăcii și enormități nu ca abateri de la normalitatea impusă ori reglementată artificial, ci ca substanță a unei lumi ostentativ

de normale. Ciclul de proze care angajează destine de creatori, precum Doru Scobar, Mona, Nicoleta Cătălinoiu, Pompiliu, instituie o lume a reprezentării la obiect a umanului. Fie că spațiul casnic devine bun comun, iar lumea cu întreg caruselul ei de tipologii, reacții și toponimii se scurge din afară înăuntru, ca în cazul magazinului de *second hand* al lui Luchi Mezeșan *(O mână norocoasă la second hand),* fie că monumentalul muzeal –, o reprezentare a lumii în descompunere datorată tocmai enormităților și stângăciilor omenirii –, al lui Doru Scobar, *"Enormități ridicate la rang de artă, îi uimește azi pe sibieni cu Stângăciile sale" (Ponderosa Bluff)* sau mâna stângă imensă întinsă spre cer, ca o rugă de îndreptare divină *(Inima bate pe stânga)* pluteşte peste prozele lui Adrian Oțoiu un mesaj-avertisment, controlabil nu numai genetic, cultural și moral, dar mai ales ontologic. În această miză, colaborarea dintre memoria umanității și memoria lui Pisi, când existentul din jurul nostru nu ne dă măsura dreptății și normalului, umanizarea memoriei calculatorului (*chat rooms*) poate oferi soluția depășirii tuturor crizelor umanității, de la cea politică, morală la cea erotică, culturală, existențială. Stau în picioare argumente de domeniul evidenței, adevărate enormități și stângăcii impuse printr-o discriminare dexteră, de la improprietatea terminologică (stânga, stângăcii) la absurditatea semantică a formulelor instituționalizate (Facultatea de *Drept* – sic!) până la Lista de Aur a Marilor Stângaci, cu nume sonore (deloc stângace ca nume!). Așa încât o Academie de design și proiectare în Stângăcii, constituită într-o comunitate care și-a dat deja măsura valorică cu stânga, oferă alternativa viabilă chiar și pentru campania electorală a lui Scobar. Reacția opoziției dextere, printr-o acțiune de boicot, o conferință de studii postdextrocratice, cu prilejul inaugurării monumentului de la Sibiu, toate aduc în prim plan o scenă caragialescă, o mână dreaptă și una stângă ridicate pe tribuna electorală, *într-un soi de obștească împăcare,* dar nu de lungă durată. Căci dacă *"inima bate pe stânga!"*, cum sună sloganul electoral al lui Scobar, umanitatea însăși ar trebui să poposească o clipă la acest adevăr genetic, care să aducă cu sine și toate celelalte adevăruri și să recunoască **de facto** eroarea: *"S-ar putea totuși ca, acum, pentru prima oară în istoria umanității, să iasă în față sinistralii. Ei sunt mai puțini, însă milenii de opresiune i-au învățat să fie adaptabili, inventivi, vicleni. Mâine chiar, lumea ar putea fi a lor"* (p. 203).

Mizând și pe contextualism, proza lui Adrian Oțoiu face proba interferenței dintre creator și receptor. Fiind experiență individuală, textul poartă în sine și amprenta cititorului. Așa se face că naratorul parează absența din text, nu știe cine vorbește în text *(Cine a vorbit? Nu știm),* sau se abandonează intervenției altcuiva în propriul text *(Aici ar fi bine să înceapă ploaia)* ori se poziționează în afara evenimentului *(din partea astalaltă a istoriei),* siluind povestirea să încapă în cadrele receptării *(au dat ghiont povestirii, făcând-o să înceapă naibii cumva)* sau chiar propune o altă linie de lectură, o secvență de la stânga la dreapta. Nonșalanța cu care naratorul se retrage din scenariu sau se abandonează eroilor (unui călător-spectator) încarcă sarcina scrierii deopotrivă eroilor și cititorului. Acesta operează în text cu o constrângere a materialului ficțional și o libertate a logicii evenimențiale. Poate că și rolul mesajului publicitar, al pictogramelor care colorează linia narativă a textelor se regăsește în acest supliment intuitiv, o retorică figurală a cititorului. Limbajul destructurat și contextualizat abundă în barbarisme, mitologisme, eufonii, fonetisme simbolice și calambururi, hipersemantisme, toponimii ivite ad-hoc, derivate populare, ca mijloace de deconceptualizare a textului organic tradiționalist. Ele antrenează cititorul într-un joc țesut pe relații lingvistice surprinzătoare, întreținând tonusul unei lecturi susținut umorale.

Cu un ambitus epic genuin, surprinzător prin capacitatea instituirii relației în locul substanței, deloc convențională și schematizată, proza lui Adrian Oțoiu radicalizează *discursul prozei contemporane, oferind* șansa unei revigorări de bun augur.

Gheorghe GLODEANU

EMINESCU ŞI TENTAŢIA FANTASTICULUI

Cronologic, primul autor de proză fantastică românească de certă valoare este Mihai Eminescu, considerat şi creatorul genului la noi în ţară. Atras, în acelaşi timp, de cele mai variate domenii ale literaturii, Eminescu nu este numai un precursor, ci un strălucit întemeietor, a cărui originalitate a influenţat în mod favorabil o bogată posteritate literară. Interesul pentru mitologie, cultul visului, atracţia manifestată faţă de fabulosul folcloric apropie creaţiile prozatorului român de operele marilor reprezentanţi ai romantismului german precum Novalis, Jean Paul, Ludwig Tieck sau E.T.A. Hoffmann, fără ca aceste posibile filiaţii să diminueze meritele incontestabile ale autorului **Luceafărului.** Lucrări precum **Archaeus, Cezara, Umbra mea, Sărmanul Dionis, Avatarii faraonului Tlà, Moartea lui Ioan Vestimie,** dintre care mai multe, din păcate, nu au putut fi terminate, constituie scrieri de excepţie, situându-l pe autorul lor printre cei mai avizaţi reprezentanţi ai genului. Deosebit de important este faptul că Eminescu introduce în proza fantastică o serie de teme şi motive care nu vor fi reluate în deplina lor amploare decât de Mircea Eliade. Se poate vorbi chiar de o obsesie eminesciană în literatura lui Mircea Eliade, care aproape în toate nuvelele, povestirile şi romanele sale face referiri la creaţia marelui poet, unele lucrări precum **Şarpele** sau **Domnişoara Christina** putând fi interpretate ca nişte replici la Cezara, respectiv la poemul **Luceafărul.** Eminescu este cel care introduce în proza fantastică românească dimensiunea metafizică, coordonată ce reprezintă şi principala trăsătură a literaturii semnate de autorul **Nopţii de Sânziene.** Ignorată de contemporanii ce nu aveau o experienţă de lectură adecvată pentru un asemenea tip de literatură, umbrită pe nedrept de caracterul monumental al liricii, proza marelui scriitor a avut un destin ingrat, fiind valorificată abia de cercetătorii secolului XX. Cu toate acestea, fantasticul eminescian a avut o importantă posteritate literară, printre continuatori numărându-se o serie de nume de referinţă ale culturii române. În studiul pe care îl consacră prozei fantastice româneşti, Sergiu Pavel Dan vede în Eminescu creatorul fantasticului românesc de factură doctrinară. În viziunea criticului, fantasticul "doctrinar" se sprijină pe o anumită armură magico-ezoterică sau filosofică. Este vorba de o serie de naraţiuni "cu mesaj", *în care* ***supranormalul*** *nu mai apare intempestiv şi deconcertant ci, dimpotrivă, legitimat,* având tendinţa de a patrona normalul prin intermediul ideilor.

Multe din textele marelui scriitor se deschid cu un preambul teoretic, relatarea-cadru fiind urmată de una sau de mai multe naraţiuni în naraţiune ce vin să demonstreze valabilitatea eşafodajului ideatic. Această schemă epică funcţionează extrem de eficient şi în relatarea intitulată **Avatarii faraonului Tlà.** Considerată de exegeţi "capodopera fantastică neterminată", naraţiunea ilustrează credinţa în metempsihoză, potrivit căreia fiinţa este împărţită în două domenii distincte: învelişul perisabil şi sufletul nemuritor. Rămas în manuscris, textul a fost "botezat" de G. Călinescu, cel care, în 1932, îl şi publică în "Adevărul literar şi artistic". În volum, relatarea a văzut pentru prima oară lumina tiparului în anul 1943, într-o ediţie îngrijită de Alexandru Colorian (M. Eminescu, **Proză literară),** purtând titlul **Povestea regelui Tlà.** Ca şi în cazul romanului **Geniu pustiu,** avem de a face cu o naraţiune în ramă, relatarea iniţială fiind urmată de alte trei naraţiuni în naraţiune ce vin să ilustreze conţinutul ezoteric al cărţii. Cerşetorul Baltazar din Sevilla, marchizul Alvarez de Bilbao şi tânărul romantic Angelo reprezintă reîncarnările succesive ale faraonului Tlà. Cercetătorii operei lui Eminescu au semnalat existenţa unor reminiscenţe din proza fantastică a scriitorului francez Théophile Gautier, îndeosebi din **Le Pied de la momie** şi **Avatar,** fără ca aceste ecouri să ştirbească puternica notă de originalitate a autorului **Luceafărului.** Pornind tot de la conceptul de metempsihoză, o lucrare asemănătoare va realiza şi Liviu Rebreanu în romanul **Adam şi Eva** (1925).

Relatarea-cadru a nuvelei eminesciene ne transpune în timp pe vremea domniei faraonului Tlà. Şi de această dată, Eminescu se dovedeşte un remarcabil pictor al peisajului şi un strălucit creator de atmosferă. Autentic

poet romantic, el face elogiul nopții. De altfel, Eminescu face distincție între măreția peisajului și efemeritatea condiției umane. Nu întâmplător, faraonul muribund este înfățișat în decorul luxuriant al divinului oraș Memfis: *Memfis era la picioarele lui... orașul infinit cu cupolele albe... a cărui ocean de palate urieșești, a cărui strade largi pavate cu petre lungi și albe, a cărui grădini de palmieri forma un tablou la care se uita uimit și adânc.* Descrierile de natură se împletesc însă adesea, la romanticul Eminescu, cu meditația filosofică. Astfel, în fața mărețului tablou al cetății, faraonului i se pare că visul său se suprapune peste cel visat de însuși spiritul universului. Mai mult, prin recursul la magie, faraonul are revelația reîncarnărilor sale succesive: *Destupă fiola și turnă trei picături ca cerneala din ea peste apa din cupă și (apa) deveni încet-încet întâi galbenă ca un aur diafan, apoi roză ca cerul aurorei, apoi albastră și adâncă ca albăstrimea cerului.*

El se uită mult în pahar și părea că vedea lucruri ciudate în metamorfozele colorilor lui... Într-adevăr i se păru că vede în aurul diafan, în fund, o muscuță de om, c-o cârjă în mână, bătrân și pleșuv, dormind cu picioarele-n soare și cu capul în umbra tinzii unei biserici... În apa roză văzu parcă un peștișor vioriu care samana a un tânăr frumos... în apa viorie văzu un om sinistru și rece, cu fața de bronz...

Tot pentru a decripta tainele timpului, faraonul o invocă, pe cale magică, pe zeița Isis. Alegerea nu este întâmplătoare deoarece, în mitologia egipteană, Isis era simbolul armoniei matrimoniale și al fidelității casnice a femeii față de soțul ei chiar și după moartea acestuia. După cum relevă Victor Kernbach în **Dicționarul de mitologie generală,** mai târziu, ea este considerată și ca o zeiță sapiențială, posedând arta magiei, a tămăduirii și chiar a învierii din morți. Instrumentul magic cu ajutorul căruia este invocată zeița este oglinda, obiect cu puteri divinatorii, în măsură să reflecte stelele, adică inteligența creatoare. În confruntarea lui cu zeița Isis, faraonul ia cunoștință de nimicnicia ființei sale în raport cu eternitatea arhetipului. Definit doar ca *o clipă suspendată,* omul nu este nici măcar pulbere, ci doar o formă prin care ea trece, căci pulberea *există întotdeauna.* Timpul pentru individ reprezintă trecere, un drum către moarte, căci până și o durată foarte scurtă de numai câțiva ani e în stare să aducă modificări ireversibile în fizionomia lui. Singurul lucru care rămâne același tot timpul vieții sale este numele, dar realitatea ce se ascunde în spatele acestui arhetip suferă metamorfoze uimitoare. Revolta titanică împotriva timpului nimicitor, tentativa de a forța eternitatea să se concretizeze în niște perene monumente de piatră este zadarnică: piramidele, templele, monumentele de granit pe care omul le ridică nu reprezintă decât niște perisabile *"coji de alună"* în fața eternității. În contrast cu **Sărmanul Dionis,** în **Avatarii faraonului Tlà** simbolistica umbrei este răsturnată. Ea nu mai este o întruchipare a eternității ce însoțește fiecare nouă reîncarnare a omului, ci reprezintă însăși trecerea, degradarea. Omul nu este decât o umbră, adică ceva efemer și insignifiant. De aici afirmația orgolioasă a zeiței: *În mine, în peire și renaștere* ***este*** *eternitatea... Voi... o umbră ce mi-a plăcut a zugrăvi în aer... voi vreți să mă prindeți pe mine... Nebuni!*

Tot de povestea regelui Tlà ține și motivul piramidei. Aceasta apare ca o întruchipare a mormântului dar, prin maniera în care se înalță spre cer, ea poate fi considerată și ca o posibilitate de a înfrunta trecerea pe cale magică. Ca simbol ascensional, piramida face legătura între teluric și astral, ducând la identificarea regelui mort cu zeii nemuritori. Retragerea lui Tlà în piramidă nu reprezintă numai o retragere din fața mediocrității existenței cotidiene, ci și o opțiune pentru lumea spiritului. Trăind din plin, asemenea Luceafărului, setea de repaos, faraonul se definește drept *un sărman visător sfărâmat de durere, doritor de moarte...* Substituind ascensiunea cu descinderea sub pământ, Eminescu zugrăvește acum un alt spațiu matricial, cel al mormântului. Mai mult, scriitorul descrie cavoul de sub piramidă într-o surprinzătoare consonanță cu imaginile sale paradiziace. Astfel, mormântul regelui Tlà și al defunctei regine Rodope se găsește pe o insulă în mijlocul unui lac subteran, dobândind toate atributele unui topos edenic. Prima secțiune a narațiunii se încheie prin proclamarea confuziei dintre vis și realitate și printr-o serie de noi meditații asupra efemerității condiției umane.

Cel de-al doilea segment al narațiunii aduce cu sine atât o călătorie în timp, cât și una în spațiu. Evenimentele nu se mai petrec în Egiptul antic, ci la Sevilla, locul falnicului faraon Tlà fiind preluat de un avatar parodic al acestuia, cerșetorul nebun Baltazar. Activitatea

onirică a personajului reprezintă o modalitate de evadare din fața agresiunii unei realități ostile. Ca şi în narațiunea **Între cotețe** de Al. Macedonski, personajul visează că se metamorfozează în cocoş. Doar animalele îi repetă numele, vorbind astfel de identitatea lui anterioară. Peisajul este şi el plin de mister, în consonanță cu cele prezentate. Atmosfera relatării amintește de poemul **Noapte de noiembrie** de Al. Macedonski şi de romanul **Cimitirul Buna-Vestire** de Tudor Arghezi.

Cine sunt eu? – sună întrebarea pe care şi-o pune una dintre reîncarnările faraonului. Interogația se dovedeşte justificată în contextul în care o profundă amnezie pune stăpânire pe personaj atunci când începe o nouă existență. Visul vieții gentilomului bătrân şi bogat, a cărui identitate rămâne un timp incertă, consistă în găsirea unei comori uriaşe marcate pe o hartă. Povestea marchizului Alvarez de Bilbao devine însă insolită îndeosebi prin prezența motivului dublului, motiv îndrăgit de autorii de proză fantastică. Dând dovadă de o extraordinară generozitate, el renunță la mâna donei Ana când află că aceasta iubea pe altcineva. Şocul fantastic este provocat însă de suprapunerea visului cu realitatea, gestul marchizului de Bilbao aparținând de fapt dublului său oniric. Din narațiune nu lipseşte nici motivul tabloului însuflețit, extrem de frecvent şi el la autorii de proză fantastică. Ca într-un roman de mistere, totul devine tainic, lumea ordonându-se după principiul labirintului. Coborârea personajului în subteranele unui vechi castel duce la găsirea unei uriaşe comori, totul fiind urmat de o serie de meditații privind atotputernicia banului. Din text nu lipsesc nici elementele livreşti, descoperirea unui craniu trimițând, în manieră hamletiană, la efemeritatea aspirațiilor umane. Averea este considerată *cheia voinței omeneşti, chintesență a mişcărilor istoriei, reprezentant al puterilor omeneşti.* Ideile filosofice pătrund cu generozitate în substanța epică, alcătuind o trăsătură specifică a narațiunilor lui Mihai Eminescu.

La fel cum va proceda Gala Galaction în **Moara lui Călifar,** Eminescu reia firul întâmplărilor pentru a doua oară, de data aceasta din perspectiva adevăratului marchiz Alvarez, cel care doar visase întâmplările derulate anterior. Confuzia dintre vis şi realitate este exprimată în felul următor: *Ai visat realitatea, marquise...* În ciuda dovezilor materiale care i se aduc, marchizul refuză însă ca să recunoască realitatea viselor sale. Motivul dublului revine în scena duelului dintre Bilbao şi perechea sa din oglindă. După tiparele romanelor cavalereşti, Eminescu ne prezintă o confruntare insolită între personaj şi propria sa imagine virtuală, duel în urma căruia umbra i se substituie adevăratului marchiz.

Narațiunea prezintă, în continuare, metamorfozele ce intervin în existența marchizului datorită averii sale fabuloase. Eminescu zugrăveşte o ipostază demiurgică a omului datorată puterii banilor. Prin intermediul aurului, marchizul îşi creează o lume falsă, un paradis artificial, ce se destramă însă o dată cu banii. De aici concluzia amară: *Aurul e izvorul fațariei ş-a minciunei...*

Există şi în acest capitol-nuvelă un portret angelic, cel al Ellei, ce devine un timp suprema promisiune pentru reiterarea unui paradis terestru: *Şi ce frumoasă era Ella...! Ella avea frunte de marmură, cu părul de aur cenuşiu, cu ochii mari, în care cerul se-namorase... gândeai că universul înstelat se uită asupra pământului numai de dragul ochilor ei. Şi mânele ei de crin şi umerii ei de zăpadă... Un poem...* Situația din narațiunea lui Eminescu anticipează condiția personajelor din romanele lui Anton Holban şi din **Adela** lui G. Ibrăileanu, unde diferența sensibilă de vârstă dintre cei doi îndrăgostiți devine un serios handicap în împlinirea iubirii.

Ultima narațiune în narațiune reconstituie povestea unei noi reîncarnări a faraonului. Este vorba de tânărul Angelo, un personaj romantic, puternic atras de mistere. Şi de această dată, trecerea de la o relatare la alta se face aproape imperceptibil, ca şi când ar exista o comunicare firească între evenimentele povestite. Mai mult, povestea lui Angelo anticipează narațiunea **Cezara.** Faptul nu este atât de surprinzător, deoarece mai multe dintre nucleele epice neterminate ale lui Eminescu au fost reluate în alte relatări de dimensiuni mai ample. Pe de altă parte, motivul mortul-viu a fost prelucrat de Eminescu şi în narațiunea ***Moartea lui Ioan Vestimie.*** Şi de această dată, scriitorul ne prezintă un personaj problematic, un cerebral ce are fruntea *etern întunecată de cugetări aspre.* Specifică metempsihozei, senzația de *déjà vu* este explicată de Angelo în felul următor: *Îmi pare că noi am mai trăit odată şi că eu te-am iubit c-un amor nebun şi copilăresc... Visez ades, şi în fundul*

visărilor mele văd Egipetul cu toată măreția istoriei lui şi-mi pare c-am fost rege şi c-am avut o femeie frumoasă, ce se numea Rodope, şi că acea femeie eşti tu... Şi în această narațiune este refăcut cuplul alcătuit dintre un neofit şi maestrul său spiritual. Inițiatorul este doctorul de Lys, membru al societății mistice "Amicii întunericului", pentru care singura realitate a vieții este plăcerea. Acesta îl introduce pe Angelo într-o lume ezoterică, unde valorile supreme sunt identificate în voluptățile sufleteşti. Tânărul neofit este dus în peştera demonului amorului, unde participă la o şedință de magie. Eminescu introduce şi motivul androginului, alt motiv esențial la care recurg autorii de proză fantastică. Indianistul Sergiu Al-George vorbeşte chiar de *androginizarea erosului* la Eminescu prin ipostazierea iubitei în ambiguitatea simbolului androgin. În opinia criticului, androginul nu este numai un ideal de perfecțiune a individului, a unei singure conştiințe, *ci tocmai ieşirea din individualitate şi din polaritatea sexuală, prin contopire cu elementul opus într-o stare a bi-unității.* Cu alte cuvinte, androginia devine un simbol al transcendenței individualului prin eros. Şedința de magie la care participă personajele este condusă de un asemenea tânăr numit Cezar sau Cezara, a cărui identitate se fixează în funcție de opțiunile lui Angelo. Personajul este prezentat în ipostaza lui demonică, în măsură să creeze o serie de lumi posibile. Ca şi în cazul lui Shakespeare, apare şi problema teatrului în teatru prin spectacolul magic realizat de Cezara. Travestiul este văzut ca o posibilitate de schimbare a identității, Cezara apărând în postura livrescă a unui Hamlet feminin. Ea se defineşte drept un demon al amorului şi îşi amenință iubitul că îl va distruge. Dragostea este zugrăvită ca o cufundare într-o stare de vrajă şi de beție a simțurilor. Înfățişată în antiteză cu femeia-înger, din relatarea lui Eminescu nu lipseşte nici femeia-demon. Angelo refuză paradisul domestic alături de Lilla, deoarece i se pare că acesta ucide visele prin monotonie, omoară marile idealuri, transformând existența într-un infern. În opoziție cu iubirea domestică a Lillei, Cezara îi promite o iubire demonică, axată pe *voluptatea cea crudă a dorinței şi a durerii.* Cu această dilemă se încheie narațiunea lui Eminescu, o relatare ce plasează întâmplările "sub pecetea tainei". Din păcate, din manuscris lipseşte cea de a patra narațiune în narațiune promisă în ramă, atunci când faraonul îşi anticipează, pe cale magică, viitoarele întrupări. Este vorba de relatarea în care regele trebuia să se reîncarneze în omul *sinistru şi rece, cu față de bronz.*

Cronica literară nu a rămas insensibilă la disponibilitățile de excepție ale acestei relatări. Astfel, Nicolae Ciobanu remarcă deschiderea textului față de cele mai diferite modalități ale fantasticului şi consideră **Avatarii faraonului Tlà** *un adevărat breviar al fantasticului din întreaga operă narativă a lui Eminescu.* Unul dintre cei mai avizați comentatori ai nuvelei rămâne însă G. Călinescu, cel care îi consacră chiar teza sa de doctorat. Marele critic are meritul de a fi denumit proiectul epic nefinalizat, titlul ales fiind în concordanță deplină cu semnificațiile lui majore. În plus, atunci când publică **Avatarii faraonului Tlà,** Călinescu împarte textul în şase secțiuni intitulate: **Memfis noaptea, Tristețea unui faraon, Taina piramidei, Cerşetorul nebun din Sevilla, Din cerțetor, marchiz, Marchizul Alvarez şi umbra sa, Un mort viu, Societatea "Amicii întunericului".** Criticul remarcă dimensiunile gigantice ale decorului utilizat de Eminescu, supralicitarea arhitecturii având menirea de a potența şi mai mult fragilitatea condiției umane. În rest, poetul e departe de a respecta în descrierile sale adevărul istoric. Memfisul zugrăvit este un oraş de vis, unul creat după o geografie imaginară şi nu reconstituit după documente. Călinescu identifică numeroasele ecouri livreşti ale narațiunii, printre autorii citați aflându-se o serie de nume de rezonanță precum Shakespeare, Goethe, Schiller, Novalis, Gautier, Hoffmann, Tieck, Jean Paul, Arnim, Poe, Bernardin de Saint Pierre etc.

Portret de Valentin Muste.

Augustin COZMUȚA

DESPRE CONSERVATORISM ŞI LIBERALISM ÎN PUBLICISTICA EMINESCIANĂ

Faptul că pe scena politică românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au activat cu consecvență şi şi-au menținut prezența în sistemul de guvernare două partide de prestanță ne îngăduie să extrapolăm acțiunea lor politică şi economică până la a aprecia că au dat naştere la două curente de idei: conservatorismul şi liberalismul. Istoric e atestat indubitabil că viața politică a epocii a fost dominată de cele două puternice forțe politice: partidul conservator şi partidul liberal. Ele s-au impus prin structurile economice şi social-politice ale timpului, care le susțineau şi le motivau existența, şi s-au definit, prin acțiunea şi influența exercitate, ca tendințe dominante pe termen lung, fenomen cunoscut şi în viața politică a altor state europene, începând cu Anglia (tory şi wighy – pomeniți şi de Eminescu într-unul dintre articolele sale).

Nu e locul să facem aici istoricul celor două partide şi nici să le înfățişăm evoluția în timp pe scena vieții politice româneşti. Scopul propus de noi este de a le decanta ideologia politică prin prisma gândirii şi atitudinii lui Eminescu, aşa cum apare reflectată în publicistica sa. Menționăm că Eminescu era ataşat conservatorilor şi a manifestat nete tendințe antiliberale, dar între aceste două extreme el şi-a păstrat totuşi o relativă independență, încât echilibrul judecăților sale îi conferă suficientă obiectivitate istorică întregului demers publicistic. Notele critice îi vizează adesea şi pe conservatori, iar multe dintre ideile liberale nu sunt contestate, chiar dacă ascuțişul examenului critic şi tenta polemică le vizează în mod special. Remarcându-le ca fapte ale istoriei contemporane şi tratându-le ca realități ce nu pot fi neglijate, Eminescu le evaluează conținutul pe mai multe planuri şi din diverse perspective, extrăgând din analiza ce le-o face şi idei cu mai mare putere de generalizare, până la a reprezenta contribuții originale de teorie şi doctrină politică.

Sesizând lupta pentru putere a celor două partide, alternanța lor la conducerea țării, principiile şi reformele promovate, pozițiile adoptate față de diferite evenimente şi chestiuni importante de politică internă şi externă, Eminescu îşi pune problema dacă există vreo deosebire între partide, în general, între conservatorii şi liberalii de la noi, în special. Ocazia de a se pronunța i-o dă momentul în care s-a pus problema înființării în 1877 a unui partid al centrului, ca "element moderator între elemente extreme", cum textual se exprimă poetul. Comentând cu ironie fenomenul, Eminescu trage o concluzie sceptică: "Deosebirea între partidele din România este foarte mică şi este întemeiată pe o cultură individuală mai mult sau mai puțin îngrijită. Fiecare se reprezentează mai mult pe sine decât o clasă socială oarecare, şi lucrul principal e forma mai puțin corectă în care cineva caută a face plauzibile aşa-numitele sale principii. Poate pentru că există şi în Franța un centru va fi şi la noi "la modă" un asemenea partid, mai multă

FIŞIER BIOBIBLIOGRAFIC

Născut la 14 noiembrie 1944 în Cerneşti, județul Maramureş.

Licențiat în filologie (1967) şi în filozofie (1992) al Universității "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca.

Debut editorial cu volumul **Punct de trecere**, *interviuri*, 1995.

Redactor-şef al ziarului "Graiul Maramureşului" şi secretar general de redacție al revistei de cultură "Archeus" din Baia Mare.

importanță nu credem să aibă în țara noastră, a advocaților". Enunțul e deosebit de dens în idei și concis în expresie, făcând limpede concepția de ansamblu a poetului asupra politicului. Adică, partidele pozitive nu promovează programe distincte, de anvergură, ci doar interese restrânse de grup, existența noului e mai mult o chestiune de formă și de modă, decât de fond, de unde deci însemnătatea redusă pe care o poate revendica în viața politică a țării. Un "moft", cum s-ar exprima cu sarcastic umor Caragiale. Cu toate acestea, Eminescu ia în serios un subiect minor, din analiza căruia trage concluzii majore. El îl abordează nu doar din unghi personal, ci "din punctul de vedere al unui studiu social al României", care îi permite să conchidă că nu sunt exacte și nici motivate extremele și centrul acum, deoarece nu există deosebiri esențiale de substanță între ele, nici măcar de principii. Nici unul dintre partide nu întruneşte "elementele necesare" spre a ocupa un loc pe merit în viața politică. De pildă, dreapta extremă, "partidul retrograd", conservatorii deci. "Căci unde sunt stările pe cari s-ar putea întemeia?", adică aristocrația istorică, clerul, breslele, țăranii, răzeșii. "Nu, nici una din clasele pozitive moștenite în forma în care le păstrase evul mediu n-au fost în stare să reziste erei "înnoiturelor" și a importului de legi și instituții din Paris". Tonul amar al constatării oglindește întru totul poziția ideologică, precum și atitudinea critică eminesciană, nu însă pur subiective, deoarece "în oricare om cu simț istoric" formarea unui partid al centrului va întîlni "un surâs sceptic". Urmează motivația, cu argumente specifice gândirii politice eminesciene: "Pe când configurează tot mai multe combinații, numească-se ele "centru" sau stângă sau dreaptă sau x sau y, tot pe atuncea clasele pozitive dau întruna înapoi". "De aceea cu părere de rău trebuie s-o spunem că orice formație nouă parlamentară nu are drept corelat o clasă pozitivă care caută a da expresie intereselor ei, ci sunt nişte gândiri lipste de cuprins, fără a corespunde cu ceva real". Desigur, intransigența lui Eminescu e drastică și doar în parte dreaptă și adevărată. Exigențele poetului față de politică sunt maxime și realitatea epocii nu i-a confirmat nici pe departe așteptările. Nu o dată a scris că nimic nu i se pare mai neserios în România decât politica. Suportând asprul rechizitoriu pe care i-l face gazetarul Eminescu, expusă ridicolului opiniei publice, viața politică românească a epocii, superficială cum era, și-a urmat totuși cursul, conservatorii și liberalii fiind oamenii politici care în fapt au rămas autorii cu mai mari sau mai mici merite în procesul făuririi României moderne (revoluția de la 1848, Unirea din 1859, reformele lui Cuza până la 1866, cucerirea Independenței de stat la 1877. Instituirea Regatului pe la 1881 și consolidarea suveranității României în context european până la primul război mondial).

Eminescu are bunul simț comun, dublat însă de cel istoric și în relație strânsă cu criterii științifice, de a raporta orice teorie, fie și doctrină, la realitate. Aici e realismul, materialismul, pozitivismul sau fatalismul de care concepția lui se leagă sau poate fi pusă în legătură, cum au încercat diverși exegeți să-i găsească filiații și afinități de idei. Prin urmare, el nu a făcut o critică în sine a principiilor conservatoare și liberale, deși avea darul speculației și capacitatea de a dizerta cu competență pe atât de multe teme ale vastei sale culturi, inclusiv politice. N-a pus în cumpănă doar ideile liberale cu cele conservatoare, spre a stabili care sunt mai bune sau mai rele, ci pe ambele le-a confruntat cu realitatea, prin prisma rezultatelor practice. Și aici discrepanțele erau mari pentru ambele partide, raportând ceea ce își propuneau să facă la ceea ce efectiv puteau înfăptui. Realitatea era mult prea dureroasă pentru ca Eminescu să-și piardă instinctul dreptății și gustul adevărului de dragul unor exaltări, ambiții sau orgolii politice. El nu neagă utilitatea partidelor, nu le contestă statutul legitim în viața politică modernă, dar își permite libertatea de a le judeca fără cruțare, cum face de altfel și cu legile, și cu Constituția, și cu regele și cu puterile statului etc. El nici nu-și face iluzia că ar exista vreun partid, "tocmai pentru că e partid" (adică "parte" prin chiar sensul originar al cuvântului), în măsură să îndrepte toate stările de lucruri pe făgașuri bune. De aceea, se mulțumește cu părerea că "între partizi e desigur acela mai preferabil care nu amăgește pe nimeni, ale cărui interese sunt identice cu ale bunei orânduieli", în rest crede că doar "o mână de fier" ar impune remedii situației dezastruoase în care se afla atunci România și va continua să se afle, iată, și azi "la mila sorții", "la pomana împrejurărilor esterne" etc., etc. În chestiunea delicată a subordonării țării față de interese străine, consecință inevitabilă a liberalismului, își pune întrebarea dacă imputările n-ar trebui să și le împartă între ei atât conservatorii cât și liberalii, de vreme ce aceștia din urmă se dau drept "patrioți și naționaliști", deci apărători ai elementelor conservatoare din țară.

Găsind că liberalii se deosebesc de conservatori în ceea ce priveşte înţelegerea naturii şi esenţei statului ("product al naturii" pentru cei din urmă, "productul unui contract, răsărit din liberul-arbitru al locuitorilor" pentru cei dintâi), Eminescu dezvoltă o întreagă teorie a spiritului reacţionar european aflat de mai multe secole în dispută cu ideile liberale. Acuzându-i pe liberali că au votat legi împotriva propriilor lor principii (îngrădind adică libertatea individului), poetul întrevede o întreagă evoluţie a spiritului românesc spre reacţiune, adică spre apărarea şi conservarea intereselor naţionale: "Noi prevedem că orice bun român va deveni cu timpul mai mult ori mai puţin **reacţionar**". Nervul dialectic al acestor dispute, apetitul pentru paradox, combaterea adversarului cu propriile lui mijloace şi argumente fac deosebit de incitante intervenţiile de presă ale poetului-gazetar. Considerând că adesea îi sunt răstălmăcite ideile şi frazele, alteori preluate de-a dreptul ca bun al lor, Eminescu se vede silit să se apere şi să clarifice anumiţi termeni. La acuzaţia adusă conservatorilor că ar fi "reacţionari cu instincte medievale", precum se află în Franţa şi Germania, Eminescu dă lămuriri din care reiese ferm că este duşman al jocului de cuvinte şi reclamă respectarea proprietăţii noţiunilor spre a face posibil dialogul. "Cuvintele "conservator" şi "liberal" au însă la noi cu totul alt înţeles, şi, faţă cu raţionalismul frazelor, gol, insipid, inexact al aşanumiţilor liberali, noi reprezentăm realismul naturii înnăscute a statului şi pretindem că formele introduse să nu rămână forme goale, coji spre a se juca partizile cu ele, ci să aibă cuprins real. Voim a **conserva** libertăţi şi instituţiuni prin realizarea lor, prin aplicarea lor sinceră faţă cu un curent care le discreditează prin abuz şi prin ducerea la absurd". Delimitarea se face şi mai concret, la nuanţă, cum s-ar zice, când e vorba de a întări ideea statului, adică tautologic formulată ca "ideea armoniei intereselor naţionale", diferenţiind-o de ceea ce crede sau spune cutare sau cutare partid. "Ceea ce voim deci nu e nici ca partizi să nu existe, nici ca ele să nu se lupte, ci ca lupta lor să nu degenereze în nimicirea unuia prin cellalt, voim ca înlăuntrul poporului nostru să nu predomine instinctele lui Cain."

Alte disociaţii pe care le face Eminescu spre a susţine că e nevoie să existe deosebiri esenţiale de vederi între partide pentru a-şi merita numele se referă şi la aspecte particulare. De pildă, un membru al partidului nu trebuie confundat cu partidul, după cum partidul nu răspunde de opiniile personale ale unui membru, chiar dacă pretinde că le face în numele partidului. De asemenea, un partid nu poate fi făcut răspunzător pentru crimele unei persoane din componenţa sa. Respinge, în acest context, intenţia, desigur insidioasă din partea gazetarilor de la "Românul", de "a rezuma în persoana d-lui Maiorescu pe tot partidul conservator", chiar dacă poziţiile sale se înscriu în politica de echilibru, de prevedere, de patriotism promovată de conservatori. Autoritatea unui partid nu poate fi transferată unei persoane, după cum aceasta singură nu poate personifica partidul. Dar, desigur, revenind în mai multe rânduri asupra problemei deosebirii dintre partide, atenţia lui Eminescu e reţinută de chestiuni de principiu. Asta, întrucât "Cată dar să se facă lumină în privirea aceasta, cată să se cristalizeze o dată pentru totdeauna sistemul ideilor liberale de-o parte, al celor conservatoare de alta, pentru ca ţara să se poată pronunţa în favorul unora sau a celorlalte", cu scopul ca "ţara să fie în stare a judeca care serie de principii se potriveşte mai mult cu nevoile ei şi cu starea ei reală".

Dintr-o asemenea necesitate reală, pe prim plan se situează programul politic, cu obiectivele sale, dar şi cu consecvenţa transpunerii lor în practică. E important nu numai cum apreciază un partid o problemă sau alta, ci şi cum o soluţionează în spiritul legilor, constituţiei, intereselor claselor pozitive şi, deasupra tuturor, a intereselor naţionale. Eminescu reproşează, din acest punct de vedere, multe inconsecvenţe liberalilor: oscilaţii de poziţii, manevre de culise, mistificări de principii, pierderi de idei pe drum, datorate conjuncturilor şi compromisurilor, subordonării intereselor majore celor minore, apetitului pentru tranzacţii şi afaceri din care să iasă în câştig indivizi şi nu ţara. "Câte din ideile vechi au mai rămas ale lor, câte nu?", se întreabă gazetarul, aducând pe tapet regimul monarhic adoptat prin proclamarea regatului. Liberalii, ca adepţi ai ideilor republicane, "s-au convertit la altă religie politică, au recunoscut monarhia ca formă definitivă şi inalterabilă de existenţă pentru statul român". Regimul monarhic presupune un sistem de guvernământ incompatibil cu regimul republican şi atunci liberalii se văd în situaţia de a-şi abjura formal idele din trecut şi a accepta monarhia ca "etichetă pentru instituţii republicane". Poziţiile, punctele de vedere care altădată păreau diametral opuse, aproape se excludeau, şi încă în probleme fundamentale care angajează soarta

statului şi naţiunii române, tind a se suprapune şi a elimina linia de demarcaţie dintre programele politice ale celor două partide. Întemeierea monarhiei ereditare era o ţintă a politicii conservatoare, în concordanţă cu concepţiile vehiculate despre forma dinastică şi oligarhică de guvernământ, ceea ce nu presupune că "poporul trebuie exclus de la dirijarea afacerilor lui". Există o deosebire esenţială "între egalitarismul botezat, fără cuvânt, liberalism şi între un sistem conservator care, fără a exclude pe cineva de la viaţa publică, nu admite totuşi înaintarea decât pentru merit şi integritate". Expunând şi alte obiective din programul partidului conservator, Eminescu o face deschis, cu sentimentul că "nu ne-a fost nicicând ruşine de-a ne intitula conservatori", după cum "nu ne-am sfiit niciodată de-a ne numi **conservatoare** ideile de păstrare ale statului român şi a le opune demagogiei cosmopolite, botezate cu numele de "liberalism", şi desfrâului naturilor catilinare cari tind să pună mâna pe demnităţile statului fără a compensa suirea lor prin merit, prin muncă, prin talent". Poetul conştientizează el însuşi şi formulează expres faptul că "două curenturi de idei există numai în ţară", unul conservator şi unul demagogic, acesta din urmă tinzând: "la republică, la sufraj universal, la lipsa de orice garanţie de onestitate şi învăţătură pentru demnitarii publici, c-un cuvânt la domnia oarbei întâmplări şi a patimilor oarbe în locul stabilităţii şi a progresului prin merit şi prin muncă". Cu toate aceste incriminări, avansate în focul polemicii, Eminescu devine concesiv când în joc se află interese naţionale, susţinând că românii nu trebuie făcuţi mai răi decât sunt, deoarece "în fundul inimei, de câte ori e vorba de interesele ţării, ne putem uni, adesea chiar şi roşi cu albi şi albi cu roşi". Culorile pomenite ilustrează simbolic numele celor două partide, alb pentru conservatori şi roşu pentru liberali. De asemenea, demnă de menţionat este şi poziţia partidelor faţă de diplomaţie şi politica externă a statului. Pornind de la observaţia că "în toate ţările civilizate funcţiunile diplomatice sunt considerate ca afară din luptele dintre partide", Eminescu împărtăşeşte ideea nobilă a solidarităţii forţelor interne: "dacă între noi şi în ţară putem să ne împărţim în mai multe partide, conservator, liberal, liberal sincer, independent etc., în faţa străinilor nu putem fi decât români şi constituim toţi un singur partid, partidul naţional".

Înţelegerea reformelor şi a înaintării pe calea progresului social aduc în multe împrejurări faţă în faţă cele două partide, asimilate cu două tendinţe generale în viaţa politică, întrucât – susţine Eminescu – "ideile conservatoare şi cele liberale există pretutindenea ca predispoziţie a spiritului public şi indiferent dacă forma generală a organizaţiunii statului le impune numiri improprii". Contaminat de spiritul veacului al XIX-lea, poporul român aspiră şi el la regenerare, renaştere, propăşire. E un ideal la care Eminescu aderă cu entuziasm ca participant la serbarea de la Putna întru memoria lui Ştefan cel Mare. În slujba afirmării acestui ideal îşi va pune nu doar pana de poet, ci şi condeiul de gazetar. Reticent în a aprecia "curentul de idei de la 1848", îndeosebi pentru radicalismul său, Eminescu, în consens cu alte principii ale conduitei sale, va adopta poziţii moderate. Concepţia sa asupra dezvoltării organice, a evoluţiei treptate îi impune consecvenţă şi în înţelegerea altor concepte, cum ar fi progresul. "Cine-şi închipuieşte a putea progresa prin salturi nu face alta decât a da înapoi." Reacţia conservatorilor la evenimente nu presupune avansarea de schimbări prin răsturnări bruşte şi radicale. Instinctul de conservare îi îndeamnă să accepte şi să susţină "mersul firesc al lucrurilor". Încadrat cu personalitate doctrinei conservatoare, Eminescu îşi va elabora şi enunţa cu tensiune filosofică ideile şi conceptele. Susţinerea căii generale a unui progres real, mai cu seamă pe terenul politic, nu a întâmpinat rezistenţă din partea conservatorilor, cu atât mai puţin nu a presupus "o reacţiune în sensul feudal al cuvântului" şi nici dorinţa de a reînvia trecutul, de a-l readuce în prezent, cu toate ale sale, bune şi rele. Stările de lucruri din trecut sunt irevocabile, cu toate acestea, după Eminescu, "adevăratul progres nu se poate opera decât conservând, pe de o parte, adaugând, pe de alta: o vie legătură între prezent şi viitor, nu însă o serie de sărituri fără orânduială. Deci, progresul adevărat, fiind o legătură naturală între trecut şi viitor, se inspiră din tradiţiunile trecutului, înlătură însă inovaţiunile improvizate şi aventurile hazardoase". Eminescu concede că ideile Apusului, contactul cu civilizaţia occidentală nu au cunoscut oprelişti şi împotrivire din partea românilor, numai că lipsa unei reacţiuni adevărate, lucide, care să filtreze totul în spirit naţional, ne-a adus în pragul înstrăinării şi disoluţiei fondului autohton tradiţional. În acest punct teoria sa despre progres se intersectează cu cea despre formele fără fond, rezultând o reactualizare şi în acest plan a criticismului său intransigent dar principial: "În

loc ca un spirit nou de muncă şi de iubire de adevăr să intre în formele vechi ale organizaţiei noastre, s-a păstrat din contra incultura şi vechiul spirit bizantin, care a intrat în formule nouă ale civilizaţiei apusene. Nu ceva esenţial, nu îmbunătăţirea calităţii a fost ţinta civilizaţiei române, ci menţinerea tuturor neajunsurilor vechi, îmbrăcate în reforme foarte costisitoare şi cu totul în disproporţie şi cu puterea de producţiune a poporului şi cu cultura lui intelectuală".

Din faptul că pentru Eminescu progresul "este opera înceată şi înţeleaptă a timpului" şi, deci, "nu se improvizează prin comoţiuni violente", din situaţia constatată cum că "fiece popor a făcut mari progrese, însă le-a făcut în mod organic", corelate cu ansamblul concepţiei despre sistemul politic şi de stat, deducem o atitudine reformistă în modul de a accepta schimbările. Dar chiar fiind adept al reformelor, el nu le doreşte dese, fie că n-ar fi temeinice, fie că ar fi nepotrivite: "Ar fi timpul să încetăm odată cu mania, cea foarte comodă altfel, dar care se răzbună în mod cumplit, de-a introduce schimbări şi reforme care pot fi bune pentru alţii, dar pentru noi, nesosind timpul lor, devin dezastruoase". În sprijinul poziţiei sale, Eminescu evocă situaţii din trecutul unor popoare, când se întâmplă să treacă trei generaţii până se adoptă o reformă, iar la noi adevărate reforme le consideră numai pe cele introduse de domnul Cuza, liberalilor nerecunoscându-le nici un merit în promovarea lor. Foarte important de reţinut pentru gândirea profundă a poetului este explicaţia pe care o dă el cauzelor care determină reformele: "Cine va urmări bine firul istoriei va observa că toate reformele şi revoluţiile numite politice au origine socială, că războaiele au cauze economice, că naşterea sau stingerea religiunilor chiar stă în legătură cu motive economice". Aproape nu mai e ce comenta, iar, adăugând şi incursiunile pe care le face în istoria naţională, când urmăreşte de pildă chestiunea ţărănească, dilema în epocă dacă suntem stat eminamente agrar şi trebuie să rămânem aşa sau să adoptăm forme industriale şi care anume, ne convingem de seriozitatea demersului. Simţul istoric şi spiritul ştiinţific sunt secondate de intuiţie şi fler politic: "înainte de-a propune remediuri, trebuiesc studiate cauzele răului", propune poetul, ca un veritabil parlamentar, făcând reflecţiuni asupra legii tocmelilor agricole. Deşi ca doctrină liberalismul e cunoscut ca fiind deosebit de favorabil reformelor, totuşi Eminescu contestă partidului liberal această calitate pe motiv că iniţiază şi promovează "reforme cari nu ţin seama nici de datina ţării, nici de aptitudinile poporului, nici de trecut". Nemulţumirea faţă de realităţile existente, lipsa de confirmare practică a idealurilor sale politice şi sociale îl împinge adesea spre adoptarea unui ton moralizator, certându-şi cu asprime contemporanii, fie că sunt sau nu oameni politici. Din două simple, dar exacte constatări, anume, pe de o parte, că "dacă economic stăm rău, nici nu meritam să stăm altfel" şi, pe de altă parte, "unde nu produce nimenea se-nţelege că sărăcia trebuie să sporească", Eminescu, în spirit reformator, pune în mişcare un întreg angrenaj de raţionamente logice: "Un singur remediu există în adevăr în contra acestor rele, dar trebuie aplicat cu toată rigoarea, cu tot esclusivismul: munca, acest corelat mecanic al adevărului; adevărul, acest corelat intelectual al muncii. Dar muncă, nu nimicuri, nu mânare de muşti la apă; şi adevăr, nu fraze şi negustorie de vorbe". Absenţa discernământului în politica de promovare a reformelor îl face pe Eminescu să-şi închipuie şi să transpună reacţia de exasperare a celor care sunt obligaţi să le suporte consecinţele: "ce sătulă e ţara de reforme, ce însetată după aplicarea serioasă a legilor existente, ce înclinată a vedea în orice reformă o nouă nenorocire".

Procedând la o evaluare de ansamblu a reformelor şi progreselor realizate "de la 1859, adecă de când am intrat într-o eră nouă (liberală), politică şi socială" (citat preluat cu nuanţă parodică din presa liberală), Eminescu pune din nou în cumpănă foloasele conservatorismului cu cele ale liberalismului. Cum liberalismul pretindea că a introdus toate reformele în ţară (constituţia, împroprietărirea, guvernul parlamentar, învăţământul modern, autonomia comunală etc.), Eminescu le cântăreşte rezultatele apreciindu-le defavorabile poporului şi statului român. Pe altarul liberalismului a fost jertfită naţionalitatea, fără ca cineva să se poată opune acestui proces: "Ce rol au putut avea conservatorii de la Unire încoace decât a întâmpina cu paliative veninul organic pe care liberalismul cosmopolit l-au introdus în ţară, un liberalism care-a folosit numai străinilor şi a ruinat cu totul poporul nostru propriu?". Trist bilanţ pentru exigenţa şi onestitatea de spirit a celui care şi-a fixat punctul de sprijin în conservarea tradiţiilor neamului în contra efectului dizolvant al liberalismului: "După cum ni se pare nouă, legile şi organizarea politică ar fi putut să rămâie

cu totul aceleaşi care erau înainte de 1700...". Exprimându-şi această nostalgie politică, poetul trăieşte drama unui curs al evenimentelor istorice opus voinţei şi credinţei sale: "întreaga noastră dezvoltare mai nouă n-a avut în vedere conservarea naţionalităţii, ci realizarea unei serii de idei liberale şi egalitare cosmopolite". Odată declanşat acest proces, nici o reacţiune nu-i poate sta în cale, cu atât mai puţin să-l dea înapoi. Fenomenele istorice sunt ireversibile şi "A crede că o reacţie puternică, în sensul naţional şi istoric al cuvântului, ar mai fi cu putinţă la noi în ţară, ar însemna a se face jertfa unei deşarte iluzii". E recunoaşterea unei "imposibile întoarceri", cum se va exprima în zilele noastre un alt scriitor legat de ţărănime şi de civilizaţia rurală tradiţională, Marin Preda. Dacă Eminescu va accepta cu mândrie epitetul de "conservatori", va respinge în schimb pe cele de "reacţionari" şi "retrograzi", cu care îi eticheta presa liberală, în speţă ziarul "Românul" al lui C.A. Rosetti, trimiterile fiind făcute la întregul program politic al partidului conservator. Titlul de reacţionari, în înţelesul adevărat al cuvântului: "adecă tendenţa de-a nentoarce la teocraţia şi feudalismul evului mediu", îl consideră cu totul impropriu şi totodată "faptele noastre toate sunt contrarie acelei aserţiuni gratuite", venite din partea veşnicilor adversari, liberalii. Nu există nici premisele, nici bazele unui partid reacţionar la noi, susţine categoric poetul. Altădată pare a accepta şi titlul şi epitetul de "reacţionari" dacă prin el s-ar înţelege "nevoia unei reacţiuni sănătoase şi conforme cu trebuinţele actuale ale ţării, nicidecum în sensul reînvierii privilegiilor şi feudalităţii". Dar dacă tot este vorba de a recunoaşte ceva din trecut, atunci poetul se referă la "Reîntoarcerea la acele calităţi ale strămoşilor, la vitejie, dreptate, cumineţie", valori ce ar putea constitui "începutul unei epoce de adevărată regenerare". În plan practic, deci, fără a fi demagogi, precum liberalii, conservatorii n-au făgăduit niciodată decât "orânduială şi statornicie şi seriozitate în afacerile statului". Oricâte virtuţi şi argumente ar descoperi în trecut şi care ar merita să fie restituite prezentului, Eminescu îşi dă perfect seama că "A nentoarce îndărăt adevărat că nu mai putem. Suntem osândiţi a purta de acuma-nainte greutăţile unei organizaţiuni **factice**; teamă ne e numai că asupra acestei munci zadarnice de Sisif naţia va fi oprită cel puţin o sută de ani în dezvoltarea ei naturală, dacă nu va pieri chiar". Profeţia sumbră a sucombării naţiei nu s-a adeverit, dar despre graba sau întârzierea în dezvoltare, evoluţia ulterioară a lucrurilor i-a dat dreptate lui Eminescu, prin menţinerea unui decalaj sesizabil al României faţă de civilizaţia occidentală.

Şi dacă liberalismul, promotor al libertăţilor individului, al acţiunii neîngrădite a acestuia, nu ne-a dus nici el unde aspiraţia spre progres a popoarelor şi-a fixat ţinta, din ce cauză oare? Făcând critica liberalismului, Eminescu găseşte o seamă de explicaţii şi trage o serie de concluzii, chiar dacă nu în totalitate avea să aibă dreptate. El pretinde statului mai multă autoritate, "în defavorul nelimitatei libertăţi individuale", reclamă nevoia de stabilitate şi de organizare solidă, întrucât "individul în România prea e liber politiceşte şi prea neliber economiceşte". Rupând masca liberalismului, Eminescu dezvăluie pofte nesăţioase de îmbogăţire din averea publică, corupţie adâncă, lipsă de convingeri şi de moralitate, apucături demagogice, cosmopolitism, acţiuni şi sentimente antiromâneşti, abuzuri şi compromisuri, concesii făcute străinilor etc. Liberalismul a introdus mizeria economică şi intelectuală, domnia inepţiei şi a ignoranţei, parazitismul, a creat goluri economice prin dispariţia claselor pozitive şi a favorizat dezvoltarea unei pături superpuse, improductive. Sunt, desigur, multe adevăruri în cele spuse cu durere de poet, cu valabilitate şi azi, din păcate, când ţara se află abia ieşită din bezna totalitarismului şi tinde a-şi asimila şi reintegra valori ale democraţiei la standarde europene. N-a fost să fie cum visa Eminescu. "Iniţiativa în toată epoca modernă – după cum apreciază şi istoricul Ion Bulei – o vor avea liberalii. Ei vor trasa cadrul de dezvoltare a ţării, în vreme ce conservatorii se vor mulţumi să consolideze o operă începută de alţii." La alt nivel al ciclului istoric, însă, se pare că nici conservatorismul şi nici liberalismul nu şi-au încheiat misiunea, nu şi-au desăvârşit opera, nu şi-au spus ultimul cuvânt, azi, când "se politizează totul" şi când în aceeaşi ţară există oameni care "trăiesc în lumi diferite".

BIBLIOGRAFIE

Mihai Eminescu, **Opere** (*Publicistică*), vol. IX (1980), vol. X (1989), vol. XI (1984), vol. XII (1985) şi vol. XIII (1985), toate apărute la Editura Academiei în ediţia critică întemeiată de Perpessicius şi îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul Literaturii Române, având între coordonatori pe Petru Creţia, Dumitru Vatamaniuc şi Alexandru Oprea.

Prof. Negoiță LĂPTOIU

UN MEMORABIL MONUMENT EMINESCU DEZVELIT RECENT LA NEGREŞTI-OAŞ

Începând cu 28 mai a acestui frământat final de veac şi de mileniu, cetățenii minunatei urbe maramureşene Negreşti-Oaş vor înfrunta valurile vremii situându-se sub pavăza benefică a geniului eminescian. La inițiativa unor spirite luminate, care şi-au propus înnobilarea spațiului din parcul central al oraşului lor cu o statuie-simbol, s-a ajuns la sărbătorirea unei fericite clipe. Într-un cadru natural superb şi-n prezența unei generoase revărsări de gând şi simțire românească a avut loc dezvelirea unui monument Eminescu, transpus în marmură şi bronz. Bucuria unei

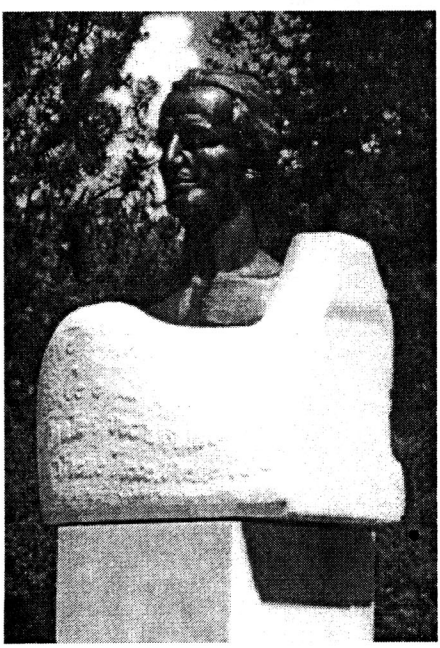

Bustul lui Mihai Eminescu din Parcul Central Negreşti-Oaş. Sculptură de Traian Moldovan.

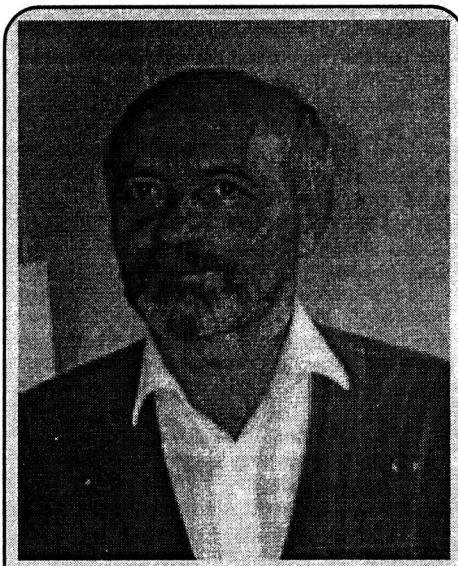

Traian MOLDOVAN, consilier-şef al Inspectoratului pentru Cultură a județului Maramureş.

Născut: 28.03.1938 la Chidea – Cluj.

Studii specialitate: Institutul de Arte Plastice "Ion Andreescu" Cluj Napoca secția sculptură, promoția 1965; Ministerul Culturii programe postuniversitare de specializare în *Muzeologie* (1977-1980); *Tendințe şi direcții de evoluție a artei românești moderne şi contemporane* (1981-1985) şi *Expertiza operei de artă* (1986-1989).

Expoziții personale: 1980, Baia Sprie *"Gâlceava înțeleptului cu lumea"* (happening performance); 1991, Apeldoom (Olanda) *"Sculptură"*; 1998, Muzeul Național de Artă Cluj Napoca *"Sculptură şi desen"*; 2000, Satu Mare, Muzeul Județean. Începând cu anul 1965 sculptorul participă anual la diverse **manifestări județene, naționale şi internaționale**.

Lucrări de artă monumentală şi de for public: *"Bustul lui Ion Şugariu"*, marmură Băița, Maramureş* *"Bustul lui Gheorghe Şincai"*, marmură Baia Mare* *"Monumentul eroilor"*, beton şi andezit Mireşu Mare, Maramureş* *"Mesaj printr-o oglindă magică"*, marmură Groot-Schuylenburg (Olanda)* *"Bustul lui Ilie Lazăr"* bronz, Giuleşti, Maramureş.

Premiul Salonului Național de Sculptură Mică Arad 1988.

Lucrări în colecții publice şi particulare din România, Ungaria, Germania, Franța, Olanda, S.U.A., Argentina ş.a.

asistențe numeroase a fost profundă şi intensă, pentru că s-a trăit sentimentul rar al participării directe la inaugurarea unui fapt de cultură majoră. Autor – sculptorul băimărean Traian Moldovan, absolvent de excepție al Academiei clujene de artă, consilier-şef la Inspectoratul județean de cultură, inițiator şi conducător al taberei internaționale de pictură de la Baia Mare din 1992.

Pentru orice creator eternizarea emblematicului spirit eminescian a constituit o nobilă provocare, care pe parcursul anilor va înregistra nu doar reuşite, ci şi multe eşecuri. De la bustul în stil neoclasic al sculptorului Ioan Georgescu (1856-1898), contemporan cu ființa marelui poet, realizare admirabilă prin fixarea expresiei sub semnul unui senin olimpian (bust integrat în ambianțe muzeale), la ipostaza esențializată concepută de Dimitrie Anghel (1906-1966), transpusă în fața Ateneului Român din capitala țării, multe încercări s-au soldat cu soluții simpliste, convenționale.

Pentru Traian Moldovan implicarea într-o asemenea transpunere s-a finalizat cu o reuşită certă, având drept suport originalitatea unei viziuni exersate exigent şi elevat pe parcursul a mai bine de trei decenii. Atât în monumentele de for public până acum realizate (busturile lui **Ion Şugariu** la Băița-Maramureş, **Gheorghe Şincai** la Baia Mare, **Ilie Lazăr** la Giuleşti-Maramureş, **Monumentul eroilor** la Mireşul Mare sau **Mesaj printr-o oglindă magică**, lăsat într-o tabără internațională la Groot-Schuylenburg, Olanda, fiind aproape de finalizare un **Monument al eroului necunoscut** la Baia Sprie), cât şi în lucrările reductive ca dimensiuni, destinate unor patrimonii muzeale sau private, a căutat cu ardoare şi eficiență găsirea unor soluții complexe care să poată sintetiza idei, sentimente, ipostaziate sub semnul infuziei simbolice şi metaforice. Prin ingenioase asamblări de materiale (lemn, marmură, bronz, piatră), formele au obținut sugestive desfăşurări spațiale ce angajează imaginativ fantezia şi sensibilitatea celui care contemplă.

La Negreşti-Oaş Traian Moldovan a înscris în eternitate imaginea unui Eminescu menită să iradieze lumină, înțelepciune şi speranță. Pătrunzătoare devine impresia unui surâs vag melancolic. Privind semeț în zare, manifestare a unei ferme demnități, simbolicul chip nu-şi ascunde o uşoară undă de amar. E reflexul meditativ al insului conştient că destinul unui neam s-a împlinit prin patosul şi statornicia unei credințe, dar şi prin înfruntarea a multiple potrivnicii şi nedreptăți. Ni se restituie în fapt, păstrându-se datele esențiale ale fizionomiei care individualizează caracterul, icoana unei ființe trecute prin furtună (pletele stilizate se răsfiră ca niște valuri), izbăvind ca tot ce este curat şi bun. E triumful unui crez promotor de înalte virtuți morale.

Bustul lui Gheorghe Şincai. Autor: Traian Moldovan.

Talentatului sculptor băimărean (consacrat ca valoare în plan național) i-a reuşit transfigurarea pentru a conceptualiza cu har şi sugestivitate raportul dintre puritatea albului ce înconjoară proteguitor verticala de bronz a chipului, care se insinuează din spuma mării ca o eternă flacără. Materialitatea argumentelor sculpturale îşi estompează amprentele pentru a încuraja subtila afirmare a semnificațiilor spirituale.

O TINEREȚE CU GEORGE BOITOR

Poveste care i-ar fi plăcut şi poetului

De-ar fi trăit, George Boitor ar fi împlinit 65 de ani. Dar n-a fost să fie. A plecat la cele veşnice, în voia sa, în 1976. Cine ştie cum ar fi evoluat scrisul său. E sigur, însă, că omul şi puțina lui operă (*Scara de apă,* 1969, şi *Testament provizoriu,* 1974) au lăsat urme adânci.

Ne-a apropiat faptul că scriam poezii. Când, în ziarul regional, mi-a apărut (acum vreo 35 de ani) poemul *Covor maramureşean,* George Boitor a venit şi mi-a spus în stilul său de neconfundat: "Radule, dai un coniac la Restaurantul "Bucureşti"! Pentru mine, începând de azi, e clar că eşti poet!". M-au bucurat, tinereşte, spusele sale, pentru că – mai în vârstă fiind decât mine şi popular cum era – eu vedeam în el atunci un poet cu experiență şi cu trecere la publicul cititor. Ne-a mai apropiat, apoi, şi descoperirea, oarecum târzie, că suntem născuți amândoi în zonă de deal-vale a prelungirii Codrului: el la şesul îngust, învecinat cu râul Crasna, mândria celor din Supuru de Jos, eu de la Doh, peste câteva dealuri, dincolo de Bobota şi Ciomor, către Şimleu Silvaniei. Când ne aflam în preajma unui vin bun, ca acasă, la veselia creată ne plăcea să ne delectăm cu regionalismele proprii, în hazul prietenilor din alte zări de țară. Vorbeam despre "viganău", "pumnăşei", "cioareci", "ciucuri", "laibăr" şi "colompiri". Aceste vorbe ne încurajau să ne citim poezii. Îndrăgostit de o colegă din grupa mea studențească, Boitor rămânea în căminul nostru până spre dimineață pentru interminabile poveşti şi recitaluri de poezie. Avea talentul rar de-a şti să asculte pe alții şi de a fi generos; asculta atent, zicea hm!, hm!, lăcrima şi lăuda. Eu ştiam că era generozitatea din el. Când, în 1967, mi-a apărut placheta *Cântece pentru inimă tânără,* s-a bucurat ca şi cum ar fi fost scara lui de apă; am petrecut, tot la crâşma "Bucureşti", alături de prieteni, în timp ce la ureche ne cânta regretatul Vasile Friț tangouri la modă şi cafe-concerte. Apoi, a plecat la Braşov. Mi-a scris mereu. Am de la el manuscrise şi zeci de scrisori din anii aceia. Le vom valorifica vreodată? Când, în 1969, pare-mi-se, s-a constituit Filiala Braşov a Uniunii Scriitorilor (la care m-am lipit şi eu la chemarea poetului Gheorghe Chivu), George Boitor a fost cel ce s-a zbătut să apară acolo publicația *Caiete de literatură.* În noua lui revistă i-am citit minunatele versuri: "Sălbatice fete din nord vin cântând / Noaptea le-aprinde genunchii de lună / Fetele vin înfrunzite şi-n păr / Sturzii le spun o poveste nebună". Şi ne-am văzut tot mai rar. Dar ne-am scris până când, într-o zi, cu voia lui, s-a aşezat sub lespedea aceea gri în Supuru de Jos. Când merg spre casa copilăriei mele (vândută şi ea unui străin în absența stăpânilor), mă opresc pe dreapta, culeg o floare de câmp şi i-o pun lângă marmura numelui său. Somn uşor, prietene! Suntem norocoşi că am învățat să citim şi să scriem.

V.R. GHENCEANU

POEZIE POPULARĂ

* * *

Jelui-m-aş, jelui,
Jelui-m-aş şi n-am cui,
Jelui-m-aş codrului.
Codru-i tare înfrunzit,
Nu crede la om scârbit.
M-oi lăsa până la vară,
C-oi ieşi la câmp afară,
Şi or creşte clopoţăi,
Şi m-oi jelui la ei,
Ca la frăţiorii miei;
Şi or creşte viorele,
Şi m-oi jelui la ele,
Ca la surorile mele.

I. BÂRLEA, 1968, Botiza, Maramureş

* * *

Ce te lini, ce te clătini,
Din vârv până-n rădăcini?
Da cum nu m-oi clătina,
Vine-mi vremea, ca ş-a ta,
Vin meşteri dintre Vişauă
Cu securi, cu serăstauă
Şi m-or tăia drept în două
Şi m-or duce-n orăşele
Şi m-or face scăunele
Să şadă domnii pă ele.
Mândru-i locu pă la noi,
Duce-m-oi şi lăsa-l-oi;
Mândru-i locu p-aicea,
Duce-m-oi şi l-oi lăsa.

D. IUGA, 1970, Sălişţea de Sus, Maramureş

* * *

Am umblat din ţară-n ţară
Ca şi cucul după vară,
Dar orişicât am umblat
Fraţi şi surori n-am aflat.
Fostu-mi-o şi rău şi bine,
Fost-a vai şi-amar de mine,
Că-ntre limbile streine
Nu mă mai cunoaşte nime.

T. BREDICEANU, 1957, Strâmtura, Maramureş

* * *

Vai de lin şi de pelin,
Şi de omul cel strein.
Hodina dintre streini
E ca umbra cea de spini:
Vrei să te ascunzi de soare
Şi spinii te-mpung mai tare,
Nice cât n-ai alinare.

Tit BUD, 1908, Maramureş

* * *

Doamne, la inima mea
Este-o neguriţă grea
Niciodată nu se ia.
Plouă, doamne, şi răzbună
Doară-mi faci inima bună;
Plouă, doamne, prin senin
Doară-mi faci voia deplin.
Inimuţă ca a mea
Doamne, la nime nu da,
Inimuţă ca la mine
Nu mai da, doamne, la nime,
Că îi mâncată de rele
Ca valea de pietricele
Şi-i mâncată de mulţi răi
Ca valea de bicăţei;
Şi-i mâncată de duşmani
Ca valea de bolovani;
Ba-i mâncată de străini
Ca valea de boi bătrâni.

Vasile CIOCAŞ, 1917, Cărbunar, Chioar

* * *

Stau în loc şi mă gândesc
Pânce, focu, bătrânesc;
Stau în loc ş-un gând mă bate
Pântru ce mă doare-n spate.
Cum focu nu m-a durè
Că de luni dimineaţa,
Tăt la lucru altuia;
Când oi vrè pă sama mè,

Lucra-uaş şî n-oi putè,
Că streinu-aşè gândè
Să lucri cât nu-i putè.
De-ai lucra ziua să mori,
Sara zice că n-ai spori;
De-ai lucra ziua să zaci,
Sara zice că te faci.
Că streinu-i tăt strein,
De l-ai scălda tăt în zin.
De l-ai scălda numa-n lapte
Din strein nu poţi fă' frate;
De l-ai scălda-n lapte dulce
Nu poţi face frate dulce.

Dumitru NAN a lui Vili, slugă la Nişoreanu, 1928, Ieud, Maramureş

* * *

Mândră floare-i norocu
Nu răsare-n tăt locu
Şi nu-l are tăt omu;
De răsare pă o vale
Nu îl află siecare;
De răsare lângă drum
Nu îl află omu bun.
Când s-o-mpărţit norocu
Eu am fost dus la lucru
Şi la tăţi le-o dat cu caru
Numa mie cu păharu,
Nici acela n-o fost plin
Giumătate-o fost sustin;
Nici acela n-o fost ras
Giumătate-o fost năcaz.
Mândru-i ceriu şi sărin
P-a mè parte norii zin,
Mândru-i ceriu-nsărinat
P-a mè parte norii bat.
Inimă, inima mè,
Rabdă-te, nu mă durè,
De-oi putè, te-oi mângăiè,
De nu-i rămânè şi-aşè.
Aşă-mi zine câteodată
Să dau cu cuţâtu-n piatră,
Din piatră să iasă foc
Să-i fac la inimă loc;
Din piatră să iasă pară
Să-i fac loc la inimioară,
Dacă-n lume n-am tigneală.

Maria TIMIŞ LUPA DOBEI, 1966, Borşa, Maramureş

* * *

Dacă te duci, măi bădiţă,
Scrie-ţi faţa pă portiţă
Şi numele pă vraniţă.
Scrie-mi şi numele meu
Bade, pă cufărul tău,
De-i muri să mor şi eu.
Să ne-ngroape-ntr-un mormânt
De-a nost dor să sufle vânt.
La cap să ne răsădea'
Fie rug, fie rujiţă
Că ruguţu s-o întinde
Pă rujiţă o-a cuprinde,
Să vadă toată lumea
Că nici morţi nu ne-om lăsa;
Să vadă toţi oamenii
Că nici morţi nu ne-om urî.

Ion VANCEA, 1970, Năneşti, Maramureş

* * *

Doru-mi-e şi nu mă duc,
Somnu mi-e şi nu mă culc;
Doru-mi-e şi duce-m-aş,
Somnu-mi-e şi culca-m-aş,
Pe braţele mândruţei.
Că de braţe nu mi-e greaţă,
De-ar fi cât de dimineaţă;
Că de braţe nu mă trag,
De-ar fi râul până-n prag.
Tot m-aş duce la mândra,
Şi de-aş trece cu luntrea;
Că doruţul mă topeşte
Şi pe loc mă veştezeşte.

Tit BUD, 1908, Maramureş

* * *

Codrule, orice-i vedè
Nu spune la maica mè;
De mi-i vedè mort în tine
Spune maicii că mi-i bine;
De mi-i vedè c-am murit
Spune-i că nu m-ai tâlnit,
Lasă-mi frunza de-nvălit,
Crengile de-acoperit.
Noaptea vântu ş-a sufla
Crengile le-a negura
Şi pe mine m-or afla;
Cine m-or afla pe mine
Om pemintean n-a şi nime
Numa-o pasăre măiastră
Şi-a zbura maicii-n fereastră,
A zbura şi-a ciripti
Măicuţii i-a povesti
Unde mi-am putut muri:
În mijlocul pădurii
Ducând doru bădiţii,
În mijlocul codrului

Ducând doru dorului;
Şi măicuţa m-a jeli
Câte zile a trăi.

Dumitru IUGA,
Sălişţea de Sus, Maramureş

CÂNTEC DE NUNTĂ

Aşè-i rându fetilor
Cumu-i rându merelor;
Până-s ele mărunţele
Stau pă creangă şirurele,
Dacă ele să măresc
Pică jos şi putrăzăsc,
La nime nu trebuiesc.
Aşè-i rându feciorilor
Ca ş-a grădinarilor:
Să preumblă pân grădină,
Să preumblă nu ştiu ce,
Rumpe floarè care vrè;
Să preumblă, nu ştiu ce face,
Rumpe floare care-i place.

D. POP, 1978,
Băseşti, Codru

CÂNTEC CÂND SE PREGĂTESC DE PLECARE LA CUNUNIE

Săracile fetile,
Ele nu-s numa-un salău
La casa tătâne-său,
Tătu-şi gată hainile
Ca cătana armile;
Tătu-şi gată lăduţa,
Ca cătana puşcuţa.
Cine stă-n pragu tinzâ?
Stă măicuţa miresâ,
Tă' să roagă cătă soare
Sâ nu păzasc-asè tare,
C-are-o fiică călătoare
Păstă munţ, înt-alte curţ,
La părinţ necunoscuţ.
Plângi copilă şi suspină
Că meri în casă străină,
Şi bărbatu nu ţâ-i frate
Şi gândeşti că nu te-a bate,
Nici soacră-ta nu ţâ-i mamă
Şi gândeşti că nu-l îndeamnă.

D. POP, 1978,
Băiţa de sub Codru, Codru

DESCÂNTECUL FETELOR CARE SE SPUNEA LA SCĂLDATUL ÎN RÂU LA MIEZUL NOPŢII DE ANUL NOU

– "Bună sara, apă sfântă!
Am zinit la dumăta,
Ţ-am adus pită şi sare
Să mă scapi de ura cea mare.
Să mă speli
De ură urâtă,
De cană-ndosâtă,
De ură rasă
De văduvă rămasă.
Mă uitai în jos pă apă
Văzui tri uri urându-să
De la mine ducându-să,
De cioată răzămându-să,
De cap apucându-să.
Mă uitai în sus pă apă,
Văzui tri zori
Ale sfântului soare surori;
Una-i cinstea mè,
Una-i ibostea mè,
Una-i dragostea mè.
Pe mine când m-o văzut
De mânecă m-o luat,
Între ele m-o băgat,
De mare ură m-o spălat,
De cinste şi dragoste m-o încărcat
Şi dragă la toţi feciorii
Pe braţă m-o dat".
("Ţâpând" apă peste cap):
– "Cine mi-o ţâpat cu una
Eu îi ţâp cu două;
Cine mi-o ţâpat cu două
Eu îi ţâp cu tri;
Cine mi-o ţâpat cu tri
Eu îi ţâp cu patru;
Cine mi-o ţâpat cu patru
Eu îi ţâp cu cinci;
Cine mi-o ţâpat cu cinci
Eu îi ţâp cu şasă;
Cine mi-o ţâpat cu şasă
Eu îi ţâp cu şepte;
Cine mi-o ţâpat cu şepte
Eu îi ţâp cu opt;
Cine mi-o ţâpat cu opt
Eu îi ţâp cu nouă;
Cine mi-o ţâpat cu nouă
Eu îi ţâp cu nouăzecişinouă.
Tătă ura
Şi spălătura
Să se ducă pă cărare
Cum mere apa-n vale!"

– "Ce s-aude urlând,
Vojăind?"
– "Urile peste capu meu
trecând!".

Vasile APAN, Ioan BĂBUȚ,
Vadu Izei, Maramureș

PINTEA

Pintea-n munte să suiè,
Mândră curte zugrăzè,
Cu cătane-o d-îngrădea,
Cu frunze-o acoperea.
Numa' Pintea ş-o strigat:
– "Dintre voi de s-a afla,
De s-a afla careva
Să meargă la Baia Mare,
După pită, după sare,
După vin de cel mai tare,
Ce beau domnii la gustare".
Nimeni nu s-o mai aflat,
Numai a Pintii fârtat.
Numai el că ş-a strigat:
– "Mere-oi, Pinteo, mere-oi eu
De mi-ai da murguțul tău,
Murguțul tău cel de vânt,
Cu potcoavele de argint,
Cu coama până-n pământ;
De mi-i spune moartea ta,
Moartea ta din ce ț-a sta?"
– "Moartea Pintii-i atâta-re:
Trei grăunțe de săcară,
Trei de grâu de primăvară
La Pintea pe subsuoară;
Trei grăunțe de grâu sfânt
Ş-on plumbuț mândru de-argint,
La Pintea fără de rând".
El în Baie când o-ntrat
Tăți băieşii l-o-ntrebat:
– "Spune-ne moartea Pintii!"
– "Moartea Pintii nu oi spune
De mi-ați da cât îi în lume".
– "Spune-ne moartea Pintii,
Pă tine te-om omorî!"
– "Moartea Pintii-i atâta-ră:
Trei grăunțe de săcară,
Trei de grâu de primăvară,
La Pintea pă susuoară,
Subsuoara d-a stânga
C-acolo-i stă puterea;
Trei grăunțe de grâu sfânt
Ş-un plumbuț mândru de argint,
La Pintea fără de rând".
– "Nici acela nu-i viteaz
Care dă sfat la fărtați.
Şi eu unul mi l-am dat,
Şi capul mi l-am mâncat".

I. BÂRLEA, 1968,
Berbeşti, Maramureș

FATA FETELOR

Tri cocoşi negri cânta,
De dzâuă să răvărsa,
Tri voinici să deştepta,
Tri voinici cu tri cai suri,
Cu tarniță tătăreşti,
Cu frâie moldoăneşti.
Mărgând pânt-o poeniță
Vede coale-o coconiță
Împletind o cununiță.
Pă unde cum o-mpletè
Lacrămi de foc o stroptè
Pă unde cum o-nvârsta,
Lacrămi de foc o uda.
Unu ş-o-ntins sabia
Şi i-o luat cununa
Ea din gură cuvânta:
– "Hei, tu, mândruluțule,
Dacă tu cu sabia
Mi-ai luat-o cununa,
Ie-mă, mândruț, şi pă mine
Şi mă du-n lume cu tine,
Că şi eu ți-o prinde bine".
– "Hei, tu, mândruluca mè,
Pă tine nu te-oi lua
Că pă unde plec, săracă,
Nici-i umbră, nici-i apă,
Nici-i loc ți-e să-ți placă".
– "Hei, tu, mândruluțu meu,
Am cosâță-n patru iță,
Cosâța oi despleti,
Nouă umbră că ne-o fi,
Ochii mei or lăcrima,
Fântână-n piatră s-a fa',
Murguțu l-om adăpa".
– "Eu, mândră, nu te-oi lua,
Că murgu-i fătat de luni,
Nu poartă pă doi nebuni;
Că murgu-i fătat de marți
Nu poartă necununați".
– "Ie-mă, mândruț, ie-mă, dragă
Că mi-ai luat cununa;

Pot încungiura țara
Mândruluț, cu dumata".
– "Eu, mândră, nu te-oi lua,
Că murgu-i fătat de gioi,
Nu poate purta pă doi.
Da de asta-ar fi ce-ar fi
Da-am o mamă tare ră,
Intră-n casă mânioasă,
Iesă-afară bucuroasă
Şi dă-n mine ca şi-n câne,
Rău mă tem c-a da şi-n tine".
– "Ie-mă, mândruț, ie-mă dragă
Că io-s fata fetelor
Şi ştiu iarba ferălor.
Numa eu mamii-ți i-oi da
Şi la noi nu s-a uita".
– "Eu, mândră, nu te-oi lua,
Că tu de ti-i mâniè
Şi cu mine-i face-aşè".

ȚIPLEA, 1906,
Maramureş

* * *

Io de nu mi-aş şti hori,
De dor mare m-aş topi,
Dar cu gura hori îmi puiu
Cum cu mândru să m-aduiu.
Cu gurița hori îmi trag,
Cu inima legi îmi fac
Cum mândruțului să-i plac.

D. POP, 1970,
Maramureş

* * *

De m-ar băga în mormânt
Şi-acolo-i musai să cânt,
În mormânt dacă m-or pune
Tăt oi fă câte-o minune
Ş-oi hori de dor de lume.

Anuța IUGA, 1968,
Săliştea de Sus, Maramureş

* * *

Care om horeşte mult
Zâc oaminii că-i bolund
Bolund nu-i, focu să-l bată
Cu horile să desmiardă.
Că de n-ar si hori în lume,
Multe fete-ar şi nebune
Şi neveste duse-n lume.
Horile-s de stâmpărări,
La omu cu supărări;
Horile-s de stâmpărare
La omu cu supărare.

Pălăcuță ȚINȚAŞ, 1973,
Hărniceşti, Maramureş

* * *

Mama mi-o făcut ochii
Pân străini de mi-oi trăi
Să mă mângâi cu dânşii;
Mama mi-o făcut gura
Pân străini de mi-oi îmbla
Să mă stâmpăr cu dânsa.

Maria TIMIŞ LUPA DOBEI, 1966,
Borşa, Maramureş

* * *

Hori-aş, horile-mi plac,
Nu pot hori de săleac.
Hori-aş, horile-mi vin,
Nu pot hori de străin.
De străín eu mă leagân.
Ca frunzuța de paltin.

I. BÂRLEA,
Botiza, Maramureş

* * *

Când eram eu tânăr prunc,
Aveam glas ca şi la cuc
Şi umbletu ca la lup;
Când pe uliță-mi treceam,
Mândrele în prag ieşea:
– Haida-n casă, voinicele,
Cel cu buze subțirele,
Cu sprâncene negricele;
Da' amu, săleac de mine,
Dacă eu mi-am-mbătrânit,
Pot răgni, satu să-l sparg,
N-a ieşi o mândră-n prag;
Şi care-n prag ieşea
Numai ele aşa zicea:
– Fă-te-ncolo, fârfăite
Cel cu buze mojolite,
Cu sprâncene pârjolite!

T. BREDICEANU, 1957,
Maramureş

Ion BOGDAN

OBICEIURI AGRARE DE PRIMĂVARĂ

Obiceiurile de primăvară sunt rituri şi ceremonialuri de propiţiere, de fertilitate, dar şi apotropaice, de apărare a recoltelor.

Obiceiurile "Căruţu" din Cufoaia, "Tânjaua de pe Mara", "Udătoriu" din Şurdeşti fac parte din riturile agrare fundamentale, păstrate încă vii, mai ales în Maramureş, deşi, până nu demult, se mai întâlneau în unele ţinuturi româneşti ("Craiul", "Crai nou", "Moşteii", "Boul înstruţat", "Bricelatul", "Plugarul" – în unele părţi ale Transilvaniei sau Bucovinei).

Dacă "Pluguşorul" este legat de începutul lucrărilor de primăvară, aceste obiceiuri marchează încheierea aratului şi semănatului. Este sărbătoarea care are în centrul ei pe cel ce a oficiat **ritul primei brazde** şi prin care, acum, împlineşte un nou rit – un **rit de fertilitate**, *trasul în apă*.

Primele consemnări despre obiceiurile agrare din Maramureş datează din 1870, într-o enciclopedie maghiară, care spune că locuitorii din nord-vestul judeţului Satu Mare, adică din Maramureş, nu s-au descătuşat deloc ori prea puţin de vechile tradiţii "moştenite de la străbunii lor romani". Alte descrieri le avem din 1895, făcute de vicarul Tit Bud, sau din 1896, de Eustatiu Crissianu, pentru sudul Transilvaniei. Mai mult, pe o pictură datând din 1313, în altarul bisericii din Strei Sângeorgiu – Hunedoara, sunt scrijelate juguri şi pluguri, chiar un om aşezat pe plug – ca la Şurdeşti.

Cercetătorii susţin că aceste obiceiuri n-ar fi exclus să fie o încrucişare a unor versiuni autohtone cu una de origine romană, ceea ce explică prezenţa şi similitudinea acestora în diverse părţi ale Europei (în Anglia, prin secolele XVI-XVIII, flăcăii scoteau din biserică, unde era păstrat, un plug mare şi greu, îl purtau pe ulicele satului însoţiţi de un lăutar, dansând şi cântând; obiceiuri asemănătoare se întâlneau, până prin sec. al XVIII-lea, şi la Friburg, în Elveţia, la Narbonne, în Franţa, sau la germanii din Stiria şi Carinthia).

TÂNJAUA DE PE MARA ŞI *CĂRUŢUL* DIN CUFOAIA

Primăvara este învierea vieţii universale, iar obiceiurile de Sânjorz şi de Înviere sunt printre cele mai importante în pantheonul agrar. Chiar se spune în popor că dacă Sâmedrul închide ţarina, Sfântul Gheorghe o deschide. Suntem în faţa unui simbolism vegetal. Plugarul pătrunde şi se integrează într-o zonă bogată în sacru. Gesturile, faptele sale, toate au profunde semnificaţii şi pot influenţa recolta viitoare, în bine sau în rău. La arat, bătrânii trebuie să fie curaţi la haine şi la trup, "să nu se facă tăciune în grâu", "să fie roadă şi miei mulţi", "să crească verdeaţa şi să se facă de toate".

Desemnarea sărbătoritului – primul om care a ieşit la arat, harnic şi cinstit – se făcea cu câteva săptămâni înainte. În ziua de Sânjorz sau a doua zi de Paşti, sătenii îşi înstruţau porţile cu mesteacăn. După îmbrăcatul de sărbătoare, soseau feciorii cu jugurile (în Cufoaia sunt bote) înstruţate, acasă la sărbătorit fiind înstruţat primul jug de la teleguţă. Cufoienii însă au un steag, este, probabil, o reminiscenţă a cetei feciorilor, care se păstrează până astăzi.

Jugurile (botele) trase de feciorii care se numesc la Hărniceşti, Sat Şugatag, Hoteni, dar şi la Cufoaia, "boi", semnifică acţiunea şi dreptatea. Filozoful Justin remarcă faptul că Iisus, în atelierul tatălui său, făcea juguri, învăţându-i pe oameni simbolurile dreptăţii şi ale vieţii active.

După pregătirea teleguţei şi legarea jugurilor (botelor, la Cufoaia), se caută – şi totdeauna se găseşte – obiectul ascuns de sărbătorit (o sapă, o greblă sau alt obiect neapărat "agricol". La Cufoaia nu se mai păstrează sau n-a existat această ceremonie). Pe Mara, în poartă, se pune un lanţ, pentru a închide gura lupilor pentru marhă, şi o secure, împotriva fulgerelor şi trăsnetelor.

La Hoteni, Sat Şugatag şi Hărniceşti se afumă tânjelele cu tămâie sau răşină – simbol al purificării. În acelaşi timp se pun şi cărbuni sub prag, pentru purificarea sărbătoritului. Înainte de a porni cu tânjelele (jugurile) pe Mara feciorii sunt ospătaţi în casa celui sărbătorit, apoi pornesc cu alaiul spre ogor, conduşi de Pogoniciul care are un bici înstruţat cu mesteacăn. Până la ogor nu cântă decât ceteraşii. Sărbătoritul încearcă tot timpul să fugă, să scape de plata în băutură şi mâncare, aşa cum se face şi în Cufoaia şi la Şurdeşti, dar totdeauna este prins. Feciorii îl păzesc bine, pentru a nu plăti ospăţul. Ajunşi în

câmp, înconjură ogorul, aşază jos jugurile şi are loc rugăciunea de binecuvântare a ţarinei. La Şurdeşti nu mai merg la ogor. La Cufoaia traversează ogorul, sărbătoritul mereu punând piedici.

La Cufoaia "Udătoriul" şi feciorii merg din casă în casă, acolo unde sunt fete, gazdele ospătându-i cu horincă, prăjituri şi sarmale; ei fac un danţ acolo, stând atâta timp cât se simt bine. În vremuri de mai demult, fata, care se dădea măreaţă, încerca să-i ţină cât mai mult la ea acasă, era de cinstea şi omenia sa, iar dacă era şi frumoasă, însemna un măritiş bun. Astăzi s-au mai schimbat obiceiurile...

Când ajungeau la ogor, cei de pe Mara, înfigeau un topor – împotriva furtunilor şi grindinei –, se îngropau cărbuni – simbol al curăţeniei şi al puterii căldurii solare –, precum şi o bucată de azimă de mălai, pentru belşug. Azimă şi apă se dă la tot poporul adunat acolo, pentru abundenţă şi împotriva secetei. După ceremonia de la ogor, se pleacă spre râu, unde "boii" ce poartă jugurile traversează apa. Apoi se întorc şi îl spală pe sărbătorit. Şi fetele sunt "udate" în râu, apa fiind simbolul vieţii, al regenerării totale, dar şi al purificării. Fetele abia aşteaptă să fie luate în seamă de feciori, altfel rămân supărate. După spălarea rituală la râu, alaiul porneşte spre casa sărbătoritului. De acum feciorii pot să joace şi să horească... Ajunşi acasă la sărbătorit, feciorii lasă jugurile, pogoniciul aruncă biciul – paralelă cu maiul de la Şurdeşti – şi încep petrecerea. Abia acum fetele au voie să horească şi să joace. Gazda îi serveşte cu sarmale, horincă şi prăjituri. Petrecerea durează până spre dimineaţă.

UDĂTORIUL DIN ŞURDEŞTI

În postul Paştelui, cu două săptămâni înainte, feciorii îşi aleg doi crai, care vor organiza întreaga sărbătoare. Tot în acele zile îl aleg şi pe cel care a ieşit primul la arat şi îl numesc "Udători". Udătoriul trebuie să fie om harnic, bine văzut în sat, să aibă copii "pentru ca anul să fie roditor". Craii şi ceilalţi feciori urmăresc respectarea regulilor postului: să nu umble la fete, să nu facă alte fapte nepermise în post. În ziua de Sânjorz, sau a doua zi de Paşti, dacă acesta cade mai târziu, după slujba de la biserică, are loc binecuvântarea preotului. Tot acum se "ridică" Udătoriul şi se împart, tot prin ridicare, funcţiile: Judecătorul, Socotitorul, Înmulţitorul, Scăzătorul, Plotonierul, Şeful de post etc., după câţi feciori sunt. Se pleacă acasă la Udători, care deja a ascuns un ban în nişte cioate de lemn, pe care feciorii trebuie să le spargă să-l găsească. Este, de fapt, un adevărat spectacol. Banul poate fi ascuns şi ca ic în toporiştea securii. După ce s-a găsit banul, craii îl ridică pe Udători, se pregăteşte plugul şi teleguţa, se înjugă boii şi pleacă spre râu. Udătoriul încearcă mereu să fugă, alţi prieteni fură roata sau dejugă boii – să îi împiedice pe feciori să-l poarte spre râu. După ce este udat la râu, feciorii fac un joc, "Ardelenescu", şi se îndreaptă spre casa Udătoriului. Se servesc sarmale, horincă, prăjituri, se face joc, craii urmărind să nu joace fată cu bărbat însurat sau fecior cu nevastă, încălcarea acestor interdicţii fiind pedepsită cu lovituri de mai la talpă. Un tribunal ad-hoc intră în funcţiune. Judecătorul, Procurorul dau pedeapsa. Socotitorul le socoteşte, Înmulţitorul le măreşte. Scăzătorul le scade. Este un adevărat spectacol pentru întregul sat sau oamenii veniţi din împrejurimi. Jocul durează până noaptea târziu. În prima duminică după Paşti, Duminica Tomei, se aruncă maiul, semn că toate interdicţiile pe care le aveau au căzut.

* * *

În viaţa comunităţilor româneşti din Ţara Chioarului, Ţara Maramureşului sau Ţara Lăpuşului, păstrarea acestor obiceiuri este un semn de rezistenţă în faţa vitregiei timpurilor, un semn de noblеţe a fiinţei noastre, a nepierderii unor tradiţii pe care alţi europeni, luaţi de val, le-au pierdut de secole. Şi putem spune alături de Ioan Alexandru care, citând celebra zicere a lui Nicolae Iorga: "Renaşterea unui popor poate începe de la un sat", adaugă: "Pentru renaşterea românească de azi, Maramureşul nu e un sat, ci un ţinut spiritual, o fiinţă morală, o demnitate lăuntrică. A fi ţăran pe aceste pământuri înseamnă a fi Împărat – criteriu de valoare. Există o credincioşenie în perenitatea neamului, o evlavie a lumii. Din trupul şi din duhul Maramureşului să învăţăm o rânduială spirituală".

Poate că şi de aceea Maramureşul a fost numit de către etnologi şi istorici "**memoria ancestrală a Europei**".

Pamfil BILȚIU

ELEMENTE ARHAICE ÎN CULTURA POPULARĂ DIN ȚARA LĂPUȘULUI

Țara Lăpușului se află în depresiunea care se întinde în bazinul mijlociu al râului cu același nume, având un caracter subcarpatic. Este închisă la sud de Culmea Breaza. Către est depresiunea se deschide spre Muscelele Năsăudului, iar în vest comunică cu Dealul Pietriș, dar și cu Podișul Boiului, cu care se prelungește pe sub Dealul Vima.

Această vatră își răsfiră satele la poalele Munților Țibleșului și parțial ale Gutâiului și se învecinează cu Țara Maramureșului, Țara Năsăudului, Zona Someșului și Țara Chioarului.

Nu vom schița nici măcar în fugă istoria Țării Lăpușului. Vom arăta doar că istoricul poate găsi în această țară urme de locuire din neolitic, epoca bronzului și a fierului, precum și din vremea dacilor. Prin așezarea ei țara a fost ferită atât de ocupația romană, cât și de valurile migratoare. Menționată documentar încă din secolul al IX-lea, s-a aflat, mai târziu, ca și Chioarul, sub stăpânirea voievozilor din Maramureș, apoi, prin apartenența ei la Cetatea Ciceiului, sub stăpânirea voievozilor moldoveni.

Țara Lăpușului are numeroase note relevante din punct de vedete etnocultural și etnoartistic. Horea lungă, și ea o marcă a vechimii civilizației acestei vetre, s-a păstrat extrem de bine în spațiul ei și poate fi culeasă și azi de la o mulțime de informatori excepțional dotați. Colindele, baladele, poveștile sau alte specii ale folclorului literar circulă în variante care, studiate cu atenție, ar putea dezvălui noi semnificații ale unor tipuri și motive universal-românești. Drept exemplu ilustrativ ne slujește *Miorița*-colindă[1].

Bogăția și arhaismul folclorului lăpușean sunt impresionante. Cercetătorul atent și avizat poate descoperi în cultura populară a zonei numeroase elemente statornicite din vremuri străvechi. Obiceiurile din spațiul Țării Lăpușului au conservat, până astăzi, pregnante forme tradiționale, în care descoperim elemente etnografice ori practici ritualico-magice, care marchează o vechime considerabilă. Dintre acestea un loc aparte îl ocupă niște posibile reminiscențe ale unor străvechi forme de cult solar, generalizat în folclorul nostru și al altor popoare. Este interesant să amintim petrecerea ritualică a cetei feciorilor în formă de cerc închis în jurul copacului care a slujit ca arminden în cadrul obiceiului armindenului, sticla cu băutură circulând numai în sensul ăcelor de ceasornic. Prescripția era până nu demult îndătinată și în cadrul armindenului copiilor care se practica la Cupșeni.

Anumite elemente etnografice din cadrul unor obiceiuri tradiționale nu sunt altceva decât niște semne simbolice, unele fiind foarte probabil și ele reminiscențe de cult solar. Amintim forma rotundă a cununilor vegetale ce slujesc la împodobirea armindenului, specifice și pentru germani, francezi, ruși[2]. Elemente de cult solar sunt caracteristice și colacilor ceremoniali numiți "crestată", cu capetele în formă de spirală, care se dau de pomană la moșii de Florii în localitatea Ungureni.

Un argument important al vechimii civilizației în spațiul Țării Lăpușului îl constituie statornicirea unor obiceiuri de mare importanță pentru colectivitățile sătești: moșii și armindenul la Rusalii, sărbătoare despre care Romul Vuia spunea că păstrează amintirea uneia dintre cele mai grandioase sărbători ale naturii[3]. G. Popa-Lisseanu preciza că numirea de Rusalii am păstrat-o din antica Rosalia. El menționa că sărbătoarea Rusaliilor ca formă este creștinească, dar practicile ei sunt cu totul păgâne[4]. Potrivit opiniilor lui Vasile Pârvan, sărbătorirea morților de Rusalii vine la noi de la traci și de la romani. "O a doua dovadă a vechimii romanilor la gurile Dunării e marea răspândire așa de timpurie a sărbătorilor Rusaliilor (Rosalia) nu numai la țară, dar chiar și în orașele grecești, care nu o cunoscuseră niciodată până atunci. Într-adevăr, dacă cercetăm pietrele găsite în Sciția Mică (Dobrogea), vedem că, dintre toate sărbătorile țărănești, cele mai des pomenite erau sărbătorile prăznuite în cinstea și spre amintirea răposaților la mormintele lor"[5].

Dintre obiceiurile de peste an cu elemente statornicite din vremuri străvechi, moşii ocupă un loc aparte. Între secvenţele ceremoniale care poartă pecetea unei covârşitoare vechimi este depunerea cu o săptămână înaintea începerii postului a vasului de lut în altarul bisericii, vas ce cuprinde o lumânare şi fiecare fel de seminţe ce urmează a fi semănate în noul ciclu vegetaţional. În fiecare sâmbătă, când se face parastasul morţilor, lumânările se aprind, vasele se scot apoi la moşii de Florii, se aşază în masa de pomană şi numai după aceea vasul se dă de pomană, iar seminţele se amestecă cu seminţele pentru primul semănat pentru a le transmite puterea de germinaţie prin intermediul moşilor şi strămoşilor. Datina ne aminteşte de amestecarea boabelor din cununa de seceriş cu seminţele următorului semănat, care în afara semnificaţiei magice a actului avea, potrivit unor cercetători, şi funcţia de selecţionare empirică a seminţelor[6].

Sub aspectul semnificaţiei, trebuie să reţinem ca interesantă şi preţioasă opinia lui Traian Herseni, care arată că ar exista un pământ-mamă ce dă naştere tuturor fiinţelor, le hrăneşte, apoi primeşte de la ele germenele roditor, ceea ce dezvăluie ideea că morţii se întorc în pământul matern, unde rodesc din nou ca orice sămânţă aflată în germinaţie. Chiar în trupul unei divinităţi a pământului, cum era orice zeiţă telurică, erau socotiţi ei înşişi cu puteri nutritoare, germinatoare, crescătoare[7]. Desigur, practica a suferit o influenţă creştină prin propaganda bisericii, care nu atenuează caracterul ei precreştin.

Din aceeaşi categorie a sărbătorilor de peste an, şezătoarea ne furnizează şi ea elemente stabilite din vremuri străvechi. "Ca să aducă feciorii în şezătoare, fetile se dezbrăcau în pielea goală, să duceu la on prun şi zâceu "Io nu scutur prunu; / Scutur pă dracu; / Dracu scutură feciorii, / Să n-aibă stare /, Nici alinare / Până la noi în şezătoare"[8].

Exceptând formula de descântec, care este arhirăspândită, întâlnim în această practică ritul nudităţii magice, evident mai răspândit în folclorul nostru, studiat de Gh. Muşu, care arată că nuditatea parţială sau totală a fost practicată cu două funcţii: 1) ca mijloc de paralizare, de înlăturare a forţelor negative din natură şi societate; 2) ca mijloc de invocare, de trezire, de sporire a forţelor pozitive din natură şi societate, cum este cazul în practica amintită. Vechimea ritului nudităţii magice este covârşitoare. Potrivit opiniilor aceluiaşi cercetător, el se întâlneşte încă la o seamă de popoare preindoeuropene[9].

Elemente străvechi au conservat până în zilele noastre în zona Lăpuş practicile de înfrăţire. În contextul actelor ceremonial-rituale, având ca scop consfinţirea legământului dintre cei doi fârtaţi, capătă o importanţă aparte ritualul mâncatului de către cei doi fârtaţi al colacului cu lapte. Ei consumă bucăţi din colacii ceremoniali cu care s-a oficiat în cadrul obiceiului, peste care se toarnă lapte.

Mâncatul ritualic al colacului cu lapte s-a conservat extrem de bine în satele zonei, el putând fi întâlnit, atât în cadrul ceremonialului nunţii, cât şi în cadrul înmormântării. În cea de a doua zi a nunţii, dimineaţa, după ce mirii au săvârşit un rit de divinaţie, adică au tras de colacul miresei, spre a vedea care din ei va trăi mai mult, acesta este tăiat în bucăţi şi consumat cu lapte numai de către miri. În cadrul ceremonialului funebru, după datul ritualic al "macăului" (botei) peste sicriu în capătul căruia se pun bani şi de care se leagă un ştergar şi un colac, şi acesta un element de mare vechime, are loc împărţirea peste sicriu a olcuţelor cu lapte pe care se pune şi un colac mic, pentru fiecare copil venit la înmormântare, aceştia având obligaţia de a consuma împreună colacul cu lapte.

Sub aspectul semnificaţiei trebuie să subliniem din nou opinia lui Traian Herseni, potrivit căreia tocmai principiul fundamental al vieţii, sănătăţii şi imortalităţii, cel puţin în formele lui religioase, era laptele zeiţei-mamă. În unele rituri de origine preelenică cu un caracter arhaic foarte precis, unora dintre zeităţi li se aducea ca ofrandă lapte cu apă şi cu miere. Laptele îndulcit cu miere şi subţiat cu apă era hrana copiilor mici şi era considerat, deci, ca principiu al naşterii, creşterii, vitalităţii, iar apoi al naşterii şi imortalităţii[10].

Datina trebuie pusă în legătură şi cu alt ritual pe care îl asociază, cel al consumării pâinii în comun, mai răspândit în folclorul nostru, ritual şi el de o incontestabilă vechime, care în spaţiul zonei Lăpuş poate fi certificată prin prezenţa lui în cadrul obiceiului moşilor.

În localitatea Cupşeni întâlnim până astăzi ceremonialul mâncatului prinosului în comun de către întreg grupul proprietar al acelui prinos.

Deşi atestările documentare sunt tardive faţă de vechimea unor datini şi obiceiuri, trebuie să arătăm că ritualul mâncatului pâinii în comun a fost atestat documentar încă în secolul al XVI-lea. Descriind ceremonialul înfrăţirii dintre Stefan Tomşa şi o rudă de a lui Despot Ioan Sommer arată că "înfrăţiţii au mâncat împreună o turtă mare ceea ce se socotea la ei legământul cel mai sfânt"[11].

Dintre datinile statornicite de asemenea în spaţiul zonei din vremuri străvechi în cadrul practicilor de înfrăţire, capătă o importanţă aparte jurământul la lună al celor doi fârtaţi, care la finele ceremonialului ies afară, se întorc cu faţa către lună şi rostesc formula orală tradiţională de jurământ: "Jur la tine Sfântă lună că om sări unu pântru altu' şi ne-om ajuta unu pă altu' la bine şi la rău până la moarte".

Luna ca şi soarele, ca astru principal, deţine un rol esenţial în cartea tradiţiilor populare. Rolul acesta este revelat de credinţe, datini, tradiţii magico-mitice, care s-au format încă înaintea erei noastre şi care au supravieţuit până în plină epocă modernă, aşa cum arată Romulus Vulcănescu[12].

Obiceiurile legate de momentele cruciale ale vieţii omului conţin în zona Lăpuş numeroase elemente fixate din vremuri străvechi. În Lăpuşul Românesc s-a păstrat până astăzi obişnuinţa de a se pune în scalda ritualică a nounăscutului bucăţi din steagul de nuntă şi bucăţi din colacul miresei, prin care se urmărea să se transmită anumite calităţi acestuia pe calea analogiei. "Pui colac să fie pruncu de cinste cum o fi şi colacu. Pui din steag să fie de cinste cum e la nuntă steagu."

Practici de mare vechime şi ele, având la bază magia simpatetică, s-au conservat până astăzi în cadrul ceremonialului nunţii lăpuşene. Amintim în acest sens ritualul spargerii cu steagul a blidului de lut aşezat la poartă în momentul sosirii alaiului la casa miresei. Ceremonialul continuă cu bătutul cu steagul în streaşina casei, care se întâlneşte şi în alte zone folclorice, şi este urmat de bătutul ritualic cu steagul în anumite puncte ale interiorului casei, cel mai adesea în meşter-grindă, ca apoi ceremonialul să se încheie cu spargerea ritualică a vasului cu apă aşezat în cui la meşter-grindă, mai recent cu ţuică. Suntem în posesia unui rit de integrare, având la bază funcţia de iniţiere: "Zâceu bătrânii că tare mult noroc aduc sfărmăturile acele la casă."

Din suita riturilor de integrare a noii familii se individualizează şi capătă o importanţă aparte pe linia unei considerabile vechimi, în cadrul ceremonialului nunţii, trecerea miresei peste jăratic care se pune la fiecare prag, peste care păşeşte la ieşirea din casă şi plecarea la cununie. Practica nu a fost atestată în cadrul ceremonialului nunţii din alte regiuni ale ţării, dar trebuie să o punem în legătură cu o practică similară, jocul miresei pe jăratic atestată de cercetările noastre în Maramureşul istoric.

Funcţia focului, potrivit celor relatate de informatori, este în acest rit apotropaică: "Dacă pui foc la prag când iesă mnireasa, apoi nu să apropie nimic de casă şi nici de mnirei".

Cercetând înmormântarea din spaţiul zonei Lăpuş, pătrundem parcă într-o lume străveche. Surprinde, alături de pomana cu lapte, şi pomana cu apă. La Cupşeni se mai împart şi astăzi pentru participanţi, mai cu seamă la rudenii, peste sicriu vase de lut cu apă. Vechimea acestei prescripţii ritualice ne este marcată de generalizarea apei în folclorul nostru şi al altor popoare, unele dintre acestea fiind de cea mai veche civilizaţie. Mai putem lua în considerare şi un alt element ce marchează vechimea considerabilă a acestei prescripţii şi anume mistica cifrei trei pe baza căreia se structurează, generalizată în folclorul nostru şi al altor popoare şi care ne trimite cu precădere la descântec. În unele localităţi se împart nouă vase cu apă la nouă femei văduve. De asemenea, în cadrul obiceiului moşilor, la Rogoz pentru morţii proaspăt înhumaţi se împart tot nouă vase cu apă la nouă femei văduve.

Ceremonialul funebru a conservat şi alte prescripţii ritualice care poartă pecetea unei vechimi considerabile. În mai multe sate de pe Valea Lăpuşului sau a Suciului la ridicarea sicriului se înfige un cuţit în scaunul mortului care rămâne împlântat până la scăpătatul soarelui, ca să nu revină mortul sub formă de strigoi.

Practica ne aminteşte de una dintre vrăjile amplu răspândite în folclorul nostru, denumită "punerea cuţitului", pe care o întâlnim atât în Transilvania, cât şi în Moldova, Oltenia, Argeş Teleorman etc. O atare vrajă era făcută pentru a cauza rău duşmanilor, celui ce a făcut cuiva vreun rău, sau pentru "afaceri de căsătorie". În aceste situaţii cuţitul se împlânta în pământ, după uşă, în grindă, într-un lemn de alun, la piciorul patului etc. Cuţitul la o atare vrajă este bine să fie cununat, descântat "menit", "ursit" sau "sorocit"[13].

Dacă practica amintită o putem considera ca deosebit de veche tocmai prin prezenţa ei, în forme similare, în vrăji şi farmece arhirăspândite în folclorul nostru, vechimea ei poate fi probată şi mai bine prin prezenţa acestui element etnografic care este cuţitul în practica descântatului. Potrivit cercetărilor lui Artur Gorovei, întâlnim în practica descântecelor *româneşti* variate categorii ale acestui element etnografic: "cuţitul de găsit", cuţitul "cununat", adică cuţitul care a stat la sânul miresei când s-a cununat, "cuţitul de furat", "cuţitul spurcat"[14].

În anumite localităţi, precum Lăpuşul Românesc, descoperim în cadrul ceremonialului funebru şi alte acte rituale, care se individualizează, credem, ca dovezi semnificative de incontestabilă vechime a civilizaţiei în spaţiul zonei în discuţie. Bunăoară spălarea ritualică a bocitoarelor pe mâini cu apă neîncepută, înaintea începerii actului bocitului. Există în această localitate şi un tip de bocit arhaic, graţie prescripţiilor ritualice pe care le urmează. Mortul este bocit la toate colţurile casei, dar şi pe locurile unde a umblat mai mult: în grădină, la grajd, la fântână, la tăietor.

Se pare că bocirea mortului în anumite puncte ale gospodăriei a fost odinioară mai răspândită. Cercetările lui Constantin Brăiloiu într-o altă zonă arhaică – Ţara Oaşului – au atestat bocirea mortului: "prin ogradă, prin odor şi la fereastră"[15].

Analizând astfel de elemente din cadrul culturii populare a Ţării Lăpuşului, ajungem la concluzia justă a lui Romulus Vuia potrivit căreia bogata şi arhaica noastră cultură populară poate deveni o modalitate de a lămuri perioadele obscure ale istoriei noastre din care lipsesc izvoarele directe[16]. Astfel civilizaţia noastră populară devine arhiva nescrisă a poporului românesc în perioada în care lipsesc izvoarele scrise[17].

NOTE

[1] Ioan Chiş Ster, **Ţara Lăpuşului,** în "Familia", an 20, nr. 9 (229), septembrie 1984.

[2] James G. Frazer, **Creanga de aur**, Editura Minerva, Bucureşti, 1980, p. 61.

[3] Romulus Vuia, **Studii de etnografie şi folclor**, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1975, p. 115.

[4] Popa-Lisseanu, *g. Romanica.* **Studii istorice, filologice şi arheologice**, Bucureşti, 1925, p. 27-28.

[5] Vasile Pârvan, **Începuturile vieţii romane la gurile Dunării,** Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 68-69.

[6] Alexandru Popescu, **Tradiţii de muncă româneşti**, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 154.

[7] Traian Herseni, **Forme străvechi de cultură poporană românească**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977, p. 327.

[8] Informatoare – Nastasis Gherman, 72 ani, Rohia.

[9] Gh. Muşu, **Ritul nudităţii magice**, în *Studii clasice*, XIII, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1971, p. 169.

[10] Traian Herseni, **op.cit.**, p. 328.

[11] Gh.Cronţ, **Instituţii medievale româneşti**. *Înfrăţirea de moşie. Jurătorii,* Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1969, p. 32.

[12] Romulus Vulcănescu, **Mitologie românească,** Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1985, p. 391.

[13] Ion Muşlea şi Ovidiu Bârlea, **Tipologia folclorului.** *Din răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970, p. 491-492.

[14] Artur Gorovei, **Descântecele românilor**, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 92-93.

[15] Romulus Vuia, **op. cit.**, p. 76.

[16] **Ibidem**, p. 100.

[17] **Ibidem**.

V.R. GHENCEANU

N. STEINHARDT SAU FERICIREA DE A FI CREŞTIN

EDITURA HELVETICA, BAIA MARE, 1999

O primă întrebare pe care ar putea-o pune scepticii, indiferenţii, neştiutorii şi iconoclaştii prin extensiune (posibil încă prin preajmă!) ar fi: de ce încă o carte despre N. Steinhardt? sau: mai are nevoie filosoful, eseistul şi monahul de noi susţineri şi apărări ale vieţii, ideilor proprii şi ale operei? Răspunsul de bun simţ e simplu şi oricând actual: **are!,** oricând şi oricine are, întrucât niciodată în susţinerea valorilor un gest cultural nu e îndeajuns de rotund şi de atotcuprinzător, nicicând o valoare nu e într-atât de cunoscută şi de răspândită pentru a fi deplin cunoscută. Oricând are, zic, în faţa valurilor – uneori succesive! – de uitări, de contestări, de veleitari-îndrăzneţi cum astăzi sunt fără margini, dispuşi să urce pe socluri gata făcute pentru alţii. La 10 ani de la moartea marelui eseist constatăm că, în zonă, prietenia, artistică măcar, se manifestă cu fervoare, iar în ce-l priveşte pe monah şi pe filosof, această prietenie s-a dezvăluit cu bune efecte (lăsăm, acum, de o parte constatarea că prieteniile spre Steinhardt au apărut şi din zone ori dinspre persoane nebănuite, care fie că abia l-au cunoscut, fie că l-au avut "în obiectiv"). Efectele de care vorbeam se resimt până la urmă în editarea şi în popularizarea operei. Unul dintre marile adevăruri este că majoritatea admiratorilor şi preţuitorilor operei lui Steinhardt au apărut după trecerea lui în lumea de dincolo, contribuind cu adevărat la eternizarea numelui său.

Iată că un asemenea prieten autentic, care nici măcar nu l-a cunoscut personal, din câte ştiu, dar care i-a dedicat timp să-i străbată şi să-i înţeleagă opera, se regăseşte în profesorul şi eseistul dr. Florian Roatiş. La propunerea secretarului general al "Fundaţiei Steinhardt", prof. Ion Săcăleanu, dl Roatiş a întocmit, a îngrijit şi a pus sub un titlu semnificativ **N. Steinhardt sau fericirea de a fi creştin**, primul volum din *Caietele de la Rohia,* apărut în redacţia subsemnatului. O întreprindere generoasă, îmi îngădui să spun, autosponsorizată, căci bunii sponsori încă nu au fost găsiţi. Cartea, iată, se află pe piaţă în 500 de exemplare, tipărită pe bani – o parte – încă în aşteptare de Editura Helvetica din Baia Mare (consilier editorial: Gheorghe Csoma). Ea vine să se adauge, cum spuneam ceva mai sus, ansamblului de gesturi editoriale, orale şi scrise, cu risipă de energii şi entuziasme, prin felurite instituţii ale presei române şi străine în scopul răspândirii făptuirilor monahului şi eseistului care a vieţuit aproape două decenii la Rohia.

Avem o carte angajată în proiect din martie a.c., la întrunirea membrilor Fundaţiei care a avut loc la Rohia. Timpul – cum zicea preţuitul prozator –

FIŞIER BIOBIBLIOGRAFIC

Vasile Radu GHENCEANU s-a născut la 17 mai 1939 în satul Doh, judeţul Sălaj. A absolvit Şcoala normală de învăţători din Oradea, Institutul Pedagogic de trei ani din Baia Mare şi Facultatea de Filologie a Universităţii "Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca. A fost învăţător în câteva localităţi din Sălaj, profesor de literatură universală la liceele "Gheorghe Şincai" şi "Vasile Lucaciu" din Baia Mare, asistent universitar asociat la Universitatea Baia Mare, director al Teatrului Dramatic Baia Mare, ziarist, consilier cultural. În prezent este angajat la "Graiul Maramureşului", Baia Mare.

A publicat versuri, timp de 30 de ani, în aproape toate revistele de cultură ale ţării, în diferite antologii, precum şi mii de articole (cronici, reportaje, interviuri, însemnări) în presa locală şi centrală.

Cărţi apărute: **Cântece pentru inima tânără,** *versuri,* Editura Tineretului, Bucureşti, 1967; **Cartea literelor mari,** *versuri,* Editura Ion Creangă, Bucureşti, 1970, cu ediţiile a II-a şi a III-a la Editura Gutinul, Baia Mare, în 1993 şi 1995; **Ora locală,** *versuri,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978; **Paralele în memorie,** *note de călătorie,* Editura Gutinul, Baia Mare, 1992; **Vindecarea de melancolie,** *eseuri,* Editura Gutinul, 1996; **Însemnaţi de uitare,** *poeme,* Editura Omega, Baia Mare, 1997.

În curs de apariţie: **O carte cu prieteni,** *cronici literare şi de teatru,* **Complexul de egalitate,** *poeme.*

Grigore VIERU

CALEA SÂNGELUI

În memoria lui N. Steinhardt

Chinuitor este
Aşternutul pe Cruce.
Dar pururi umblă îmbrăcat
În slava Domnului
Cel care
În somnul răstignirii
S-a scufundat.
Străin credeam că sunt
În lumea aceasta,
Doamne Isuse,
Atunci când
Din braţele mamei
Pre pământ coborâi.
Dar ai intrat Tu
În noaptea durerilor mele
Luminându-mă.
Inima lumii întregi
Bate, iată, la mine în piept.
Iar sângele Tău,
Rănitul Tău sânge,
Pe cruce curgând,
Arată calea sângelui meu
Spre Tine,
Spre oameni,
Spre lume.

n-a mai avut răbdare şi, în contracronometru, dar cu atentă îngrijire şi devoţiune, lucrarea a apărut chiar la sfârşitul concursului de eseu literar, filosofic şi religios pentru elevi, recent desfăşurat la Rohia. A fost lansată la Mănăstirea Rohiţa, în miez de noapte, în loc de închinăciune şi slavă. Are şi această întâmplare o predestinare, sunt sigur!

Cititorul care va binevoi să deschidă această carte şi s-o parcurgă (după ce, desigur, va fi străbătut opera eseistului, aproape în întregime publicată!) va constata frumuseţea şi sinceritatea articolelor lui Steinhardt despre Maramureş şi maramureşeni în mijlocul cărora a vieţuit, se va bucura de analizele altora aplicate operei ce ne-a lăsat-o, va decela subtilităţile cu care cei mai mulţi dintre semnatari pătrund în cărţile de căpătâi ale filosofului (*Jurnalul fericirii, Dăruind vei dobândi* etc.), accentuând înţelesuri sau intuind frumuseţile de dincolo de cuvinte. Găsim în cartea aceasta, aşadar, studii şi relatări semnate de Florian Roatiş, Terezia Filip, Ioan Filip, Nicolae Roşca, Mândiţa Cozma. Apoi câteva eseuri semnate de Virgil Bulat, unul dintre editorii filosofului, coleg de detenţie cu acesta la Gherla (ne referim la eseurile *The political implications of Ioan Paul II Pope's visit at Bucharest, ... şi Nicu Steinhardt*), precum şi *Timp şi mântuire în Jurnalul fericirii* de Elena Neagoe, autoarea textului despre Steinhardt cuprins în manualul de clasa a XII-a. De excelentă audienţă se vor bucura, sunt sigur, însemnările din 1993 ale unor personalităţi din diaspora (în parte publicate în numărul din 20 martie al ziarului "Graiul Maramureşului"), precum ar fi Eugen Ionescu, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Bujor Nedelcovici, Dinu Manoil, Vlad Stolojan, Lucian Raicu, S. Paleologu-Mata, Ion Varlam, Nicolette Franck, Neagu Djuvara. Cartea se încheie cu un amplu şi vibrant interviu luat în iunie a.c. de prof. Roatiş cunoscutului eseist şi om politic Alexandru Paleologu, prieten al lui Steinhardt, ale cărui mărturii devin peste timp tot mai importante şi mai penetrante. Cred că acest interviu de 30 de pagini limpezeşte multe dintre zonele mai întunecate ale vieţii scriitorului Steinhardt şi pune accentele care trebuie pe mulţimea de informaţii, întâmplări, contribuţii, determinări, împrejurări, situaţii, aparente paradoxuri privitoare la om şi la operă. Asemenea mărturii devin esenţiale pentru cunoaşterea unei personalităţi, complexe şi în aparenţă contradictorii, cum este şi N. Steinhardt. Nu întâmplător am propus domnilor Roatiş şi Săcăleanu ca volumul II din *Caietele de la Rohia* să fie dedicat amintirilor despre Steinhardt. Până se mai poate, până iniţiativa mai poate fi actuală, până generaţiile ce l-au cunoscut îndeaproape nu se subţiază într-atât, încât să se mute, cu vrerea lui Dumnezeu, în lumea de dincolo.

FOLCLOR DIN MARAMUREŞ EDITAT LA CHIŞINĂU

În 1991, la Simpozionul naţional de etnologie (12-15 septembrie, Sighetu Marmaţiei), simpozion organizat cu ocazia împlinirii a 600 de ani de la atestarea primului text în limba română – **Codicele de la leud** – am avut marea bucurie de a întâlni şi cercetători din Chişinău, care ne aduceau în dar o carte: **Folclor din Maramureş,** Editura Ştiinţa, 1991, culegere alcătuită de Nicolae Băieşu, Grigore Botezatu, Ion Buruiană, Victor Cirimpei, Nicolae Demcenco, Iulian Filip, Andrei Hâncu, Efim Junghietu, Sergiu Moraru. După **Poezii populare din Maramureş,** publicate în "Analele Academiei Române", Seria II, Tom XXXVIII, 1905-1906) de besermanul (adică din Biserica Albă) **Alexandru Ţiplea** – un exemplar foarte rar, putând fi consultat doar la fondul documentar al bibliotecilor mari – nu am mai citit şi, îndeosebi, nu am putut afla veşti despre "Maramureşul întreg", aşa cum era până în 1920. Nu mai ştiam nimic, sau aproape nimic, de viaţa şi starea culturală a Maramureşului "de dincolo de Tisa", în afară de ceea ce, în 1940, scrisese Alexandru Filipaşcu *(Istoria Maramureşului)*, sau Radu Popa (*Ţara Maramureşului în sec. al XIV-lea,* 1970). Deşi prezentată în condiţii grafice modeste, **Folclor din Maramureş** (140 p.) este de real interes ştiinţific, nu numai prin materialele cuprinse, ci şi prin concepţia alcătuirii sale. Dacă majoritatea folcloriştilor maramureşeni, atât cei foarte cunoscuţi – Al. Ţiplea, Tit Bud; Ion Bârlea, Tache Papahagi –, cât şi cei contemporani, s-au aplecat mai cu seamă asupra folclorului poetic, această antologie se doreşte a fi un **corpus** (a ceea ce se mai păstrează azi) al (aproape) tuturor genurilor şi speciilor folclorice. Sunt incluse, alături de genurile foarte cunoscute (basme, balade, oraţii de nuntă, lirică etc.), şi tradiţii calendaristice, formule şi practici magice, credinţe şi superstiţii, tălmăciri de visuri, proverbe şi zicători, ghicitori, jocuri de copii, legende şi povestiri, romanţe şi amintiri, scrisori în versuri (acestea din urmă aproape ignorate de cercetătorii noştri, care nici nu le consideră folclor, deşi sunt semnul cultural al unei epoci).

În 1993, prin Academia de Ştiinţe, Institutul de Etnografie şi Folclor, se reia lucrarea aceloraşi autori, purtând de această dată titlul **Cât îi Maramureşul...,** Editura Ştiinţa, Chişinău, 550 pag. Cuvânt înainte de maramureşeanul prof. univ. dr. doc. Mihai Pop. Este o ediţie revăzută şi adăugită a culegerii din 1991, iar cum precizează Gr. Botezatu şi A. Hâncu în *Notă asupra ediţiei,* cercetările "au fost întreprinse din anumite motive: interesul pentru o arie românească de baştină – Maramureşul, de unde se trage o parte a populaţiei Bucovinei, Moldovei şi Transnistriei; cercetarea unor elemente ale comunităţii şi continuităţii culturii româneşti în Moldova, Bucovina şi Transnistria în raport cu cea maramureşeană" (p. 19).

Noul volum este îmbogăţit cu ilustraţii, transcrieri muzicale ale muzicologului Andrei Tamazlâcaru, iar, în pofida unor receptări ale pronunţiei în subdialectul moldovenesc (**di** în loc de **de, niireasî – mnireasă, dispărţâsc – despărţâsc, horie, horii – hore, şi – ce** sau **si, chiatrî – ptiatră** etc.), a unor inadvertenţe în explicarea regionalismelor (**foaş** – nu înseamnă **friguri,** ci **viscol, fuieş**), a plasării unor **amintiri** la **strigături** – volumul este mai mult decât meritoriu. Nu este "o completare modestă" – cum spun autorii – ci un aport substanţial al "folcloriştilor chişinăuieni în colectarea şi editarea folclorului unei margini a Maramureşului", contribuţie adusă "într-un timp când specialiştii români maramureşeni nu aveau posibilitatea să efectueze cercetări în această zonă românească, tăiată din trupul României şi izolată cu sârmă ghimpată" (p. 19).

Studiile care însoţesc prezentarea unor genuri şi specii folclorice, cel despre uneltele agricole tradiţionale, aduc, pe lângă interesul pur ştiinţific, şi o analiză a **stării de fapt actuale** din această zonă situată la izvoarele Tisei.

Prin contribuţia cercetătorilor români basarabeni se poate gândi şi înfăptui deja, laolaltă cu cercetătorii din ţară, acel mult visat **CORPUS TRADITIONUM MARAMOROSIENSIS,** aducându-ne aminte, la finele acestor câteva rânduri, şi de un proverb maramureşean care ne spune că

Lucrul bine început
Este pe jumătate făcut.

I. DUMITRU

Traian MOLDOVAN

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE ÎN CENTRUL ARTISTIC DE LA BAIA MARE

Statornicit în prelungirea durabilelor valori spirituale românești împlinite de-a lungul secolelor în acest inconfundabil focar de cultură care este Maramureșul, Centrul Artistic Baia Mare reprezintă o experiență distinctă, atât în planul artei naționale, cât și în context european.

Existența unei activități plastice deja centenare, cu dimensiuni, atât în planul cunoașterii evenimențiale a faptelor de cultură, cât, mai cu seamă, în planul cercetării științifice, are multiple implicații în domeniul creației tuturor generațiilor de artiști care au activat constant sau numai sporadic la Baia Mare.

În bună măsură nașterea Centrului Artistic băimărean este legată de puterea de seducție a Münchenului, centru al învățământului artistic european, care a polarizat artiști provenind din întreaga Europă. Maramureșeanul Simon Hóllosy (n. 1857, Sighetu Marmației – m. 1918, Teceu), artist ce se bucura de un binemeritat prestigiu în epocă, își formează la München (1886) o școală liberă de pictură, în scopul promovării progresului și căutărilor novatoare în artă.

Prelungirea unor ecouri ale formelor de exprimare plastică cultivate în citadela artei bavareze, precum și a celor similare din Franța, Italia, Rusia, se va reflecta în creația primei generații de artiști care au activat la Baia Mare.

Găsim astfel explicația elementelor care leagă mișcarea băimăreană autonomă de tendința cultural-artistică progresistă pe care a reprezentat-o în plastica românească grupul "Tinerimea artistică", după cum trebuie semnalată sincronia atitudinii "în bună măsură protestatară și a altor centre asemănătoare din peisajul cultural-artistic european". Nu este întâmplător faptul că la cumpăna secolelor XIX și XX se remarcă sciziunile unor grupări artistice, care, reunite sub emblema "secesiunilor", n-au exprimat altceva decât nevoia unor înnoiri în câmpul de manifestare artistică. Astfel, dincolo de particularitățile strict stilistice, atitudinea clar orientată împotriva academismului apropie foarte mult funcțiile novatoare ce caracterizează mișcarea rusă "Mir iskusstva" (Petersburg, 1890); "Münchener rezession" (1892); "Centrul Artistic de la Baia Mare" (1896); "Societatea Ileana a tinerimii artistice române" (București, 1897); "Winer sezession" (1897); "Buliner sezession" (1898) etc. Față de centrele europene de largă audiență, față de modelele culturale numeroase, adesea contradictorii, propuse în epocă, mișcarea băimăreană se distinge prin autonomie relativă și zonă de popularizare și iradiere distinctă. Din alternanța München (iarna), Baia Mare (vara), între 1896-1902, Centrul Artistic băimărean, provenit din cercul lui Hóllosy, devine o citadelă artistică. O citadelă inedită în măsura în care reușește să depășească limitele unor tipare pedagogice și organizatorice consacrate, făcându-se în primul rând purtătorul idealului artistic al spiritului colectiv, care a refuzat obsesiile și obtuzitățile naționalist-elitiste fluturate în epocă. Cert este că aici nu li s-a impus anume rigori scolastice, ori principii de exprimare stilistică.

De la această dată, când alături de întemeietorul "Coloniei de pictură" se află pictori ca: Arthur Garguromin Verona (1868-1946), Ferénczy Károly (1862-1917). Thorma Ianoș (1870-1937), Ivanyi Grünwald Bella (1867-1940), Réti István (1872-1945), Maticska Jenö (1885-1906), Samuel Mützner (1885-1959) și mulți alții, se poate vorbi la Baia Mare de primele intenții de-a se tezauriza valori muzeale. La 19 iunie 1904, a avut loc deschiderea "Muzeului orășenesc Baia Mare", care s-a dovedit a fi o încercare temerară, întrucât un incendiu a spulberat colecțiile, iar mai apoi prima conflagrație mondială a zădărnicit alte inițiative.

Perioada interbelică marchează un eveniment notabil, prin interesul manifestat de Academiile de artă din

Bucureşti, Iaşi şi Cluj, care-şi trimit aici studenţii vara pentru practică de documentare. Semnalăm proiectul întocmit de pictorul şi profesorul Ipolit Strâmbu (1871-1934), care preconiza, pe lângă dezvoltarea bazei materiale, să reunească periodic, la Baia Mare, artişti români şi creatori din Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria şi Rusia (Uniunea Sovietică). În această perioadă remarcăm prezenţa la Baia Mare a pictorilor: Eugen Pascu (1895-1948), Ziffer Şándor (1880-1962), Krizsan János (1886-1948), Iosif Klein (1896-1945), David Jandi (1893-1944), precum şi a unor nume de rezonanţă în centrele culturale ale ţării, dintre care putem enumera: de la Cluj pe Aurel Ciupe, Tasso Marchini, Letiţia Munteanu, Petre Abrudan, Romul Ladea, Mohi Alexandru, Bene Joszef, de la Bucureşti pe Alexandru Phoebus, Lucian Grigorescu, Traian Bilţiu-Dăncuş, Dan Băjenaru, Mihaela Eleutheriade, Alexandru Ciucurencu, de la Braşov pe Hans Mattis Teutsch, de la Timişoara pe Iuliu Podlipnyi, de la Oradea pe sculptorul Iosif Kekete, de la Satu Mare pe Aurel Popp şi mulţi alţii care au activat vremelnic la Baia Mare.

A doua conflagraţie mondială care a adus alipirea la Ungaria hortistă a 2/3 din teritoriul transilvănean, în care era cuprinsă şi Baia Mare, a perturbat bunul mers al acestei activităţi care-şi găsise până la acea dată un drum propriu. Mai apoi, un alt factor care a influenţat continuitatea spiritului autohton s-a dovedit a fi orientarea impusă de ideologia comunistă. Un val de artişti mediocri vor ieşi la suprafaţă vremelnic. Tot acum obedienţa faţă de regimul nou-instaurat le-a oferit şansa consacrării unor artişti cu certe calităţi: Vida Gheza, Paul Erdös, Vasile Kazar şi alţii.

Un eveniment notabil începe prin deceniul şase, când se deschide pentru public o secţie de artă în cadrul Muzeului judeţean (1960), care din 1985, prin alocarea unui spaţiu corespunzător funcţiunilor muzeale, inaugurează o cuprinzătoare expoziţie (250 piese expuse, dintr-un patrimoniu de aproape 3000 de piese tezaurizate).

Tot în această perioadă sunt organizate ample şi documentate expoziţii de artă care îşi propun să edifice şi să configureze dimensiunile activităţii plastice din acest centru artistic. Expoziţiile "Prezenţe artistice la Baia Mare. 1896-1971", Centrul Artistic Baia Mare la opt decenii de activitate (1976), "Centrul Artistic Baia Mare" (1989) – Bucureşti, Sala Dalles, "Centenar artistic băimărean: 1896-1996" (1996) – Baia Mare sunt edificatoare în acest sens.

Pe simezele spaţiilor Muzeului de artă sau ale Uniunii Artiştilor Plastici în această perioadă expun Iosif Balla, Gheorghe Chivu, Şainelic Alexandru, Mircea Hrişcă, Traian Hrişcă, Walter Friedrich, Mihai Olos, Ilie Cămărăşan, Nicolae Apostol, Traian Moldovan, Törös Gabor, Mircea Bochiş, Nicolae Suciu, Iudita Crăciun, Gheorghe Crăciun, Ion Anghel Negrean, Kovacs Bertalan, Ion Marchiş, Szantó András, Vasile Corneştean, Valentin Muste etc.

Tradiţia acestui centru artistic, nevoia de cunoaştere şi abordare a fenomenului plastic din multiple unghiuri, precum şi dorinţa de revigorare a climatului de creaţie au fost doar unele dintre motivaţiile care au determinat organizarea de către Inspectoratul pentru Cultură a unei Tabere internaţionale de pictură (1993), care a ajuns în acest an la a 8-a ediţie.

Până acum, în cele şapte ediţii precedente, au lucrat la Baia Mare peste 50 de pictori din Albania, Anglia, Argentina, Austria, Italia, Ungaria, Ucraina, Olanda, Yugoslavia, Suedia, Bulgaria, Germania, Republica Moldova şi România. Aceşti artişti au donat cu generozitate peste 100 de piese de pictură muzeului băimărean.

Se va putea astfel deschide o galerie de artă contemporană universală.

Desigur că astăzi oraşul respiră cultural pe alte coordonate, dar pictura şi artele vizuale în general sunt valenţele de marcă cu care se mândreşte.

Peste timp, aici s-a permanentizat un interes perpetuu pentru inovaţie şi progres artistic, ceea ce a fost determinant pentru configurarea unui Centru artistic, care a rămas viabil până în zilele noastre.

Mihai DĂNCUŞ

"FRUMOSUL CE-L DESCOPĂR ÎN JURUL MEU"

Traian Bilţiu-Dâncuş. Autoportret.

Au trecut peste o sută de ani de la naşterea unuia dintre cei mai reprezentativi fii ai Maramureşului, Traian Bilţiu-Dăncuş. S-a născut în Ieudul Maramureşului la 29 noiembrie 1899 într-o familie de intelectuali.

Tatăl său, institutorul confesional greco-catolic, docentul primar Petru Bilţiu-Dăncuş, a fost el însuşi un mare om de cultură, primul folclorist al Maramureşului, talentat poet, colaborator al lui Nicolae Densuşeanu, animator cultural şi mare patriot. Mama sa provenea dintr-o familie de funcţionari.

La numai şapte ani viitorul pictor rămâne orfan de tată familia trecând prin momente grele. La 17 ani este încorporat forţat în armata austro-maghiară.

Reîntors de pe frontul italian, intră voluntar în armata română. În anul 1919 se înscrie la Şcoala superioară de poduri şi şosele (politehnică) din Bucureşti. După un an renunţă la bursa câştigată aici şi trece la Şcoala de Arte Frumoase unde, mărturiseşte pictorul, "m-am dorit de mic copil". În anul 1924 absolveşte facultatea cu trei specializări: pictura, gravura şi arta decorativă. La examenul de capacitate este clasat pe primul loc. Începând cu 1 septembrie 1924, la cererea sa este numit profesor titular la catedra de desen / arte de la Şcoala normală din Sighetu Marmaţiei. După solicitarea unui concediu de studii pe care nu-l primeşte, la 28 februarie 1926 părăseşte catedra şi pleacă la Paris pentru şapte luni, alternând săptămânal studiul de atelier în particular cu vizita în muzee şi pictatul în peisaj. De aici, beneficiind de o bursă, pleacă în coloniile franceze din nordul Africii pentru "o cură de paletă", cum însuşi mărturiseşte, fixându-se în Tunis. Fondurile financiare de care dispunea se epuizează rapid şi este nevoit să lucreze pentru existenţă.

O împrejurare fericită îi facilitează angajarea la Staţiunea oceanografică din Salambo – Cartagina. Aici lucrează ca pictor timp de şase luni. Banii câştigaţi îi drămuieşte în aşa fel, ca să-i ajungă "pentru a vizita pictura spaniolă în cultul căreia m-am format la ea acasă la Madrid", mărturiseşte pictorul.

Se reîntoarce în ţară prin Paris, lucrând ca profesor la Liceul Dragoş Vodă din Sighet până la Dictatul de la Viena când se refugiază la Bucureşti. Între timp, în anul 1929 este invitat din nou la Tunis, prin Ministerul Lucrărilor Publice al Franţei, pentru decorarea murală a staţiunii oceanografice. De aici pleacă la Constantinopol, iar după un stagiu de documentare se reîntoarce la Paris şi apoi în ţară cu opriri în capitalele şi marile muzee din Europa Centrală. După refugiul din 1940 rămâne definitiv la Bucureşti.

Un rol deosebit în formarea sa ca om l-a avut tatăl său. Iubirea faţă de ţărani, de cei slabi şi obidiţi, lupta

aprigă pentru emanciparea națională şi mai ales culturală au fost idealurile sale.

Şederea timp de nouă ani în orfelinatul din Ungaria "m-a învățat să cunosc poporul ungar la el acasă şi să fac deosebirea între el şi şovinismul conducătorilor", "iar după dezrobirea noastră națională... am fost profund dezamăgit de politicianismul meschin al partidelor străine de adevăratele interese" naționale. Această experiență îl determină să-şi facă un ideal de viață şi conduită din "împlinirea datoriei civice şi culturale în afară de orice partid, la catedră şi în artă... căutând a face numai bine tuturor din jurul meu, dar mai ales acelor mulți anonimi care au mai mare nevoie de el, luminându-le prin vorbă şi mai ales cu exemplul meu mintea şi sufletul numai spre bine", mărturiseşte artistul într-unul din caietele-jurnale.

A pictat mult, abordând toate genurile. A fost un desenator desăvârşit, a făcut sculptură monumentală.

Amintim câteva dintre lucrările de pictură monumentală de aici, din Sighetul nostru: pictura în frescă a bisericii greco-catolice (Str. Dragoş Vodă nr.1) azi ortodoxă, pictura în frescă a sălii de spectacole a Palatului Cultural (fostă capelă episcopală ortodoxă în perioada interbelică), "Calea Crucii" – pictură în ulei la Biserica romano-catolică. Tot aici, în zonă, Traian Bilțiu-Dăncuş ne-a lăsat "Poarta Maramureşului" din satul Mara şi Monumentul de la Biserica din Şes de la Ieud. Lucrări în frescă de mare anvergură a făcut la mănăstirile din jurul Bucureştiului şi la alte biserici din țară. Un monument de referință națională mai puțin cunoscut este "Poarta" de la intrarea în Muzeul "Astra" din Sibiu, sculptată şi edificată în timpul războiului la Uzinele de armament de la Mârşa şi adusă aici de regretatul dr. Cornel Irimie, director al Muzeului.

Ne permitem să reproducem două referințe în legătură cu arta pictorului: "Ceea ce intrigă în arta inegală şi uneori chiar contradictorie a acestui pictor cu formație de om cult este nota de autenticitate a meşterului din popor pe care el a păstrat-o dincolo de studii şi de vasta experiență de freschist, autor de portrete, compoziții şi peisaje... Traian Bilțiu-Dăncuş se apropie de pictura mai riguros stilizată a lui Dumitru Ghiață... Asemenea lucrări ar sta bine într-un muzeu, pentru că studiile şi experiența nu au înăbuşit candoarea, naivitatea, dorința de redare a adevărului vieții, ci, dimpotrivă, le-au servit într-un mod neobişnuit" (Petru Comarnescu, "România literară", 8 mai 1969); "Bilțiu-Dăncuş poate forma subiectul unor nesfârşite discuții estetice... Niciodată culoarea pură nu a fost la mai mare cinste. Şi niciodată pictura n-a fost mai aproape de sentimentul viu, puternic, fără concesii şi fără reticențe, curajos în violența lui, al țăranului nostru. Totul este strigător, aproape sălbatic, dar nou, de o intensitate de ton, de o energie în desemn nemaiîntâlnită. Van Gogh, în nebunia sa genială, n-a întrebuințat alte tonuri; Van Gogh n-avea însă îndărătul său o artă populară care să-l susțină, să-i justifice îndrăznelile, ca Bilțiu-Dăncuş. De aceea poate el a fost atât de greu admis de contemporani... Şi ceea ce este mai impresionant... este delicatețea cu care sunt văzute uneori anume acorduri de "mauve", de violet palid cu albul zăpezii, în câteva vederi de iarnă... Cele două mari compoziții, în special "Mulsul oilor", sunt tablouri de care nu mulți artişti din generația lui ar fi capabili" (prof. G. Oprescu, "Universul", 19 ianuarie 1939).

Pictorul Traian Bilțiu-Dăncuş, un foarte bun cunoscător al țăranului român, al culturii şi civilizației populare de pe întreg spațiul românesc va fi preocupat toată viața de cunoaşterea miturilor neamului românesc, a obiceiurilor tradiționale şi desigur a istoriei acestui pământ. Din această perspectivă trebuie să amintim şi preocupările sale de a reprezenta Maramureşul în Muzeul Satului din Bucureşti (având o contribuție specială la transferarea şi restaurarea bisericii din Dragomireşti şi a altor piese) şi în muzeul național bucureştean.

Dintre lucurările de mare anvergură amintim "Mulsul măsurii la Săpânța", "Madona din Carpați", "Nunta Maramureşeană", "Spovedanie la Avrig", "Pereche maramureşeană" ş.a. Adăugăm la acestea şi câteva lucrări cu caracter istoric, picturi în ulei de mari dimensiuni şi care cu siguranță se vroiau proiecte pentru lucrări de pictură monumentală, astfel: "Decebal" (ulei pe pânză 146x120), "Arbori la Sarmizegetusa" (1957), "Lupoaica cu Romulus şi Remus" (ulei pe pânză, 1959, 120x80).

Marea Unire din Decembrie 1918 îl determină pe pictor să imortalizeze prin arta portretului câțiva țărani (din Ieud, Hoteni, Săpânța) care au semnat unirea Maramureşului cu Țara.

Mare patriot, Traian Bilțiu-Dăncuş va protesta vehement împotriva Dictatului de la Viena, desigur în primul rând prin arta sa. Evidențiem aici lucrarea în grafică "Am fo' ş'oi si" (Am fost şi voi fi), expresie maramureşeană a statorniciei neamului, premiată la Salonul oficial din Bucureşti din 1940, reluată în 1957 în tehnica frescei, precum şi lucrarea simbolică "Răstignirea Maramureşului" (ulei pe pânză, 200x127) datată 1941, prezentată şi premiată la Salonul oficial din Bucureşti în 1942.

Credința puternică l-a determinat în anii regimului comunist, ateu să se apropie mai mult de biserica ortodoxă (el fiind un credincios profund greco-catolic) şi de mănăstiri, subiecte care se vor regăsi frecvent în creația sa.

O parte din creația lui Traian Bilțiu-Dăncuş este expusă permanent la Muzeul din Sighetu Marmației.

Înțelegerea spiritualității maramureşene, dar şi a peisajului zonei sunt profunde. Dragostea față de țăranii încărcați de noblețe şi istorie, profunda credință creştină, crezul său în Neam şi Țară transpar din toate pânzele sale.

Cutremurați în fața creației sale, pătrunşi de detaşarea necesară, credem că Traian Bilțiu-Dăncuş a creat şi a impus un stil în arta plastică românească.

Bogata activitate expozițională a generat o atenție specială din partea presei, a marilor critici şi istorici de artă ai vremii. Din păcate, după război, atitudinea anticomunistă a pictorului, precum şi profunda sa credință manifestată deschis l-au izolat.

* * *

Pentru a-i înțelege evoluția vieții, ne aducem aminte de dramaticul testament al tatălui său pe patul de moarte şi care-l va obseda toată viața: "Copii! V-am crescut români! Decât să vă ştiu că vă lepădați vreodată de limbă, lege şi neam, mai bine v-aş scoate ochii de acum, – să cerşiți din casă în casă; să nu uitați!".

După primul război, pictorul mărturiseşte: "ochilor mei buimăciți de lumea libertății, li s-a deschis atunci o panoramă nouă şi uriaşă, a Neamului meu propriu, a celui Românesc.

...Am descoperit cu lăcomie frumusețea neîntrecută a limbii, a tradițiilor, a țăranului, a pământului şi a doinei noastre şi m-am îmbătat de ele pentru că le-am simțit ale mele...

Zadarnic am călătorit peste țări şi mări, setos de a învăța şi a vedea; am avut întotdeauna clară convingerea că civilizația, frumusețile şi comorile altora ne pot îndemna doar să apreciem şi mai mult pe ale noastre, să ne cântăm frumusețile necântate – să dăm omenirei aportul nostru de civilizație românească – pe care încă nu l-am dat – cu toate frumusețile, posibilitățile şi comorile lui".

Încheiem cu crezul său artistic şi de viață consemnat într-un manuscris: "În artă, cea mai mare satisfacție şi bucurie o trăiesc când **descifrez** prin meditație şi **împărtăşesc** spontan (cu mijloacele mele plastice de exprimare) **frumosul, adevărul** ce-l descopăr în jurul meu, şi-l arăt semenilor mei **înțeles** şi **simțit,** spre edificarea şi bucuria tuturor.

În asta constă aportul meu creator".

FASCINANTUL MARAMUREŞ

Judeţul Maramureş oferă locuri de o rară frumuseţe, posibilităţi de odihnă şi agrement, valori inestimabile ale artei populare tradiţionale, trăsături etnografice dintre cele mai interesante, ceea ce-i conferă statutul de zonă turistică de primă importanţă a ţării.

Repartizarea în spaţiu a potenţialului turistic, personalitatea zonală a acestuia creează posibilitatea delimitării, în spaţiul turistic maramureşean, a unor zone cu caracteristici distincte.

a) Zona turistică Baia Mare şi împrejurimi cuprinde municipiul Baia Mare şi localităţile aflate pe o rază de circa 30 km distanţă de municipiu. Din punct de vedere geografic, zona se încadrează depresiunii Baia Mare, cuprinzând şi regiunea munţilor vulcanici, precum şi culoarul Someşului.

Centrul polarizator al zonei este *municipiul Baia Mare,* cu o populaţie de peste 150.000 locuitori, reşedinţă a judeţului Maramureş, localitate cu multiple valenţe turistice.

Descoperirile arheologice au pus în lumină, pe actualul teritoriu al oraşului, urme din epoca bronzului, urmele unor exploatări miniere din perioada dacilor liberi şi de mai târziu, prima sa atestare documentară fiind din anul 1329, sub numele de ***Rivalus dominarum (Râul domniţelor).*** Vestigiile istorice care se păstrează parţial sau integral, unele dintre ele restaurate şi puse în circuitul turistic, oferă perspectiva unui trecut bogat în evenimente şi semnificaţii. Dintre obiectivele de interes pentru turişti menţionăm: **Casa Iancu de Hunedoara** – construită în 1446 de Iancu de Hunedoara pentru soţia sa Elisabeta; **Bastionul măcelarilor** sau **Turnul de muniţii** – construit în sec. XV, care făcea parte din zidul cetăţii; **Bastionul monetăriei** – construit în 1739, pe locul vechii monetării (1411), într-o arhitectură barocă; Fostul **Han al oraşului** – a găzduit în 1847 pe marele poet revoluţionar Sandor Petöfi şi pe actriţa Iulia Szendrei, aflaţi în călătoria lor de nuntă, în drum spre Coltău; **Muzeul judeţean,** care cuprinde trei secţii: de istorie, de artă, de etnografie şi artă populară; **Muzeul de mineralogie** este cel mai mare muzeu regional de acest fel din Europa, cu exponate de minerale şi roci, multe dintre ele considerate raritäţi mondiale şi valori de patrimoniu; **Palatul administrativ al judeţului,** clădire monumentală, care îmbină armonios tradiţia arhitecturii maramureşene în lemn cu cea modernă; în parculeţul de lângă turnul palatului se află **grupul statuar *Sfatul bătrânilor,*** creaţie a sculptorului Vida Gheza; **Monumentul ostaşului român,** autor sculptorul Andrei Ostap; **Casa de cultură a sindicatelor.** Între principalele zone turistice şi de agrement din municipiul Baia Mare şi împrejurimi, amintim: **Parcul oraşului** (14 ha), parc dendrologic şi de agrement, cu arbori ornamentali şi exotici, unii cu vârstă de peste 150 de ani, declaraţi monumente ale naturii: arborele de lalea, Chiparosul de California, Pinul de Himalaia etc.; **Dealul Florilor** (367 m altitudine) oferă prilejul unei panorame asupra oraşului şi zonelor limitrofe; **Căstănişul de la Baia Mare** ocupă o suprafaţă de cca 310 ha, cea mai nordică plantaţie de castan comestibil din Europa, cu exemplare ce au înălţimea de 22 m şi o circumferinţă de până la 8 m, iar vârsta lor depăşeşte 500 de ani. În luna octombrie, când se recoltează fructele, la Baia Mare are loc *Sărbătoarea castanelor;* **Valea Usturoiului – Plestioara** – atractivă zonă de recreare şi agrement, ce dispune de spaţii de alimentaţie publică; **Lacul Bodi** (cartier Ferneziu), lac amenajat în spatele unui lac de refulare a lavei, dotat cu cabană, plajă, camping; **Barajul şi Lacul de acumulare Firiza** (10 km de Baia Mare), construit pentru aprovizionarea cu apă potabilă şi industrială; la baraj există o cabană, restaurant, teren de camping, izvor de apă minerală; **Staţiunea Izvoarele** (32 km distanţă de Baia Mare), situată sub vârful Igniş, la 916 m altitudine, staţiune climaterică deschisă tot timpul anului, cu aer puternic ozonat, recomandată în tratarea afecţiunilor pulmonare şi ale sistemului nervos; mai recent a devenit o foarte căutată bază de tratament bioenergetic; pârtii de schi pentru începători şi avansaţi, teleschi, poteci marcate spre Igniş (1.307m), Cheile Tătarului etc.; cazare în vile, restaurant şi bar de zi, posibilităţi de închiriere de material sportiv.

Baia Sprie, oraş situat la 10 km de Baia Mare, atestat documentar în 1329 sub numele de ***Mons Medius,*** oraş de mineri încă de la începuturile sale, pentru exploatarea minereurilor auroargintifere; la 3 km de centrul oraşului, la altitudinea de 565 m, se află **Lacul Albastru,** lac circular unic în ţară prin originea şi componenţa apei, format prin prăbuşirea galeriilor unei mine vechi; apa are reacţie acidă, deoarece conţine acid sulfuric şi ioni de cupru (de aici şi culoarea ei albastră).

Zona turistică Mogoşa (20 km de Baia Mare, situată la 750 m altitudine, dispune de o cabană turistică cu 80 de locuri de cazare, restaurant, bar de zi; cabana este situată pe malul Lacului Bodi, unde se practică pescuitul sportiv, înotul şi canotajul de agrement; pârtie de schi, telescaun, poteci marcate spre vârful Mogoşa (1.246 m). Pe culmea pasului Gutâi (1.109 m), la care se ajunge străbătând spectaculoase serpentine, se poate face un popas la **Hanul Pintea Viteazul,** care dispune de locuri de cazare, restaurant, loc de parcare; de la acest han se poate face o excursie la *Creasta Cocoşului* (1.428 m altitudine), formă de relief bizară, lungă de circa 200 m, constituită din andezite bazaltice, pentru conservarea căreia a fost declarată monument al naturii.

La o distanţă de 15 km de Baia Mare, pe drumul spre Cavnic, se găseşte localitatea **Şişeşti**, legată de numele marelui luptător pentru unirea Transilvaniei cu România, *Vasile Lucaciu;* aici se poate vizita **Casa memorială Vasile Lucaciu** şi **Biserica Unirii tuturor românilor,** concepută în stilul catedralei Sf. Petru din Roma. Pe acelaşi traseu se găseşte localitatea **Şurdeşti** (23 km de Baia Mare), vestită prin impresionanta biserică de lemn, considerată cea mai înaltă construcţie de lemn din Europa, monument istoric şi de arhitectură construit în secolul al XVIII-lea.

Oraşul Cavnic (34 km distanţă de Baia Mare), centru minier important pentru exploatarea şi prepararea minereurilor nefieroase, situat la poalele masivului Gutâi (1.443 m) şi Mogoşa (1.246 m). Aici se găseşte un obelisc din blocuri de piatră, numit **Piatra Tătarilor,** care aminteşte de ultima năvălire a tătarilor (1717).

La Băiţa (12 km distanţă de Baia Mare), aşezare minieră, locul natal al poetului-erou ***Ion Şugariu*** (1914-1945), mort în luptele pentru eliberarea Cehoslovaciei, se află ***Casa memorială*** şi un bust al poetului.

b) Ţara Maramureşului este partea sudică a marii depresiuni situate pe cursul superior al Tisei, depresiune mărginită de culmile Carpaţilor Nord-Vestici şi Orientali şi de lanţul munţilor vulcanici. Zona aceasta, situată de-a lungul văilor Marei, Cosăului, Izei, Vişeului şi Tisei, constituie o atracţie turistică datorită folclorului, portului, arhitecturii tradiţionale şi trăsăturilor morale ale oamenilor.

Un element decorativ de mare originalitate al satelor îl constituie monumentalele **porţi maramureşene,** din stejar, ornate cu frumoase motive puternic reliefate: forma împletită, pomul vieţii, crucea liberă şi crucea înscrisă în cerc, astrogalele, vase de flori, păsări, schiţa unei figuri omeneşti, ori mâini deschise. Numărul porţilor existente în zonă se apropie de 1.000. Cele mai frumoase porţi se pot vedea în satele: Mara, Sat Şugatag, Fereşti, Budeşti, Vadu Izei, Botiza, Bogdan Vodă, Ieud, Săpânţa.

Înfăţişarea pitorească a satelor maramureşene este întregită de siluetele zvelte ale **bisericilor din lemn,** care vestesc de departe străvechile aşezări. Salba bisericilor de lemn maramureşene – monumente de arhitectură populară – începe la Deseşti (1717), continuă la Hărniceşti, Sat Şugatag (1642). Asemenea monumente se găsesc în întreaga zonă de pe valea Cosăului, la Budeşti – unde se păstrează şi un fragment din cămaşa de zale a căpitanului de haiduci Pintea Viteazul –, la Sârbi, Călineşti, sau pe valea Izei la Bârsana, Rozavlea, Ieud – unde s-a descoperit *Zbornicul de la Ieud,* cea mai veche pravilă în limba română, scrisă de mână, cu litere chirilice – şi Bogdan Vodă.

De mare atracţie pentru turişti este **comuna Săpânţa,** cu vestitul ei ***Cimitir vesel*** unde, pe monumentele funerare (crucile) lucrate cu multă măiestrie şi viu colorate, sunt reprezentate scene caracteristice din viaţa defunctului, însoţite de versuri scurte, pline de umor. Tot aici este dezvoltată o industrie artizanală de ţesături: cergi, covoare, straiţe. Se află, de asemenea, izvoare de apă minerală, localitatea fiind şi un principal punct de plecare spre traseele turistice din versantul nordic al munţilor Gutâi.

Ocna Şugatag – comună atestată documentar din anul 1321, a fost un important centru de exploatare a sării până în anul 1950, când ultima salină este abandonată din cauza infiltraţiilor de apă. Staţiunea balneoclimatericâ Ocna Şugatag dispune de spaţii de cazare, unităţi de alimentaţie publică, ştrand cu bazine de apă sărată, bazine acoperite şi cabine pentru băi individuale cu apă sărată, eficiente în tratarea unor afecţiuni reumatismale, ale aparatului locomotor. În apropierea pădurii se află rezervaţia forestieră ***Crăiasca,*** ce conservă goruni seculari şi câteva exemplare de larice (conifer cu frunze căzătoare). În localitatea Hoteni, situată la 2 km de Ocna Şugatag, în fiecare an, în prima duminică a lunii mai, se desfăşoară obiceiul popular numit ***Tânjaua de pe Mara,*** sărbătorirea celui dintâi ţăran care a intrat cu plugul în brazdă.

Aşezat la convergenţa râurilor ce străbat văile Mara, Iza, Cosău, Tisa şi Vişeu, **municipiul Sighetu Marmaţiei** este centrul polarizator al întregii "Ţări"

a Maramureşului, atestat documentar în anul 1329; în secolul al XVI-lea au luat fiinţă mai multe şcoli, iar în 1836 se înfiinţează ***Academia de drept,*** care va funcţiona până în anul 1920. Monumente istorice şi de interes pentru vizitatori sunt: clădirea fostei prefecturi, datând din 1691, biserica reformată, construită în a doua jumătate a secolului al XV-lea, biserica ortodoxă, ridicată în anul 1892, cu iconostasul realizat de pictorul Traian Bilţiu Dăncuş, vechea închisoare a oraşului devenită după 1989 ***Muzeu al gândirii arestate şi Centru internaţional de studii asupra totalitarismului,*** loc de reculegere şi omagiu pentru numeroase personalităţi politice, istorice, culturale şi bisericeşti, ce au fost deţinute, multe dintre ele găsindu-şi sfârşitul aici; ***Muzeul arhitecturii populare maramureşene,*** în aer liber, de pe dealul Dobăieş, cuprinde toate tipurile de construcţii din mediul sătesc al Ţării Maramureşului. Monumente şi case memoriale: Monumentul ostaşului român, Monumentul deportaţilor – ridicat în memoria celor 38.000 de evrei din Maramureş, deportaţi în lagărele naziste în mai 1944, Casa memorială dr. Ioan Mihalyi de Apşa, primul academician maramureşean, Casa memorială Alexandru Ivasiuc, Casa natală a pictorului Hollosy Simon, Casa în care s-a născut Elie Wiesel – primul sighetean laureat al premiului Nobel.

La Sighetu Marmaţiei se organizează anual, în luna octombrie, *Festivalul internaţional de poezie,* iar în luna decembrie festivalul de datini şi obiceiuri laice de iarnă – manifestare vie a inestimabilei tradiţii populare din Maramureş.

Moisei – comună pe valea Vişeului, unde la 14 octombrie 1944 au fost ucişi de către hortyştii în retragere 29 de patrioţi români. Casa respectivă a fost transformată în muzeu, iar în apropierea ei s-a ridicat un ansamblu sculptural în memoria martirilor, realizat de artistul Vida Gheza.

Borşa – oraş situat la poalele munţilor Rodnei. Se întinde pe o lungime de 20 km şi este un important centru minier şi de exploatare a lemnului. În împrejurimi: *Preluca Tătarilor,* obelisc şi placă aşezate pe o înălţime deasupra oraşului, în amintirea victoriei obţinute de către borşeni împotriva tătarilor (1717). La 7 km de centrul oraşului este situat ***Complexul turistic Borşa*** (altitudine 850 m), loc ideal pentru tratarea afecţiunilor cardio-vasculare; dispune de locuri de cazare în trei hoteluri, spaţii de alimentaţie publică, pârtii de schi, teleschi, trambulină olimpică, posibilitate de drumeţie în masivul Rodnei. La Pasul Prislop (1.416 m altitudine) se organizează anual, în luna august, Festivalul Folcloric interjudeţean "Hora la Prislop", cu participarea unor formaţii artistice din judeţele Maramureş, Suceava şi Bistriţa-Năsăud.

În cadrul zonei turistice a Ţării Maramureşului este de remarcat spaţiul montan format din ***Munţii Rodnei şi ai Maramureşului,*** de ***valea Vişeului cu afluenţii săi şi izvoarele Izei*** – zonă în care turismul îmbracă diferite funcţii: agrement, odihnă, sport, tratament, vânătoare şi pescuit sportiv.

Munţii Rodnei, cu înălţimi ce ajung la peste 2.000 m, domină prin versanţii lor abrupţi culoarul depresionar Borşa-Moisei cu aproape 1.500 m. Dificultatea ascensiunilor, pitorescul şi varietatea peisajului, situează acest masiv printre cele mai frumoase din ţară. Din oraşele Vişeul de Sus şi Borşa pot fi organizate excursii pe vârfurile Petrosul Mare şi Puzdrele, sau la cele peste 20 de locuri glaciare, dintre care cele mai frumoase sunt: ***Iezer, Buhăiescu*** şi ***Lala.*** De un interes special se bucură ***Rezervaţia naturală Pietrosul Rodnei,*** rezervaţie ***geologică, floristică şi faunistică,*** ce se întinde pe o suprafaţă de 3.300 ha, din care 1.200 ha reprezintă gol de munte şi 1.500 ha păduri.

Munţii Maramureşului, deşi mai puţin cunoscuţi, prezintă şi ei un potenţial turistic ridicat, excursii fiind posibile pe ***valea Vaserului*** – un defileu lung de 40 km, de o rară frumuseţe şi cu forme de relief spectaculoase – precum şi la locul glaciar ***Vinderelu.***

c) Ţara Chioarului şi, parţial, **zona Codrului**, ocupă zona de vest şi sud-vest a judeţului, geografic fiind definită de valea Someşului, cursul inferior al Lăpuşului, dealurile Lăpuşului şi Silvaniei. În această zonă, râul Lăpuş şi-a săpat în masivul Preluca un defileu sălbatic de circa 30 km, greu accesibil, cu pereţi abrupţi de până la 200 m, care nu este străbătut de nici o arteră de circulaţie.

Dintre monumentele istorice existente se impun a fi amintite: ***Cetatea Chioarului,*** construită pe un promontoriu, apărat natural din trei părţi de versantul abrupt al Lăpuşului, considerată la vremea ei una dintre cetăţile inexpugnabile. Atestată documentar în anul 1319, constituind proprietatea voievozilor Balc şi Drag şi a urmaşilor acestora, cetatea ne evocă evenimentele din anul 1599, când aici şi-au găsit adăpost oştile domnului român Mihai Viteazul, în marea sa încercare de unire a tuturor românilor.

Localitatea **Băseşti** *din zona* Codrului, situată în extremitatea sud-vestică a judeţului, păstrează memoria înflăcăratului patriot Gheorghe Pop de Băseşti (1835-1919), unul dintre exponenţii de seamă ai luptei pentru unitate naţională. Casa în care a trăit este amenajată muzeistic, păstrând o bogată colecţie de artă populară specifică acestei zone.

În satul **Tohat,** din raza comunei Ulmeni, s-a născut scriitorul Petru Dulfu (1856-1953), autorul cunoscutelor snoave şi poveşti populare *Isprăvile lui Păcală* şi *Gruia lui Novac.* În localitate se găseşte Casa memorială a scriitorului şi a fost ridicat un obelisc în memoria acestuia.

În localitatea **Coltău**, care l-a găzduit o vreme pe poetul maghiar Sandor Petöfi şi unde acesta a scris frumoase poezii de dragoste, se găseşte masa de piatră la care a lucrat poetul, aşezată sub un arbore de corn, monument al naturii, vechi de aproape 200 de ani.

Şi în această zonă se remarcă ***bisericile din lemn*** – monumente de arhitectură – cum sunt cele de la Remetea Chioarului, Plopiş – care se detaşează prin sobrietate şi înălţimea turlei –, Lăschia, Săcălăşeni, Coruia etc., din Ţara Chioarului, iar din zona Codrului cele din Bicaz, Orţiţa, Buzeşti etc.

Către mijlocul lunii septembrie, în fiecare an, la Asuaju de Sus se desfăşoară **Târgul cepelor,** devenit o sărbătoare a satelor din zonă, cu care prilej se organizează un festival al cântecului, dansului şi portului popular din zona Codrului.

Dintre popasurile pentru turişti, amintim: **Cabana Stejarul**, situată în apropierea localităţii Şomcuta Mare, care dispune de un restaurant amenajat la parterul unei construcţii ce imită un trunchi uriaş de stejar, terasă acoperită, măsuţe, loc de campare şi parcare; **Popasul Mesteacăn**, aşezat pe versantul nordic al dealului Mesteacăn (500 m altitudine), unde se află un izvor amenajat, restaurant, parcare şi loc de agrement. Popasul acesta este cunoscut prin prepararea renumitelor "plăcinte creţe", deosebit de apreciate de toţi cei ce poposesc aici.

d) Ţara Lăpuşului este străbătută axial de cursul superior şi mijlociu al văii Lăpuşului, fiind delimitată spre nord şi nord-vest de munţii vulcanici Gutâi şi Ţibleş. Centrul de gravitaţie al zonei este oraşul **Târgu Lăpuş,** situat pe râul şi în depresiunea cu acelaşi nume, una dintre aşezările cele mai vechi ca atestare documentară (1291). A evoluat ca centru administrativ, politic şi economic al *Ţării Lăpuşului,* având şi o funcţie culturală importantă (prima şcoală înfiinţată în 1622, iar în 1860 se menţionează existenţa unei şcoli – curs superior). În centrul oraşului este un Monument închinat memoriei celor împuşcaţi în luptele pentru Unirea din 1918. Oraşul dispune de un hotel cu 72 locuri de cazare.

Bisericile de lemn din Ţara Lăpuşului, construcţii monumentale, rezultat al unei străvechi civilizaţii ţărăneşti, se constituie în exemplare de excepţie, cum sunt cele de la Rogoz (singura din judeţ cu turla şi turnuleţele perfect conice) Lăpuş, Cupşeni, Ungureni etc., toate reprezentând monumente de arhitectură. Demnă de remarcat este şi ***Mănăstirea Rohia,*** ctitorită în anul 1923, organizată ca mănăstire de monahi, loc de pelerinaj pentru credincioşii din zonă, care dispune de o inestimabilă bibliotecă, având peste 40.000 de volume. În biblioteca aceasta şi-a găsit alinarea şi bucuria omul de cultură şi monahul Nicolae Steinhardt.

Portul popular, care se deosebeşte fundamental de celelalte zone de pe cuprinsul judeţului, ***bogăţia folclorului,*** cu notele sale specifice "horea cu noduri" sau "adâncata", cântecele din fluier, obiceiurile de la stână, sporesc farmecul acestei regiuni, reprezentând elemente de mare atracţie pentru turism.

Festivalul cântecului, portului şi dansului popular lăpuşean, care se desfăşoară în fiecare an, în luna iulie, la Stoiceni, s-a impus ca o manifestare tradiţională, cu o largă participare a formaţiilor artistice din întreg judeţul.

Zona montană a Ţibleşului se leagă firesc de Ţara Lăpuşului. Intrat de curând în circuitul turistic, după modernizarea drumului până la localitatea Groşii Ţibleşului, masivul Ţibleşului oferă posibilităţi de drumeţii care răsplătesc din plin prin pitorescul peisajului. Pe Valea Bradului pot fi organizate excursii spre vârfurile Ţibleş (1.839 m), unde se găseşte şi o cabană cu posibilităţi de cazare şi odihnă, spre vârful Hudin (1.611 m), iar din localitatea Băiuţ – spre vârful Văratec (1.349 m).

La Poiana Botizii, Rogoz, Băiuţ şi, mai ales, la Stoiceni, apar ***izvoare de ape minerale.***

ZONELE şi obiectivele turistice prezentate constituie un îndemn la drumeţie pe aceste minunate meleaguri. În afara lor, judeţul Maramureş mai ascunde şi alte frumuseţi ce pot fi descoperite doar vizitându-l, ori de câte ori aveţi prilejul.

O DESCHIDERE CULTURALĂ SPRE EUROPA

Noua revistă de cultură "România Km 0" – ne vom referi la nr. 1, decembrie 1999 – apărută la Baia Mare, avându-i în calitate de director fondator şi de redactor-şef pe Nicu Remeteanu şi, respectiv, pe Nicolae Scheianu, oferă cititorului o perspectivă largă asupra fenomenului literar din Maramureş, din România şi din alte zone ale lumii.

Concepţia publicaţiei a fost elaborată de către participanţii la Tabăra de Literatură de la Borşa-Prislop, organizată între 21–27 iunie 1999 de către Inspectoratul pentru Cultură al judeţului Maramureş. Comentând evenimentul, poetul Liviu Ioan Stoiciu, în articolul "La picioarele munţilor Rodnei printre poeţi", precizează că "modelul revistei e cel al *Caietelor de la Durău* apărute între anii 1995–1998, care şi-a încetat apariţia după numărul 6, publicaţie tip carte scrisă de un grup de scriitori care se întâlnea trimestrial la munte, la o cabană din staţiunea Durău–Ceahlău, compus din Adrian Alui Gheorghe, Cassian Maria Spiridon, Gellu Dorian, Nicolae Sava, Radu Florescu, Doina Popa şi cel ce semnează aceste rânduri".

"Am făcut din lucrările scriitorilor din tabără *nucleul* revistei de faţă", – ne mărturiseşte Nicolae Scheianu în *Cuvânt înainte*. Unele dintre acestea au fost scrise chiar în tabără, la Hotelul "Cascada": *Mască de Maramureş* şi *Maramureş* de Aurelian Titu Dumitrescu, *Precaria* de Alexandru Pintescu etc., altele – imediat după aceasta: *cu iova pe muntele iova maramureş la borşa* de Nicolae Ţone ş.a. Pentru a reconstitui atmosfera de creaţie a Taberei de la Borşa citâm un fragment din *Maramureşul* lui A.T. Dumitrescu: "Precum aceşti bărbaţi din Maramureş / care din moartea lor îşi ţin habarul / eu lege pun doar morţii pe pământ / şi cred adânc întru Iisus Hristos / desfăşurat ca îngerul pe aripi / pe braţele-mi atât de ostenite. / Şi merg să închin cu un bărbat din Nord / în moarte frate şi în viaţă frate / abominabilă emoţia de a fi / pe drumuri noi, mereu necăutate" şi unul din *cu iova...* de N. Ţone: "am fost cu iova pe muntele iova în maramureş la borşa muntele ăsta nu exista / până am ajuns eu cu iova aici nici pomeneală de aşa ceva nici urmă de el / dar de îndată ce am coborât din tren la sighet şi am făcut primii paşi pe tăpşanele borşei / muntele iova a început să se înalţe metru cu metru apoi kilometru cu kilometru spre cer / sub privirile uimite ale localnicilor şi ale brazilor".

În acest număr de lansare a publicaţiei culturale maramureşene, în afară de autorii amintiţi mai sus, semnează majoritatea celor prezenţi la Borşa: Doina Popa, Ciprian Chirvasiu (Bucureşti), Nicolae Coande (Craiova), Ion Mureşan, Daniel Moşoiu (Cluj), George Vulturescu, Alexandru Pintescu (Satu Mare), Gellu Dorian, Nicolae Corlat (Botoşani), Dorin Ploscaru (Piatra Neamţ), Dumitru Augustin Doman (Piteşti), Ion Burnar, Gheorghe Mihai Bârlea, Ion Bogdan, Gavril Ciuban, Vasile Morar, Vasile Dobra, Vasile Muste, Echim Vancea (Maramureş). De asemenea sunt incluse texte ale celor ce nu au putut sosi din diverse motive: Ion Zubaşcu, Ioan Es Pop, Ioan Moldovan, Ştefan Ion Ghilimescu, Mihai I. Vlad, Gheorghe Moiş (Biserica Albă – Ucraina), V.R. Ghenceanu, Gheorghe Pârja, Săluc Horvat, Lucian Perţa ş.a.

Publicaţia, propunând substanţiale fragmente din creaţia scriitorilor români, în special a celor din Maramureş, este mai mult decât o antologie sau un almanah literar, date fiind şi preocupările teoretice (Adrian Oţoiu, Petru Dunca ş.a.), critice (Alexandru Dohi, Gheorghe Glodeanu, Săluc Horvat, Terezia Filip ş.a.), compartimentul memorialistic (Raoul Şorban), traducerile (din Mario Luzi ş.a.), dialogurile (Dorin Ploscaru – Adrian Alui Gheorghe ş.a.), investigaţiile istorice (Gelu Neamţu, Aurel Vaida ş.a.) etc. Textele adunate între copertele revistei constituie un mozaic, ale cărui părţi componente fuzionează, sunt în mişcare, într-o mişcare evolutivă ce vine să contureze imaginea literaturii române de azi şi de mâine.

Probabil, vă întrebaţi ce înseamnă titlul revistei. Redactorul-şef Nicolae Scheianu, în acelaşi *Cuvânt înainte*, răspunde exhaustiv la această întrebare: "Numele *România Km 0* a fost ales, pornind de la existenţa, în apropierea municipiului Sighetu Marmaţiei, pe malul drept al Tisei, într-o zonă locuită şi de români, a bornei kilometrice care marchează centrul geografic al Europei. Numind astfel revista, am dorit să sugerăm şi prin titlu o deschidere culturală a noastră spre Europa şi spre lume, dar şi o raportare mai îndrăzneaţă şi responsabilă la valorile culturale universale, a căror parte componentă suntem şi noi, românii, cu sau fără voia unora".

Leo BORDEIANU

LIMBA ROMÂNĂ

Ediție specială

JUDEȚUL MARAMUREȘ

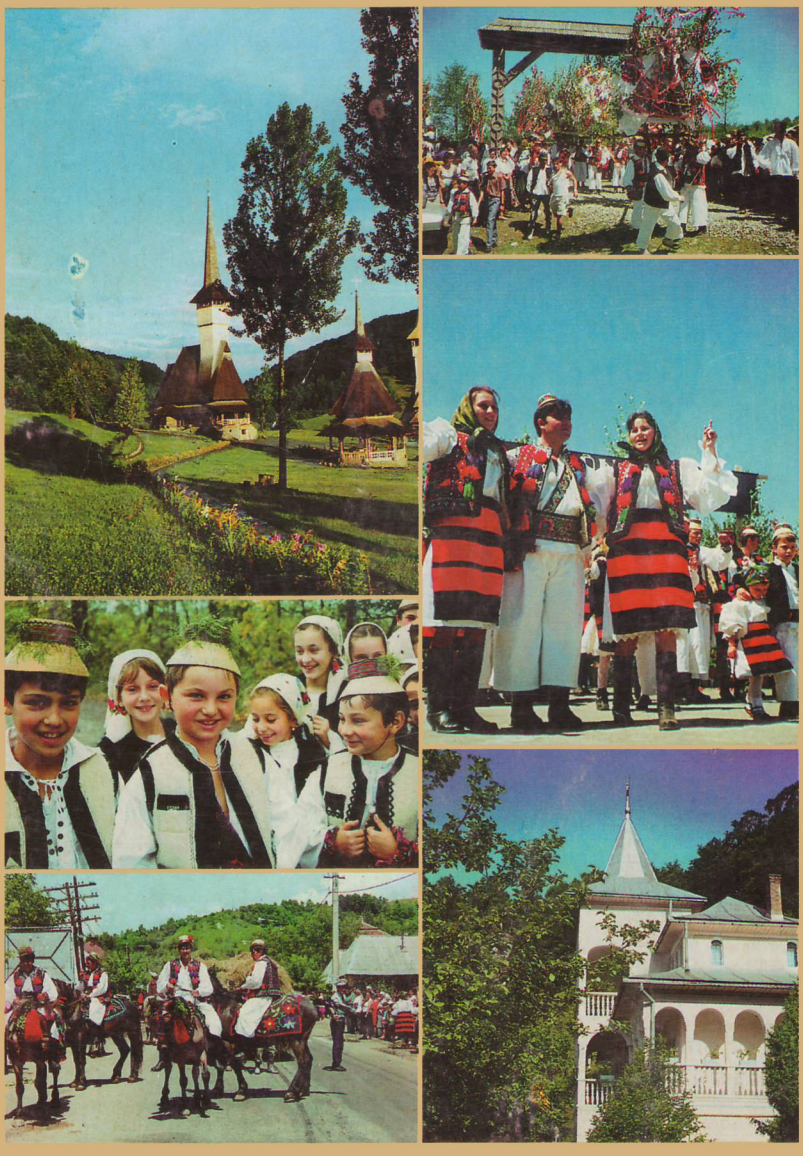

Limbă, literatură, civilizație